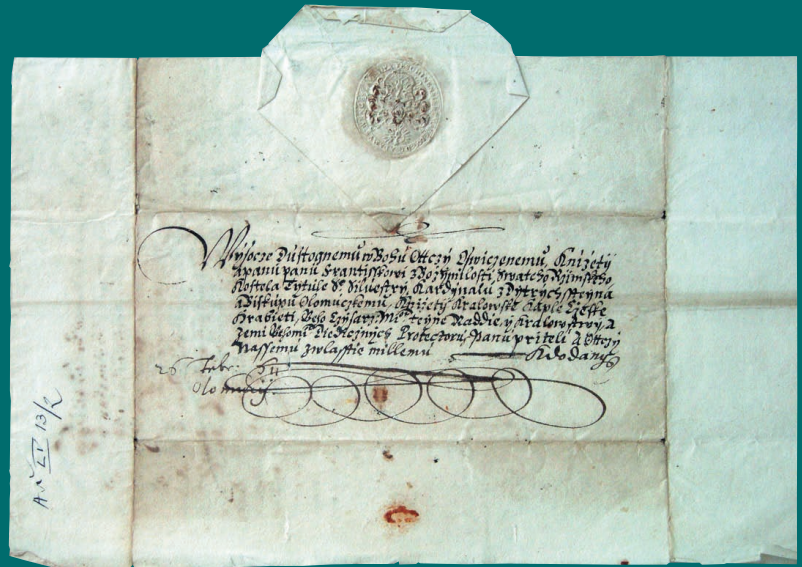

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

- 5 Słowo od wydawcy (KRZYSZTOF SZELONG)
- 12 RADIM JEŽ: *Korespondence posledních těšínských Piastovců (1524–1653) z archívních fondů České republiky a města Cieszyn (Úvod do problematiky, stav poznání a možnosti využití)*
- 12 Úvod (poznámky ke stavu zpracování korespondence)
 - 20 Nástin vývoje kanceláře posledních těšínských Piastovců
 - 20 Organizační struktura a náplň práce v kanceláři
 - 33 Pracovníci kanceláře a poslové (přehled)
 - 36 Diplomatický rozbor korespondence
 - 36 Vnější popis a vývoj podoby listů
 - 42 Formulář listů
 - 55 Deponování listů, obsahová analýza, možnosti využití
 - 55 AP Katowice, oddział w Cieszyńie
 - 61 Książnica Cieszyńska w Cieszyńie
 - 63 Národní archiv v Praze
 - 68 Moravský zemský archiv v Brně
 - 70 Zemský archiv v Opavě
 - 72 Zemský archiv v Opavě, pobočka v Olomouci
 - 74 Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka v Žitenicích
 - 81 Státní oblastní archiv v Třeboni
 - 82 Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka v Jindřichově Hradci
 - 83 Státní okresní archiv Karvina
 - 83 Závěr
 - 84 Přílohy
 - 84 Soupis přijaté a odeslané korespondence těšínských Piastovců z let 1507–1625
 - 113 Ukázky listů
 - 124 Ediční zpracování ukázek listů
- 129 Resumé
- 132 MATYÁŠ FRANCISZEK BAJGER: *Knihy kostela frýdeckého. Geneze knižních sbírek a knižní kultura dnešní římskokatolické farnosti ve Frýdku*
- 198 Resumé
- 201 RENATA CZYŻ: *Polonica z biblioteki przy ewangelickiej szkole elementarnej w Wiśle (1859–1876)*
- 203 Ewangelicka szkoła ludowa w Wiśle
 - 205 Biblioteka ewangelickiej szkoły w Wiśle
 - 208 Wiślarские polonica
 - 209 Podręczniki szkolne i literatura pedagogiczna
 - 217 Literatura dziecięca i młodzieżowa
 - 220 Literatura religijna
 - 230 Literatura fachowa
 - 234 Literatura popularno-ludowa
 - 239 Literatura piękna
 - 259 Silesiaca
 - 262 Czasopisma
 - 269 Pochodzenie poloniców
 - 275 Losy wiślarzskich poloniców
 - 279 Resumé
- 281 Autorzy

KSIĄŻNICA CIESZYŃSKA

ul. Mennicza 46

43 400 Cieszyn

tel. 338 513 841, fax: 338 513 845

e-mail: ksiaznica@kc-cieszyn.pl

<http://www.kc-cieszyn.pl>

© Książnica Cieszyńska

Dwudziesta druga
publikacja

Książnicy Cieszyńskiej

Wydanie pierwsze

Cieszyn 2010

ISBN 978-83-927052-5-3

Redakcja naukowa

KAREL MÜLLER, JANUSZ SPYRA

Opracowanie graficzne i redakcja techniczna

KAZIMIERZ GAJDZICA

Wsparcie udzielone przez Islandię, Liechtenstein oraz Norwegię
poprzez dofinansowanie ze środków
Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego

Słowo od wydawcy

Cieszyn jest jedynym miastem na historycznym obszarze Górnego Śląska, w którym niemal w całości przetrwały gromadzone od stuleci zasoby archiwalne oraz kolekcje biblioteczne o publicznej i prywatnej proveniencji. Składając się z kilkunastu odrębnych zespołów historycznych, łącznie obejmują one ponad 900 metrów bieżących akt archiwalnych, 18 000 jednostek inwentarzowych rękopisów bibliotecznych, 24 000 woluminów starych druków oraz 150 000 woluminów druków wydanych w latach 1801–1945. W ich skład wchodzi zarówno źródła archiwalne, rękopisy biblioteczne oraz druki powstałe w regionie, jak i piśmiennictwo, które poczynając od średniowiecza docierało na Śląsk Cieszyński z obszaru całej Europy, inspirując rozwój kultury regionu i kształtując jej specyfikę.

Współcześnie większość zabytkowych kolekcji bibliotecznych znajduje się w strukturze Książnicy Cieszyńskiej, większość z kolei dawnych zespołów archiwalnych wchodzi w skład cieszyńskiego Oddziału Archiwum Państwowego w Katowicach. Pozostałe są własnością insty-

tucji, przy których zostały niegdyś stworzone: Biblioteka i Archiwum im. Tschammera funkcjonuje przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, Biblioteka Dekanalna stanowi własność Parafii św. Marii Magdaleny (aktualnie w wieloletnim depozycie Książnicy Cieszyńskiej), Archiwum i Biblioteka OO. Bonifratrów pozostaje w strukturze Konwentu Braci Miłosiernych, a znaczna część księgozbioru dawnego Muzeum Miejskiego wchodzi w skład Muzeum Śląska Cieszyńskiego.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Słowo od wydawcy

Projekt „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”, który – dzięki środkom Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz dotacji pochodzącej z Promesy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – zrealizowany został w Cieszynie w latach 2007–2010, miał na celu nie tylko doraźne powstrzymanie procesów destrukcji zagrażających cieszyńskim zbiorom bibliotecznym i archiwalnym, ale przede wszystkim stworzenie warunków zapewniających im trwałe bezpieczeństwo i możliwości włączenia do obiegu naukowego i kulturalnego. Z tego względu obok prac związanych z remontem i adaptacją lokali bibliotecznych, ich wyposażeniem w nowoczesną infrastrukturę techniczną, dezynfekcją i introligatorskim zabezpieczeniem poszczególnych kolekcji, opracowaniem i digitalizacją wybranych partii zbiorów, czy kompleksową konserwacją najcenniejszych obiektów, projekt objął także działania zmierzające do upowszechnienia informacji na temat zawartości cieszyńskich zasobów oraz możliwości ich eksploracji.

Jednym z elementów ostatniego z wymienionych zamierzeń stał się ogłoszony w dniu 29 października 2008 r. konkurs na pracę naukową. Zgodnie z jego regulaminem, do udziału w konkursie zgłaszać można było prace odnoszące się do następującej tematyki: *a) dzieje kultury piśmienniczej (źródłoznawstwo, historia systemów kancelaryjnych, historia literatury, historia drukarstwa i działalności wydawniczej, historia księgarstwa, historia czytelnictwa, historia bibliotek i archiwów); prace na ten temat powinny dotyczyć Śląska Cieszyńskiego, bądź też ich treść zawierać musi wyraźne i metodologicznie uzasadnione odniesienia do tego regionu, b) ochrona i konserwacja zbiorów w polskich i/lub zagranicznych bibliotekach i archiwach kościelnych, c) projekty w zakresie zabezpieczenia, konserwacji i dygitalizacji zbiorów bibliotecznych lub archiwalnych, realizowane w Polsce i/lub Republice Czeskiej przy wsparciu Unii Europejskiej i/lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Patronat naukowy nad zorganizowanym przez Książnicę Cieszyńską konkursem objął Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego oraz redakcje czasopism „Knihy a dějiny” (Praga), „Przegląd Biblioteczny” (Warszawa), „Roczniki Biblioteczne” (Wrocław).*

Słowo od wydawcy

Do 31 marca 2009 r., kiedy to w myśl regulaminu upływał termin zgłaszania deklaracji udziału w konkursie, gotowość uczestniczenia w nim wyraziło 10 osób. Ostatecznie do 31 października 2009 r., do kiedy należało złożyć gotowe prace, wpłynęło ich tylko pięć. Wszystkie trafiły do oceny Komisji Konkursowej, którą Książnica Cieszyńska powołała w porozumieniu z instytucjami sprawującymi naukowy patronat nad

konkursem. W jej skład weszli: mgr Hanna Łaskarzewska (Warszawa), prof. dr hab. Anna Migoń (Wrocław), prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk (Kraków) oraz PhDr. Richard Šípek (Praga). Każdy z członków jury indywidualnie oceniał nadesłane prace, biorąc pod uwagę ich walory naukowe i poznawcze, a przede wszystkim znaczenie wkładu w rozwój badań na temat problematyki będącej przedmiotem konkursu.

W zgodnej opinii wszystkich jurorów najlepszą pracę przygotował PhDr. Radim Jež i on także zdobył pierwsze miejsce w konkursie. Jego artykuł, zatytułowany *Korespondence posledních těšínských Piastovců (1524–1653) z archivních fondů České republiky a města Cieszyn*, zawiera analizę źródłową ok. 1000 listów, składających się na korespondencję piastowskich książąt Cieszyzna, które autor odnalazł aż w 11 czeskich i polskich placówkach archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych. Istotnym składnikiem pracy jest jej aneks obejmujący tabelarycznie zestawione dane na temat miejsca i daty powstania poszczególnych listów, ich nadawców i adresatów, języka, ewentualnych pieczęci oraz edycji. Jak podkreślili wszyscy członkowie Komisji jurorów, obszerna, wyposażona w bogaty aparat naukowy, a jednocześnie klarownie skonstruowana rozprawa R. Ježa przynosi nie tylko istotne ustalenia fakto-graficzne, ale i otwiera nowe perspektywy badawcze, łącząc w sobie rzetelną, pedantyczną wiedzę i umiejętny sposób jej prezentacji.

Słowo od wydawcy

Drugie miejsce jurorzy przyznali PhDr. Matyášowi Franciszkowi Bajgerowi za pracę *Knihy kostela frýdeckého. Geneze knižních sbírek a knižní kultury při dnešní římskokatolické farnosti ve Frýdku*. Dotyczy

ona dziejów powstałej w 1563 r. i zachowanej do czasów współczesnych biblioteki kościoła parafialnego we Frydku. Autor, koncentrując się na analizie księgozbioru, opisuje zarazem rolę biblioteki w strukturze Kościoła katolickiego i ludzi związanych z jej historią, porusza też kwestię jej organizacji. Jurorzy, podkreślając dobrą znajomość zasobu źródłowego oraz literatury odnoszącej się do dziejów bibliotek kościelnych, wskazali na szczegółowość przygotowanej przez M. F. Bajgera rozprawy i jej zgodność ze standardami właściwymi dla współczesnej historiografii bibliotek.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Słowo od wydawcy

Trzecie miejsce w konkursie zdobyła dr Renata Czyż, której rozprawa, zatytułowana *Polonica z biblioteki przy ewangelickiej szkole elementarnej w Wiśle*, dotyczy historii i zawartości unikalnego szkolnego księgozbioru z terenu Śląska Cieszyńskiego. Autorka, prezentując dzieje wiślańskiej kolekcji i poddając szczegółowej analizie wchodzące w jej skład polonica, zrekonstruowała ich topografię wydawniczą, rozpoznała drogi, którymi napływały do biblioteki, podjęła wreszcie próbę ustalenia dalszych losów zgromadzonych w XIX w. książek. Jurorzy zgodnie podkreślili źródłową wartość pracy, w istotnym stopniu wzbogacającą wiedzę o śląskiej kulturze piśmienniczej.

Oficjalne ogłoszenie wyników konkursu nastąpiło w dniu 4 marca 2010 r. podczas uroczystego podsumowania projektu „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”. W trakcie zorganizowanej w sali sesyjnej cieszyńskiego Ratusza uroczystości Laureaci konkursu odebrali także przyznane im nagrody.

Jakkolwiek liczba pięciu prac, które wpłynęły na konkurs, wydawać się może niezbyt imponująca, wartość naukowa rozpraw uhonorowanych nagrodami, ich znaczenie dla rozwoju badań nad kulturą piśmienniczą na Śląsku pozwalają ową inicjatywę uznać za udaną. Stanowią one zarazem powód, dla którego Książnica Cieszyńska zdecydowała się nagrodzone prace opublikować, nadając im formę wydawnictwa cyfrowego. Po ogłoszonych w latach 2007 i 2010 e-bookach *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii* oraz *Pomiędzy teorią i praktyką. Ochrona zbiorów w małych bibliotekach i archiwach*, zawierających materiały ze zorganizowanych przez bibliotekę konferencji naukowych, jest to już trzecie wydawnictwo Książnicy Cieszyńskiej, które ukazało się tylko w wersji elektronicznej. Jego publikacja w tej właśnie formie stanowi konsekwencję świadomej decyzji ze strony wydawcy, który żywi przekonanie, iż upowszechnianie opracowań naukowych w postaci cyfrowej jest znacznie efektywniejsze niż ich tradycyjna edycja, w formie papierowej. Publikacja cyfrowa pozwala bowiem nie tylko na szybsze upowszechnienie rezultatów konkursu, ale stwarza zarazem szansę na ich dotarcie do znacznie szerszego kręgu odbiorców.

Słowo od wydawcy

Pozostaje mieć tylko nadzieję, że bibliolodzy i historycy, do których w pierwszym rzędzie adresowany jest najnowszy e-book, nie będą żywili uprzedzeń wobec tej, coraz przecież popularniejszej, formy edytorskiej i zechcą z najnowszego wydawnictwa Książnicy Cieszyńskiej korzystać w nie mniejszym zakresie niż gdyby ukazało się ono w postaci papierowej. Sprzyjać temu będzie na pewno przyjazna forma, jaką e-book

otrzymał za sprawą twórcy jego layoutu, Kazimierza Gajdzicy, który nie tylko wyposażył ową publikację w proste, a zarazem poręczne narzędzia nawigacyjne, ale i graficznie dostosował do czytania na ekranie komputera.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Widniejące w tytule niniejszej publikacji pojęcie „Studia”, nawiązujące do tradycji nazewnictwa wielu polskich czasopism naukowych, sugerować może, iż również w przypadku niniejszej publikacji chodzi o wydawnictwo ciągłe. Jakkolwiek takie odczytanie jej tytułu nie znajduje tymczasem uzasadnienia w stanie faktycznym, wydawca nie ukrywa, że zdecydował się użyć określenia „Studia” świadomie, otwierając sobie możliwość sięgnięcia po nie także w przyszłości. Gdyby bowiem okazać się miało, iż ogłoszone na łamach niniejszego e-booka rozprawy są w stanie wzbudzić szersze zainteresowanie, z drugiej zaś strony – pojawiłyby się niezbędne możliwości organizacyjne i finansowe, Książnica Cieszyńska gotowa jest podjąć inicjatywę wydawania elektronicznego czasopisma poświęconego historii książki. Mogłoby ono wówczas nosić nazwę *Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim*.

Słowo od wydawcy

KRZYSZTOF SZELONG
Dyrektor Książnicy Cieszyńskiej

Korespondence posledních těšínských Píastovců (1524–1653) z archivních fondů České republiky a města Cieszyn

(Úvod do problematiky, stav poznání a možnosti využití)

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Úvod (poznámky ke stavu zpracování korespondence)

Vydávání písemných pramenů ke starším dějinám bývalého Těšínského knížectví má dlouholetou tradici. Již v první polovině 19. století začaly vznikat práce, jejichž součástí byly zpřístupněné prameny ve svém původním znění. Do své „kroniky“ je začal opisovat těšínský purkmistr Alois Kaufmann (*1772, †1847).¹ Ve více než 2 000 stránkovém rukopise nalézáme 265 téměř doslovně opsaných pramenů z let 1290–1722.²

¹ Tento jedinečný pramen spolu s příloha edic dokumentů zpřístupněn v BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch der Stadt Teschen, Teil I-III*, Bibliotheca Tessinensis IV, Seria Polonica 2, Cieszyn 2007.

² BUCHHOLZ-JOHANEK, I.: *Das „Gedenkbuch der Stadt Teschen“ von Alois Kaufmann*, (in:) Wunsch, T. (ed.): *Stadtgeschichte Oberschlesien. Studien zur städtischen Entwicklung und Kultur einer ostmitteleuropäischen Region vom Mittelalter bis zum Vorabend der Industrialisierung*. Tagungsreihe Stiftung Haus Oberschlesien 5, Berlin 1995, s. 291–314; TÁŽ: *Das Gedenkbuch der Stadt Teschen von Aloys Kaufmann*, „Oberschlesische Jahrbuch“ 20, 2004, s. 97–124; srov. stručně o obsahu tohoto díla JEŽ, R.: *Aloys Kaufmann: Gedenkbuch der Stadt Teschen. Herausgegeben und kommentiert von Ingeborg Buchholz-Johaneck unter Mitwirkung von Janusz Spyra. Bibliotheca Tessinensis IV. Series Polonica 2. Cieszyn, Książnica Cieszyńska 2007. Teil I 431 s., Teil II 415 s., Teil III 447 s.* „Časopis Matice moravské“, 126: 2007, s. 479–480.

Z Kaufmannova rukopisu pro přípravu edice listin a listů těšínských Piastovců vycházel Matthias Kasperlik (*1801, †1865), ředitel správy statků těšínské komory.³ Kasperlik systematicky opisoval všechny dokumenty k dějinám těšínské větve Piastovců a opatroval je stručnými registry. Jeho představa o vydání těchto pramenů ovšem nebyla naplněna, neboť zemřel dříve, než stačil dílo dokončit.⁴ Zanechal po sobě však cennou sbírku opisů, z nichž mnohé nahrazují dnes již ztracené originály.⁵ Bezpochyby chtěl do svého díla začlenit také korespondenci posledních těšínských knížat, kterou si opisoval

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

³ Biografické údaje shrnuty v SLÁMA, F.: *Mathias Kasperlik*, (in:) Týž (ed.): *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Culturbilder*, Prag 1887, s. 115–117; HAVLÍČEK, B.: *Matěj Kašperlík – zapomenutý historik Těšínska. (Příspěvek k soupisu jeho díla)*, „Těšínsko“, 1: 1957, s. 13–14; FICEK, V.: *Biografický slovník širšího Ostravska, Sešit 3*, Opava 1979 (= Řada interních tisků Slezského ústavu ČSAV č. 13), s. 62–63; bibliografie k životu Mathiase Kasperlika v MAZUR, A.: *Biografický rejstřík osobností, které svým životem, prací a dílem ovlivnily hospodářský, politický a kulturní vývoj ve Slezsku a na Ostravsku*, Opava 1969, s. 32. Nejnověji jeho přínos zhodnotil MYŠKA, M.: *Kasperlik Matyáš*, (in:) *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy* (dále jen BSSSM) 3 (15), Ostrava 2002, s. 73–74.

⁴ O tomto jeho úmyslu podrobněji viz D'ELVERT, CH.: *Geschichte der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde mit Rücksicht auf die bezüglichen Cultur – Verhältnisse Mährens und Österr. Schlesiens II. Beilage*, Brünn 1870, s. 325; nejnověji srov. JEŽ, R.: *Neznámý rukopis Kaufmannovy kroniky a dalších historických prací tohoto typu pro oblast Těšínska z fondů Moravského zemského archivu v Brně*, (in:) Spyra, J. (ed.): *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 20–21 września 2007*, Cieszyn 2007, s. 171–199, zde s. 187–188.

⁵ Blíže viz příslušné kapitoly dále v textu.

stejně pečlivě jako listiny. Nutno podotknout, že na dlouhou dobu byl jediným, kdo se systematicky věnoval tomuto typu pramenů, a kdo jej chtěl předložit ve formě tištěného výstupu odborné i laické veřejnosti. Následující generace historiků a regionálních badatelů totiž svou pozornost upřely zejména na materiál diplomatické, či proto-statistické povahy. Publikovány byly prameny (formou regestu, či v plném znění) vztahující se k dějinám jednotlivých měst a obcí – Těšína,⁶ Bílska,⁷ Skočova,⁸ Fryštátu,⁹ Frýdku,¹⁰ Jablunkova,¹¹ Strumene

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁶ POPIOLEK, F. (ed.): *Materiały do dziejów miast w Księstwie Cieszyńskim*, „Sprawozdanie dyrekcji polskiego gimnazjum prywatnego w Cieszynie“, 12: 1907, s. 3–40.

⁷ GORGE, S. (ed.): *Aeltere Privilegien der Stadt Bielitz*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens“, 3: 1907–1908, s. 146–153; KUHN, W.: *Geschichte der deutschen Sprachinsel Bielitz (Schlesien)*, Würzburg 1981, s. 409–434.

⁸ PETER, A. (ed.): *Urkundliche Nachrichten zur Geschichte der Stadt Skotschau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens“, 14: 1878, s. 96–106; PANIC, I. (ed.): *Dyplomatariusz skoczowski. Kodeks dyplomatyczny miasta Skoczowa. (Tak zwana Księga Gorgosza)*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. V, Cieszyn 1998.

⁹ POPIOLEK, F. (ed.): *Regesten zur Geschichte der Städte Freistadt und Jablunkau*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens“, 2: 1906–1907, s. 103–116.

¹⁰ KASPERLIK VON TESCHENFELD, M.: *Die Privilegien der Stadt Friedek*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (dále jen Notizen-Blatt), 1873, č. 9, s. 66–70.

¹¹ POPIOLEK, F. (ed.): *Regesten zur Geschichte der Städte Freistadt und Jablunkau...*, s. 112–116; TENGLER, E. (ed.): *Privilegia městečka Jablunkova*, Moravská Ostrava 1938; NĚMEC, E. (ed.): *Registra městská městečka Jablunkova z roku 1592*, Český Těšín 1959.

a Bohumína¹² ad.¹³ Listiny vyšle z těšínské knížecí kanceláře, nebo mající užší vztah k území Těšínského knížectví vydal v desíti svazcích v letech 1955–1986 Emerich Němec spolu s Erichem Šefčíkem.¹⁴

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

¹² POPIOLEK, F. (ed.): *Regesten zur Geschichte der Städte Oderberg und Schwarzwasser*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens“, 3: 1907–1908, s. 97–106.

¹³ Výběrově uvádím: ADAMUS, A. (ed.): *Sbírka listin k dějinám města Mor. Ostravy. Codex diplomaticus civitatis Ostraviae*, Moravská Ostrava b. r. v.; K. F. (ed.): *Archiv Matice opavské. B. Těšínské listiny*, „Věstník Matice Opavské“, 4: 1894, s. 32–33; PRASEK, V. (ed.): *Zpráva o muzeu Matice Opavské*, „Věstník Matice Opavské“, 10: 1902, s. 45–70; NĚMEC, E. (ed.): *Kopíř města Pruchné 1416–1686*, Český Těšín 1963; KAJZER, K. (ed.): *Najstarszy Kopiarz wsi Ochaby. Vidimusy Privilégj Na Statek Welke Ochaby zniegiczj*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. IV, Cieszyn 1997; PINDUR, D. (ed.): *Listiny k dějinám Bruzovic ve fondech Státního archivu v Cieszyń*, „Těšínsko“, 47: 2004, č. 4, s. 10–15.

¹⁴ NĚMEC, E. (ed.): *Listinář Těšínska I. 1155–1399. (Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis). Sbírka listinného materiálu k dějinám Těšínského Pobeskydí* (dále jenom LT), Český Těšín 1955; *řád* (ed.): LT II. 1401–1459, Český Těšín 1958; *řád* (ed.): LT III. 1460–1495, Český Těšín 1960; *řád* (ed.): LT IV. 1496–1526, Český Těšín 1961; *řád* (ed.): LT V. 1527–1550, Český Těšín 1966; *řád* (ed.): LT VI. 1551–1570, Český Těšín 1972; NĚMEC, E. – ŠEFČÍK, E. (edd.): LT VII. 1571–1600, Český Těšín 1978; *řád* (edd.): LT VIII. 1601–1614, Český Těšín 1981; *řád* (edd.): LT IX. 1615–1625, Český Těšín 1984; ŠEFČÍK, E. (ed.): LT X. 1625–1652, Český Těšín 1986; dále srov. např. NĚMEC, E. (ed.): *Materiály k dějinám Těšínska ve vratislavských archívech*, „Těšínsko“, 1957, č. 1, s. 12; *řád*: *Katalog listin k dějinám Těšínska ze Státního archivu v Cieszyń 1388–1783*, Český Těšín 1958; *řád*: *Katalog listin k dějinám Těšínska z Okresního archivu v Karviné 1377–1804*, Český Těšín 1959; *řád*: *Kopíř těšínských knížat Adama Václava, Bedřicha Viléma a Alžběty Lukrécie z let 1613–1638*, Zprávy Okresního muzea v Českém Těšíně 1969 (příloha); *řád*: *Listiny k dějinám Těšínska z WAP v Cieszyń (fond městský archiv)*, Český Těšín 1970; *řád*: *Těšínské listiny fondu Františkova muzea ve Státním archivu v Brně*, „Studie o Těšínsku“, 7: 1979, s. 154–171; ŠEFČÍK, E.: „Kopíř“ *posledních těšínských Piastovců*. (Tzv. „Matrika“ z let 1611–1638, či Zlomek zemských desk těšínských), Diplomová práce FF UJEP Brno, Brno 1968. Několik pramenů z let 1483–1529 publikováno také v PINDUR, D.: *Těšínsko za vlády piastovského knížete Kazimíra II. (1477–1528)*, „Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy“, 14: 2004, s. 1–93, zde s. 80–92. V současné době se chystá k tisku nejstarší „Matrika“ z let 1558–1574 – viz JEŽ, R.: *Listiny těšínských knížat renesančního věku (1558–1574)*. Edice „*Matrica privilegiorum ab a[nn]o 1558*“, Český Těšín 2010 (v přípravě).

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

I nejstarší urbární zápisy se dočkaly edičního zpracování – jde o urbáře těšínského panství z let 1518,¹⁵ 1577,¹⁶ 1621,¹⁷ 1647;¹⁸ frýdecko-místeckého panství z let 1580¹⁹ a 1583;²⁰ fryštátského a bílského panství z r. 1571²¹ a konečně skočovsko-strumenského panství z r. 1621.²²

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

-
- ¹⁵ Tento pramen byl objeven teprve před nedávnem a je tvořen sumářem povinnosti poddaných města Těšín, městečka Jablunkov a 32 vsí. Viz JEŽ, R. (ed.): *Urbář těšínské komory a svatební smlouva knížete Václava II. s Annou Braniborsko-Anšauskou z roku 1518*, „Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy“, 18: 2007, s. 107–136.
- ¹⁶ DAVÍDEK, V.: *Osídlení Těšínska Valachy. Studie podle urbářů panství z let 1577, 1621, 1692, 1755*, Praha 1940, s. 87–141 a znovu vydán formou transliterace v PANIC, I. (ed.): *Urbarz Cieszyński z 1577 r.*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. IX, Cieszyn 2001.
- ¹⁷ DAVÍDEK, V.: *Těšínsko zvláště Jablunkovsko za feudalismu. O společenských a hospodářských základech česko-slezsko-slovenské krajiny. S urbářem těšínského knížectví z roku 1621*, Rozmnoženo jako rukopis, [Praha] 1951, s. 96–165. Podruhé vydán v PANIC, I. (ed.): *Urbarz Cieszyński z 1621 r.*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. XII, Cieszyn 2003.
- ¹⁸ GROBELNÝ, A. – PITRONOVÁ, B. (edd.): *Urbář těšínské komory z r. 1647*, Opava 1960, a PANIC, I. (ed.): *Urbarz cieszyńskiego klucza dóbr książęcych z 1646 roku*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. XVI, Cieszyn 2005.
- ¹⁹ SOBOTÍK, B. – GROBELNÝ, A. (edd.): *Urbář panství frýdecko – místeckého z r. 1580*, Opava 1953. Tento pramen ještě doplnila o materiál z AP Cieszyn Blanka Pitronová. Viz PITRONOVÁ, B.: *Frydecké urbáře z let 1580 a 1583 a jejich význam při majetkových změnách na panství*, „Slezský sborník“, 54 (14): 1956, s. 95–109.
- ²⁰ AL SAHEB, J. (ed.): *Urbární sumář lenního statku Místek z roku 1583*, „Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy“, 18: 2007, s. 176–193.
- ²¹ KUHN, W. (ed.): *Vier ober-schlesische Urbare des 16. Jahrhunderts*, Würzburg 1973, s. 93–172. Fryštátský urbář byl navíc zpřístupněn i v české a polské verzi ve studiích: ŽAČEK, R.: *K edici urbáře fryštátského panství z roku 1571*, „Časopis Slezského zemského muzea – série B, vědy historické“, 42: 1993, s. 193–207; TÝŽ: *Urbář panství fryštátského z roku 1571*, „Těšínsko“, 37: 1994, č. 1, s. 1–2 a POŁOCZKOWA, B.: *Urbarz „państwa“ frysztackiego z roku 1571*, „Pamiętnik Cieszyński“, 12: 1997, s. 21–45.
- ²² GOJNICZEK, W. (ed.): *Urbarz państwa skoczowsko-strumieńskiego z 1621 roku*, Skoczów 1999.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Do další skupiny publikovaných pramenů vyšlých z těšínské knížecí kanceláře je nutno zařadit záležitosti spojené s náboženským vývojem této oblasti,²³ právními dějinami,²⁴ či šlechtickou genealogií.²⁵

Po stručném přehledu edic dokumentů těšínských Piastovců nyní přesuňme pozornost k jinému typu pramenů – ke korespondenci, již je věnována tato studie. Nutno podotknout, že ve srovnání se stavem poznání, zpřístupnění a vyhodnocení korespondence, jakožto informačního zdroje o naší minulosti, oblast Těšínska výrazně zaostává za ostatními korunními zeměmi, zejména pak za Čechy a Moravou. Zde se totiž již od poloviny 19. století kladl důraz na zpřístupnění celých

RADIM JEŽ

Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn

²³ RADDA, K.: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Protestantismus im Herzogtum Teschen bis zum Toleranzpatent*, IX. Programm der k. k. Staats – Realschule in Teschen. Am Schlusse des Schuljahres 1881/82, s. 1–39; WANTULA, A.: *Porządek kościelny Wacława Adama. Początki organizacji kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa 1937; PANIC, I. – MACHEJ, A. (ed.): *Wybór źródeł do dziejów społeczno-gospodarczych i religijnych Śląska Cieszyńskiego*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. X, Cieszyn 2002. Dále srov. PANIC, I.: *W sprawie potrzeb badawczych nad dziejami Kościoła na Górnym Śląsku od średniowiecza do początków czasów nowożytnych*, (in:) Týž (ed.): *Stan i potrzeby badań nad historią Górnego Śląska w czasach średniowiecznych i nowożytnych*, Cieszyn 1994, s. 66–81.

²⁴ KAPRAS, J.: *Privilegia těšínská z roku 1498 a 1572*, „Věstník Matice Opavské“, 20: 1912, s. 20–33; ŠEČÍK, E. (ed.): *Zemské zřízení Těšínského knížectví z konce 16. století*. Edice, Studie o Těšínsku 17, Český Těšín 2001; PANIC, I. (ed.): *Ordynacja ziemiska cieszyńska. Zbiór praw i porządków ziemskich księstwa cieszyńskiego. Zrzyżeni Zemskie knieźczstwi tiessynskiego*, Acta Historica Silesiae Superioris, T. VIII, Cieszyn 2001; JEŽ, R. (ed.): *Prameny ke sporům o těšínské zemské zřízení z poslední třetiny 16. století*, „Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy“, 20: 2008, s. 268–304, zde na s. 268–272 uvedena další literatura a edice k tématu právního vývoje. Srov. také nejnověji JEŽ, R. – PINDUR, D.: „...oznámili sú, jakž Bartka Šestáka zabili...“. *K dějinám městského trestního práva na Těšínsku v raném novověku*, „Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek“, 10: 2009, s. 9–34.

²⁵ GOJNICZEK, W. (ed.): *Leopold Jan Szersznik, Materiały genealogiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego*, Bibliotheca Tessinensis I, Seria Polonica 1, Cieszyn 2004.

šlechtických archivů publikovaných v ediční sérii Archivu Českého. V mnohých případech se vycházelo z dobře dochovaných sbírek pánů z Hradce, Rožmberků, Švamberků, pánů z Lobkovic, Pernštejna, Rožmitálu ad. uložených v treboňském archivu.²⁶ V ediční práci se pokračovalo průběžně v následujícím století, kdy byly vydávány soubory písemností významných institucí, jednotlivých úředníků, či předních aristokratů středověku a raného novověku. Za všechny jmenujme edici korespondence bratrů z Pernštejna z let 1550–1551, vzorně připravenou Petrem Vorlem²⁷, nebo rozsáhlou monografii Pavla Marka obsahující listy Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky Polyxeny z Pernštejna.²⁸ V obou publikacích jsou taktéž přehledně shrnuty starší ediční počiny a literatura k tématu.

Korespondence vyšlá, či doručená do kanceláře těšínských Piastovců se dosud nestala předmětem samostatného výzkumu, který by komplexněji zhodnotil všechny aspekty tohoto typu pramene. Badatelé vydávali pouze dílčí studie na toto téma, ke kterým jako přílohu doplňovali úplné znění několika listů. Jde např. o drobný popularizační článek historika,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

²⁶ Srov. přehled všech starších svazků uvedený v *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů cizích i domácích XX*, Praha 1902, s. III–IV.

²⁷ VOREL, P. (ed.): *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratrů z Pernštejna z let 1550–1551*, Pardubice 1997.

²⁸ MAREK, P. (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, Prameny k českým dějinám 16.–18. století. Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII., Řada B, Sv. I, České Budějovice 2005.

učitele a muzejníka Franciszka Popiołka²⁹ či příspěvek Vincence Praska, jenž opublikoval několik dopisů knížete Kazimíra II. z roku 1509.³⁰

V posledních několika letech je věnována pozornost zejména korespondenci olomouckých biskupů adresované těšínským knížatům v 16. století. Na tyto prameny a jejich výpovědní hodnotu upozornil Jan Al Saheb³¹ a souběžně s ním podrobněji i Waclaw Gojniczek.³² Jediným souborem, který byl detailněji historiky představen širší badatelské obci a vydán tiskem, zůstává korespondence uložená v žitenické pobočce Státního oblastního archivu Litoměřice. Část z ní, obsahující 12 listů Václava III. Adama Vratislavovi z Pernštejna z let 1565–1579, vydala Magdaléna Turková.³³ Následně připravil autor těchto řádků kritickou edici 16 dopisů knížete Fridricha Kazimíra, jeho manželky Kateřiny Lehnické a Václava III. Adama taktéž adresovanou či přijatou od nejvyššího kancléře Českého království Vratislava z období

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

²⁹ POPIOLEK, F.: *Dva listy Adama Waclawa*, „Dziennik Cieszyński“, 17: 1908, č. 137, s. 1.

³⁰ PRASEK, V.: *Několik listů z Fryštátské kanceláře knížete Kazimíra II.*, „Věstník Matice Opavské“, 19: 1911, s. 16–21.

³¹ AL SAHEB, J.: *Dva listy olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic těšínské kněžně Kateřině Sidonii z let 1579 a 1580*, „Těšínsko“, 50: 2007, č. 2, s. 4–6.

³² GOJNICZEK, W.: „Missiva“ biskupów łomunieckich jako źródło do dziejów i genealogii Piastów cieszyńskich z XVI wieku, (in: Barciak, A. (ed.): *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*, Katowice 2007, s. 396–408.

³³ TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata a Pernštejnové v polovině 16. století (edice listů knížete Václava Těšínského Vratislavu z Pernštejna z let 1565–1579)*, „Východočeský sborník historický“, 12: 2005, s. 15–44.

let 1564–1571.³⁴ Několik listů z Národního archivu v Praze a z bohatých treboňských sbírek se stalo přílohami ke studiím o manželském životě Marie z Pernštejna s Václavem III. Adamem³⁵ a o jeho sekularizačních aktivitách.³⁶

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

V níže uvedených kapitolách se ve stručnosti pokusím popsat fungování kanceláře posledních těšínských Piastovců, rozebrat jejich korespondenci z diplomatického hlediska, poukázat na soubory, či jednotliviny listů uložených v archivních institucích České republiky a města Cieszyn a na možnosti jejich využití ke studiu dějin Těšínského knížectví. V přílohách pak čtenář nalezne přehledné zpracování dochované korespondence z let 1507–1625.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Nástin vývoje kanceláře posledních těšínských Piastovců

ORGANIZAČNÍ STRUKTURA A NÁPLŇ PRÁCE V KANCELÁŘI

Kanceláře byly nejdůležitějšími součástmi všech větších aristokratických a panovnických dvorů ve středověku a raném novověku. Jejich

³⁴ Jež, R.: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír a Vratislav z Pernštejna (vzájemné vztahy s edicí korespondence z let 1564–1571)*. „Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy“ 18, 2007, s. 137–175.

³⁵ Jež, R.: *Manželské soužití knížete Václava III. Adama s Marií z Pernštejna v polovině 16. století*, „Těšínsko“, 51: 2008, č. 4, s. 1–15.

³⁶ Jež, R.: „I v paměti máme, když jsi o téhož opata orlovského na Hradě pražském s námi austrně mluvil...“. *K sekularizaci církevních majetků na Těšínsku v počátcích reformace*, (in:) Gojniczek, W. – Spratek, D. (edd.): *300 let toleranci na Śląsku Cieszyńskim, Cieszyn 2010* (v tisku).

důležitost a nezbytnost byla dána funkcí, kterou ve zmíněném období nezastupitelně vykonávaly.³⁷ Pochopitelně velikost kanceláře, její pravomoci, personální obsazení a vlastní agenda závisela na účelu a potřebách jejího zřizovatele. Kanceláře panovnické,³⁸ nejvyšší zemské správy³⁹ a vysokých církevních hodnostářů⁴⁰ tvořily komplikovanou organizační strukturu s jasně stanovenou náplní práce. V menším měřítku byly podobně organizovány taktéž kanceláře slezských knížat,⁴¹ které ale

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

- ³⁷ Obecněji viz JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 99–102.
- ³⁸ Srov. např. STLOUKAL, K.: *Česká kancelář dvorská 1599–1608*, Praha 1931.
- ³⁹ PEŠÁK, V.: *Počátky organizace české komory za Ferdinanda I.*, „Sborník archivu ministerstva vnitra“, 3: 1930, s. 5–399; TÝŽ: *Studie k dějinám české komory*, „Sborník archivu ministerstva vnitra“, 6: 1933, s. 67–178 ad.
- ⁴⁰ Výběrově uvádím – BALCÁREK, P.: *Kancelář kardinála z Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou*, „Sborník archivních prací“, 28: 1978, s. 66–126; BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, „Sborník archivních prací“, 54: 2004, s. 3–236; ŠTĚPÁN, J.: *Vývoj správy písemností olomouckých biskupů v letech 1579–1651*, „Archivní časopis“, 58: 2008, s. 14–34, ve všech pracích další literatura k tématu.
- ⁴¹ Naposledy přehledně viz ŽERELIK, R.: *Stan i perspektywy badań nad kancelariami górnośląskimi w średniowieczu i czasach nowożytnych*, (in:) Panic, I. (ed.): *Stan i potrzeby badań nad historią Górnego Śląska w czasach średniowiecznych i nowożytnych*, Cieszyn 1994, s. 16–27; TÝŽ: *Kondycja śląskiej dyplomatyki. Stan i perspektywy badań*, „Z pomocnych věd historických XIII, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica“, 1, 1996, s. 69–80; STELMACH, R.: *Dyplomatyka śląska – stan i perspektywy badań nad dziejami kancelarii i potrzeby badawcze*, (in:) Rokosz, M. (ed.): *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozium na Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 roku* Profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane, Kraków 1995, s. 155–162 a TRELIŃSKA, B.: *Badania nad dyplomatyką górnośląską – specyfika i konteksty badawcze*, (in:) Górak, A. – Skupieński, K. (edd.): *Formuła – Archetyp – Konwencja w źródle historycznym*, Materiały IX Sympozium Nauk Dających Poznać Źródła Historyczne, Kaziemierz Dolny 14–15 grudnia 2000 r., Lublin – Radzyń Podlaski – Siedlce 2006, s. 189–197.

mnohdy vykazovaly částečně rozdílné prvky, lišící se např. v zastoupení jednotlivých úředníků, či samotnou agendou.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Těšínská knížecí kancelář se začala konstituovat v podstatě se vznikem samostatného knížectví na přelomu 13. a 14. století. Přední znalce problematiky Barbara Trelińska člení vývoj kanceláře do tří etap. První vymezuje obdobím vrcholného středověku (1290–1410), které bylo charakteristické pozvolným utvářením se samotné kanceláře, jakožto úřadu těšínského knížete. Druhá etapa nastala v letech 1410–1520, kdy již došlo k plnému zformování kanceláře a rozčlenění na jednotlivé funkce. Třetí, poslední fázi autorka vidí v letech 1520–1573 a nazývá ji etapou „přechodovou“, což naznačuje přechod funkce kancléře knížete ke kancléři celozemskému.⁴² K tomuto schématu bychom měli přidat ještě jednu fázi pro období let 1573–1653, kdy byl kancléř již plně zemským úředníkem a knížecí kancelář fakticky vedl sekretář či později direktor.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Vzhledem ke zkoumané problematice a k časovému vymezení tohoto příspěvku se budeme stručně zabývat pouze vývojem kanceláře v raném novověku až do skonu poslední Piastovny Alžběty Lukrécie (*1599, †1653), tedy přibližně v letech 1500–1653.

K vytvoření funkce kancléře, který stál na nejvyšším postu v hierarchii úřednictva knížecí kanceláře, došlo v 70. letech 15. století za vlády Přemysla II. (*1418/1420, †1477). Stal se jím Jindřich Čelo (†1500),

⁴² Srov. TRELIŇSKA, B.: *Kancelaria i dokument książąt cieszyńskich 1290–1573*, Warszawa – Łódź 1983, s. 70–72.

vysokoškolsky vzdělaný šlechtic, který nabyl znalosti na univerzitě v Krakově.⁴³ Další v pořadí, Jan, byl nejspíše jeho blízkým příbuzným, snad synem, a do kanceláře nastoupil v roce 1496 jako písař a veškeré své znalosti získal od Jindřicha.⁴⁴ Po jeho smrti v roce 1500 povýšil na kancléřský post, v němž se udržel až do let 1543/1545, kdy byl nahrazen Václavem Rudzkým z Rudz, osobou z blízkého okruhu nově se konstituujícího dvora mladého Václava III. Adama (*1524, †1579). Jan Čelo neměl akademické vzdělání jako jeho předchůdce, ale zato mu nechybělo sebevědomí, pílě a loajalita k poručníkovi Janovi z Pernštejna.

V roce 1523 došlo k reorganizaci kanceláře, kdy byl zaveden úřad sekretáře, který se stal jejím faktickým vedoucím s dohledem na vyhotovování listin i listů a na práci písařů. Na samotného kancléře byla přenesena důležitější role – stal se oficiálním místodržícím za nepřítomného knížete,⁴⁵ jeho pravomoci začaly mít celozemský charakter,⁴⁶ a fakticky tak stál svým postavením ve stavovské obci knížectví výše

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁴³ TRELIŃSKA, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 83–86; SZELONG, K.: *Podróże edukacyjne szlachty cieszyńskiej (do końca XVII w.). Motywy, kierunki, konsekwencje*, (in:) Spyra, J. (ed.): *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 4–5 listopada 1999, Cieszyn 2001, s. 59–115, zde s. 66.

⁴⁴ LT IV., č. 336. TRELIŃSKA, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 86.

⁴⁵ Poprvé se tak stalo v roce 1520, kdy za knížete Kazimíra II. přijímal a vyřizoval žádost těšínského varhaníka Václava Ondráčka. Na konci listu je poznamenáno: [...] *Jenž se stalo na Těšíně před slovuťným Janem Čelem z Čechovic, kanclířem našim, kterému jsme takovú věc poručili [...]*. Viz LT IV., č. 419; TRELIŃSKA, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 86; PINDUR, D.: *Těšínsko...*, s. 52.

⁴⁶ PTAK, M.: *Zgromadzenia i urzędy stanowe Księstwa Cieszyńskiego*, AUW 1193, „Prawo”, 191: 1992, s. 31–60, zde s. 53; TRELIŃSKA, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 87.

než zemský hejtman, což byl v dějinách správy zemí Koruny české jev velmi neobvyklý. Kancléř vyřizoval žádosti všech vrstev obyvatelstva, dával příkazy k vyhotovení právních dokumentů (listin) a potvrzoval je jménem knížete/poručníka spolu s připojením jeho pečeti. Ve větší míře se úloha kancléře projevila za poručnictví Jana z Pernštejna (*1487, †1548). Ten mu již počátkem roku 1529 předal všechny výkonné pravomoci spojené se správou knížectví. V listinách je to vyjádřeno slovním obratem: *na místě mým, kterémuž sem k tomu úplnú mocnost dal*⁴⁷ nebo *kterému jsem vůli, věříc, na místě svém mocnost dal a poručil*. Právní akt potvrzení listiny byl dokonán přivěšením nebo přitištěním Pernštejnovy pečeti, kterou měl kancléř neustále k dispozici. Jan Čelo se tak stal z kancelářského úředníka politikem a diplomatem, jenž zastupoval těšínského knížete jménem Jana z Pernštejna ve všech vnitřních i vnějších záležitostech knížectví.⁴⁸ Jako hlavní Pernštejnův zástupce a komisař vystupuje např. ve sporu s olomouckým biskupem při jednáních v Ostravě roku 1531.⁴⁹

Úctyhodnou dobu čtyřiceti let strávil v kanceláři těšínského knížete Václav Rudzký z Rudz a na Rudici (†před 1580). Polská historička

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

⁴⁷ Objevuje se to již v první dochované listině Jana z Pernštejna pro Těšínsko z 11. dubna 1529. JEŽ, R.: *Správa Těšínského knížectví Janem z Pernštejna v letech 1528–1545*, „Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy“, 20: 2008, s. 225–267, zde s. 251, příloha č. 1.

⁴⁸ TRELIŇSKA, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 87. K dobové praxi nejnověji i se stručným shrnutím výjimečného postavení kancléře Těšínského knížectví srov. VYBÍRAL, Z.: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Monografia historica 6, České Budějovice 2005, s. 213.

⁴⁹ Podrobněji viz JEŽ, R.: *Správa Těšínského knížectví...*, s. 227–230.

Barbara Trelińska ve své stěžejní práci o kanceláři Těšínského knížectví tvrdí, že se objevuje na postu zemského kancléře až v roce 1546 bez předchozích zkušeností s jejím chodem.⁵⁰ Autorka vycházela z materiálů publikovaných v Listináři Těšínska, který však obsahuje množství chyb u transliterace i datace listin. Pokud by nahlédla do originálů přírodních pramenů, zjistila by, že Václav Rudzký působil v kanceláři již v roce 1540 jako písař disponující vynikající kaligrafickou technikou.⁵¹ Ještě v květnu 1545, těsně před jmenováním kancléřem, dohlížel nejspíše jako sekretář na sepsání listiny, kterou kníže daroval jeho blízkému příbuznému Erazimu Rudzkému dům u těšínského dominikánského kláštera.⁵²

Zda-li měl Václav Rudzký akademické vzdělání, tak jako mnozí jeho předchůdci, se nepodařilo zjistit. Rudzkého jméno se ve svědečných řadách listin vyskytuje téměř na všech materiálech, které Václav III. Adam vydal, a jsou dokladem toho, že oba byli spolu v každodenním kontaktu. Kancléř plnil i úlohu jakéhosi poradce knížete a měl bezesporu velký vliv na jeho osobnost. Zastupoval jej v jednáních o zemských záležitostech i v komunikaci se svými poddanými (např. těšínskou městskou

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁵⁰ TRELIŇSKÁ, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 87.

⁵¹ Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Karviná, Archiv města Fryštát, inv. č. 22 (31. října 1540); Václav Rudzký z Rudz k listině připojil velkou, bohatě zdobenou iniciálu „J“.

⁵² Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, Dominikáni v Těšíně, inv. č. 2, sign. E 2 (25. května 1545). V literatuře viz JEŽ, R.: „*I v paměti máme, když jsi o téhož opata orlovského na Hradě pražském s námi austrně mluvil...*“. *K sekularizaci církevních majetků na Těšínsku v počátcích reformace*, (in:) Gojniczek, W. – Spratek, D. (edd.): 300 lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim, Cieszyn 2010 (v tisku).

radou).⁵³ Dokonce v mnoha případech sloužil knížeti jako písař při psaní čistopisů jeho listů.⁵⁴

Jak bylo poznamenáno o několik řádků výše, od dob úřadování Jana Čela došlo ke změně kancléřova postavení. Nebyl již pouze úředníkem knížete, ale stal se z něj zemský hodnostář podílející se na správě celého knížectví, který pravidelně zasedal na zemských soudech a sněmech. Zdá se, že poslední osobou úzce svázanou s chodem kanceláře a dohledem nad vykonáváním její agendy (tzn. vedení knih, psaní konceptů i čistopisů listů a listin) byl Václav Rudzký z Rudz. I když rod Rudzkých tento prestižní úřad zastával s drobnými přestávkami až do roku 1625, nejsme bohužel schopni při dnešním stavu poznání říci, jakým způsobem se kancléř angažoval přímo v knížecí kanceláři.

Prameny a literatura k tématu naznačují, že samotná písemná agenda vedená kanceláří přešla na sekretáře. Tato funkce se v pramenech poprvé vyskytuje v roce 1523. Zaujímal ji Melichar Prus, absolvent krakovské univerzity, pozdější probošt brněnské kapituly a arcijáhen

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁵³ Např. r. 1558 Václav III. Adam píše městské radě o kancléři, který *místo naše drží*. Viz BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch...*, s. 52, č. I. 81. Dohlížel i na správné vedení městským účtů. Srov. Książnica Cieszyńska Cieszyn (dále jen KCC), Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. 48/6.

⁵⁴ Srov. Národní archiv (dále jen NA) Praha, České oddělení dvorské komory, karton 47, nefol. (4. ledna 1557) a Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Historica Jindřichův Hradec, inv. č. 146, karton 4 (4. ledna 1557). U obou listů schází vlastnoruční podpis knížete Václava III. Adama, a tak můžeme předpokládat, že jej v tomto případě kancléř zastupoval, čili vyřizoval i osobní korespondenci.

v Olomouci.⁵⁵ Další sekretář, který se významným způsobem zapsal do dějin Těšínského knížectví, pocházel z Dolního Slezska. Eleazar Tilisch (*1560, †1612)⁵⁶ totiž vypracoval na základě dobré znalosti archiválií uložených na knížecím zámku první historické pojednání o zdejší linii Piastovců.⁵⁷ Nejenom z informací obsažených v jeho díle lze usuzovat, že sekretář měl a musel mít detailní přehled o spisovně knížecí kanceláře, jejím obsahu a vedení. Zastával tedy i funkci jakéhosi archiváře, pečujícího o soubor písemností uložených nejspíše ve speciálně k tomu upravených komnatách knížecí rezidence.⁵⁸ Výjimečného postavení

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁵⁵ Více informací o něm viz ŠEFCÍK, E.: *Čtyři postavy těšínského života v 16. století*, „Těšínsko“, 18: 1975, č. 3, s. 19–21, zde s. 19–20. Nejnověji PINDUR, D.: *České kulturní a jazykové vlivy na Těšínsku v období od 14. století do konce 18. století*, (in:) *Těšínské Slezsko. Výběr příspěvků z mezinárodní konference „Těšínské Slezsko – historie a současnost ve společné Evropě“* konané dne 15. 5. 2008 v Českém Těšíně, Český Těšín 2008, s. 19–40, zde s. 29–30.

⁵⁶ Stručné životopisy uvedeny v SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Teschen 1810, s. 151–152; POŁOCZKOWA, B.: *Najdawniejsze kroniki cieszyńskie*, „Pamiętnik Cieszyński“, 7: 1993, s. 99–102; BENATZKY, J. (ed.): *Nejstarší dějepis Těšínska*, „Těšínsko“, 39: 1996, č. 2, s. 5–23, zde s. 5.

⁵⁷ TILISCH, E.: *Kurtze Vorzeichnüß Bericht und Auszug von dem Stammling und Ankunfft der Hertzoge zu Teschen und Groß Glogaw, was auch vor Alters etwann Denckwürdiges bey solchem fürstlichen Geschlecht vorgelauffen. So viel man aus den Chronicken, Annalen, alten Privilegien, Confirmationen, Commissionen, Vorträgen und brieflichen uhrkunden finden und aussuchen mögen, zusammen gezogen, und dem durchlauchten hochgebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Adam Wentzeln, Hertzogen in Schlesien zu Teschen und Grosz Glogaw unterthänig dediciret*, Freiberg 1588. Rozbor tohoto narativního pramene proveden v SPYRA, J.: *Od Tilischa do Kaufmanna i Gajdzicy. Świadomość historyczna na Śląsku Cieszyńskim w epoce przednowoczesnej*, (in:) TÝŽ (ed.): *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii. Materiały z konferencji naukowej Cieszyn 20–21 września 2007*, Cieszyn 2007, s. 130–170, zde s. 133–136.

⁵⁸ Na dorsech listin těšínských knížat se proto na přelomu 16. a 17. století začínají objevovat stručné registry (ty jsou zpětně psány i na starší prameny).

v kanceláři dosáhl také Matyáš Kalus, jenž zde působil po tři desítky let.⁵⁹

Erich Šefčík ve své obsáhlé studii uvádí, že úřad sekretáře byl nahrazen či podřízen ve 20. letech 17. století nově vzniklé funkci „direktora“.⁶⁰ Jeho pravomoci však nějak nespecifikuje a navíc odkazuje pouze na jeden pramen, ve kterém se mu tuto informaci podařilo nalézt. Oním „direktorem“ měl být Maxmilián Pröckel z Procksdorfu. Tento šlechtic zastával úřad, jenž byl ve svědečných řadách a dalších dokumentech označován jako *rada a direktor Knížectví těšínského, kancléře a knížectví našeho těšínského direktor* nebo *náměstník na Těšíně*.⁶¹ Nebyl tedy bezprostředně spjat s kanceláří, ale nepochybně vykonával funkci knížecího rady a místodržícího celého knížectví.⁶²

Nově se však v pramenech od roku 1624 začíná objevovat členění kanceláře na dvě samostatné expedice – českou a německou. V čele každé z nich stál sekretář. Podřízeným byl *místosekretář*, který mnohdy plnil také úlohu písaře.⁶³ Nebývalý nárůst písemné agendy za vlády poslední

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

⁵⁹ Srov. ŠEFČÍK, E.: *Dva významní písaři těšínské knížecí kanceláře*, „Těšínsko“, 16: 1973, č. 3, s. 4–6; WITKOWSKI, S.: *Kallus z Bytomia – sekretarz ksiązęcy*, „Pamiętnik Cieszyński“, 13: 1998, s. 50–52 a GOJNICZEK, W.: *Sekretarz ksiąg cieszynskich Maciej Kalus i jego rodzina*, „Zaranie Śląskie“, 62: 2000, č. 1–2, s. 45–57.

⁶⁰ ŠEFČÍK, E.: *Zemské zřízení těšínské z roku 1573 a jeho další vývoj za vlády posledních Píastovců*, „Studie o Těšínku“, 3: 1974, s. 255–324, zde s. 306.

⁶¹ LT X., č. 967, 968, 970, 998, 1000 a 1001.

⁶² Srov. také GOJNICZEK, W. (ed.): *Leopold Jan Szersznik...*, s. 155.

⁶³ LT X., průběžně. Písař je v tomto období nazýván taktéž „kancelistou“.

kněžny Alžběty Lukrécie zcela změnil a zreorganizoval členění kanceláře a její personální obsazení. Pro nás ne zcela jasnou funkcí byl „inspektor knížecí kanceláře“, zmíněný k roku 1652.⁶⁴

Přesuňme nyní svou pozornost na nejnižší kancelářský personál. Ten byl tvořen několika písaři. Jelikož na těšínském zámku sídlila rovněž hospodářská agenda panství, bylo nezbytné, aby ve zdejší kanceláři zasedal i písař důchodní, resp. obroční nebo sirotčí. Souběžně měla kancelář, dle svědectví několika pramenů,⁶⁵ alespoň dva písaře. Zda již v období vlády Václava III. Adama byli rozděleni podle dvou hlavních dorozumívacích jazyků (češtiny a němčiny), ve kterých knížata běžně komunikovala, není jasné, neboť přepsat připravený koncept listu byli nejspíše schopni i bez detailnější znalosti daného jazyka. Snad definitivní uplatnění tohoto modelu nastalo s příchodem saské princezny Sidonie Kateřiny (*kol. 1550, †1594) do Těšína roku 1567. Ta si s sebou jako část svého dvora přivedla několik šlechticů a pomocný personál z rodné země.⁶⁶ Můžeme předpokládat, že písaři s dobrou znalostí němčiny se pohybovali taktéž na dvoře lehnické kněžny Kateřiny (*1542, †1569), manželky Fridricha Kazimíra (*1541/2, †1571), a v okolí Alžběty Kurlandské (*1575, †1601). Od přelomu 16. a 17. století

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁶⁴ LT X., č. 1002.

⁶⁵ Srov. Jež, R.: *Listiny těšínských knížat...*, č. 33, 126, 127, 183, 186, 213, 226, 230, 336, 383.

⁶⁶ Týž: *Těšínská Piastovci renesančního věku. Životní osudy rodiny knížete Václava III. Adama (1524–1579)*, Rigorózní práce FF MU Brno, Brno 2009, s. 253.

se již běžně v pramenech setkáváme s „místosekretářem českým a německým“. I když drtivá většina pramenů právní povahy pro příjemce z Těšínského knížectví byla ještě několik let po skonu Alžběty Lukrécie psána v českém jazyce, což nařizovalo i zemské zřízení z r. 1573, potřeba korespondovat v němčině s nejvyššími zemskými úřady, panovníkem a aristokracií ze zemí Koruny české začala být více než aktuální s počínající germanizací státní správy i šlechtické obce.⁶⁷ Práce písařů, jejich zdatnost vyhotovovat nejen kaligraficky vyvedené listiny, ale i schopnost rychle, bezchybně a dle kancelářských úzů psát korespondenci, se stala vizitkou dané kanceláře a i samotné vrchnosti. Tyto úkony byly navíc doplněny o zapisování do knih různého charakteru a obsahu. Knížecí kancelář vedla tzv. matriky, do nichž se opisovaly právní dokumenty (listiny o majetkových převodech, testamenty, smlouvy ad.), registra korespondence, pozemkové knihy, urbáře a tzv. „knihy zámkové“.⁶⁸

Na závěr této kapitoly je nutno pojednat ještě o služebnících knížete, kteří zdánlivě s kanceláří neměli nic společného, ale jejich role při korespondování byla nezastupitelná. Jde o **posly**,⁶⁹ jenž zařizovali přenos

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁶⁷ Podrobněji o jazykových dovednostech knížat a poměru česky a německy psaných listů bude pojednáno v kapitole *Formulář listů*, s. 42–45..

⁶⁸ Přehled těchto typů pramenů zpracoval GOJNICZEK, W.: *Księga w praktyce kancelaryjnej urzędów księstwa cieszyńskiego do 1653 roku (przyczynek do badań nad kancelarią okresu księgi wpisu na Górnym Śląsku)*, (in:) Górac, A. – Magiera, D. (edd.): *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, Tom II, Lublin – Siedlce 2009, s. 25–35.

⁶⁹ Podrobněji o nich viz VYBÍRAL, Z.: *Politická komunikace...*, s. 219–245.

informací obsažených v tzv. „listech poselacích“ (obecněji řečeno v korespondenci neboli listech uzavřených, missivech) – tento typ pramene dostal podle nich i ono pojmenování. V soudobé mluvě byli označováni jako „pacholci“, „pacholata“, ⁷⁰ „služebníci“, ⁷¹ „dodatelé“ či „ukazatelé listu tohoto“. ⁷² Pocházeli většinou z neurozených vrstev. Poměrně často se ale v prostředí těšínských Piastovců setkáváme také s osobami urozeného původu, povětšinou s nižší šlechtou, která tímto začínala svou kariéru u knížecího dvora. Jmenujme např. Zikmunda Varhaníka z Kadaně. ⁷³ Jména posílů se v korespondenci objevují velmi sporadicky, a proto je v mnohých případech nelze identifikovat.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁷⁰ Např. v listech Jana z Pernštejna Václavu III. Adamovi z r. 1543. Srov. Dvorský, F. (ed.): *Dopisy pánův Jana a Vojtěcha z Pernštejna 1509–1548*, (in:) Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů cizích i domácích XX, Praha 1902, s. 1–276, zde s. 129, č. 241 a s. 187, č. 300.

⁷¹ Např. v listu z 6. května 1567 Fridrich Kazimír Vratislavovi z Pernštejna píše: [...] o čemž Vá[m] (rače-li potřebu poznati) od sloužebníka mého širší zpráva dána bude [...]. Jež, R.: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 157–158, č. 2. Kníže Václav III. Adam zase psal Půtovi z Ludanic „[...] jakož ste nám předešle vzkázali po Ferencovi, služebníku našem [...]“; SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Ludanic, sign. 30, karton 100 (2. červen 1549, Těšín).

⁷² V listu Václava III. Adama Vilémovi z Rožmberka. SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Rožmberka, karton 18.

⁷³ Ve službách těšínského knížete můžeme tohoto rytíře nalézt již na počátku 40. let 16. století, kdy většinou působil jako posel při doručování korespondence. Za své služby obdržel od knížete r. 1565 dům v Těšíně. Srov. AČ XX., dle rejstříku; VOREL, P. (ed.): *Česká a moravská aristokracie...*, s. 89–90, č. 88; VYBÍRAL, Z.: *Politická komunikace...*, s. 221; BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch...*, s. 46–47, č. 74; SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Ludanic, sign. 30, karton 100.

Posel zodpovídal za rychlé doručení listu a za jeho dodání v neporušeném stavu.⁷⁴ Díky poznámkám na rubu listu v adresátově kanceláři jsme informováni o době, kterou poslové strávili na cestách od chvíle sepsání dopisu až po jeho doručení. Často se v listech setkáváme s obratem o žádosti *brzké odpravě služebníka mého*,⁷⁵ čímž měl být zaručen plynulý přenos informací. Např. Václav III. Adam se omlouval Felixi Radzanovskému z Radzanova slovy [...] *Co se pak služebníka Vašeho dotýče, že sme jeho tak dlúho zase nevypravili, žádná toho jiná příčina není, než že tyto časy sme velmi zaneprázdněni byli. Za to Vás žádáme, že Vá[m] to proti myslí nebude. A však, jakž jedno[m] z Nisy se zase navrátíme, neobmeškáme jeho k Vám vypravití [...]*.⁷⁶

Posel často spolu s listem vezl také nějaké zboží pro adresáta. Jednalo se o předměty různého druhu, od potravin (víno, exotické ovoce ad.) až po rozličné dary (zvířata, drahocenné látky, šperky ad.), které se v korespondenci knížat objevují relativně často. I proto si Piastovci vybírali pro tuto službu osoby osvědčené, s dobrou praxí a znalostí daného prostředí.

⁷⁴ V roce 1565 poslal kníže Fridrich Kazimír svého služebníka do Nisy s listem, pod kterým ale *kůň na cestě upadl tak, že se pečeti u téhož listu polámaly*, a proto bylo nutné vyhotovit nový, čímž se jeho dodání několikanásobně prodloužilo. Viz BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – ŠPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch...*, s. 41, č. I. 65.

⁷⁵ JEŽ, R.: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 157–158, č. 2.

⁷⁶ KCC, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. 48/5, f. 49–50.

PRACOVNÍCI KANCELÁŘE A POSLOVÉ (PŘEHLED)

V níže předkládaném přehledu jsem se pokusil o soupis všech osob, které se nějakým způsobem angažovaly v knížecí kanceláři (zařazení zůstali pro úplnost taktéž kancléři). Tabulka ale bohužel není kompletní, neboť v určitých obdobích nám schází prameny, či jednotlivé posty v nich nejsou zmíněny (např. od druhé poloviny 16. století se ve většině případů vynechává ve svědečných řadách jméno písaře).⁷⁷

Tab. 1. **Personál, úředníci a poslové kanceláře posledních těšínských Piastovců**⁷⁸

funkce	kníže	jméno	období
kancléř	Kazimír II.	Jan Čelo z Čechovic a na Drahomyšli	1500–1545
	Jan z Pernštejna		
	Václav III. Adam	Václav Rudzký z Rudz	1545–1580?
	Sidonie Kateřina	František Mléčko z Jilovnice	1591–1596
	Adam Václav	Samuel Radešínský z Radešovic	1596–1600
		Kašpar st. Rudzký z Rudz a na Chotěbuzi	1600/02–1609
	Fridrich Vilém	Erazim Rudz z Rudz a na Vělopolí	1609–1625
	Alžběta Lukrécie	Kašpar Pelhřim z Třankovic a na Albrechticích a Horních Bludovicích	1625–1637?

⁷⁷ Pro starší období do r. 1573 takovýto přehled ve své práci uvedla TRELIŇSKÁ, B.: *Kancelaria i dokument...*, s. 230–232.

⁷⁸ Základním pramenem pro zpracování přehledu byly prameny otištěné v LT IV.–X. Další zdroje uvedeny v poznámkovém aparátu.

funkce	kníže	jméno	období
sekretář/ místosekretář	Kazimír II.	Melichar Prus	1523–1533
	Jan z Pernštejna		
	Václav III. Adam	Kašpar Frelich	1568
	Sidonie Kateřina	Eleazar Tilisch	80.–90. léta
	Adam Václav	Matyáš Kalus z Bytomi	1593–1624
	Fridrich Vilém		
	Alžběta Lukrécie	Jan Tluk z Tošanovic	1624
		Adam Gočálkovský z Gočálkovic	1624–1625
		Ondřej Mazur	1625–1638?
		Jan Přibramský	1638–1653?
písař	Jan z Pernštejna	Jiří Eckert	1651–
		Ondřej Solihrach	1520–1533
		Jiří Lhotský ze Lhoty	1529, 1537
		Mikuláš Šašovský z Těšína	1529
		Řehoř Otrubka z Těšína	1530–1533
		Jan z Lipníku (ve Fryštátě)	1536
		Martin Stoklasa ze Strumeně (ve Fryštátě)	1529, 1536
		Michal Steyer z Toruně	1532–1540
		Jan mladší Čelo z Čechovic	1534
		Václav Rudzký z Rudz ⁷⁹	1540–1545?
		Johann Sponner (Spanner, Šponer)	1541–1545

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁷⁹ V LT V., č. 495 je mylně uvedeno: [...] psán rukou Václava bez dalšího bližšího určení. Autor totiž editoval podle špatné fotokopie a neznal originál pergamenového dokumentu, dnes uloženého v SOkA Karviná, Archiv města Fryštát, inv. č. 22, ve kterém je na samotném závěru poznamenáno: [...] psán rukau Václava Rudzkého z Rudz.

funkce	kníže	jméno	období
písař	Václav III. Adam	Jakub Skriba	1545
		Kašpar Rost z Nisy	1547
		Martin	1549
		Václav	1550–1551
		Mikuláš Kunčina ⁸⁰	1555
		Ondřej ⁸¹	1559
		Zikmund ⁸²	1564–1567
		Jiřík (z Ketře?) ⁸³	1568
	Sidonie Kateřina	Matyáš Kalus	1591–1593
	Adam Václav	Ondřej Mazur	1608–1625
	Fridrich Vilém		
	Alžběta Lukrecie	Jan Příbramský	1632–1653
služebník/ posel	Václav III. Adam	Zikmund Varhaník z Kadaně	1549–1565
		Ferenc ⁸⁴	1549
		Drozd ⁸⁵	1554

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁸⁰ JEŽ, R. (ed.): *Listiny těšínských knížat...*, č. 352 (v tisku).

⁸¹ Tamtéž, č. 33.

⁸² Tamtéž, č. 186, 213, 226, 230, 336.

⁸³ Tamtéž, č. 336.

⁸⁴ SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Ludanic, sign. 30, karton 100.

⁸⁵ KC Cieszyn, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD IX 48/5, f. 26.

Diplomatický rozbor korespondence

VNĚJŠÍ POPIS A VÝVOJ PODOBY LISTŮ

Kancelář posledních těšínských Piastovců produkovala, jak již bylo uvedeno, několik typů písemností. Kromě zvlášť vedených knih, šlo o listiny (označované jako „listy na pergameně“, „privilegia“ či „diplomy“), v pozdějším období (od počátku 17. století) patenty (neboli „listy otevřené“, „offene Briefe“, „litterae apartae“ členěné na několik typů podle obsahu – např. „listy pŕuhonné“, dlužní úpisy a missivy („listy poselací“, „listy zavřené“, „Sendbriefe“, „verschlossene Briefe“, „litterae clausae“), které nás zde budou nejvíce zajímat, a jejichž vnější popis bude předmětem této kapitoly.⁸⁶

Soustavně máme prameny tohoto typu doloženy až z dob vlády knížete Kazimíra II. (* 1449/1452, † 1528). Nejprve si představíme podobu **originálů listů**. Ty byly vyhotovovány vždy na papíře obdélníkového tvaru. V Kazimírově kanceláři se ještě psalo podél širší strany papírové psací látky (viz obr. 18). Tento způsob vedení zápisu však od 30. let 16. století posléze ustupoval a nahrazovalo jej psaní podél kratší strany, tedy na

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

⁸⁶ Z literatury, věnující se tomuto tématu, je nutno upozornit na RULFOVÁ, M.: *Dopis v českých dějinách*, „Sborník Poštovního muzea“, 3: 1981, s. 95–114; KUČERA, J.: *Dopis v předbělohorských Čechách*, „Sborník Poštovního muzea“, 4: 1982, s. 177–192; ČORNEJ, P.: *Poznámky k vydávání starších českých psaných listů (14.–16. století)*, „Česká literatura“, 37: 1989, s. 1–15; MAUÉ, H.: *Verschlossene Briefe – Briefverschlusssiegel*, (in:) Heimann, H. D. (ed.): *Kommunikationspraxis und Korrespondenzwesen im Mittelalter und in der Renaissance*, Paderborn 1997, s. 205–232; WEYRAUCH, E.: *„Offene Briefe“ im 16. Jahrhundert. Bemerkungen und Beispiele*, (in:) tamtéž, s. 191–204.

„výšku“, což bylo důsledně dodržováno od počátku vlády jeho vnuka Václava III. Adama (viz obr. 22). Rozměry papíru byly ještě v době Kazimíra II. různorodé, přičemž záleželo na velikosti obsahu textu. Toto úsporné opatření již nevidíme u listů jeho následovníka na knížecím stolci, jehož kancelář užívala relativně stejné rozměry, které se pohybovaly okolo hodnot 300 × 200 mm. Zprvu se dopisy psaly na jeden list papíru, od poloviny 16. století však převažuje praxe používání spojených dvoulistů. Oba typy byly po napsání vlastní obsahové části složeny do tvaru obdélníku připomínajícího současnou dopisní obálku, a zalepeny vrstvou vosku, která byla překryta drobným ústřížkem papíru, do něhož se otiskla pečeť odesílatele. Pro lepší uzavření listu se mnohdy používal ještě pergamenový proužek provlečený malými otvory po stranách papíru (viz obr. 1). Poslední těšínszí Piastovci pečetili své dopisy drobnými sekrety, jejichž typáře měli na svých cestách mimo kancelář neustále k dispozici. Mohly být vyryty např. i na prstenech. Všichni mužští a ženští představitelé rodu vlastnili hned několik různých typů sekretních pečetí, které se během jejich života měnily, či i užívaly současně.⁸⁷

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

⁸⁷ SROV. ŠEFCÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II.*, „Těšínsko“, 23: 1980, č. 1, s. 17–23; *řád: Heraldická znamení na pečetích těšínských Piastovců*, (in:) Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1980, s. 55–56; *řád: Pečetě těšínských Piastovců*, Ostrava 1982; *řád: Výrobní a grafická souvislost mezi mincemi, medaillemi a pečetěmi těšínských Piastovců*, „Folia numismatica“, 3: 1988, s. 57–66. Také v polském znění pod názvem *Przyczynki do rozwoju wyobrażeń heraldycznych na pieczęciach, monetach i medalach Piastów cieszyńskich*, „Biuletyn Numizmatyczny“, 1986, s. 1–6; JEŽ, R.: *Nové poznatky ze sklonku života těšínského knížete Kazimíra II. (†1528)*, „Sborník Státního okresního archivu Frydek-Místek“, 9: 2008, s. 7–27; *řád: Sekretní pečeti pod papírovým krytem těšínského knížete Kazimíra II.*, „Genealogické a heraldické informace“, 13 (28): 2008, s. 119–126.

Na druhé (protilehlé) straně složeného listu byla napsána adresa příjemce (obr. 2, 19, 23, 24). Její řádky jdou vždy kolmo k řádkům vnitřního textu. Obvykle se v adrese neuvádí místo dodání, neboť je určen konkrétní osobě (osobám), jež většinou nepobývala trvale na jednom sídle. Správné místo doručení bylo poslovým úkolem. Adresa se skládala z oslovení, jména, domicilu, predikátu a dalších titulů i funkcí, které adresát v dané době zastával. Kratší formulace z dob Kazimíra II. (obr. 19)⁸⁸ se postupem času vlivem manýrismu a dvorské kurtoazie zásadním způsobem prodloužily (obr. 24).⁸⁹

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

Při doručení dopisu, ještě před jeho otevřením, pracovníci v adresátově kanceláři poznamenali hned pod textem adresy datum a místo jeho přijetí. Pro snazší orientaci své vrchnosti (záleželo na množství přijatých listů) někdy doplnili i jméno odesílatele. Např. u rozsáhlé agendy českého kancléře Vratislava z Pernštejna bylo toto opatření nezbytnou nutností a mělo ustálenou podobu – *Od Kazimíra Fridricha. Dat[um] 27. Octobris 1567.*⁹⁰

⁸⁸ *Urozený[m] pánom a slovutný[m] panošom všem vespuol Kniežect[víh]o opavské[h]o, nám zvláště milým.*

⁸⁹ *Vysoce důstojnému v Bohu otci, osvícenému knížeti a pánu, panu Františkovi, z Boží milosti svatého římského kostela, titule s[vatéh]o Silvestri, kardinálu z Ditrichštejna a biskupu olomúckému, knížeti královské kaple české, hraběti, Jeho císař[ské] mi[l]o[s]ti tejně radě a království a zemi Jeho mi[l]o[s]ti dědičných protektoru, panu příteli a otci našemu zvláště milému k dodání etc.* Adresa na listu Adama Václava Františkovi z Dietrichštejna z roku 1611.

⁹⁰ Jež, R.: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 161, č. 5 an.

Koncepty listů měly dvojí podobu. „Klasickou“, za niž považujeme ustálenou normu běžně užívanou i ostatními kanceláři v 16. a první polovině 17. století. Psaly se na samostatné listy papíru, vždy pouze na pravou polovinu. Levá strana zůstávala vyhrazena pro případné opravy, přípisy či poznámky. Tento typ pramenů je však mezi dochovanými archiváliemi, provenienčně svázanými s těšínskou knížecí kanceláří, zastoupen pouze několika jednotlivinami.⁹¹ Druhá podoba vedení konceptů se naopak zcela vymyká kancelářským úzům a její analogii v ostatních kancelářích si mi dosud nepovedlo nalézt. Je možné, že se v tomto případě uplatnily vlivy z polské královské kanceláře.⁹² Koncepty byly totiž psány na dvoulisty po celé straně papírové předlohy a následně do sebe zakládány tak, že měly tvořit samostatné svazky (viz obr. 20, 21). Nezbyvalo v nich místo na následné opravy a přípisy, což bylo velmi nepraktické a při pohledu do těchto pramenů musela být práce při psaní čistopisů velmi náročná. Bohužel se nám dochoval pouze jeden takovýto soubor z let 1554–1555,⁹³ původně sešitý šňůrou. Zda měl desky, není jasné.

Posledním typem korespondence, vedené těšínskou knížecí kanceláří, jsou její *opisy*. Ty se zapisovaly, podobně jako u předchozího

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

⁹¹ Např. ZA Opava, Pozůstalost M. Kasperlika (nezpracovaný fond).

⁹² Tezi však bude nutno ještě ověřit dalším zkoumáním problematiky.

⁹³ KCC, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD IX 48/5. V literatuře viz KAPRAS, J.: *Zemský soud a zemské knihy Těšínské*, „Časopis Muzea království českého“, 83: 1909, s. 1–16, zde s. 10; GOJNICZEK, W.: *Księga...*, s. 28–29.

případu z let 1554–1555, na dvoulisty, které se po vzoru ostatních kancelářů (královské či biskupské) měly svazovat do knih.⁹⁴ Text se do tzv. **register** („missivbücher“, „libri missivarum“, „liber copiarum“ či „copiarum missivarum“) opisoval z konceptů missiv a byl řazen chronologicky podle data jejich vyhotovení.⁹⁵ Takovýchto knih muselo existovat několik kusů,⁹⁶ bohužel dnes máme k dispozici pouze dvě – kněžny Sidonie Kateřiny z let 1582–1584⁹⁷ a Alžběty Lukrécie z l. 1642–1660.⁹⁸ Registra Adama Václava z období l. 1588–1598, uložená spolu s dalšími listinami a korespondencí těšínských knížat ve vratislavském státním archivu,⁹⁹ byla zničena během druhé světové války. Správa tamějšího archivu se totiž snažila před postupující Rudou armádou materiály vyvézt na území Říše. Plán se jim ovšem nepodařilo zrealizovat, neboť náklad z blíže neznámých důvodů skončil ve vodách rozvodněné Odry.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

⁹⁴ VAŠKŮ, V.: *Česká (královská) kancelář a kancelářská zařízení jiných stěžejních institucí státní (zeměpanské) správy v l. 1523–1848*, (in:) Fiala, Z. – Hledíková, Z. – Šebánek, J. (edd.): *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984², s. 204–251, zde s. 223–224; BALCÁREK, P.: *Kancelář...*, s. 98–99.

⁹⁵ Podrobněji s odkazy na literaturu k tématu viz GOJNICZEK, W.: „*Missiva*“..., s. 397–401.

⁹⁶ Pro sledované období mohlo jít až o desítky svazků.

⁹⁷ KCC, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD IX 48/4.

⁹⁸ Tamtéž, sign. DD III 14.

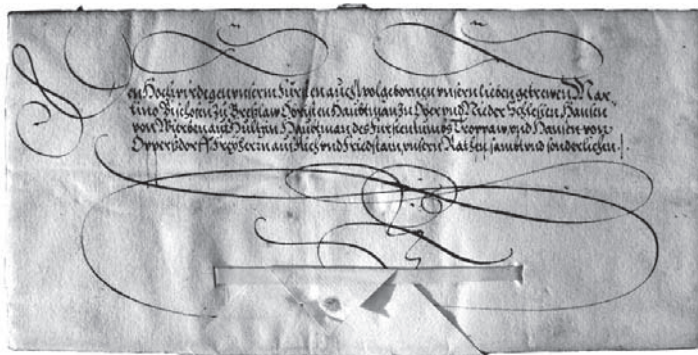
⁹⁹ Celý fascikl písemností těšínské proveniencie byl v archivu evidován pod označením Rep. 41. Na dnes neexistující knihu upozorněno v literatuře. Srov. BIERMANN, G.: *Das königliche Provinzial – Archiv in Breslau*, „Notizen-Blatt“, 1862, č. 12, s. 93–96; KAPRAS, J.: *Zemský soud...*, s. 10, pozn. 2. Autoři ale neuvádějí bližší informace o jejím rozsahu, ani ji zevrubně nepopisují.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Přemyslovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 1. Pečeť pod papírovým krytem císaře Rudolfa II. na uzavřeném listu z roku 1585 (všechny fotografie Radim Jež).

Obr. 2. Adresa na zapečetěném listu císaře Rudolfa II. vratislavskému biskupovi a členům komise ve sporu o uznání těšínského zemského zřízení z r. 1585.

Členění **originálů korespondence** posledních těšínských knížat z diplomatického hlediska svou strukturou vychází z obecně užívaných zásad, řídícími se stylistickými příručkami.¹⁰⁰ Missiv se dělil na šest, resp. pět částí. **Intitulace** knížat Václava III. Adama a jeho syna Fridricha Kazimíra totiž u listů adresovaných panovníkovi, či vysokým úředníkům a aristokracii, stojící v hierarchii společnosti na stejném stupni jako Piastovci (např. v Českém království i na Moravě byl panský stav v předbělohorském období roven svým postavením knížatům, neboť podle zdejších zemských zřízení tituly původem z jiných zemí nebyly akceptovány),¹⁰¹ schází. Běžně je naopak nalézáme v záhlaví listů adresovaných svým poddaným, šlechtě a zemským úředníkům z knížectví (viz obr. 22). Mívají ustálenou podobu – *Václav, z Boží milosti v Slezi kníže těšínské a Velkého Hlohova etc.* Postupem doby se intitulace přesouvá na samotný konec missivu, mezi dataci a podpis.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

List začínal **pozdravem a oslovením** („salutatio“), který měl vyjádřit sociální a stavovské postavení adresáta, a dle kterého lze bezpečně

¹⁰⁰ Ta byly součástí každé kanceláře. Srov. např. ŠÚD ZE SEMANÍNA, M.: *Formy a notule listuov všelijakých, jichž stavové v tomto království vuobec používají*, Praha 1556; ČERNÝ, J.: *Formy a titule listův všelijakých*, Praha 1572; FAUKNAR Z FONKENŠTEJNA, Š.: *Titulář obsahující v sobě v jazyku českém předně formy listův všelijakých v potřebách lidských*, Praha 1589. V literatuře viz ČERNÉJ, P.: *Poznámky...*, s. 4–6; PITUCHA, J.: „Přípisové a formy listuov rozličných podlé notule kancelářů markrabství moravského od Jana Tišňovského“. (První na Moravě tištěná formulářová sbírka. Filologický pohled), „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska“, 8: 1999, s. 21–40.

¹⁰¹ O tom podrobněji viz MAŤA, P.: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 61–65.

poznat, že se jedná o missiv. Např. těšínský kníže Fridrich Kazimír psal na úvod svého listu Vratislavovi z Pernštejna většinou tato slova: *Službu naší přátelskou Va[ší] [mil]o[s]ti vzkazujem etc. Vysoce urozený pane, pane ujče náš zvláště milý, pán Bůh ráčí Va[ší] [mil]o[s]ti dáti zdraví a při tom jiné všecko dobré, věrně bychom Va[ší] [mil]o[s]ti toho přáli nebo Václav III. Adam formuloval pozdrav a oslovení takto: Službu naší přátelskou, vysoce urozený pane, pane švagře a ujče náš zvláště milý, s vinšováním zdraví a při něm jiného mnoho dobrého Va[ší] mi[l]o[s]ti vzkazujem. Téměř každá počáteční formulace dopisu obsahovala přání zdraví. Oslovení se pochopitelně lišilo podle jednotlivých adresátů. Panovník byl oslovován *Nejjasnější a nejnepřemoženější císaři a pane, pane můj nejmilostivější*, osoba panského stavu *urozený pane, pane příteli můj milý*, nižší šlechtic *urozený a statečný rytíři, příteli náš milý*, městský stav *moudrý a opatrný, nám vzácně milý*, duchovní (biskup) *důstojný v Bohu otci* a nejnižší poddaní jako *robotní*. Naopak kníže byl oslovován od všech stavů jako *osvícený kníže a pán*.*

Poté list pokračoval tzv. *přístupem* („exordium“), který měl uvést vlastní obsah dopisu. Obvykle byl tvořen pouze jedinou větou: *Před Va[ší] [mil]o[s]ti z velikej žádosti a s čilej důvěrnosti tajiti nemohu [...]*. Někdy se tato pasáž vypouštěla a přistupovalo se již k vlastnímu obsahu listu.

Ten je ve stylistických příručkách označován jako *líčení* („narracio“). Tato dispoziční část mohla být tvořena různě dlouhými formulacemi, záleželo na obsahu a důležitosti sdělení. Běžným standardem u listů posledních těšínských knížat jsou dopisy dlouhé jednu až dvě strany.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Po líčení následovala **prosba** („peticio“), povětšinou tvořená jednou větou – *I k Va[ší] cí[saršké] mi[l]o[s]ti tej jisté ponížené naděje jsem, že Va[še] cí[saršká] mi[l]o[s]t podle tejš spravedlnosti mně a dotčené poddané mé, město Těšín nejmilostivěji ochrániti ráčíte.*

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

V závěru, tzv. **odplatě** („conclusio“), se odesílatel zdvořilostním obra-tem zavazuje za prokázané služby poskytnout taktéž na oplátku svou pomoc. Často se tedy v listech můžeme setkat s tímto spojením – *A Va[ší] [mil]o[s]ti se toho povolně jako mému zvláště milému panu ujci svými povolnými službami po všecky časy, odsłužiti ch[c]úc. S tím se Va[ší] [mil]o[s]ti dobře mítí vinšuji*, či Adam Václav v dopise z r. 1611 olomouckému biskupovi Františkovi z Ditrichštejna napsal: *My se toho Va[ší] lá[sce] touž mírú i jiným mnohým přátelstvím odměniti rádi chceme. A s tím se Va[ší] lá[sce] od Pána Boha na všem dobře a šťastně mítí vinšujeme.*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Datační formule byla stylizována obdobně jako u listin s určením místa sepsání. Většinou v ní ale schází vzývání Božího jména. U korespondence Alžběty Lukrécie se mnohdy setkáváme se zařazením datace na samostatný řádek. Další odstavec s odsazením jednoho řádku byl vyhrazen titulatuře (např. *Von Gottes genaden Elisabeth Lucretia, geborne und regirende Herzogin in Schlesien, zu Teschen und Großen Glogaw, Fürstin von Lichtenstein etc.*). Za ní následoval vlastnoruční podpis. Ten se ještě neobjevuje na dopisech knížete Kazimíra II. z počátku 16. století, běžně jej však užívá jeho vnuk Václav III. Adam a po něm všichni těšínské Piastovci. Václav III. Adam užíval k podpisu

korespondence dvě jazykové mutace, přičemž záleželo na tom, v jakém jazyce byl vyhotoven vlastní text missivu. V češtině měl podobu *Waczlaw Knize Tiessynske etc. manu ppa* (viz obr. 3), v němčině pak *Wentzel Herzog czu Teschenn manu ppa* (obr. 4). Tento těšínský Piastovec byl výjimečný i např. tím, že si mnoho listů psal sám (obr. 27).¹⁰² Dokonce máme dochován i autograf listiny [!].¹⁰³ Jeho syn Fridrich Kazimír používal několik verzí svého podpisu – ve zkrácené podobě (*Fridrich Kazimir*, obr. 5) a s uvedením titulatury (*Fridrich Kazimir Knize Tiessynske ppa, Fridrich Kazimir Hertzogk tzu Teschen mppa*, obr. 6 a 7). Podobnou formu vykazovaly i podpisy dalších těšínských Piastovců (srov. obr. 8–17).¹⁰⁴

Zvláštností u missivů je zařazení tzv. *postscriptum* – P.S. neboli dodatečného vpsu, řazeného přímo za podpis. Pokud byla obsahově tato část delší, psala se na samostatný list papíru, který se následně vložil do složeného dvoulistu. V P.S. se již adresát dopisu znovu neoslovuje (tak jak je tomu v úvodu missivu). Na závěr se ale vždy píše datum. V pří-

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

¹⁰² Jde např. o několik listů císaři či těšínské městské radě. Srov. přílohu.

¹⁰³ SOKA Karviná, Archiv města Fryštát, inv. č. 28.

¹⁰⁴ Sidonie Kateřina: *Sedena Katareina meine Hant, Sedena Katareina Herczogin zu Teschen meine Hant, Sedena Katareina Herczogein zu Teschen weitwe*; Kateřina Lehnicko-Těšínská: *Kattarina Herzogin zu Teschen*; Adam Václav: *A W Knyze, AW Knízy*; Fridrich Vilém: *Fridrich Wilhelm, Fridrich Wilhelm Herzog zu Teschen*; Alžběta Lukrecie: *Elisabeth Lukretia, Elisabeth Lukretia Hertzogin zue Teschen*.

padě, že bylo P. S. psáno ve stejný den jako vlastní část dopisu, uvádí se pouze latinské slovní spojení odkazující na předchozí dataci – *Datum ut supra* nebo *Datum ut in litteris*. Někdy v missivech vidíme, že si tuto část listu knížata psala vlastnoručně sama.¹⁰⁵

Odlišným způsobem vypadá formulář u register knížecí korespondence. Adresa pro doručení je psána vždy v záhlaví listu a to ve zkrácené podobě (nejsou zde v plném znění vyjmenovávány tituly ad.). U register knížete Václava III. Adama se k adrese přidává ještě datace, na kterou se následně odkazuje na konci listu souslovím *Dat[um] ut [in] [litteri]s*. Intitulace u tohoto svazku schází, Sidonie Kateřina užívá pouze iniciál S. K. Oslovení je psáno ve zkratkách, zbylý text je zde zaznamenán v plném znění.

Poslední otázkou, kterou je nutné si na tomto místě blíže představit, zůstává užívání jazyků v kanceláři těšínských knížat. V době vlády Kazimíra II. se listiny vyhotovovaly v češtině, němčině a zcela ojediněle také v latině. Pouhé střípky dochované korespondence tohoto Piastovce jsou psány výhradně česky, i když nutně musel korespondovat také v němčině (např. s knížaty z Říše ad.). Dopisy knížete Václava III. Adama jsou ze dvou třetin psány česky, ostatní německy. Oba jazyky kníže zvládal dokonale, o čemž nás přesvědčují jeho autografy. Další jazyky mu však dělaly potíže, neuměl ani latinsky, jak se o tom zmiňuje v jednom

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

¹⁰⁵ JEŽ, R.: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 158, č. 2; s. 165, č. 8; s. 171–172, č. 14.

listu švagrovi Vratislavovi z Pernštejna.¹⁰⁶ Velmi podobně na tom byl jeho syn Fridrich Kazimír. Ten, díky výchově na dvorech vratislavského biskupa a lehnicko-břežských Piastovců,¹⁰⁷ uměl psát německy a samozřejmě i česky. Jeho stylistika a gramatické dovednosti jsou však na mnohem nižší úrovni než u jeho otce. Také Adam Václav užíval ve své osobní korespondenci obou jazyků. Pouze v případě jeho syna Fridricha Viléma se nesetkáváme s česky psanými listy, což bylo mj. dáno jeho dlouhodobým pobytem v Mnichově.

Jiná je situace u manželek těšínských knížat, jež výhradně při osobní písemné komunikaci užívala pouze jednoho jazyka. První manželka Václava III. Adama korespondovala česky, ostatní kněžny, pocházející z jazykově německého prostředí (Sidonie Kateřina z Vestfálska, Kateřina z Lehnického knížectví a Alžběta z Kuronska), psaly výhradně německy. Bilingvní byla kancelář poslední těšínské kněžny Alžběty Lukrécie, která dle potřeby užívala střídavě němčiny i češtiny ve srovnatelném poměru. Komplikace nastávaly, když byl do kanceláře doručen

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

¹⁰⁶ [...] jestliže by se při těch ceremoniích [pohřeb a korunovace polského krále v Krakově v r. 1574 – pozn. R. J.] a podle instrukcí je[h]o cí[sařské] mi[l]lo[s]ti latinským jazykem, kerého já povědom nejsem, promlúvati mělo, neuměl bych tej potreby jeho mi[l]lo[s]ti císařské tůž latinskú řečí konati. Va[š]i [mi]lo[s]ti přátelsky prosím, že při jeho mi[l]lo[s]ti císařské jednati ráčíte, aby někoho, kdo by takovú potřebu tímž latinským jazykem při mne vyříditi pomohl [...] TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata...*, s. 34–36, č. 7. Latina byla totiž u takového druhu festivit na polském královském dvoře preferována. Srov. AXER, J.: *Łacina jako drugi język narodu szlacheckiego Rzeczypospolitej*, (in:) *Tyż: Łacina jako język elit*, Warszawa 2004, s. 151–156.

¹⁰⁷ O tom i s odkazy na další zdroje viz JEŽ, R.: *Těšínská Piastovci renesančního věku...*, s. 232–233.

list v jiném jazyce, než sama knížata korespondovala. Např. v r. 1550 si Václav III. Adam nevěděl rady s dopisem v maďarštině.¹⁰⁸ Podobně reagovala kněžna Alžběta Lukrécie v odpovědi uherskému šlechtici Kryštofu Sunegovi z Jesenice a na Budatíně.¹⁰⁹

Potřeba a nutnost komunikace v obou jazycích – jak češtině, tak i němčině – byla dána širokým rozptylem adresátů těšínských knížat.¹¹⁰ Do Dolního Slezska, kde se na počátku raného novověku úřadovalo téměř výhradně v němčině a i místní nobilita využívala tento jazyk ve své soukromé korespondenci, putovali poslové s německy psanými dopisy (vratislavským biskupům, lehnicko-břežským Piastovcům ad.). Naopak šlechtě z Čech a Moravy psali česky (Pernštejnům, pánům z Ludanic, Švamberkům, olomouckým biskupům ad.), jako i svým poddaným z Těšínského knížectví. S panovnickým dvorem za vlády prvních Habsburků

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁰⁸ NA Praha, Registra, kn. č. 47, f. 352^r.

¹⁰⁹ *Psaní pana k odpovědi našeho od datum 14. dne Octobris tohoto měsíce sme v uherském jazyku přijali, a z něho že pan řeči německej, v kterém jazyku jemu učiněno jest, nebudouce dobře sběhlí, ani žádného sekretáře neb koho tam, kdo by jemu to v jazyku uherským dobře transferiovati a contenta dobře vyjádřiti uměl, dostati nemohl. Že bychom jiným časem, kdy pánu psáti budeme v takovém jazyku, co by on rozuměl a nám odpověď dáti mohl, žádá, sme porozuměli. I domnívajíce se my, že pán jazyku německému dobře povědom, se to od nás stalo. A poněvadž kdyby co jiným razem se přitrefilo, že by v takové řeči, která tam povědoma jest, napsáno bylo, pohledává, což se státi má. A proti tomu žádáme, že by nám s tím způsobem ne uherským jazykem, kterého tu u nás žádný povědomý není, než-li v jazyku povědomým, co by tak potřeby bylo, abychom porozuměti mohli [...]. Viz MZA Brno, G 1 – Bočkova sbírka, sign. 10 769 (Těšín, 21. října 1651).*

¹¹⁰ Podobně na tom byla i aristokracie z Českého království. Podrobněji viz BŮŽEK, V.: *Zum tschechisch-deutschen Bilinguismus in den böhmischen und österreichischen Länder in der frühen Neuzeit*, „Österreichische Osthefte“, 35: 1993, s. 577–592.

se vedla korespondence povětšinou v češtině (přibližně ze dvou třetin). Změna přišla od druhé dekády 17. století, kdy se jazykem dopisů stala zcela výhradně němčina.¹¹¹

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

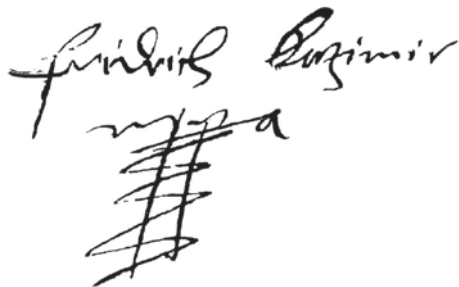
RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 3. Podpis knížete Václava III. Adama na listu z roku 1574.

Obr. 4. Německá mutace podpisu knížete Václava III. Adama na listu z roku 1574.

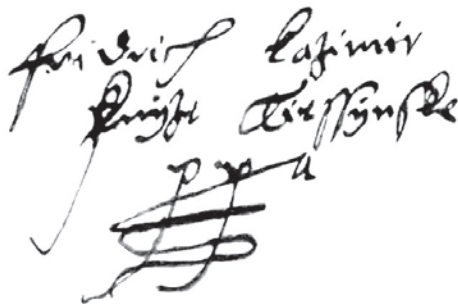
¹¹¹ Srov. přílohu.

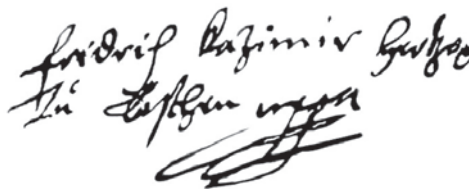
Obr. 5. Podpis knížete Fridricha
Kazimíra z roku 1567.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 6. Podpis knížete Fridricha
Kazimíra se zkrácenou titulaturou
z roku 1568.

Obr. 7. Německá verze podpisu
knížete Fridricha Kazimíra
z roku 1569.

A handwritten signature in black ink on aged paper. The text is written in a cursive script, likely Silesian or Polish. It reads "Sidonia Katarzyna Sasco-Těšínská" followed by a flourish.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Obr. 8. Podpis kněžny Sidonie Kateřiny Sasko-Těšínské na listu z r. 1570.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

A handwritten signature in black ink on aged paper. The text is written in a cursive script, likely Silesian or Polish. It reads "Sidonia Katarzyna Sasco-Těšínská" followed by a flourish.

Obr. 9. Podpis kněžny Sidonie Kateřiny Sasko-Těšínské z roku 1576.

A handwritten signature in black ink on aged paper. The text is written in a cursive script, likely Silesian or Polish. It reads "Sidonia Katarzyna Sasco-Těšínská" followed by a flourish.

Obr. 10. Podpis kněžny Sidonie Kateřiny Sasko-Těšínské
jako vdovy z roku 1583.

A handwritten signature in black ink, written in a cursive script. The text is arranged in two lines: the top line reads 'Katerina Lehnicko' and the bottom line reads 'Teshinska'.

Obr. 11. Podpis manželky Fridricha Kazimíra,
kněžny Kateřiny Lehnicko-Těšínské z roku 1567.

A handwritten signature in black ink, written in a cursive script. The text is arranged in two lines: the top line reads 'Adam Václav' and the bottom line reads '1611'.

Obr. 12. Podpis knížete Adama Václava z roku 1611.

A handwritten signature in black ink, written in a cursive script. The text is arranged in two lines: the top line reads 'Adam Václav' and the bottom line reads '1616'.

Obr. 13. Podpis knížete Adama Václava z roku 1616.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

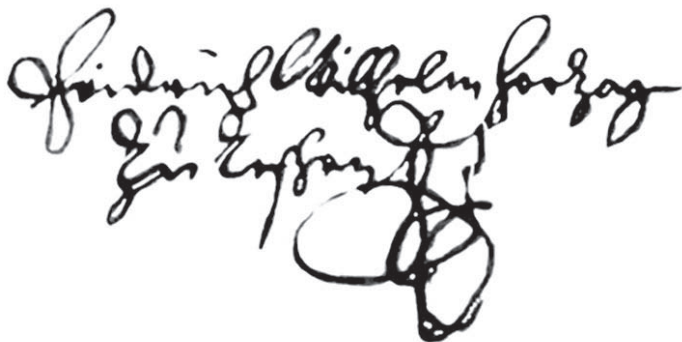

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

Obr. 14. Podpis posledního těšínského Piastovce Fridricha Viléma
na listu z roku 1620.

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 15. Podpis knížete Fridricha Viléma z roku 1624.

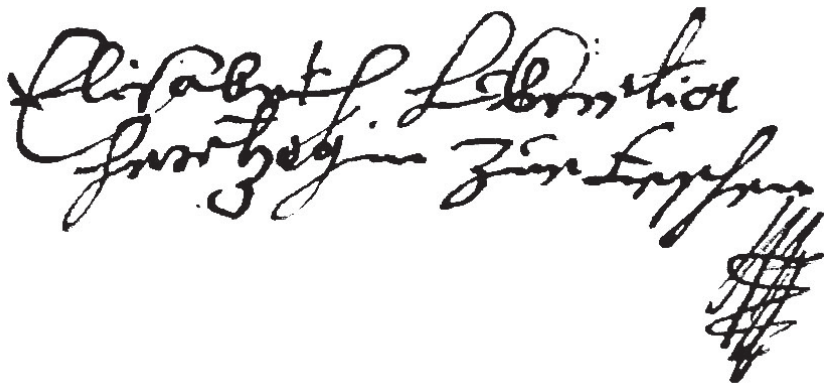

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

Obr. 16. Podpis kněžny Alžběty Lukrécie z roku 1646.

*Korespondence
posledních těšínských
Přátovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 17. Podpis kněžny Alžběty Lukrécie z roku 1647.

Deponování listů, obsahová analýza, možnosti využití

ARCHIWUM PAŃSTWOWE KATOWICE – ODDZIAŁ W CIESZYNIE

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Přímé archivní materiály k dějinám Těšínska v 16. století jsou dnes roztroušeny a deponovány v několika sbírkách a fondech, v mnoha případech bez zřejmé provenienční spojitosti. Nad stavem a dochováním pramenů si již na sklonku 16. století posteskl Eleazar Tilisch, když se blíže seznámil s obsahem skříní a truhel v kanceláři na těšínském zámku. Jak poznamenal do své kroniky, měly jej na svědomí četné požáry knížecí rezidence i přilehlého, z drtivé většiny ze dřeva vystavěného města. Velkou spoušť způsobil oheň na zámku dne 3. dubna 1520, kdy lehla popelem většina obytných i hospodářských budov.¹¹² V předbělohorském období následovaly ještě dvě pohromy, které měly na stav zachování písemných památek těšínských Piastovců neblahý vliv, obě opět zaviněné rychle se šířícím požárem v komnatách knížecího paláce. Velmi intenzivní byl v roce 1552, neboť si kníže ještě o dvě léta později v jednom ze svých dopisů prezidentu slezské komory stěžuje, že nejsou dány do pořádku berní soupisy a listiny.¹¹³ O necelých 20 let později musel kníže se svým sekretářem a jemu podřízeným personálem řešit

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹¹² BENATZKY, J. (ed.): *Nejstarší dějepis Těšínska...*, s. 7.

¹¹³ KCC, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD IX 48/5, f. 11 (26. června 1554). Na mohutnost požáru odkazuje také titulní list těšínské městské knihy, kde se píše: *Knihy testamentové počaté v Těšíně léta Páně 1556 [...] po shoření města Těšína v čtvrtém roku*. AP Katowice, Oddział w Cieszynie, Akta miasta Cieszyna (dále jen AMC), sign. 482, f. 1.

podobný problém, jak svědčí zápis z nově založeného urbáře komorního panství.¹¹⁴ Situace se opakovala při požárech města v letech 1720¹¹⁵ a 1789,¹¹⁶ kdy byly citelně zasaženy spisy uložené na radnici a při zemském soudě.¹¹⁷

Majetkoprávní spor o Těšínsko mezi Habsburky a Liechtenštejnem po smrti poslední představitelky rodu Alžběty Lukrécie (†1653) ve druhé polovině 17. století vedl k tomu, že si potomci Gundakara z Liechtenštejna, činící si nárok na toto území jako dědictví po své piastovské matce, nechali z těšínské knížecí rezidence vyvézt část archiválií zejména diplomatického charakteru (knížecí i městská privilegia, soudní spisy ad.).¹¹⁸

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹¹⁴ Zde je hned v úvodu poznamenáno: [...] *tyto rejestra hlavní panství Těšínského po shoření zámku, na kerýmž z dopuštění Božího léta tisícého pětistého sedmdesátého počítajíc, ten pátek po památce slavně[ho] hodu Vzkříšení pana Krista [31. 3. 1570], po 21 hodině oheň hrozny vyšel a tenž zámek Těšín vyhořel. Takové příhody pán Bůh všemohúci dále nás všech zachovati rač [...].* Viz PANIC, I. (ed.): *Urbarz Cieszyński...*, s. 11; srov. DAVÍDEK, V.: *Osídlení Těšínska...*, s. 91.

¹¹⁵ V tomto případě se oheň zámku vyhnul, ale ze dvou třetin shořela městská zástavba včetně farního kostela, radnice, školy, pivovaru a některých cechovních lávek. Více KORBELÁŘOVÁ, I.: *Město Těšín po požáru v roce 1720*, „Těšínsko“, 43: 2000, č. 2, s. 1–9.

¹¹⁶ VANÁČEK, M.: *Katastrofální požár Těšína v roce 1789 a jeho důsledky*, „Slezský sborník“, 67: 1969, s. 76–94.

¹¹⁷ Viz GOJNICZEK, W. – MACHEJ, A.: *Oddział w Cieszylinie*, „Szkice archiwalno-historyczne“, 1: 1998, s. 69–81, zde s. 70.

¹¹⁸ Srov. soupis uložený v MZA Brno, G 140 Rodinný archiv Dietrichštejnů, inv. č. 1863, sign. 832, karton 419. Seznam originálů listin (knížecích testamentů a smluv) uložených v roce 1654 v truhlách na těšínském zámku, z nichž jsou pouze v některých případech známy dodnes jen opisy, se nachází ve sbírkách L. J. Šeršníka. Viz KCC, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. RS AKC. IV 923.

Překotné správní změny po vzniku samostatných republik ve 20. letech minulého století a následný celosvětový válečný konflikt měl nedobrý vliv na zachování archivního materiálu a mnoho z něj se nenávratně ztratilo, nebo bylo fyzicky zlikvidováno.¹¹⁹ Prameny sloužící badatelům ještě na konci 19. a na přelomu 20. století již nešlo nahradit, a proto některé studie např. M. Kasperlika a G. Biermanna jsou jediným možným zdrojem informací.

Z pobočky katovického archivu nás budou zajímat tři obsáhlé fondy.¹²⁰ Pozůstatky písemností z produkce knížecí kanceláře jsou dnes depnovány ve fondu „Komora Cieszyńska“, jenž obsahuje materiály z let 1438–1929 rozčleněných do 3 000 inventárních čísel.¹²¹ V samotném knížecím archivu, původně uloženém na zámku, bylo v chronologickém pořadí seřazeno množství korespondence posledních těšínských Piastovců. Jaký byl přesný rozsah této kolekce, bohužel nevíme. Disponujeme pouze stručným popisem ze 30. let 20. století, který publikoval Franciszek Popiołek.¹²² Šlo však pouze o torzo, neboť autor uvádí, že

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹¹⁹ O osudech těšínského knížecího archivu v této pohnuté době více viz STASZKÓW, A.: *Archiwalia cieszyńskie na tle dziejów miasta i regionu*, „Archeion”, 92: 1993, s. 63–79 a TÁŽ: *Losy archiwaliów cieszyńskich w XX wieku*, „Pamiętnik Cieszyński”, 6: 1993, s. 114–122.

¹²⁰ Přehled všech fondů představen v MACHEJ, A.: *Informator o zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach, Oddział w Cieszynie*, Cieszyn 1994 a nejnověji MACHEJ, A. – MATUSZEK, P.: *Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie. Informator o zasobie archiwalnym*, Katowice 2009.

¹²¹ STOV. BAŁON, K.: *Archiwum książęce Komory Cieszyńskiej jako baza źródłowa do dziejów Śląska Cieszyńskiego*, „Zaranie Śląskie”, 26: 1963, s. 467–475.

¹²² POPIOŁEK, F.: *Przyczynki do dziejów polsko-śląskich w archiwum zamkowym w Cieszynie*, „Zaranie Śląskie”, 10: 1934, s. 194–203, zde s. 194.

měl k dispozici celkem 94 originálů listů z let 1537–1617. Korespondence Václava III. Adama s habsburskými panovníky (Ferdinandem I. a Maximiliánem II.) byla zastoupena léty 1549–1576, jeho manželky Sidonie Kateřiny spolu se synem Adamem Václavem několika kusy z let 1577–1610 a poslední skupina patřila císaři Matyášovi (1613–1617). Kromě posledně jmenované části se ostatní originály dopisů nedochovaly. Část z nich si však doslovně opsál Matthias Kasperlik, o němž jsem se již zmiňoval v úvodu. Ve dvou fasciklech se tak nachází několik desítek opisů listů ze 16. století – mimořádně zajímavé a svou výpovědní hodnotou cenné jsou missivy Václava III. Adama, jeho syna Fridricha Kazimíra, Kateřiny Lehnické a Sidonie Kateřiny adresované lehnických Piastovců, českým panovníkům i saským kurfiřtům.¹²³ Podstatnou část tvoří opisy register knížete Václava III. Adama z let 1554–1555.¹²⁴ V pozůstatosti jsou mj. zastoupeny i originály korespondence (zejména Alžběty Lukrécie).¹²⁵ Většinu z těchto materiálů Kasperlik použil při sepisování svého díla nazvaného „Die Stadt und Herrschaft Friedek. Ein Beitrag zur Quellenkunde für die Geschichte des Herzogthums Teschen“,¹²⁶ které

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹²³ AP Katowice, Oddział w Cieszynie, KC, sign. 77 a 78.

¹²⁴ Tamtéž, sign. 77, f. 909–1023.

¹²⁵ Tamtéž, sign. 78, f. 100 an.

¹²⁶ Rukopis čítající 637 stran je znám ve dvou vyhotoveních uložených v Muzeum Śląska Cieszyńskiego, knihovna, inv. č. 9621 a nezpracované pozůstatosti v opavském zemském archivu.

vyšlo po jeho smrti na pokračování v brněnském periodiku *Notizen-Blatt*.¹²⁷

Následující originály korespondence patří posledním představitelům rodu. Dílčí poznatky o osobě knížete Adama Václava obsahuje již zmiňovaná korespondence Matyáše Habsburského z let 1613–1617.¹²⁸ Jak byla řízena správa knížectví, a jak se projevovaly počátky Třicetileté války na Těšínsku, lze pozorovat s missivů doručených i odeslaných posledním mužským představitelem tohoto rodu, Fridrichem Vilémem z let 1623–1624.¹²⁹ Mezinárodní válečný konflikt, obavy z něj, zásobování i průtahy vojsk zemí a další záležitosti obsahuje korespondence Alžběty Lukrécie z let 1625–1651.¹³⁰ Jedná se o početný soubor (přibližně

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹²⁷ Viz KASPERLIK VON TESCHENFELD, M.: *Kasimir II. (1477–1528) in seiner Wirksamkeit als oberster Hauptmann in Schlesien und als Herzog von Teschen, nebst einem Rückblick auf den ältere Länderbesitz*, „Notizen-Blatt“, 1873, č. 1, s. 1–6; č. 2, s. 9–15; č. 3, s. 17–22; *trýž: Herzog Wenzel von Teschen Familienverhältnisse*, „Notizen-Blatt“, 1873, č. 8, s. 57–60; *trýž: Herzog Wenzel's von Teschen Wirksamkeit: I. In Angelegenheit der Städte; II. im Verhältnisse zu den Landesständen; III. als treuer, aufopfernder Vasall des Kaisers; IV. sein Tod*, „Notizen-Blatt“, 1874, č. 1, s. 1–5; č. 2, s. 9–12; č. 3, s. 19–24; č. 4, s. 31–32; *trýž: Friedrich Kasimir von Teschen. Sein Hof in Freistadt, sein Nachlass und dessen Theilung. Lebensverhältnisse, Verkauf der Herrschaften (status minores)*, „Notizen-Blatt“, 1873, č. 10, s. 73–80; č. 11, s. 87–88; *trýž: Die Reformationszeit im Herzogthume Teschen*, „Notizen-Blatt“, 1872, č. 11, s. 85–88; č. 12, s. 96–97; *trýž: Die kirchlichen Zustände und Einrichtungen in Teschen vor Einführung der Reformation*, „Notizen-Blatt“, 1874, č. 7, s. 49–52; č. 8, s. 57–58; č. 9, s. 69–72; č. 10, s. 78–80; č. 11, s. 83–86; č. 12, s. 89–92; *trýž: Zur Geschichte der Stadt und Herrschaft Friedek*, „Notizen-Blatt“, 1873, č. 5, s. 33–37; č. 6, s. 41–44; *trýž: Georg Czelo von Czelowitz und Burian Barsky von Barsste. Pfandinhaber von Friedek*, „Notizen-Blatt“, 1873, č. 11, s. 84–87; č. 12, s. 95.

¹²⁸ AP Katowice, Oddział w Cieszynie, KC, sign. 84.

¹²⁹ Tamtéž, sign. 88.

¹³⁰ Tamtéž, sign. 89, 90, 91, 222.

250 kusů) dosud jen zčásti využitých dopisů se zemskými úředníky a vojenskými důstojníky.¹³¹ Taktéž se týkají prací na fortifikacích v Jablunkovském průsmyku.¹³²

Další fond, který obsahuje knížecí korespondenci, nese název „**Akta miasta Cieszyna**“.¹³³ Obsahuje písemnosti vzešlé z agendy městské rady. Listy knížete Václava III. Adama,¹³⁴ Adama Václava¹³⁵ a Alžběty Lukrécie¹³⁶ se týkají správy města, a jsou zde zejména zastoupeny žádosti o půjčky, dlužní úpisy a jistiny městské rady, dle kterých je možno studovat např. vzrůstající zadlužení (patrné ve větší míře u Adama Václava) a nedobrou finanční situaci posledních Piastovců.

Pouze jednotliviny listů jsou uloženy ve fondu „**Cechy miasta Cieszyna**“. Většina z nich, týkajících se období let 1551–1573, již vyšla tiskem.¹³⁷

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹³¹ K problematice viz KARGER, V.: *Archivalische Beiträge zur Geschichte des Teschner Fürstentums im 30-jähr. Kriege*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesien“, 19: 1926/1929, s. 72–74.

¹³² Literatura a prameny k šancím shrnuty v KRŮL, M. – NOVÁKOVÁ, P.: *Jablunkovské šance*, Český Těšín 2005, s. 22–25.

¹³³ Zevrubný popis obsahu viz MACHEJ, A.: *Akta miasta Cieszyna w zbiorach Archiwum Państwowego w Cieszynie*, (in:.) Panic, I. – Makowski, M. (edd.): 500 lat ratusza i rynku w Cieszynie 1496–1996, Cieszyn 1996, s. 111–116.

¹³⁴ AP Katowice, Oddział w Cieszynie, AMC, sign. 798, 799.

¹³⁵ Tamtéž, sign. 3.

¹³⁶ Tamtéž, sign. 3, 665, 798.

¹³⁷ Srov. přílohu.

Sbírka rukopisů a starých tisků deponovaných dnes v Książnicy Cieszyńskiej vznikla díky neobyčejnému úsilí Jana Leopolda Šeršníka (*1747, †1814).¹³⁸ Tento bývalý jezuita, bibliofil a pedagog stál u zrodu nepřetržitého knižního a archivního bohatství, ve kterém jsou mj. zastoupeny také cenné sbírky korespondence těšínských Piastovců.¹³⁹

Tvoří je tři svazky register a několik desítek kusů originálů listů. Misiv knížete Václava III. Adama z let 1554–1555 obsahují celkem 77 dopisů různého obsahu, který se vztahuje k zástavě frýdecko-místeckého panství, sporům se šlechticem Jiřím Čelem z Čechovic, půjčkám ad.¹⁴⁰ Svazek register jeho druhé manželky Sidonie Kateřiny z let 1582–1584 čítá 51 německy psaných listů.¹⁴¹ Z nich se lze dovědět mnohé z jejího soukromého života, o sporech s místními stavy o uznání zemského zřízení, či záležitostech spojených s agendou správy knížectví. V roce 1806

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹³⁸ Podrobnější informace o něm viz KUDEŁKA, M.: *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*, Ostrava 1957 a ve sbornících SPYRA, J. (ed.): *190 lat założenia muzeum i biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992*, Cieszyn 1993; BAŃUROVÁ, A. – ŁASKARZEWSKA, H. (edd.): *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznany*, Materiały z konferencji naukowej, Cieszyn 6–7 listopada 1997, Cieszyn 1998.

¹³⁹ Vývoj tohoto zajímavého fondu a jeho obsah uveden v SZELONG, K.: *Kolekcja rękopisów biblioteki ks. Leopolda Jana Szersznika i jej obraz w XIX-wiecznym repertorium Albina Heinricha. Wprowadzenie do edycji*, (in:) WIECZOREK, U. (ed.): *Albin Heinrich, Repertorium codicum manuscriptorum in caesareo-regia Bibliotheca Scherschnickiana Teschinii*, Wrocław 2004, s. 7–48.

¹⁴⁰ KCC, Czytelnia zbiorów specjalnych, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD IX 48/5.

¹⁴¹ Tamtéž, sign. DD IX 48/4.

získal Šeršník do svých sbírek knihu missivů, patentů, recesů a dalších materiálů (např. válečných kontribucí, výdajů na vydržování vojsk) z posledních let vlády Alžběty Lukrécie.¹⁴² Na 710 stranách, obsahujících zápisy z let 1642–1662, jsou podány téměř veškeré informace o správě knížectví, císařských nařízeních, církevních ad. záležitostech. Směsice zde zapsaných pramenů může posloužit k detailnějšímu studiu pohnutí let závěru Třicetileté války a ke sledování změny vedení knížectví po vymření piastovského rodu.

Neméně zajímavější informace přinášejí originály korespondence Václava III. Adama z let 1557–1575.¹⁴³ V devíti listech adresovaných těšínské městské radě kníže např. jmenuje její nové složení, nařizuje odezdání půlročního výkazu účetnictví a koordinuje chod tohoto výkonného aparátu. Nutno upozornit, že tak mnohdy Václav III. Adam činil vlastnoručně bez pomoci písaře. Komplikované soužití Alžběty Lukrécie s Gundakarem z Liechtenštejna ilustrují listy z období let 1625–1640. V tomto fasciklu je i korespondence vrchního slezského hejtmana Jiřího Rudolfa Lehnického (r. 1626, 6 kusů).¹⁴⁴ Další sbírky dopisů ze Šeršníkova fondu již nejsou tak obsáhlé, i když mnohdy kvalita obsahu převládá nad kvantitou, jak je tomu u několika dalších listů Alžběty Lukrécie.¹⁴⁵

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁴² Tamtéž, sign. DD III 14.

¹⁴³ Tamtéž, sign. DD IX 48/6.

¹⁴⁴ Tamtéž, sign. DD IX 49/15.

¹⁴⁵ Tamtéž, sign. DD IX 2/2; DD IX 48/7c; DD IX 49/3b, c, d; DD IX 61/6.

Pražský Národní archiv ukrývá ve svých depozitářích hned několik fondů, které obsahují korespondenci provenienčně spjatou s posledními těšínskými Piastovci. Tyto sbírky byly doposavad badateli zkoumajícími dějiny Těšínska využity jen zčásti, a proto zde uložené archiválie mohou přinést zcela nové poznatky (nejen) k historii nejjižnějšího cípu Slezska v 16. a 17. století.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Celkem 88 listů Ferdinanda I. Habsburského knížeti Václavu III. Adamovi z let 1540–1562 je zapsáno do knih vedených pod fondem „Registra“ (někdy označované jako „Královská registra“).¹⁴⁶ Do knih se missivy, patenty a recesy opisovaly z konceptů ve vídeňské dvorské expozituře královské/císařské kanceláře.¹⁴⁷ Korespondence mezi králem Ferdinandem I. a Václavem III. Adamem je nadmíru zajímavým

¹⁴⁶ Viz NA Praha, Registra, kn. č. 20 (z let 1538–1540); kn. č. 23 (1540–1541); kn. č. 32 (1544); kn. č. 33 (1545); kn. č. 34 (1545–1546); kn. č. 35 (1545–1549); kn. č. 36 (1546); kn. č. 38 (1546–1547); kn. č. 41 (1547–1549); kn. č. 43 (1548); kn. č. 44 (1549), kn. č. 47 (1550); kn. č. 48 (1551); kn. č. 49 (1551–1553); kn. č. 50 (1551–1560); kn. č. 54 (1554); kn. č. 57 (1554–1564); kn. č. 59 (1555–1576); kn. č. 60 (1556–1558); kn. č. 62 (1558–1561); kn. č. 64 (1559); kn. č. 65 (1560–1566); kn. č. 71 (1561–1562); kn. č. 77 (1564–1574); kn. č. 94 (1576–1577).

¹⁴⁷ Srov. přehled všech svazků, jejichž popis je publikován v ČELAKOVSKÝ, J.: *O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří*, Rozpravy král. české společnosti nauk – VII. Řada, sv. 3. Třída pro filosofii, filologii a dějepis 6, Praha 1890; KRISTEN, Z.: *Listy poselců a jejich registra v královské kanceláři české až do Bílé Hory. (Přispěvek k novější české diplomatice)*, „Časopis archivní školy“, 5: 1927, s. 1–109; LETOŠNÍK, V.: *Registra otevřených listů české kanceláře*, „Časopis archivní školy“, 3: 1926, s. 36–63 a 4: 1926–1927, s. 49–102.

zdrojem informací o vzájemných kontaktech, společensko-politickém postavení těšínského Piastovce, jeho majetkoprávních sporech či o soukromém životě.¹⁴⁸

Dosud neznámé prameny ze 16. století byly objeveny ve fondu „Hejtmanství německých lén“. Historikové si o těchto materiálech mysleli, že jsou již nenávratně zničeny. V polovině 19. století byl totiž v pražském guberniálním archivu přemanimulován fond s označením „Slezské a kladské spisy“. Ten obsahoval několik desítek běžných metrů archiválií ke slezským dějinám zejména ze 16. století.¹⁴⁹ Tyto materiály byly rozděleny do tří řad, a postupně se k nim vypracovával chronologický rejstřík. Během nacistické okupace se archiválie z tohoto fondu vyvážely na území Říše do Vratislavi. Byla tam přesunuta celá první řada akt, která zahrnovala materiály nejspíše z let 1538–1628. V Praze zůstaly pouze archiválie, jež zrovna zpracovával dr. Václav Pešák a měl je uložené ve své kanceláři. Většina delimitovaných materiálů z fondu „Slezské a kladské spisy“ nebyla po druhé světové válce nalezena a s velkou mírou pravděpodobnosti podlehl zkáze během osvobozovacích

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁴⁸ Zčásti informace z tohoto fondu použity ve studiích – Jež, R.: *Manželské soužití...*; Týž: *„I v paměti máme...“* (v tisku); Týž: *Slavnosti na dvorech těšínských knížat renesančního věku*, „Těšínsko“, 52: 2009, č. 4, s. 1–10.

¹⁴⁹ KOLLMANN, J.: *Dějiny Ústředního archivu českého státu. Formování státního archivu od středověkého panovnického archivu listinného až po archiv české kanceláře, české komory, starého českého místodržitelství, českého gubernia a místodržitelství až po vznik Československé republiky*, Praha 1992, s. 437.

bojů.¹⁵⁰ Čirou náhodou zůstaly zachovány (snad díky V. Pešákovi) spisy týkající se Těšínského knížectví, v roce 1967 přiřazené do fondu „Hejtmanství německých lén“.¹⁵¹ Ty jsou uloženy ve dvou kartonech a obsahují archiválie ze 16. a počátku 17. století,¹⁵² mj. i větší množství kusů korespondence piastovských knížat. Missivy (jejich originály, koncepty i opisy) byly shromažďovány pro potřeby komise, jež jednala ve věci uznání těšínského zemského zřízení mezi stavy a kněžnou Sidonií Kateřinou. Do tohoto fondu se tak dostala i korespondence Václava III. Adama s králem Ferdinandem z let 1550–1556, se zemským sudím Jiřím Laryšem ze Lhoty a na Karviné (1573–1576), která je autentickým dokladem o chodu a řízení této instituce, či několik dopisů vdovy Sidonie Kateřiny s Rudolfem II., s nejvyšším slezským hejtmanem a stavy knížectví právě k problematice dlouhotrvající pře o definitivní potvrzení znění právního kodexu z roku 1573.¹⁵³ Kromě těchto materiálů se

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁵⁰ Podrobněji viz BERÁNEK, K. – BERÁNKOVÁ, V.: *Slezská a kladská akta, jejich obsah a pozůstatky ve Státním ústředním archivu v Praze*, (in:) Pazderová, A. (ed.): Pocta Josefu Kollmanovi. Sborník k životnímu jubileu, Praha 2002, s. 46–70, zde s. 50–51; PAZDEROVÁ, A. a kol.: *Průvodce po archivních fondech a sbírkách. 1/2. Státní ústřední archiv v Praze*, Praha 2002, s. 154–159.

¹⁵¹ Původní označení tohoto souboru z první poloviny 19. století bylo „*Teschen Fürstenthum 1570 bis 1588. Fas. 107*“. Kartónová záložka s tímto označením dnes uložena v NA Praha, Hejtmanství německých lén (dále jen HNL), inv.č. 1425, sign. L 92/4/13b, karton 551.

¹⁵² Tamtéž, inv.č. 1424, sign. L 92/4/13a, karton 550; inv.č. 1425, sign. L 92/4/13b, karton 550 a 551.

¹⁵³ Část z nich formou kritické edice publikována v Jež, R. (ed.): *Prameny ke sporům...*, s. 277–303, č. 1–19.

zde nachází missivy Adama Václava z roku 1607, ve kterých řeší spor o území mezi Janem Němčickým z Němčic a Hynkem Syrakovským z Pěrkova a na Paskově.

Patnáct listů z let 1567–1611 je uloženo ve fondu „Morava“, který vznikl sloučením většího množství písemností správních institucí habsburského státu z předbělohorského období – české (dvorské) kanceláře a české komory.¹⁵⁴ V listech Václava III. Adama a Maxmiliána II. se probírají politické záležitosti (volba krále v Polsku), zákaz ražby mince těšínského knížete z r. 1574 nebo porušení práva vaření piva Kašparem Borkem z Roztropic. Zbylá korespondence patří jeho synovi Adamu Václavovi s Rudolfem II. a Matyášem, v níž jsou např. doplňující informace o rozepři mezi Janem Němčickým a Hynkem Syrakovským či o dědictví bílského panství po Štěpánu Sunegovi.

Ve spisech jednoho z nejdůležitějších orgánů zemí Koruny české – „České dvorské kanceláře“¹⁵⁵ – je deponováno pět kartónů s materiály z let 1572–1737 úzce spjatými s Těšínským knížectvím a jeho dědičnými držiteli z řad piastovských knížat.¹⁵⁶ Z chronologicky řazených pramenů nás zde bude zajímat pouze první kartón, kde se nachází korespondence Václava III. Adama (4 kusy z r. 1572) s císařem Maxmiliánem II.

¹⁵⁴ Podrobněji viz CULKOVÁ-STUHLÍKOVÁ, D.: *Morava. (Moravské spisy české kanceláře a české komory). (1507) 1527–1625 (1750)*. Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze 15, Praha 1962, s. 1–29.

¹⁵⁵ Srov. BERÁNEK, K. – KOLLMANN, J.: *Česká dvorská kancelář (1293) 1523–1749. Inventář. Inventáře a katalogy státního ústředního archivu* z Praze 18, Praha 1966.

¹⁵⁶ NA Praha, Česká dvorská kancelář (dále jen ČDK), inv. č. 626, sign. II A 4, karton 260–264.

a pány z Lohova, ve které se projednává prodej části těšínských panství z důvodů splácení dluhů po předčasně zesnulém knížeti Fridrichu Kazimírovi. Dále v kartonu následuje několik listů Alžběty Lukrécie s Ferdinandem II. Všechny dopisy jsou psány v němčině.

„Česká dvorská komora“, spravující majetky v přímé držbě českého panovníka, po smrti poslední piastovské kněžny tudíž i podstatnou část území Těšínska, vedla spisy povětšinou hospodářského charakteru. Mnoho listů těšínských knížat tento fond neobsahuje – ve II. oddělení je pouze pár kusů missivů Adama Václava s Matyášem Habsburským z let 1613–1614 a jeho dcery Alžběty Lukrécie.¹⁵⁷ Hospodářské a majetkové záležitosti jsou totiž řešeny přes agendu vyřizovanou knížecími úředníky (hejtmany ad.). Ve IV. oddělení tohoto fondu je uložen jeden list knížete Václava III. Adama Ferdinandovi I. z roku 1557, ve kterém ho žádá o zástavu zámku v Ratiboři.¹⁵⁸

Rozsáhlý fond „Stará manipulace“ obsahuje pouhé tři dopisy knížete Václava III. Adama Maxmiliánovi II. z let 1565–1569. Další jednotliviny jsou deponovány v uměle vzniklé kolekci „Sbírka autografů I.“ a ve fondu „Archiv české františkánské provincie“.¹⁵⁹

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁵⁷ NA Praha, České oddělení dvorské komory – II., sign. Č 3, karton 24.

¹⁵⁸ NA Praha, České oddělení dvorské komory – IV., poř. č. 10, karton 47, nefol.

¹⁵⁹ Srov. přílohu. Materiály z posledně jmenovaného fondu vytěženy ve studii SPYRA, J.: *Zapomniany klasztor franciszkanów bosych (bernardynów) w Cieszyńie. Spory religijne w XVI–XVII wieku na śląskiej prowincji*, (in:) Daňová, H. – Klípa, J. – Stolarová, L. (edd.): *Slezsko – země Koruny české. Historie a kultura 1300–1740*, Praha 2008, s. 19–29.

I když je v Moravském zemském archivu v Brně uloženo množství dokumentů ke starším dějinám Těšínského knížectví,¹⁶⁰ samotné listy Piastovců jsou obsaženy pouze ve čtyřech fondech. Agenda vzniklá z činnosti moravských zemských institucí je uspořádána ve sbírce „A 3 Stavovské rukopisy“, v níž nalézáme tzv. sněmovní kopiáře z let 1526–1636.¹⁶¹ Ty obsahují čtyři dopisy moravských stavů těšínským knížatům z let 1571–1599, ve kterých jsou řešeny spory jejich poddaných (např. Petra Sedlnického z Choltic se Stiborem Syrakovským z Pěrkova a na Staré Vsi).

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Další, registraturní část archivu moravských stavů nazvaná „A 12 Akta šlechtická“ obsahuje dva originály listů Václava III. Adama a jeho syna Adama Václava z r. 1560, resp. 1611, ve kterých se přimlouvají u zemských úředníků za některé šlechtice z Těšínska.¹⁶²

V pozůstalosti po prvním archiváři Antonínu Bočkovi (* 1802, † 1847), kterou koupili moravští stavové v r. 1849, je zachován materiál různorodého charakteru. Jako pomůcka k „Bočkově sbírce“ slouží starý inventář Josefa Chytila z poloviny 19. století, v němž je obsah fondu rozdělen

¹⁶⁰ Srov. MZA Brno, G 2 Nová sbírka; G 4 Listiny Františkova muzea; G 10 Sběrka rukopisů zemského archivu; G 11 Sběrka Františkova muzea, G 13 Sběrka Historického spolku; G 21 Staré tisky ad.

¹⁶¹ Stručný přehled fondu viz RADIMSKÝ, J. a kol.: *Průvodce po Státním archivu v Brně*, Brno 1955, s. 168–176.

¹⁶² Srov. přílohu.

tématicky a geograficky. Pododdíl „Slezsko“ je zastoupen 250 signaturami, z nichž drtivá většina pochází z let 1643–1648.¹⁶³ Tyto materiály jsou tvořeny originální korespondencí Alžběty Lukrécie s těšínskými zemskými úředníky a zejména Jiřím Rudolfem Lehnickým, vrchním slezským hejtmanem. Z kanceláře lehnického knížete naopak pochází koncepty listů adresované poslední Piastovně. Jakým způsobem nabyt tuto korespondenci Antonín Boček, není zcela jasné. Každopádně jsou německy psané missivy primárním zdrojem poznání průběhu Třicetileté války na Těšínsku, neboť jsou v nich obsaženy informace o kontribucích, počtech vojsk, jejich zásobování municí a proviantem, výstavbě šancí ad.¹⁶⁴

Několik listů korespondence Alžběty Lukrécie se nachází také ve fondu „G 11 Sbírka Františkova muzea“, do kterého se dostaly spolu s dějepisnými pracemi muzejníka, pedagoga a prvního správce Šeršníkovy knihovny Albína Heinricha (*1785, †1864).¹⁶⁵ Těchto 12 dopisů

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

¹⁶³ MZA Brno, G 1 Bočkova sbírka, sign. 2388–2582.

¹⁶⁴ K problematice srov. BRETHOLZ, B.: *Neue Actenstücke zur Geschichte des Schweden-Krieges in Mähren und Schlesien*, „Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens“, 5: 1901, s. 1–91; GOJNICZEK, W.: *Okupacja szwedzka księstwa cieszyńskiego w czasie wojny trzydziestoletniej i stosunek do niej miejscowego społeczeństwa*, (in:) Haraśimowicz, J. – Oszczanowski, P. – Wiślocki, M. (edd.): *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową/On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relation between Scandinavian and Central European Countries*, Wrocław 2006, s. 103–108, zde uvedena další literatura.

¹⁶⁵ Podrobněji viz SPYRA, J.: *Albin Heinrich (1785–1864)*, (in:) Neumann, K. W. (ed.): *Ostschleisches Porträts. Biographisch-bibliographisches Lexikon von Österreichisch-Schlesien* 2, Berlin 1996, s. 174–177; TÝŽ: *Sylwetki cieszyńskich muzealników (1). Albin Heinrich (1785–1864)*, „Cieszyńskie studia muzealne/Těšínský muzejní sborník“, 2: 2005, s. 327–333.

pochází z let 1630–1650 a týká se žádostí těšínské šlechty (např. r. 1650 o nobilitaci Kryštofa Leopolda Schuberta ad.).¹⁶⁶

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ

V opavském zemském archivu se nám dochoval jediný známý větší soubor korespondence knížete Kazimíra II., který nám dovoluje studovat vývoj missivů z diplomatického hlediska, jak již bylo dostatečně poukázáno v příslušných kapitolách této studie. Fascikl dopisů z let 1507–1528 je uložen v bývalém archivu nejvyšších zemských úředníků dnes nesoucím název „Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského“.¹⁶⁷ Česky psané listy knížete Kazimíra, v letech 1515–1528 opavského zemského hejtmána, napomáhají k pochopení soupeření o moc ve stavovské společnosti na prahu raného novověku a politickým aktivitám tohoto významného Piastovce.¹⁶⁸

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

¹⁶⁶ MZA Brno, G 11 Sbírka Františkova muzea, inv. č. 114, sign. 105.

¹⁶⁷ Nově katalog k tomuto fondu pro období let 1501–1528 zpracoval KOZÁK, P. (ed.): *Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, Opava (1501–1784). Aktový materiál z let 1501–1528. Katalog*. Inventáře a katalogy Zemského archivu v Opavě, Opava 2008.

¹⁶⁸ Prameny byly z části již použity ve studiích – KOZÁK, P.: *Zápas o personální politiku v úřadě zemského hejtmána mezi stavy knížectví opavského a českými králi z rodu Jagellonců (1510–1528)*, „Časopis Slezského zemského muzea – B“, 54: 2005, s. 193–210; JEŽ, R.: *Nové poznatky ze sklonku života těšínského knížete Kazimíra II. (†1528)*, „Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek“, 9: 2008, s. 7–27. V obou pracích uvedena četná literatura k problematice.

Po Vratislavském míru, uzavírajícím první kolo bojů o Slezsko mezi Marií Terezií a pruským panovníkem, byl r. 1742/1743 vytvořen tzv. „Královský úřad“ v Opavě, jehož archivní bohatství taktéž obsahuje korespondenci posledních těšínských Piastovců. Ve fasciklu, který se věnuje hraničním sporům mezi Těšínskem a Horními Uhry, je několik listů adresovaných Václavu III. Adamovi, Sidonii Kateřině a Adamu Václavovi.¹⁶⁹ Další skupina missivů pochází ze sklonku vlády Alžběty Lukrécie – téměř v každé složce 9. oddělení tohoto fondu nalezneme korespondenci poslední piastovské kněžny z oblasti dějin vojenství, hraničních sporů, valašského osídlení, výstavby šancí ad.¹⁷⁰

Zbývá se ještě krátce zmínit o **pozůstalostní sbírce Matthiase Kasperlika**, která se do zdejšího archivu dostala r. 1997 ze Státního okresního archivu v Jeseníku.¹⁷¹ Jedná se o druhou část jeho opisů k dějinám Těšínska, přičemž první je uložena v pobočce státního archivu v Cieszyne.¹⁷² V této dosud nezpracované pozůstalosti se nachází opisy z register knížete Václava III. Adama z let 1554–1555 a Sidonie Kateřiny z let 1582–1584, originál listu krále Ferdinanda I. z r. 1547 adresovaný Janovi z Pernštejna, ve kterém jej napomíná o splátku dluhu

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁶⁹ Srov. příslušnou přílohu.

¹⁷⁰ Viz DRKAL, S.: *Královský úřad v Opavě*. Inventáře a katalogy státního archivu v Opavě 14, Opava 1959, s. 62–76.

¹⁷¹ MÜLLER, K.: *Matyáš Kasperlik a dodatky k Listinári Těšínska*, „Acta historica et museologica Universitatis Silasianae Opaviensis“, 6: 2003, s. 236–239, zde s. 236.

¹⁷² Viz s. 58–59.

těšínskému knížeti,¹⁷³ dva nedatované německé koncepty Václava III. Adama¹⁷⁴ a dále větší množství listin z let 1201–1651.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ – POBOČKA V OLOMOUCI

V této pobočce opavského archivu jsou deponovány materiály olomouckých biskupů. Registra korespondence (v literatuře označované z diplomatického hlediska nesprávným termínem „kopiáře“) šesti nejvyšších církevních představitelů na Moravě ze 16. a počátku 17. století v sobě skrývají nepřeborné množství missivů adresovaných těšínským Piastovcům.¹⁷⁵ Počínaje registry biskupa Jana Dubravia,¹⁷⁶ přes Marka Khuena,¹⁷⁷

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁷³ Editován podle register královské korespondence (viz NA Praha, Registra, kn. č. 41, f. 6') v DVORSKÝ, F. (ed.): *Dopisy pánův Jana a Vojtěcha z Pernšteina...*, s. 253–254, č. 419.

¹⁷⁴ Kasperlik si k jejich opisům poznamenal, že pocházejí z r. 1550. Nelze však vyvodit, odkud tuto informaci získal, protože na originálech konceptů datace schází.

¹⁷⁵ O tomto typu pramenů více viz BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských státek*, „Sborník archivních prací“, 54: 2004, s. 3–236, zde s. 114–117; BALCÁREK, P.: *Kancelář...*, s. 97–102. Se vztahem ke slezským dějinám představil registra PÁNEK, J.: *Die Korrespondenz der Olmützer Bischöfe als Quelle zur Geschichte Schlesiens. Die Zeit Stanislaus Pavlovskýs (1579–1598)*, (in:) Weber, M. – Carsten, R. (edd.): *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag. Wissenschaftliche Schriften des Vereins für Geschichte Schlesiens 4, Würzburg 1998*, s. 491–500. Naposledy pojednal o možnostech studia a přínosu pro poznání genealogie těšínských knížat GOJNICZEK, W.: „Missiva“..., s. 396–408, zde uvedena četná literatura k tématu.

¹⁷⁶ Registra korespondence tohoto biskupa uložena v ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 42 (pro léta 1545–1547) a inv. č. 43 (1552–1553).

¹⁷⁷ Tamtéž, inv. č. 44 (1553–1554); inv. č. 46 (1555–1556); inv. č. 47 (1556); inv. č. 48 (1557); inv. č. 50 (1560); inv. č. 51 (1561); inv. č. 52 (1562); inv. č. 53 (1563); inv. č. 54 (1564).

Viléma Prusinovského z Prusinovic,¹⁷⁸ Jana Grodeckého z Grodce,¹⁷⁹ Tomáše Albína z Helfenburku,¹⁸⁰ Jana Mezouna z Telče,¹⁸¹ Stanislava Pavlovského z Pavlovic¹⁸² až po Františka z Dietrichštejna,¹⁸³ ve všech je možno nalézt hned několik kusů (mnohdy i desítky) listů určených posledním těšínským knížatům.¹⁸⁴ Nemělo by valného smyslu vypočítávat zde všechnu korespondenci dle odesílatele a příjemce, neboť bych tuto studii zbytečně zatížil nezáživným vyjmenováváním jednotlivých svazků register a počtů missivů v nich uložených. Na tomto místě se budeme muset spokojit s konstatováním, že se korespondence dotýká

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 56 (1565); inv. č. 58 (1566) /edice viz PRASEK, V. (ed.): *Kopíř listů posílacích kněze biskupa Viléma Prusinovského psaných l. P. 1566*, Prameny dějin Opavských a Těšínských II, Opava 1894; inv. č. 60 (1567); inv. č. 62 (1568) /edice viz PRASEK, V. (ed.): *Sbírka listů posílacích od r. 1464–1709 vůbec a biskupa Viléma Prusinovského psaných l. 1568 zvláště*, Prameny dějin Opavských a Těšínských I, Opava 1893, s. 9–55, č. 5–165/; inv. č. 64 (1569); inv. č. 66 (1570); inv. č. 68 (1571); inv. č. 69 (1572).

¹⁷⁹ Tamtéž, inv. č. 70 (1574); inv. č. 71 (1575).

¹⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 74 (1575); inv. č. 75 (1575); inv. č. 76 (1575–1576).

¹⁸¹ Tamtéž, inv. č. 77 (1576); inv. č. 79 (1577); inv. č. 80 (1577–1578).

¹⁸² Tamtéž, inv. č. 83 (1579); inv. č. 84 (1579–1580), inv. č. 87 (1580); inv. č. 90 (1582–1583); inv. č. 91 (1581); inv. č. 92 (1582–1583); inv. č. 93 (1583); inv. č. 94 (1584); inv. č. 95 (1585); inv. č. 96 (1586); inv. č. 100 (1587); inv. č. 101 (1588); inv. č. 102 (1589); inv. č. 103 (1590–1591); inv. č. 105 (1592); inv. č. 106 (1594); inv. č. 107 (1594); inv. č. 110 (1595); inv. č. 111 (1597).

¹⁸³ Tamtéž, inv. č. 113 (1602); inv. č. 114 (1605, 1616); inv. č. 115 (1599, 1606, 1612); inv. č. 117 (1610); inv. č. 119 (1615); inv. č. 120 (1615); inv. č. 122 (1616); inv. č. 123 (1617).

¹⁸⁴ Opisy většiny register korespondence olomouckých biskupů z přelomu 19. a 20. století, které byly připravovány Maticí moravskou k edičnímu vydání, jsou uloženy v MZA Brno, G 83 Matice moravská, inv. 156–212, karton 33–70.

téměř všech sfér života a problémů, které spolu těšínská Piastovci a olomoučtí biskupové řešili, tedy majetkoprávních a územních sporů,¹⁸⁵ úzkých společenskopolitických kontaktů,¹⁸⁶ každodenních zálib,¹⁸⁷ dodávek potravin a pochutin na své dvory,¹⁸⁸ účastech na festivalech ad.¹⁸⁹

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V LITOMĚŘICÍCH – POBOČKA V ŽITENICÍCH

Originály korespondence těšínských knížat se řízením osudu mnohdy dostaly do archivních sbírek, jejichž místo uložení a název fondu by si z touto větví Piastovců spojoval jen málokdo. Proto se nejprve detailněji podívejme, jak se archiválie knížat dostaly až na zámek do Žitenic, malé severočeské obce nedaleko Litoměřic.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁸⁵ Část pramenů z biskupské korespondence, přinášející informace o této problematice, vytěženo ve studiích – AL SAHEB, J. (ed.): *Urbariální sumář...*, s. zejména s. 184–186; TÝŽ: *Lenní statek Místek ve 2. polovině 16. století. (K procesu formování mensálních držav olomouckého biskupství před Bílou horou)*, Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka), „Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis”, 1: 2008, s. 99–117; TÝŽ: *Frydlant n. O. v období držby těšínskými knížaty 1402–1581*, (in:) Al Saheb, J. – Maršálek, P. – Pindur, D. – Šigut, D. – Vašutová, L.: *Dějiny Frydlantu nad Ostravicí, Lubna a Nové Vsi*, Ostrava 2009, s. 22–42, zde s. 30–34.

¹⁸⁶ GOJNICZEK, W.: *Ślązacy w otoczeniu biskupów olomunieckich w XVI wieku*, (in:) Mikulec, J. – Polívka, M. (edd.): *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátému narozeninám prof. Jaroslava Pánka, Sv. 1, Praha 2007, s. 338–344.

¹⁸⁷ ŠTĚPÁN, J.: *Obora na Hukvaldech ve druhé polovině 16. století aneb oslavenec má 440 let*, „Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy”, 18: 2007, s. 24–39, zde s. 26–33.

¹⁸⁸ GOJNICZEK, W.: *Morawskie wina w listach biskupów olomunieckich do adresatów z księstwa cieszyńskiego*, (in:) Gebauerová, O. – Moravcová, I. – Tesař, P. (edd.): *Vážné i nevážné o víně*. Sborník k padesátému narozeninám PhDr. Karla Müllera, Opava 2008, s. 60–64.

¹⁸⁹ Mnohé listy také použity v JEŽ, R.: *Těšínská Piastovci renesančního věku. Životní osudy rodiny knížete Václava III. Adama (1524–1579)*, Rigorózní práce FF MU Brno, Brno 2009.

Od jmenování nejvyšším kancléřem Vratislav z Pernštejna, nevlastní bratr Marie – první manželky Václava III. Adama, trvaleji sídlil, z důvodů plnění povinností spjatých s tímto úřadem, v domě u Pražského hradu.¹⁹⁰ Tam také přemístil svůj nově se tvořící rodinný archiv a zde byly ukládány došlé dopisy i další dokumenty. Starší archiválie rodu z Pernštejna zůstaly uchovány na již prodaném zámku v Pardubicích¹⁹¹ a na dalších sídlech v majetku Vratislava z Pernštejna, na kterých s oblibou pobýval (Tovačov). Po Vratislavově smrti (r. 1582) přešel majetek i s archivem do vlastnictví jeho ženy Marie Manrique de Lara a v pražském sídle se

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁹⁰ Plochu pro stavbu domu (dnes v ulici Jiřské) získal v roce 1554 jeho bratr Jaroslav z Pernštejna po Volfu Krajčíovi z Krajku a na Nové Bystřici a v následujících šesti letech dal vystavět čtyřkrídlý jednopatrový renesanční palác. Po Jaroslavově smrti roku 1560 jej zdědil Vratislav a notně jej podle svých požadavků dal přetvořit, tak aby dostatečně vyjadřoval jeho společenské postavení. K stavebnímu vývoji viz ЧОТЭБОР, Р.: *Palác Pernštejnů na Pražském hradě*, (in:.) Vorel, P. (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách*. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9.9.1993 v Pardubicích, Pardubice 1995, s. 261–282. Souhrnně LEDVINKA, V.: *Lobkovický palác (Pernštejnský)*, (in:.) Ledvinka, V. – Mráz, B. – Vlnas, V.: *Pražské paláce*. (Encyklopedický ilustrovaný přehled), Praha 1995, s. 186–188.

¹⁹¹ Zde zůstaly materiály až do poloviny 19. století, kdy jej dal z velké míry majitel obuvnické firmy vyhodit a jen malé množství z nich se dochovalo (dnes v pardubickém archivu). Vratislav z Pernštejna se snažil hned po prodeji zámku v roce 1560 některé archiválie vyvézt. Svědčí o tom list krále Ferdinanda I. z 26. září: [...] *Psaní tvému, v kterémž nás i na místě urozené[h]o Vojtěcha, bratra tvé[h]o, poníženež prosíš, abycho[m] k vyhledání privilegií a lituov na Pardubicích, kteříž by tobě a bratru tvému náleželi od prvního do 15. dne Octobra [15. 10. 1560] milostivě odložili, a že k tomu dni spolu s bratre[m] svý[m] vyslati chceš, jsme šřeji vyzrozuměti ráčili. I znajíc my slušné býti, ráčíme tvé věci až do 15. dne již psané[h]o měsíce Octobra odkládati. Tobě při to[m] milostivě poroučejíc, aby na ten den spolu s bratre[m] svý[m] k vyhledání takových privilegií a listuov vyslal [...]*. NA Praha, Registra, kn. č. 62, f. 321^v. Kolik pramenů Vratislav stihl z Pardubic vyvézt, nejsem schopen odhadnout, ale zajisté nešlo o velké množství.

utvořil pernštejnský salón s četnými společenskými kontakty a bankety pořádanými pro širokou vrstvu nejvyšší aristokracie.¹⁹²

O majetek se měla následovně postarat dcera Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique Polyxena.¹⁹³ Svým druhým manželstvím se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, uzavřeným v roce 1603, propojila pozůstalé pernštejnské državy s jedním z nejmocnějších rodů v Čechách. Poté, co roku 1608 zemřela její matka, se stala Polyxena vůdčí osobností kdysi nejbohatšího rodu v zemi.¹⁹⁴ Již ze svého prvního krátkého manželství s nejvyšším purkrabím Vilémem z Rožmberka dokázala vytěžít maximum. Těsně před svou smrtí ji Vilém odkázal výnosné panství Roudnici nad Labem.¹⁹⁵

Jelikož se její druhý manžel věnoval vysoké politice a pro hospodářské otázky mu již nezbývalo mnoho času, přenechával správu svých panství

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁹² Termín „pernštejnský salón“ představil a společenské kontakty přiblížil Josef Janáček. Viz JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*, Praha 1987², s. 111–119. Také VOREL, P.: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 250.

¹⁹³ Tato pozoruhodná žena svými činy a osudem lákala pozornost historiků, a proto o ní existuje již bohatá literatura. Viz STĚLOUKAL, K.: *Polyxena z Lobkovic, roz. z Pernštejna*, (in.): *Týž: Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 264–272. JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance...*, s. 111–119; RYANTOVÁ, M.: *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost*, (in.): Vorel, P. (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9.9.1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 105–114; VOREL, P.: *Páni z Pernštejna...*, s. 259–281.

¹⁹⁴ VOREL, P.: *Páni z Pernštejna...*, s. 267.

¹⁹⁵ Toto panství vlastnili Rožmberkové od roku 1575. KŘIVKA, J.: *Roudnický velkostatek na sklonku 16. století*, „Historie a muzejnictví“, 1: 1956, s. 117–136; s. 195–204; s. 237–248, zde s. 119. Zápis do zemských desk potvrdil Vilém z Rožmberka 12. srpna 1592. Viz PÁNEK, J.: *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 235.

hlavně v její rukou. Z Polyxeny se stala velmi dobrá opatrovnice svěřeného majetku a její věhlas tím ještě stoupl. Na sklonku svého života odkázala svůj majetek v čele s bývalým pernštejským domem v Jiřské ulici a jeho archiváliemi rodu z Lobkovic.

Prvním zakladatelem rodinného archivu se stal Václav František Eusebius z Lobkovic (*1609, †1677), jenž rozhodl odvézt celou knihovnu i archivní materiál s pernštejskou pozůstalostí na zámek do Roudnice v srpnu 1654.¹⁹⁶ Ihned dal pokyn k pořádacím pracím, ale tento nelehký úkol se nepodařilo splnit ani do konce 17. století. První prozatímní inventář vznikl až v druhé polovině 18. století. Ten však nezahrnoval všechny archiválie a bylo nutno přistoupit k dalším zdlouhavým reorganizacím. Definitivním zpracovatelem všech sbírek byl Josef Dvořák, který po třicetileté práci dokončil inventární soupis v roce 1858, a tento rukopisný inventář slouží badatelům dodnes.¹⁹⁷ Archivní materiály ještě dvakrát změnily své uložení. Během nacistické okupace byly archiválie a knihovna uloženy v Praze v bývalém Archivu země české, ale po válce (až v roce 1947) byly navráceny na roudnický zámek. Tři roky po skončení války nastupující rudá diktatura opět měnila podmínky.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

¹⁹⁶ KŘIVKA, J.: *Lobkovicové roudničtí*, (in:) Hanzalová, J. (ed.): *Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech*, Sv. 2, Praha 1963, s. 93–190, k dějinám archivu za Václava Eusebia zejména s. 104–106.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 113–114.

Lobkovický majetek byl zabaven a pramenný materiál umístěn do církvi zkonfiskovaného zámku v Žitenicích, kde se nachází dosud.¹⁹⁸

Největší část z dopisů tvoří originální korespondence odeslaná těšínskými knížaty Vratislavovi z Pernštejna a dnes je uschována pod signaturou B 100 v jedné z masivních skříní přímo v badatelně žitenického zámku.¹⁹⁹ Celkem je v tomto fasciklu uloženo 48 missivů z let 1557–1625.²⁰⁰ Jedná se o originály, jenž jsou všechny psané na ručním papíru standardního formátu o rozměrech kolem 30 × 20 cm. Většinu z nich adresoval Vratislavovi z Pernštejna kníže Fridrich Kazimír. U těchto listů je možné studovat i rukopis, jazykové dovednosti a stylistiku samotného knížete, a to díky tomu, že mnoho z nich si Fridrich Kazimír psal sám.²⁰¹ Nejspíše nechtěl, aby se kdokoliv dověděl o obsahu (ani písar). Své osobní problémy a subjektivní pocity nejraději sděloval Vratislavovi přímo vlastní rukou.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

¹⁹⁸ Posledním lobkovickým archivářem byl Karel Jeřábek, jenž se zasloužil o přežití sbírek během okupace, ale komunistická samovůle jej stála život. ČERNÝ, V.: *Za archivářem Karlem Jeřábkem*, „Časopis Společnosti přátel starožitností“, 58: 1950, s. 236–237. Nověji KOPÍČKA, P.: *Karel Jeřábek v letech 1945–1950. Vzpomínka na posledního lobkovického archiváře a knihovníka*, „Porta Bohemica“, 1: 2001, s. 199–212.

¹⁹⁹ SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv (dále jen LRRA), sign. B 100.

²⁰⁰ Viz přehled v příloze.

²⁰¹ Gramatické dovednosti a styl psaní knížete Fridricha Kazimíra jsou nadmíru zajímavým pramenem pro vývoj, užití a vlastní mluvu vzdělaných vrstev obyvatelstva na Těšínsku a vůbec v celém Horním Slezsku. K vývoji češtiny ve sledovaném období srov. KNOP, A.: *Spisovná čeština ve Slezsku v 16. století*. Praha 1965.

I korespondence Vratislava z Pernštejna těšínským knížatům zůstala zachována v lobkovickém rodinném archivu. Jde o listy adresované knížeti Václavu III. Adamovi z let 1567,²⁰² 1569, 1570, 1575 a 1576 a jeden list z roku 1571 určený stavům Těšínského knížectví. V archivu jsou uloženy pod signaturou B 168.²⁰³ Ve všech případech se jedná o koncepty missivů, které tvořily předlohu pro listy vyšlé z kanceláře. Tři z nich vznikly na Pražském hradě (nejspíše v úřadovně kancléře) a po jednom na zámku v Prostějově a v Linci. Svou podobou nijak nevybočují od standardu psaní konceptu, kdy samotný text byl psán pouze na pravou polovinu stránky a druhá část byla určena pro pozdější opravy a přípisky. Díky těmto konceptům můžeme sledovat vývoj textu od jeho zrodu a porovnávat myšlenkové pochody pisatele.

Kolekce této korespondence byla v 70. letech minulého století předmětem výzkumu Ericha Šefčíka (*1945, †2004),²⁰⁴ jehož však nezajímalo obsah listů, ale pouze pečeti těšínských knížat.²⁰⁵ Až v poslední době byly edičně zpracovány a vydány missivy knížete Václava III. Adama

²⁰² U listu z 10. července 1567 si nejsem jist, zda byl určen Václavu III. Adamovi, protože koncept není nadepsán. Neze to vyčíst ani z logiky textu, ale jeho zařazení do fasciklu tuto verzi podporuje.

²⁰³ SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, LRRA, sign. B 168.

²⁰⁴ Základní informace a bibliografie podány v ŠTEFAN, J. T.: *Vzpomínáme na PhDr. Ericha Šefčíka*, „Slezský numismatik“, 7: 2004, s. 14–17; BALATKOVÁ, J.: *Erichu Šefčíkovi na rozloučenou*, „Archivní časopis“, 55: 2005, s. 55–57; KRÉNOVSKÁ, V.: *Odešel PhDr. Erich Šefčík*, „Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy“, 31: 2005, č. 1, s. 41; MÜLLER, K.: *Šefčík, Erich*, (in:) Dokoupil, L. (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada 8 (20), Ostrava 2006, s. 116–119 a SPYRA, J.: *Erich Šefčík (1945–2004)*, „Těšínsko“, 49: 2006, č. 3, s. 29–32.

²⁰⁵ ŠEFČÍK, E.: *Pečeti těšínských Piastovců*, Ostrava 1982.

Magdalénou Turkovou, která je připravila v rámci svého studia na pražské univerzitě pod vedením Petra Vorla.²⁰⁶ Jde o 12 dopisů adresovaných Vratislavovi z Pernštejna z let 1565–1579. V edici se dopustila u dvou listů drobné nepřesnosti – chybně datovala list z 4. srpna 1571²⁰⁷ a u druhého z 26. září 1578 nepřesně četla z originálu datovací formulí a v ní použitou zkratku „pd“, čímž bylo způsobeno špatné určení data.²⁰⁸ Zbylou část listů ze 16. století využil autor této studie k přípravě magisterské práce, v rámci níž je rovněž edičně zpřístupnil.²⁰⁹ Posléze korespondenci mezi knížetem Fridrichem Kazimírem a jeho strýcem Vratislavem z Pernštejna vydal tiskem.²¹⁰ Dva listy Adama Václava byly využity ke shrnujícímu příspěvku o jeho životních osudech.²¹¹

Dopisy z let 1557–1625 uložené v žitenickém archivu mají velký význam pro poznání vztahů těšínských Piastovců s českomoravským rodem pánů z Pernštejna a Lobkovicí. Dovolují nahlédnout do rodinných vztahů, soukromého života knížat, jejich nedobré finanční situace

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

²⁰⁶ TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata...*, s. 29–42, č. 1–12.

²⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 32–33, č. 5.

²⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 41, č. 11.

²⁰⁹ JEŽ, R.: *Těšínské Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnem...*, s. 135–188. Několik listů knížete Václava III. Adama s Vratislavem z Pernštejna bylo nejnověji použito (zde i přímá citace z korespondence) v popularizačním příspěvku Týž: „Velcí“ těšínské Piastovci. *Politické kariéry Kazimíra II. (†1528) a Václava III. Adama (†1579)*, (in:) JEŽ, R. – PINDUR, D. (edd.): *Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínského Slezska, Český Těšín 2010*, s. 57–70.

²¹⁰ Týž: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 156–174, č. 1–16.

²¹¹ Týž: *Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574–1617)*, (in:) Šlechtic v Horním Slezsku v raném novověku, Ostrava 2010 (v tisku).

a postavení mezi aristokracií ze zemí Koruny české. Zbývá dostatečně vytěžít informace z části této sbírky – korespondenci Fridricha Viléma se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic z let 1620–1625, která bezesporu přispěje k poznání osudů tohoto posledního těšínského Piastovce.

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI

Státní oblastní archiv v Třeboni, sídlící v komnatách tamějšího renesančního zámku posledních Rožmberků, ukrývá pro české dějiny předbělohorského období opravdové archivní skvosty a právem byl již v 19. století označen Františkem Palackým za Mekku tuzemských historiků.²¹² Shodou dějinného vývoje a šťastných okolností se do třeboňských fondů dostaly četné rodinné archivy české i moravské šlechty,²¹³ se kterou těšínská Piastovci udržovali v 16. století kontakty.

Šlo o představitele rodu Švamberků, Jindřicha st., s nimž si korespondovala první manželka Václava III. Adama Marie z Pernštejna, pánů z Ludanic či Rožmberků.²¹⁴ Tyto missivy vypovídají o společenských stycích těšínských knížat s předními aristokratickými rody z Českého království.²¹⁵ I když se nám do dnešních dnů dochovalo pouhých deset

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

²¹² JANOUŠEK, B. a kol.: *Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech. Sv. 1*, Praha 1957, s. 6.

²¹³ Srov. HANZALOVÁ, J.: *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*, Praha 1997.

²¹⁴ Srov. přílohu.

²¹⁵ Viz JEŽ, R.: *Manželské soužití...*

kusů listů, můžeme oprávněně předpokládat, že intenzita komunikace formou tohoto média byla mnohem četnější.²¹⁶

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI – POBOČKA V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Jediný dopis Václava III. Adama z roku 1557 ukrývá ve svých depozi-
tářích pobočka SOA Třeboň na zámku v Jindřichově Hradci.²¹⁷ Je adre-
sován českému místokancléři Zikmundu Heltovi z Kemetu (†1564)²¹⁸
a týká se, podobně jako totožně datovaný list odeslaný králi Ferdinandovi I.,²¹⁹ zástavy zámku v Ratiboři.²²⁰ Jakým způsobem se missiv dostal
do jindřichohradeckého archivu? Vysvětlení je nasnadě. V období let
1554–1565 totiž držel funkci nejvyššího kancléře Jáchym z Hradce,²²¹

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

²¹⁶ Velmi problematická je samotná orientace ve sbírkách SOA Třeboň, neboť pro nás nejzajímavější fond „Cizí rody – registratura“ zůstává nadále nezpracován a pro potřeby badatelů slouží pouze stručný soupis jmen rodů podle kartónů.

²¹⁷ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Historica Jindřichův Hradec, inv. č. 146, karton 4, f. 67–68.

²¹⁸ O něm více viz STARÝ, M.: *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu Království českého v 16. a na počátku 17. století*, (in:) Bobková, L. – Konvičná, J. (edd.): *Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14. a 16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, Praha 2005, s. 251–288, zde s. 277–278.

²¹⁹ Viz NA Praha, České oddělení dvorské komory – IV., poř. č. 10, karton 47, nefol.

²²⁰ Na tento list odkazuje i BARBOROVÁ, E.: *Česko-polské vztahy v minulosti 1318–1648. Soupis archivního materiálu*. Inventáře a tematické rejstříky k fondům jihočeských archivů 36, České Budějovice 1968, s. 106, č. 475.

²²¹ PALACKÝ, F.: *Přehled nejvyšších důstojníků a úředníků*, (in:) Charvát, J. (ed. a doplnil): *Dílo Františka Palackého*. Praha 1941, s. 321–417, zde s. 366. K významné osobě Jáchyma z Hradce podrobněji srov. LEDVINKA, V.: *Adam II. z Hradce a poslední páni z Hradce v ekonomice, kultuře a politice 16. století*, (in:) Bůžek, V. (ed.): *Poslední páni z Hradce*. Opera Historica 6, České Budějovice 1998, s. 7–32, zde s. 16.

který část registratury svého úřadu zahrnul do rodinného archivu mocného rodu pánů zlaté pětিলisté růže.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV KARVINÁ

V uměle vytvořeném fondu „Sbírka archiválií a jejich opisů“ je uložen list císaře Maxmiliána II. Václavu III. Adamovi z roku 1575, ve kterém se řeší nesrovnalosti ohledně panství prodaných novým držitelům po smrti knížete Fridricha Kazimíra.²²²

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Závěr

Korespondence posledních těšínských Piastovců je zajímavým zdrojem informací k dějinám tohoto rodu. Koncepty, originály, registra a opisy listů vykazují z diplomatického hlediska mnoho společných prvků, které lze sledovat také u produkce kancelářů českých panovníků, vysokého duchovenstva či významnějších šlechticů. Výjimku tvoří koncepty register knížete Václava III. Adama z let 1554–1555, jež svou podobou neodpovídají vžitě kancelářské praxi.

Z bezmála tisíce analyzovaných listů těšínských knížat z let 1507–1653 vyplývá, že ze dvou třetin byla jazykem jejich korespondence čeština. Němčina se uplatnila ve zbylé části. Adresáty se stávali habsburští panovníci, osoby spřízněných aristokratických rodů (Pernštejnové,

²²² O tom podrobněji i s odkazy na další prameny a literaturu JEŽ, R.: *Těšínský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 148–150.

Švamberkové, páni z Ludanic, Lobkovicové ad.), představitelé zemských institucí ze Slezska, Moravy i Čech, těšínské stavové či duchovenstvo luterské a posléze také katolické.

Listy soukromého charakteru mohou svým obsahem napomoci ke studiu každodennosti na knížecích dvorech, společenskému a politickému postavení Piastovců v rámci diferencované společnosti počátku raného novověku i rodinných vztahů uvnitř této dynastie. „Oficiální“ korespondence, vedená s panovníky a významnými institucemi, se často dotýká hospodářského vývoje Těšínského knížectví, majetkoprávních sporů, finančních nesnází Piastovců či mnohých dalších otázek spjatých se správou území, chodem zemských úřadů a vojenských záležitostí. Zůstává pouze na historících, zda tuto pramennou materii zohlední při zpracovávání dané tematiky a napomohou tak k prohloubení znalostí o dějinách knížecího rodu erbu zlaté orlice a jejich dědičných zemí.

Přílohy

SOUPIS PŘIJATÉ A ODESLANÉ KORESPONDENCE TĚŠÍNSKÝCH PIASTOVců Z LET 1507–1625

Pozn.: Do níže předloženého soupisu byly zařazeny materiály z fondů NA Praha, MZA Brno, ZA Opava, SOA Litoměřice – pobočka Žitenice, SOA Třeboň, SOA Třeboň – pobočka Jindřichův Hradec, SOkA Karviná, AP Katowice – Oddział Cieszyń a Książnica Cieszyńska Cieszyń. Z technických důvodů byl soupis chronologicky vymezen obdobím let 1507–

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

1625, neboť dochovaná písemná produkce poslední těšínské kněžny Alžběty Lukrécie by neúměrným způsobem přesáhla možnosti této studie. Příloha taktéž neobsahuje opisy korespondence provedené Mattiasem Kasperlikem kolem poloviny 19. století, o nichž je pojednáno podrobněji výše v textu u jednotlivých subkapitol /viz s. 58–59, 71–72/, a listy z register („kopiářů“) olomouckých biskupů /viz s. 72–74/.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Národní archiv Praha, fond REGISTRA

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
1.	1540 leden 31.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 20, f. 238 ^r	edice ¹
2.	1544 srpen 19.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 32, f. 174 ^v –175 ^r	
3.	1545 září 4.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 33, f. 114 ^v	
4.	1545 září 21.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 34, f. 117 ^r	edice ²
5.	1545 září 26.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 33, f. 163 ^v –165 ^r	
6.	1545 říjen 3.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 33, f. 184 ^v –185 ^r	
7.	1545 říjen 9.	Havl. Brod	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 34, f. 140 ^v –141 ^r	edice ³
8.	1545 říjen 19.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 34, f. 143 ^v	edice ⁴
9.	1545 prosinec 3.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 34, f. 160 ^v –161 ^r	edice ⁵
10.	1546 březen 8.	Olomouc	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 36, f. 36 ^v	
11.	1546 březen 29.	Olomouc	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 22 ^r	
12.	1546 květen 7.	Vratislav	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 47 ^v	
13.	1546 květen 15.	Vratislav	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 52 ^{r-v}	
14.	1546 červen 16.	Řezno	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 63 ^v –64 ^r	
15.	1546 srpen 31.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 124 ^v –125 ^r	
16.	1546 listopad 8.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 36, f. 297 ^v	
17.	1547 leden 21.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 225 ^v	edice ⁶
18.	1547 únor 11.	Litoměřice	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 251 ^v –252 ^r	edice ⁷
19.	1547 březen 15.	Drážďany	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 276 ^v –277 ^r	edice ⁸

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
20.	1547 duben 9.	Cheb	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 6 ^r	edice ⁹
21.	1547 duben 13.	Cheb	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 7 ^v -8 ^r	
22.	1547 červen 15.	Litoměřice	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 30 ^r	
23.	1547 říjen 1.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 40, f. 185 ^v	
24.	1547 prosinec 29.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 38, f. 244 ^v	edice ¹⁰
25.	1548 březen 31.	Augsburk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 114 ^r	edice ¹¹
26.	1548 duben 23.	Augsburk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 117 ^r	
27.	1548 červen 13.	Augsburk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 43, f. 189 ^v -190 ^r	edice ¹²
28.	1548 srpen 22.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 153 ^v	edice ¹³
29.	1548 září 11.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 161 ^v	
30.	1548 prosinec 10.	Prešpurk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 215 ^r	
31.	1549 leden 23.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 44, f. 4 ^v -5 ^r	
32.	1549 duben 3.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 305 ^v	
33.	1549 květen 1.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 41, f. 341 ^v	edice ¹⁴
34.	1549 červen 12.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 44, f. 229 ^v	
35.	1549 červenec 18.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 44, f. 287 ^{r-v}	
36.	1549 červenec 27.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 44, f. 309 ^r	
37.	1549 srpen 31.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 44, f. 374 ^v	
38.	1550 únor 3.	Prešpurk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 47, f. 15 ^v	
39.	1550 listopad 7.	Augsburk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 47, f. 352 ^r	
40.	1551 březen 31.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 49, f. 23 ^r	
41.	1551 červen 1.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 48, f. 164 ^v -165 ^r	
42.	1551 říjen 27.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 49, f. 144 ^{v-v}	
43.	1552 duben 11.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 49, f. 252 ^r	
44.	1553 duben 22.	?	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 49, f. 327 ^v	
45.	1554 srpen 12.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 54, f. 160 ^v -161 ^r	
46.	1556 srpen 9.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 10 ^{r-v}	edice ¹⁵
47.	1556 srpen 16.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 14 ^v	

*Studia z dějin
kultury písemnictví
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
48.	1556 září 16.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 40 ^v	edice ¹⁶
49.	1556 listopad 2.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 58 ^r	edice ¹⁷
50.	1556 listopad 18.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 72 ^{r-v}	
51.	1557 květen 19.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 158 ^v -159 ^r	edice ¹⁸
52.	1557 říjen 30.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 243 ^v	
53.	1558 leden 3.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 269 ^v -270 ^r	
54.	1558 leden 7.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 270 ^v	
55.	1558 leden 26.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 303 ^r	edice ¹⁹
56.	1558 květen 1.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 60, f. 345 ^r	
57.	1558 červen 10.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 4 ^{r-v}	
58.	1558 červenec 6., 9.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 15 ^r	edice ²⁰
59.	1558 červenec 15.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 16 ^v	
60.	1558 červenec 28.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 29 ^r	
61.	1558 září 16.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 47 ^v	
62.	1558 říjen 20.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 57 ^{r-v}	
63.	1558 říjen 22.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 59 ^r	
64.	1558 listopad 29.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 70 ^v -70 ^r	
65.	1558 prosinec 13.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 84 ^v -85 ^r	
66.	1559 duben 3.	Augsburk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	kn. č. 64, f. 79 ^r	
67.	1559 říjen 4.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 162 ^v -163 ^r	
68.	1560 leden 18.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 198 ^r	
69.	1560 únor 12.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 208 ^r -209 ^r	
70.	1560 únor 26.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 209 ^v	
71.	1560 únor 26.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 209 ^v	
72.	1560 březen 7.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 225 ^r	
73.	1560 červen 15.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 262 ^{r-v}	
74.	1560 červen 28.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 268 ^r -269 ^r	
75.	1560 červenec 24.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 288 ^r -289 ^r	

*Studia z dějin
kultury písemnictví
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
76.	1560 srpen 6.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 50, f. 244 ^v	
77.	1560 září 15.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 317 ^v	
78.	1560 září 15.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 317 ^v	
79.	1560 říjen 3.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 328 ^r	
80.	1560 listopad 13.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 351 ^r	
81.	1560 listopad 18.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 352 ^v -353 ^r	
82.	1561 duben 26.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 415 ^v	
83.	1561 květen 4.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 421 ^r	
84.	1561 květen 11.	Obersdorf	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 422 ^v	
85.	1561 červen 9.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 62, f. 434 ^v -435 ^r	
86.	1561 červenec 1.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 71, f. 1 ^r	
87.	1561 srpen 23.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 71, f. 47 ^v	
88.	1562 březen 18.	Praha	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	kn. č. 71, f. 221 ^v	edice ²¹

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

1 JEŽ, R.: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 279, č. 2; v literatuře srov. Týž: *Manželské soužití...*, s. 4.

2 JEŽ, R.: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 280, č. 4.

3 TAMTÉŽ, s. 281, č. 5.

4 Týž: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 282-283, č. 7; Týž: „*I v paměti máme...* (v tisku).

5 Týž: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 284, č. 9; Týž: „*I v paměti máme...* (v tisku).

6 Týž: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 285, č. 10.

7 TAMTÉŽ, s. 285-286, č. 11.

8 TAMTÉŽ, s. 286, č. 12.

9 TAMTÉŽ, s. 287, č. 14.

10 TAMTÉŽ, s. 287, č. 15.

11 TAMTÉŽ, s. 288, č. 16.

12 TAMTÉŽ, s. 288-289, č. 17.

13 Týž: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 289-290, č. 18; Týž: „*I v paměti máme...* (v tisku).

14 Týž: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 290, č. 19.

15 TAMTÉŽ, s. 312, č. 43.

16 TAMTÉŽ, s. 313, č. 44.

17 TAMTÉŽ, s. 313-314, č. 45.

18 TAMTÉŽ, s. 314, č. 46.

19 TAMTÉŽ, s. 314-315, č. 47.

20 TAMTÉŽ, s. 288, č. 315-316, č. 48.

21 Týž: *Těšínské Piastovce renesančního věku...*, s. 316-317, č. 49; Týž: „*I v paměti máme...* (v tisku).

Národní archiv Praha, fond MORAVA

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
1.	1567 červenec 27.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	inv. č. 1057	koncept
2.	1567 prosinec 6.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	inv. č. 1140	koncept ¹
3.	1574 březen 8.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	inv. č. 1964	koncept
4.	1574 březen 8.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	inv. č. 1966	koncept
5.	1574 červen 29.	Těšín	Václav III. Adam	Maxmilián II. Habsb.	něm.	ne	inv. č. 2033	autograf
6.	1574 září 30.	Těšín	Václav III. Adam	Maxmilián II. Habsb.	čes.	ano ²	inv. č. 2083	
7.	1574 říjen 31.	Těšín	Václav III. Adam	Maxmilián II. Habsb.	něm.	ano ³	inv. č. 2091	autograf
8.	1574 listopad 1.	Těšín	Václav III. Adam	Maxmilián II. Habsb.	čes.	ano ⁴	inv. č. 2083	
9.	1604 červen/říjen	Těšín	Adam Václav	Rudolf II. Habsb.	čes.	ano ⁵	inv. č. 5144	
10.	1606 listopad 27.	Těšín	Adam Václav	Rudolf II. Habsb.	čes.	ano ⁶	inv. č. 5394	
11.	1607 březen 2.	Praha	Rudolf II. Habsb.	Adam Václav	čes.		inv. č. 5394	koncept
12.	1607 září 25.	Praha	Rudolf II. Habsb.	Adam Václav	čes.		inv. č. 5394	koncept
13.	1611 srpen	Těšín	Adam Václav	Matyáš Habsb.	čes.	ano ⁷	inv. č. 5778	
14.	1611 srpen 20.	Vídeň	Matyáš Habsb.	Adam Václav	čes.		inv. č. 5796	koncept
15.	1611 září 29.	Těšín	Adam Václav	Matyáš Habsb.	čes.		inv. č. 5805	

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

1 JEŽ, R.: *Těšínská Píastovci renesančního věku...*, s. 319–320, č. 53; Týž: *„I v paměti máme...“* (v tisku).

2 ŠERČÍK, E.: *Pečetí...*, s. 26, č. 29.

3 TAMTÉŽ, s. 26, č. 27.

4 TAMTÉŽ, s. 26, č. 29.

5 TAMTÉŽ, s. 28, č. 39.

6 TAMTÉŽ.

7 TAMTÉŽ.

Národní archiv Praha, fond HEJTMANSTVÍ NĚMECKÝCH LÉN

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
1.	1550 červen 22.	Linec	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne	inv. č. 1424, sign. I. 92/4/13a, karton 550	koncept
2.	1550 listopad 7.	Augsburk	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne		koncept
3.	1551 duben 13.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne		koncept
4.	1551 červen 1.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne		koncept
5.	1556 srpen 9.	Těšín	Václav III. Adam	Ferdinand I. Habsb.	čes.	ne	inv. č. 1425, sign. I. 92/4/13b, karton 551	
6.	1573 duben 6.	Těšín	Václav III. Adam	Jiří Laryš ze Lhoty a na Karviné	čes.	ano ¹		
7.	1573 červen 29.	Těšín	Václav III. Adam	Jiří Laryš ze Lhoty a na Karviné	čes.	ne		
8.	1574 říjen 28.	Těšín	Václav III. Adam	Jiří Laryš ze Lhoty a na Karviné	čes.	ano ²		
9.	1575 duben 12.	Těšín	Václav III. Adam	Jiří Laryš ze Lhoty a na Karviné	čes.	ano ³		
10.	1576 srpen 26.	Těšín	Václav III. Adam	Jiří Laryš ze Lhoty a na Karviné	čes.	ano ⁴		
11.	1578–1579?	b. m.	Václav III. Adam	Těšínské stavové	něm.	ne		opis
12.	1582 červenec 27.	Fryštát	Fryštátská městská rada	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	něm.	ne		opis
13.	1582 listopad 17.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Adam Karvinský z Karviné a na Lyžbicích	něm.	ne		opis
14.	1582 listopad 18.	Lyžbice	Adam Karvinský z Karviné a na Lyžbicích	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	něm.	ne		opis
15.	1583 leden 28.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ano ⁵		
16.	1583 leden 28.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ano ⁶		
17.	1584 prosinec 28.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Martin Gerstmann	čes.	ano ⁷		edice ⁸
18.	1585 leden 22.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ano ⁹		

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
19.	1585 prosinec 25.	Tisovnice ¹⁰	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ne	inv. č. 1425, sign. L 92/4/13b, karton 551	opis
20.	1586 duben 2.	Praha	Rudolf II. Habsb.	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	něm.	ano		
21.	1586 červen 10.	Trenčín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ne		
22.	1586 červen 10.	Trenčín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ano ¹¹		
23.	1590 červenec 30.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Stavové Těšínského knížectví	něm.	ne		opis
24.	1590 říjen 18.	Trenčín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Rudolf II. Habsb.	něm.	ano ¹²	inv. č. 1424, sign. L 92/4/13a, karton 550	
25.	1607 únor 2.	Těšín	Adam Václav	Rudolf II. Habsb.	čes.	ano ¹³		
26.	1607 listopad 11.	Těšín	Adam Václav	Jan Němčický z Němčic	něm.	ne		opis
27.	1607 listopad 14.	Těšín	Adam Václav	Jan Němčický z Němčic	něm.	ne		opis
28.	1607 listopad 22.	Seveř	Jan Němčický z Němčic	Adam Václav	čes.	ne		opis
29.	1607 listopad 27.	Těšín	Adam Václav	Rudolf II. Habsb.	čes.	ano ¹⁴		

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

RADIM JEŽ

Korespondence posledních těšínských Piastovců (1524–1653) z archivních fondů České republiky a města Cieszyn

1 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 26, č. 29.

2 TAMTÉŽ.

3 TAMTÉŽ.

4 TAMTÉŽ.

5 Sekretní pečť pod papírovým krytem, v pečetním poli dělený renesanční štít s erbem saských knížat a těšínskou orlicí. Nad štítem iniciály „S C“.

6 Srov. pozn. č. 5.

7 Srov. pozn. č. 5.

8 JEŽ, R. (ed.): *Prameny ke sporům...*, s. 293, č. 14.

9 Srov. pozn. č. 5.

10 V dopise psáno „Seiselwitz“.

11 Srov. pozn. č. 5.

12 Srov. pozn. č. 5.

13 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 28, č. 39.

14 TAMTÉŽ.

Národní archiv Praha, fond ČESKÁ DVORSKÁ KANCELÁŘ, inv. č. 626, sign. II A 4, karton 260

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	pozn.
1.	1572 leden 30.	Těšín	Václav III. Adam	Kašpar z Lohova	něm.	ne	opis
2.	1572 únor 19.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne	opis
3.	1572 červenec 23.	Těšín	Václav III. Adam	Kašpar z Lohova	něm.	ano ¹	
4.	1572 listopad 24.	Těšín	Václav III. Adam	Jindřich z Lohova	něm.	ano ²	

- ŠEŘČÍK, E.: *Pečeti...*, s. 26–27, č. 30.
- TAMTÉŽ, s. 26, č. 29.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Národní archiv Praha, fond STARÁ MANIPULACE

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
1.	1565 únor 3.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	sign. XVIII/6	koncept
2.	1565 duben 6.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	sign. XVIII/6	koncept
3.	1569 květen 17.	Fryštát	Václav III. Adam	Maxmilián II. Habsb.	něm.	ano ¹	sign. P106	

- ŠEŘČÍK, E.: *Pečeti...*, s. 26, č. 29.

Národní archiv Praha, fond ČESKÉ ODDĚLENÍ DVORSKÉ KOMORY – II, karton 47

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	poznámka
1.	1557 leden 4.	Těšín	Václav III. Adam	Ferdinand I. Habsb.	čes.	ano ¹	bez podpisu knížete ²

- ŠEŘČÍK, E.: *Pečeti...*, s. 26, č. 29.
- List nejspíše psal kancléř Václav Rudzký z Rudz, který jej také vlastnoručně jménem knížete signoval.

Národní archiv Praha, fond ČESKÉ ODDĚLENÍ DVORSKÉ KOMORY – IV, sign. Č3, karton 24

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	pozn.
1.	1613 leden 16.	Linec	Matyáš Habsb.	Adam Václav	něm.	ne	opis
2.	1614 duben 25.	Vídeň	Matyáš Habsb.	Adam Václav	něm.	ne	opis

Národní archiv Praha, fond Sbírka autografů

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení
1.	1564 duben 17.	Fryštát	Fridrich Kazimír	Maxmilián II. Habsb.	něm.	ano ¹	sign. 4/10/1, karton 8
2.	1571 srpen 13.	Těšín	Václav III. Adam	Maxmilián II. Habsb.	čes.	ano ²	sign. 4/10/2, karton 8

1 ŠERČÍK, E.: *Pečetí...*, s. 27, č. 36.

2 TAMTÉŽ, s. 26–27, č. 30.

Národní archiv Praha, fond ARCHIV ČESKÉ FRANTIŠKÁNSKÉ PROVINCE, inv. č. 3080

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	poznámka
1.	1614 duben 19.	Těšín	Adam Václav	František z Dietrichštejna	čes.	ano ¹	orig.+opis

1 ŠERČÍK, E.: *Pečetí...*, s. 28, č. 40.

Moravský zemský archiv Brno, fond A 3 – STAVOVSKÉ RUKOPISY

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení
1.	1571 červenec 13.	Olomouc	Stavové Markrabství mor.	Václav III. Adam	čes.	ne	inv. č. 11, f. 10 ^{rv}
2.	1596 březen 9.	Brno	Stavové Markrabství mor.	Adam Václav	čes.	ne	inv. č. 11, f. 346 ^v –347 ^r
3.	1598 duben 28.	Brno	Stavové Markrabství mor.	Adam Václav	čes.	ne	inv. č. 11, f. 400 ^v
4.	1599 květen 27.	Olomouc	Stavové Markrabství mor.	Adam Václav	čes.	ne	inv. č. 11, f. 419 ^v –420 ^r

Moravský zemský archiv Brno, fond A 12 – AKTA ŠLECHTICKÁ

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	poznámka
1.	1560 květen 3.	Fryštát	Václav III. Adam	Stavové Markrabství mor.	čes.	ne	sign. 20/2, karton 89	bez podpisu knížete
2.	1611 leden 18.	Těšín	Adam Václav	František z Dietrichštejna	čes.	ano ¹	sign. 13/2, karton 55	

1 ŠERČÍK, E.: *Pečetí...*, s. 28, č. 40.

Moravský zemský archiv Brno, fond G 1 – BOČKOVA SBÍRKA

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	poznámka
1.	1560 červenec 14.	Fryštát	Václav III. Adam	Moravští zemští úředníci	čes.	ne	sign. 2356	bez podpisu knížete
2.	1561 duben 26.	Vídeň	Ferdinand I. Habsb.	Václav III. Adam	čes.	ne	sign. 2842c	dobový opis ¹
3.	1616 červenec 29	Těšín	Adam Václav	František z Dietrichštejna	něm.	ano ²	sign. 2362	

- 1 Vložen do originálu listu adresovaného olomouckému biskupovi v téže záležitosti. Srov. NA Praha, Registra, kn. č. 62, f. 415^{r-v} (viz příloha Registra, č. 82).
- 2 Šerčík, E.: *Pečeti...*, s. 28, č. 40.

RADIM JEŽ

Zemský archiv Opava, HEJTMANSKÝ ÚŘAD KNÍŽECTVÍ OPAVSKO-KRNOVSKÉHO, karton 1

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
1.	1507 březen 24.	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 16	
2.	1507	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 41/3, f. 11	
3.	1511 srpen 2.	Vratislav	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 7	
4.	1511	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹	inv. č. 40/1, f. 6	
5.	1507–1511	Opava	Stavové opavského knížec.	Hedvika Těšínsko-Zápolská	čes.	ne	inv. č. 41/15, f. 12	koncept
6.	1512 březen 14.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ²	inv. č. 41/3, f. 8	
7.	1512 duben 23.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ³	inv. č. 40/1, f. 15	
8.	1512 květen 30.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ⁴	inv. č. 40/1, f. 13	
9.	1512 červen 17.	Praha	Stavové Českého král.	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 41/3, f. 10	
10.	1512 červenec 3.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 41/3, f. 9	
11.	1512 červenec 11.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ⁵	inv. č. 40/1, f. 11	
12.	1512 červenec 29.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 14	
13.	1512 srpen 19	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 8	
14.	1512 prosinec 21.	Hlubčice	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 5	

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
15.	1513 duben 14.	Vratislav	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 1	
16.	1513 listopad 28,	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ⁶	inv. č. 40/1, f. 12	
17.	1513 říjen 10.	Praha	Stavové Českého král.	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 41/3, f. 3	koncept
18.	1514 červenec 9.	Budín	Vladislav II. Jagellonský	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 40/5, f. 2	opis
19.	1514 srpen 17.	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 10	
20.	1514 listopad 17.	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 3	
21.	1515 duben 22.	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ⁷	inv. č. 40/1, f. 4	
22.	1515 květen 8.	Strakonice	Jan z Rožmberka	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/6, f. 2	
23.	1515 červen 16.	Těšín	Kazimír II.	Jindřich Hukovský z Ochab	čes.	ano ⁸	inv. č. 40/1, f. 2	
24.	1515 červenec 8.	Fryštát	Kazimír II.	Jindřich Hukovský z Ochab	čes.	ne	inv. č. 41/3, f. 7	
25.	1515	Ostrava	Jindřich Bělský z Bělé	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 41/8, f. 23	
26.	1515	Fulnek	Bernard ze Žerotína	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/2, f. 9	
27.	1515	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 9	
28.	1517 srpen 24.	Fryštát	Kazimír II.	?	čes.	ano ⁹	inv. č. 40/1, f. 17	
29.	1518 březen 13.	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹⁰	inv. č. 40/1, f. 21	
30.	1518 září 28.	Těšín	Kazimír II.	Jiří Šilhan z Otmuthu	čes.	ano ¹¹	inv. č. 40/1, f. 20	
31.	1518	Těšín	Kazimír II.	Matěj Mozga z Čiřovic	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 19	
32.	1518	Těšín	Kazimír II.	Baltazar Vlček z Dobré Země	čes.	ano	inv. č. 40/1, f. 18	
33.	1522 červenec 29.	Praha	Ludvík Jagellonský	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 40/8, f. 11	koncept
34.	1522 červenec 29.	Praha	Ludvík Jagellonský	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 40/8, f. 11	koncept
35.	1522 červenec 31.	Praha	Ludvík Jagellonský	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 40/8, f. 10	koncept
36.	1522 prosinec 3.	Praha	Ludvík Jagellonský	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/7, f. 18	
37.	1523 červen 4.	Bílsko	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹²	inv. č. 40/1, f. 25	

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
38.	1523	Těšín	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹³	inv. č. 40/1, f. 24	
39.	1524 květen 15.	Tišov	Apolena z Boskovic	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/6, f. 6	
40.	1524 květen 24.	Krakov	Zikmund I. Starý	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/10, f. 2	
41.	1525	Těšín	Mikuláš a Vilém z Fulštejna	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/8, f. 3	
42.	1526 duben 24.	Strakonice	Jan z Rožmberka	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/6, f. 8	
43.	1527 červen 13.	Opava	Václav Tvorkovský z Tvorkova	Kazimír II.	čes.	ano	inv. č. 40/8, f. 7	
44.	1527 červen 15.	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 26	
45.	1527 říjen 3.	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹⁴	inv. č. 40/1, f. 28	
46.	1527 říjen 3.	Skočov	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹⁵	inv. č. 40/1, f. 29	
47.	do 1528	Praha	Český král	Kazimír II.	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 30	
48.	do 1528	Fryštát	Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹⁶	inv. č. 40/1, f. 23	
49.	do 1528		Kazimír II.	Stavové Opavského knížec.	čes.	ano ¹⁷	inv. č. 40/1, f. 22	
50.	1526–1528		Kazimír II.	Jan Sedlnický z Choltic	čes.	ne	inv. č. 40/1, f. 27	

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

RADIM JEŽ

Korespondence posledních těšínských Piastovců (1524–1653) z archivních fondů České republiky a města Cieszyn

1 ŠEŘČÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II...*, s. 22, č. V; Týž, s. 25, č. 20; JEŽ, R.: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

2 TAMTÉŽ.

3 TAMTÉŽ.

4 ŠEŘČÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II...*, s. 22, č. VII; Týž, s. 25, č. 22; JEŽ, R.: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

5 TAMTÉŽ.

6 TAMTÉŽ.

7 ŠEŘČÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II...*, s. 22, č. V; Týž, s. 25, č. 20; JEŽ, R.: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

8 JEŽ, R.: *Nové poznatky...*, s. 13–15; Týž: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

9 TAMTÉŽ.

10 ŠEŘČÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II...*, s. 22, č. V; Týž, s. 25, č. 20; JEŽ, R.: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

11 TAMTÉŽ.

12 TAMTÉŽ.

13 ŠEŘČÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II...*, s. 22, č. V; Týž, s. 25, č. 20; JEŽ, R.: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

14 JEŽ, R.: *Nové poznatky...*, s. 13–15; Týž: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

15 TAMTÉŽ.

16 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě těšínského knížete Kazimíra II...*, s. 22, č. V; Týž, s. 25, č. 20; JEŽ, R.: *Sekretní pečeti...*, s. 121–123.

17 TAMTÉŽ.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Zemský archiv Opava, fond KRÁLOVSKÝ ÚŘAD V OPAVĚ

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečeť	uložení	pozn.
1.	1568 leden 21.	Budatín	Rafael Suneg z Jesenice	Václav III. Adam	čes.	ano	inv. č. 1288, sign. 22/4a, karton 846	edice ¹
2.	1583 listopad 8.	Bytča	Emerich Forgáč	Sidonie Kateřina	čes.	ano		edice ²
3.	1603 červen 23.	Trenčín	Stavové Trenčínské stolice	Adam Václav	lat.	ano		edice ³

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

1 Macůrek, J. – Rejnuš, M.: *České země a Slovensko...*, s. 222–223, č. 63.

2 TAMTÉŽ, s. 264–265, č. 109.

3 TAMTÉŽ, s. 310–311, č. 151.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Žitnice, fond LOBKOVICOVÉ ROUDNÍČTÍ – RODINNÝ ARCHIV

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečeť	uložení	pozn.
1.	1557 říjen 30.	Těšín	Marie Těšínská z Pernštejna	Jaroslav z Pernštejna	čes.	ano ¹	B 100, f. 12	edice ²
2.	1564 srpen 4.	Fryštát	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 43	edice ³
3.	1565 červenec 1.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 35–36	edice ⁴
4.	1566 květen 4.	Těšín	Marie Těšínská z Pernštejna	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ⁵	B 100, f. 10–11	edice ⁶
5.	1567 květen 6.	Fryštát	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ⁷	B 100, f. 44–45	edice ⁸
6.	1567 červenec 10.	Prostějov	Vratislav z Pernštejna	Václav III. Adam [?]	něm.	ne	B 168, f. 123 ^r	edice ⁹
7.	1567 červenec 18.	Bílsko	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ¹⁰	B 100, f. 46	edice ¹¹
8.	1567 říjen 17.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 34	edice ¹²
9.	1567 říjen 26.	Těšín	Kateřina Lehnicko- Těšínská	Marie Manrigue de Lara	něm.	ne	B 100, f. 70–71	edice ¹³
10.	1567 říjen 26.	Těšín	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 47	edice ¹⁴

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
11.	1568 březen 1.	Bílsko	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ¹⁵	B 100, f. 48–49	edice ¹⁶
12.	1569 březen 12.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 33	edice ¹⁷
13.	1569 duben 21.	Fryštát	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 50–53	edice ¹⁸
14.	1569 červenec 22.	Fryštát	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 58–62	edice ¹⁹
15.	1569 říjen 1.	Těšín	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 56–57	edice ²⁰
16.	1569 říjen 22.	Těšín	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ²¹	B 100, f. 54–55	edice ²²
17.	1569 prosinec 21.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 31–32	edice ²³
18.	1569 prosinec 26.	Těšín	Václav Ad.+ Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ²⁴	B 100, f. 41–42	edice ²⁵
19.	1570 leden 28.	Praha	Vratislav z Pernštejna	Václav III. Adam	čes.	ne	B 168, f. 120 ^r –121 ^r	edice ²⁶
20.	1570 únor 28.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Marie Manrigue de Lara	něm.	ne	B 100, f. 37–38	edice ²⁷
21.	1570 duben 16.	Svídnice	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 63	edice ²⁸
22.	1570 duben 20.	Nisa	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 64–65	edice ²⁹
23.	1571 březen 4.	Těšín	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 66–68	edice ³⁰
24.	1571 duben 16.	Těšín	Fridrich Kazimír	Vratislav z Pernštejna	čes.	ano ³¹	B 100, f. 69	edice ³²
25.	1571 srpen 4. ³³	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 29–30	edice ³⁴
26.	1572 srpen 1.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	něm.	ano ³⁵	B 100, f. 28	edice ³⁶
27.	1573 prosinec 21.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 25–27	edice ³⁷
28.	1574 (?) ³⁸	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 21–24	edice ³⁹
29.	1575 červenec 8.	Praha	Vratislav z Pernštejna	Václav III. Adam	čes.	ne	B 168, f. 118 ^{r-v}	edice ⁴⁰
30.	1576 leden 7.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 15	edice ⁴¹
31.	1576 leden 26.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Marie Manrigue de Lara	něm.	ne	B 100, f. 39–40	edice ⁴²
32.	1576 prosinec 7.	Linec	Vratislav z Pernštejna	Václav III. Adam	čes.	ne	B 168, f. 114 ^{r-v}	edice ⁴³
33.	1577 červen 28.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 19–20	edice ⁴⁴
34.	1578 září 26. ⁴⁵	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 16–18	edice ⁴⁶

*Studia z dějin
kultury písemnictví
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
35.	1579 srpen 5.	Těšín	Václav III. Adam	Vratislav z Pernštejna	čes.	ne	B 100, f. 13-14	edice ⁴⁷
36.	1580 únor 23.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 8-9	edice ⁴⁸
37.	1580 říjen 24.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 6-7	edice ⁴⁹
38.	1581 listopad 1.	Těšín	Sidonie Kateřina Sasko-Těšínská	Vratislav z Pernštejna	něm.	ne	B 100, f. 1-5	edice ⁵⁰
39.	1617 únor 18.	Těšín	Adam Václav	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	čes.	ne	B 100, f. 72-73	edice ⁵¹
40.	1617 březen 16.	Těšín	Adam Václav	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	čes.	ano ⁵²	B 100, f. 74-76	edice ⁵³
41.	1617 srpen 9.	Mnichov	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ano ⁵⁴	B 100, f. 79-80	
42.	1617 září 1.	Mnichov	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 81-82	
43.	1620 duben 24.	Mnichov	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 87-90	
44.	1620 duben 24.	Mnichov	Fridrich Vilém	Ferdinand II. Habsb.	něm.	ne	B 100, f. 83-85	
45.	1621 duben 30.	Mnichov	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 91-92	
46.	1622 duben 1.	Mnichov	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 93	
47.	1622 květen 21.	Prusze	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 94	
48.	1623 březen 29.	Ach ⁵⁵	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 95-96	
49.	1624 červen 8.	Těšín	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ne	B 100, f. 97	
50.	1624 srpen 22.	Opava	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ano ⁵⁶	B 100, f. 98	
51.	1624 říjen 29.	Těšín	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ano ⁵⁷	B 100, f. 99	
52.	1625 březen 21.	Týn	Fridrich Vilém	Zdeněk Vojtěch Popel z Lobk.	něm.	ano ⁵⁸	B 100, f. 100	

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

- 1 Znaková pečeť pod papírovým krytem, oválná; v pečetním poli perněstějský erb (zubří hlava) na stylizovaném španělském štítě. Nad štítem iniciály M K T (M[arie] K[nězna] T[ěšinská]); rozměry 11 × 18 mm.
- 2 Jež, R.: *Těšínští Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnem...*, s. 144–145, č. 8; Týž: *Manželské soužití...*, s. 5.
- 3 Týž: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 156–157, č. 1.
- 4 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 29, č. 1.
- 5 Stejná pečeť jako u listu č. 1.
- 6 Jež, R.: *Manželské soužití...*, s. 6.
- 7 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 27, č. 34.
- 8 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 157–158, č. 2.
- 9 Týž: *Těšínští Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnem...*, s. 151–152, č. 12.
- 10 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 27, č. 35.
- 11 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 159, č. 3.
- 12 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 30, č. 2.
- 13 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 160–161, č. 4.
- 14 TAMTÉŽ, s. 161, č. 5.
- 15 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 27, č. 34.
- 16 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 161–162, č. 6.
- 17 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 30–31, č. 3.
- 18 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 162–164, č. 7.
- 19 TAMTÉŽ, s. 164–166, č. 8.
- 20 TAMTÉŽ, s. 166, č. 9.
- 21 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 27, č. 35.
- 22 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 166–167, č. 10.
- 23 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 31–32, č. 4.
- 24 Na rubu přitíštěny dvě pečeti pod papírovým krytem, popsány v ŠEFCÍK, E.: *Pečetě*, s. 26, č. 29 a s. 27, č. 36.
- 25 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 167–168, č. 11.
- 26 Týž: *Těšínští Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnem...*, s. 167–169, č. 22.
- 27 TAMTÉŽ: 169–170, č. 23.
- 28 Týž: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 168–169, č. 12.
- 29 TAMTÉŽ, s. 169–170, č. 13.
- 30 TAMTÉŽ, s. 170–172, č. 14.
- 31 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 27, č. 36.
- 32 Jež, R.: *Těšinský kníže Fridrich Kazimír...*, s. 173–174.
- 33 M. Turková uvedla ve své edici chybné datum 8. srpen 1571. Viz TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata...*, č. 5, s. 32.
- 34 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 32–33, č. 5.
- 35 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 26, č. 29.
- 36 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 33–34, č. 6.
- 37 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 34–36, č. 7; srov. Jež, R.: „Velcí“ těšínští Piastovci... (v tisku).
- 38 V originálu listu chybí přesná datace (písař opomenul napsat název neděle): *Dat[um] na Těšině v pátek před nedělí, jenž slove [...] léta 1574.*
- 39 TURKOVÁ, M.: *Těšinská knížata a Pernštejnové...*, s. 36–37, č. 8.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšinských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

- 40 JEŽ, R.: *Těšínská Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnými...*, s. 179–180, č. 29.
 41 TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata a Pernštejnové...*, s. 38, č. 9.
 42 JEŽ, R.: *Těšínská Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnými...*, s. 180–181, č. 30.
 43 TAMTÉŽ, s. 181–183, č. 31.
 44 TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata a Pernštejnové...*, s. 38–39, č. 10.
 45 V edici M. Turkové uvedeno chybné datum 3. října 1578, způsobeno nepřesným čtením z originálu, kde stojí: *Dat[um] na Těšně v pátek p[ř]e[d s[va]tým Václavem léta 1578.*
 46 TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata a Pernštejnové...*, s. 39–41, č. 11.
 47 TURKOVÁ, M.: *Těšínská knížata a Pernštejnové...*, s. 41–42, č. 12.
 48 JEŽ, R.: *Těšínská Piastovci a jejich vztahy s Pernštejnými...*, s. 183–184, č. 32.
 49 TAMTÉŽ, s. 184–186, č. 33.
 50 TAMTÉŽ, s. 186–188, č. 34.
 51 TÝŽ: *Kariéra konvertity...* (v tisku).
 52 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 28, č. 40.
 53 JEŽ, R.: *Kariéra konvertity...* (v tisku).
 54 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 28, č. 41.
 55 Město na německo-rakouských hranicích, spolková země Bavorsko.
 56 ŠEFCÍK, E.: *Pečetě...*, s. 28–29, č. 44.
 57 TAMTÉŽ.
 58 TAMTÉŽ.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Státní oblastní archiv Třeboň, fond CIZÍ RODY – REGISTRATURA, ZE ŠVAMBERKA

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
1.	1540 červen 25.	Těšín	Marie Těšínská z P.	Jindřich st. ze Švamberka	čes.	ano ¹	inv. č. 170, sign. 15/11, karton 5	edice ²
2.	1541 srpen 10.	Hranice	Marie Těšínská z P.	Jindřich st. ze Švamberka	čes.	ano ³	inv. č. 171, sign. 15/12, karton 5	edice ⁴
3.	1556 září 11.	Těšín	Marie Těšínská z P.	Jindřich st. ze Švamberka	čes.	ano ⁵	inv. č. 238, sign. 15/79, karton 5	edice ⁶
4.	1562 červenec 18.	Těšín	Marie Těšínská z P.	Jindřich st. ze Švamberka	čes.	ano ⁷	inv. č. 283, sign. 15/114, karton 6	edice ⁸

- 1 Malá sekretní pečť osmiúhelníkové tvaru s raně renesančním štítem, na němž je vyobrazen perštejnský erb.
- 2 SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého I. Chrudimsko*, Praha 1882, s. 45.
- 3 Kulatá sekretní pečť s raně renesančním štítem a erbem pánů z Pernštejna. Nad štítem nezřetelné iniciály.

- 4 JEŽ, R.: *Manželské soužití...*, s. 3.
- 5 Znaková pečeť pod papírovým krytem, oválná; v pečetním poli perněšterný erb (zubří hlava) na stylizovaném španělském štítě. Nad štítem iniciály M K T (M[arie] K[něžna] T[ěšinská]); rozměry 11 × 18 mm.
- 6 SEDLÁČEK, A.: *Hrady I*, s. 46.
- 7 Totožná pečeť jako u listu č. 3.
- 8 JEŽ, R.: *Manželské soužití...*, s. 8.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí rody – registratura, z Ludanic

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečeť	uložení	poznámka
1.	1549 květen 6.	Těšín	Václav III. Adam	Půta z Ludanic	čes.	ne	sign. 30, karton 100	vlastnoruč. podpis schází; edice ¹
2.	1549 červen 2.	Těšín	Václav III. Adam	Půta z Ludanic	čes.	ne	sign. 30, karton 100	vlastnoruč. podpis schází; edice ²
3.	1552 leden 26.	Těšín	Václav III. Adam	Půta z Ludanic	čes.	ne	sign. 41, karton 100	autograf; edice ³
4.	1564 leden 30.	Fryštát	Fridrich Kazimír	Václav z Ludanic	čes.	ne	sign. 113a, karton 101	edice ⁴
5.	1564 květen 9.	Rokytnice	Václav z Ludanic	Fridrich Kazimír	čes.	ne	sign. 113, karton 101	edice ⁵

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

- 1 JEŽ, R.: *Těšínská Piastovci renesančního věku...*, s. 291–292, č. 20.
- 2 TAMTÉŽ, s. 293–294, č. 22.
- 3 TAMTÉŽ, s. 295, č. 24.
- 4 TAMTÉŽ, s. 317, č. 50.
- 5 TAMTÉŽ, s. 318–319, č. 52.

Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí rody – REGISTRATURA, z ROŽMBERKA

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečeť	uložení	pozn.
1.	?	Těšín	Václav III. Adam	Vilém z Rožmberka	čes.	ano ²	karton 18	edice ³

- 1 V originálu uvedeno pouze „v auterý po neděli Květně“.
- 2 ŠEFCÍK, E.: *Pečetí...*, s. 26, č. 29.
- 3 SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého III. Budějovicko*, Praha 1884, s. 19, č. 29.

Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, HISTORICA JINDŘICHŮV HRADEC

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení
1.	1557 leden 4.	Těšín	Václav III. Adam	Zikmund Helt z Kementu	čes.	ano ¹	inv. č. 146, karton 4, f. 67–68.

1 Šerčík, E.: *Pečeti...*, s. 26, č. 29.

Státní okresní archiv Karviná, fond SBÍRKA ARCHIVÁLIÍ A JEJICH OPISŮ, inv. č. 8

RADIM JEŽ

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	poznámka
1.	1575 květen 21.	Praha	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne	

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

AP Katowice, Oddział Cieszyn, fond KOMORA CIESZYŃSKA

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	poznámka
1.	1556 květen 20.	Fryštát	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	ne	sign. 1366, f. 320–323	edice ¹
2.	1574 srpen 15.	Vídeň	Maxmilián II. Habsb.	Václav III. Adam	něm.	ne	sign. 78, f. 11	opis
3.	1596 duben 10	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ne	sign. 77, f. 709	opis, edice ²
4.	1597 říjen 8.	Těšín	Alžběta Kurland- sko-Těšínská	Zikmund Rudzký z Rudz	něm.	ne	sign. 81, f. 21–22	
5.	1604 září 3.	Těšín	Adam Václav	Zemští úředníci Těš. kníž.	čes.	ano ³	sign. 78, f. 160–163	
6.	1611 listopad 12.	Skočov	Adam Václav	Jiří Sobek z Kornic	něm.	ne	sign. 77, f. 787	opis, edice ⁴
7.	1615 listopad 9.	Praha	Matyáš Habsb.	Adam Václav	něm.	ano	sign. 84, f. 3–4	
8.	1617 únor 6.	Praha	Matyáš Habsb.	Adam Václav	něm.	ne	sign. 84, f. 9–10	
9.	1617 únor 18.	Těšín	Adam Václav	Jindřich Sobek z Kornic	čes.	ne	sign. 1366, f. 323	opis
10.	1617 březen 4.	Praha	Matyáš Habsb.	Adam Václav	něm.	ano	sign. 84, f. 5–6	

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	poznámka
11.	1623 březen 29.	Ach	Fridrich Vilém	Erazim Rudzký z Rudz, Vilém a Adam Gočálkovští	něm.	ano ⁵	sign. 88, f. 1-2	
12.	1623 březen 29.	Ach	Fridrich Vilém	Zemští úředníci Těš. kníž.	něm.	ano ⁶	sign. 88, f. 3-4	
13.	1623 červenec 25.	Praha	Fridrich Vilém	Erazim Rudzký z Rudz, Vilém a Adam Gočálkovští	něm.	ano ⁷	sign. 88, f. 8-9	
14.	1623 listopad 9.	Opolí	Jindřich Václav Minsterberský	Fridrich Vilém	něm.	ne	sign. 88, f. 9-10	
15.	1623 listopad 17.	Strumeň	Fridrich Vilém	Karel Habsb.	něm.	ne	sign. 88, f. 12-13	koncept
16.	1623 prosinec 12.	Opolí	Kašpar Pogorel	Fridrich Vilém	něm.	ano	sign. 88, f. 15-18	
17.	1623 prosinec 14.	Opava	Jan Pavel z Prusen	Fridrich Vilém	něm.	ano	sign. 88, f. 19-21	
18.	1623 prosinec 15.	Opolí	Jan Pogorel	Fridrich Vilém	něm.	ano	sign. 88, f. 25-26	
19.	1623 prosinec 16.	Bílsko	Jan Suneg	Fridrich Vilém	něm.	ne	sign. 88, f. 28-30	
20.	1623 prosinec 22.	Šwierklanec/Neudeck	Lotar I. st. Henckel z Donnersmarku	Fridrich Vilém	něm.	ne	sign. 88, f. 33-34	
21.	1623 prosinec 23.	Bílsko	Jan Suneg	Fridrich Vilém	něm.	ne	sign. 88, f. 36-37	
22.	1623 prosinec 24.	Bílsko	Jan Suneg	Fridrich Vilém	něm.	ne	sign. 88, f. 39-41	
23.	1623 prosinec 24.	Krzano-wice	Kašpar Pogorel	Fridrich Vilém	něm.	ano	sign. 88, f. 43-50	
24.	1624 srpen 1.	Olešnice	Jiří Rudolf Lehnický	Fridrich Vilém	něm.	ano	sign. 88, f. 51-53	

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

RADIM JEŽ

Korespondence ostatnich teşińskich Piastowców (1524-1653) z archiwních fondů České republiky a města Cieszyn

1 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 49-50, č. I. 77.

2 TAMTÉŽ, s. 108-109, č. I. 125.

3 ŠEFCÍK, E.: *Pečeti...*, s. 28, č. 39.

4 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 93-94, č. I. 117.

5 ŠEFCÍK, E.: *Pečeti...*, s. 28, č. 42.

6 TAMTÉŽ.

7 TAMTÉŽ.

AP Katowice, Oddział Cieszyn, fond AKTA MIASTA CIESZYNA

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	pozn.
1.	1558 květen 20.	Fryštát	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	ne	sign. 798, f. 21–22	edice ¹
2.	1560 září 20.	Fryštát	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	ano ²	sign. 799, f. 3	
3.	1600 listopad 19.	Těšín	Alžběta Kurlandsko- Těšínská	Těšínská městská rada	něm.	ano ³	sign. 798, f. 54–57	
4.	1607 prosinec 5.	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ano ⁴	sign. 3, f. 162	
5.	1610 duben 8.	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ano ⁵	sign. 3, f. 165–s68	edice ⁶
6.	1611 červen 28.	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ne	sign. 3, f. 161	edice ⁷
7.	1615 červenec 3.	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ano ⁸	sign. 3, f. 115–118	
8.	1615 červenec 15.	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ano ⁹	sign. 3, f. 27–30	edice ¹⁰
9.	1616 listopad 7.	Těšín	Adam Václav	Těšínská městská rada	čes.	ano ¹¹	sign. 3, f. 53–56.	edice ¹²
10.	1617 únor 26.	Těšín	Adam Václav	Karel z Liechtenštejna	něm.	ne	sign. 3, f. 123–126	opis

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

1 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 53, č. I. 82.

2 ŠEFCÍK, E.: *Pečetí...*, s. 28, č. 39.

3 Drobná sekretní pečeť pod papírovým krytem. V pečetním poli dělený štít s nezřetelnými erby a iniciálami.

4 ŠEFCÍK, E.: *Pečetí...*, s. 28, č. 39.

5 TAMTÉŽ.

6 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 86–87, č. I. 111.

7 TAMTÉŽ, s. 87, č. I. 112.

8 ŠEFCÍK, E.: *Pečetí...*, s. 28, č. 40.

9 TAMTÉŽ.

10 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 94, č. I. 118.

11 ŠEFCÍK, E.: *Pečetí...*, s. 28, č. 40.

12 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 89–90, č. I. 114.

AP Katowice, Oddział Cieszyn, fond CECHY MIASTA CIESZYNA – WINIARZY

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	pečet	uložení	poznámka
1	1551 duben 4.	Těšín	Těšínská městská rada	Václav III. Adam	čes.	ne	sign. 1, nefol.	torzo ¹
2.	1556 květen 20.	Fryštát	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	ne	sign. 1, f. 5-7	opis, edice ²
3.	1573 listopad 5.	Nisa	Kašpar z Lohova	Václav III. Adam	něm.	ne	sign. 1, f. 18 ^{rv}	edice ³
4.	1573 listopad 17.	Břeh	Jiří II. Lehnicko- Břežský	Václav III. Adam	něm.	ne	sign. 1, f. 19-20 ^r	edice ⁴

- 1 Z dopisu se dochovala pouze část s datační formulí a adresa na rubu listu.
 2 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 49–50, č. I. 77.
 3 TAMTÉŽ, s. 49–50, č. I. 77.
 4 TAMTÉŽ, s. 53, č. I. 82.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

KC Cieszyn, Czytelnia zbiorów specjalnych,
fond RĘKOPISY L. J. SZERSZNIKA, sign. DD IX 48/5

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
1.	1553 červen ?	b. m.	Václav III. Adam	Fridrich?	čes.	volný list	edice ¹
2.	1553 červen ?	b. m.	Václav III. Adam	?	čes.	volný list	edice ²
3.	1554 květen ?	b. m.	Václav III. Adam	Hraběnka z Archu	něm.	s. 1	
4.	1554 květen 13.	Těšín	Václav III. Adam	Jiří Tvorkovský z Kravař	čes.	s. 2	
5.	1554 květen 15.	b. m.	Václav III. Adam	Jaroslav, Vratislav a Vojtěch z Pern- štejna	čes.	s. 3	
6.	1554 květen 31.	b. m.	Václav III. Adam	Baltazar z Promnic	něm.	s. 4-6	edice ³
7.	1554 červen 10.	b. m.	Václav III. Adam	Petr Sadovský ze Sloupna	čes.	s. 6-7	
8.	1554 červen 10.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Vodička	čes.	s. 7	
9.	1554 červen 11.	b. m.	Václav III. Adam	Zigfríd z Krakova ?	čes.	s. 8	edice ⁴
10.	1554 červen 13.	b. m.	Václav III. Adam	Olomoucká městská rada	čes.	s. 8-9	
11.	1554 červen 13.	b. m.	Václav III. Adam	Burian Barský z Baště	čes.	s. 9	
12.	1554 červen 24.	b. m.	Václav III. Adam	Václav a Půta z Ludanic	čes.	s. 10	edice ⁵

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
13.	1554 červen 26.	b. m.	Václav III. Adam	Zikmund Helt z Kemetu	čes.	s. 11	edice ⁶
14.	1554 červen 26.	b. m.	Václav III. Adam	Fridrich Redern z Redernu	čes.	s. 11	edice ⁷
15.	1554 červenec 9.	b. m.	Václav III. Adam	Městské radě Hradce Králové	čes.	s. 12	
16.	1554 červenec 14.	b. m.	Václav III. Adam	Stanislav Lyječ	čes.	s. 13	
17.	1554 červenec 16.	b. m.	Václav III. Adam	Baltazar z Promnic	něm.	s. 13–17	edice ⁸
18.	1554 červenec 17.	b. m.	Václav III. Adam	Spytek Vavřinec z Zaklicza	čes.	s. 18–19	
19.	1554 červenec 18.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Špetle z Janovic	čes.	s. 17	
20.	1554 červenec 18.	Těšín	Václav III. Adam	Isabela Johana Zápolská	čes.	s. 19–20	
21.	1554 červenec 27.	b. m.	Václav III. Adam	Zikmund Helt z Kemetu	čes.	s. 20–21	
22.	1554 srpen 1.	Těšín	Václav III. Adam	Ferdinand I. Habsb.	čes.	s. 22–23	edice ⁹
23.	1554 srpen 1.	b. m.	Václav III. Adam	Zikmund Helt z Kemetu	čes.	s. 24	
24.	1554 srpen 8.	b. m.	Václav III. Adam	Baltazar z Promnic	něm.	volný list	
25.	1554 srpen 9.	b. m.	Václav III. Adam	Baltazar z Promnic	něm.	volný list	
26.	1554 srpen 19.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří II. Lehnicko-Břežský	něm.	s. 24–25	
27.	1554 srpen 19.	b. m.	Václav III. Adam	Dr. Tillman z Vratislavi	něm.	s. 25–26	
28.	1554 srpen 19.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Brodecký z Gury	čes.	s. 26	edice ¹⁰
29.	1554 srpen 21.	b. m.	Václav III. Adam	Světlik z Gesesu	čes.	s. 27	
30.	1554 srpen 23.	b. m.	Václav III. Adam	Spytek Vavřinec z Zaklicza	čes.	s. 28	edice ¹¹
31.	1554 srpen 29.	Těšín	Václav III. Adam	Jan Reimond	čes.	s. 29	edice ¹²
32.	1554 září 1.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Komorovský z Komorovic	čes.	s. 29–30	
33.	1554 září 5.	b. m.	Václav III. Adam	Mikuláš Radziwiłł	čes.	s. 30–31	
34.	1554 září 8.	b. m.	Václav III. Adam	Zemští úředníci Českého kr.	čes.	s. 31	
35.	1554 září 8.	b. m.	Václav III. Adam	Měšťané Hradce Králové	čes.	s. 32	
36.	1554 září 10.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Bílovský z Fulštejna?	něm.	s. 32–33	
37.	1554 září 12.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří II. Lehnicko-Břežský	něm.	s. 33–34	
38.	1554 září 15.	Těšín	Václav III. Adam	Mocný list	něm.	s. 34–35	
39.	1554 září 21.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří Trčicátník z Vojetínka	čes.	s. 35–36	

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
40.	1554 září 23.	b. m.	Václav III. Adam	Mikuláš Vyškovský z Mírova	čes.	s. 36	
41.	1554 říjen 1.	b. m.	Václav III. Adam	Hypolit Zerný	něm.	s. 37	
42.	1554 říjen 2.	Těšín	Václav III. Adam	Burian Barský z Baště	čes.	s. 41	
43.	1554 říjen 2.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Vlček, Mikuláš st. Semoradský, Štěpán Pogorský, Zikmund Tluk, Melichar Bludovský, Mikuláš Karvinský	čes.	s. 41	
44.	1554 říjen 3.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Špetle z Janovic	čes.	s. 38	
45.	1554 říjen 3.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří II. Lehnicko-Břežský	něm.	s. 40–41	
46.	1554 říjen 11.	Bílsko	Václav III. Adam	Burian Barský z Baště	čes.	originál	
47.	1554 říjen 11.	Bílsko	Václav III. Adam	Václav Rudzký z Rudz	čes.	originál	
48.	1554 říjen 17.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří Čelo z Čechovic	čes.	s. 42	
49.	1554 říjen 21.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Bílovský z Bílé	čes.	s. 42	
50.	1554 říjen 21.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Planknar z Kynšperka	čes.	s. 43	
51.	1554 říjen 28.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Bílovský z Bílé	čes.	s. 44–45	
52.	1554 listopad 7.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří II. Lehnicko-Břežský	něm.	s. 45	
53.	1554 listopad 7.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Minsterberský	něm.	s. 46	
54.	1554 listopad 7.	b. m.	Václav III. Adam	Dr. Adreas Hartwig	něm.	s. 47	
55.	1554 listopad 10.	b. m.	Václav III. Adam	Petr Sadvorský ze Sloupna	čes.	s. 48	
56.	1554 listopad 11.	b. m.	Václav III. Adam	Jiří II. Lehnicko-Břežský	něm.	s. 48–49	
57.	1554 listopad 20.	b. m.	Václav III. Adam	Felix Radzanovský z Radzanova	čes.	s. 49–50	edice ¹³
58.	1554 prosinec 3.	b. m.	Václav III. Adam	František Kecerský	čes.	s. 50–51	edice ¹⁴
59.	1554 prosinec 7.	b. m.	Václav III. Adam	František Kecerský	čes.	s. 51	edice ¹⁵
60.	1554 prosinec 7.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Tomáš Zvolský ze Zvole	čes.	s. 52	edice ¹⁶
61.	1554 prosinec 20.	b. m.	Václav III. Adam	František Kecerský	čes.	s. 53	edice ¹⁷
62.	1554 prosinec 26.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Vilkovský z Vilkovic	čes.	volný list	
63.	1555 leden 10.	Těšín	Václav III. Adam	Jan Vlček z Dobré Zemice	čes.	s. 55	edice ¹⁸
64.	1555 leden 10.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Planknar z Kyšperka	čes.	s. 56	
65.	1555 leden 19.	b. m.	Václav III. Adam	Michael z Kuenburgu	něm.	s. 56–57	

*Studia z dějin
kultury písemnictví
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
66.	1555 leden 22.	b. m.	Václav III. Adam	Baltazar z Promnic	něm.	s. 57–58	
67.	1555 leden 22.	b. m.	Václav III. Adam	Jan Reidberger	něm.	s. 58–59	
68.	1555 leden 22.	b. m.	Václav III. Adam	Hypolit Zerný	něm.	s. 59	
69.	1555 leden ? ¹⁹	b. m.	Václav III. Adam	Nirl Ridinger, Franz Mornberg, Lorenc Westermayer	něm.	s. 60	
70.	1555 leden 31.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Dubský z Třebomyslic	čes.	s. 60–61	
71.	1555 únor 1.	b. m.	Václav III. Adam	Jaroslav a Vratislav z Pernštejna	čes.	s. 62–63	
72.	1555 únor 1.	b. m.	Václav III. Adam	Petr Sadovský ze Sloupna	čes.	s. 63–64	
73.	1555 únor 11.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Návoj z Dolné	čes.	s. 64	
74.	1555 únor 13.	b. m.	Václav III. Adam	Dr. Adreas Hartwig	něm.	s. 65–66	
75.	1555 březen 4.	b. m.	Václav III. Adam	Burian Barský z Baště	čes.	s. 66	edice ²⁰
76.	1555 březen 4.	b. m.	Václav III. Adam	Václav Vodička	čes.	s. 67	
77.	1555 březen 11.	b. m.	Václav III. Adam	Městská rada Hradce Králové	čes.	s. 68	

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

1 JEŽ, R.: *Těšínské Piastovci renesančního věku...*, s. 295–296, č. 25.

2 TAMTÉŽ, s. 296–297, č. 26.

3 TAMTÉŽ, s. 297–298, č. 27.

4 TAMTÉŽ, s. 298–299, č. 28.

5 TAMTÉŽ, s. 299–300, č. 29.

6 TAMTÉŽ, s. 300–301, č. 30.

7 TAMTÉŽ, s. 301, č. 31.

8 TAMTÉŽ, s. 301–303, č. 32.

9 TAMTÉŽ, s. 304–305, č. 33.

10 TAMTÉŽ, s. 305–306, č. 34.

11 TAMTÉŽ, s. 307–307, č. 35.

12 TAMTÉŽ, s. 307, č. 36.

13 TAMTÉŽ, s. 308, č. 37.

14 TAMTÉŽ, s. 308–309, č. 38.

15 TAMTÉŽ, s. 309, č. 39.

16 TAMTÉŽ, s. 309–310, č. 40.

17 TAMTÉŽ, s. 310–311, č. 41.

18 TAMTÉŽ, s. 311–312, č. 42.

19 Z listu se dochovala pouze nedokončená část, která byla následně celá přeskrtána.

20 JEŽ, R. – PINDUR, D.: *...oznámili si...*, s. 27.

**KC Cieszyn, Czytelnia zbiorów specjalnych,
fond RĘKOPISY L. J. SZERSZNIKA, sign. DD IX 48/4**

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
1.	1582 říjen 20.	Těšín	Sidonie Kateřina	Mojžíš? Suneg	něm.	s. 1	
2.	1582 listopad 12	Těšín	Sidonie Kateřina	Gotthard z Lohova	něm.	s. 1–2	
3.	1582 listopad 24.	Těšín	Sidonie Kateřina	[Andreas Ortel] ze Svídnice	něm.	s. 2–3	
4.	1582 listopad 26.	Těšín	Sidonie Kateřina	Albrecht Laský	něm.	s. 4	
5.	1582 prosinec 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Jindřich XI. Lehnický	něm.	s. 5–6	
6.	1582 prosinec 14.	Těšín	Sidonie Kateřina	Karel z Promnic	něm.	s. 7–8	
7.	1582 prosinec 17.	Těšín	Sidonie Kateřina	Karel z Promnic	něm.	s. 8–9	
8.	1582 prosinec 19.	Těšín	Sidonie Kateřina	Karel z Promnic	něm.	s. 9	
9.	1582 prosinec 20.	Těšín	Sidonie Kateřina	Fridrich Mléčko z Jilovnice	něm.	s. 9–10	regist
10.	1582 prosinec 20.	Těšín	Sidonie Kateřina	Andreas Ortel ze Svídnice	něm.	s. 6–7	
11.	1582 prosinec 21.	Těšín	Sidonie Kateřina	?	něm.	s. 10	regist
12.	1582 prosinec 22.	Těšín	Sidonie Kateřina	Karel z Promnic	něm.	s. 10	
13.	1583 leden 3.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu	něm.	s. 13	
14.	1583 leden 10.	Těšín	Sidonie Kateřina	Martin Gerstman	něm.	s. 13–14	
15.	1583 leden 11.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu	něm.	s. 14	
16.	1583 leden 11.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu, Václav Kechrle z Pestrce	něm.	s. 14	
17.	1583 leden 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu	něm.	s. 15	
18.	1583 leden 16.	Těšín	Sidonie Kateřina	Mikuláš Rudzký z Rudz	něm.	s. 15–16	
19.	1583 leden 29.	Těšín	Sidonie Kateřina	Fridrich Sedlnický z Choltic, Fridrich Mléčko z Jilovnice	něm.	s. 16	
20.	1583 leden 31.	Těšín	Sidonie Kateřina	Knížecí rada	něm.	s. 16–17	
21.	1583 únor 20.	b. m.	Sidonie Kateřina	Jiří Pelhřim z Třankovic	něm.	s. 17	
22.	1583 únor 26.	Těšín	Sidonie Kateřina	Mojžíš? Suneg	něm.	s. 17–18	
23.	1583 únor 26.	Těšín	Sidonie Kateřina	Gotthard z Lohova	něm.	s. 18–19	
24.	1583 listopad 7.	Těšín	Sidonie Kateřina	Opavská městská rada	něm.	s. 19–20	

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	pozn.
25.	1584 duben 4.	Těšín	Sidonie Kateřina	Sedlníči z Choltic	něm.	s. 21	
26.	1584 duben 8.	Těšín	Sidonie Kateřina	Salomena Promnicová z Löben	něm.	s. 22	
27.	1584 duben 9.	Těšín	Sidonie Kateřina	Nikodém Sartorius, farář ve Zvolenu	něm.	s. 22	
28.	1584 duben 9.	Těšín	Sidonie Kateřina	?	něm.	s. 23	
29.	1584 duben 13.	Těšín	Sidonie Kateřina	Martin Gertsman	něm.	s. 23-24	
30.	1584 duben 14.	Těšín	Sidonie Kateřina	Martin Gertsman	něm.	s. 24	
31.	1584 duben 18.	Těšín	Sidonie Kateřina	Těšínská městská rada	něm.	s. 24-25	
32.	1584 duben 21.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu	něm.	s. 25-26	
33.	1584 duben 21.	Těšín	Sidonie Kateřina	Jan? Čamer z Jiskřičína	něm.	s. 26-27	
34.	1584 duben 24.	Těšín	Sidonie Kateřina	František II. Sasko-Anhaltský	něm.	s. 27-28	
35.	1584 duben 28.	Těšín	Sidonie Kateřina	Gotthard z Lohova	něm.	s. 28-29	
36.	1584 duben 28.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu	něm.	s. 29-30	
37.	1584 květen 2.	Těšín	Sidonie Kateřina	Karel z Promnic	něm.	s. 30-31	
38.	1584 květen 2.	Těšín	Sidonie Kateřina	Adam Schaffgotsch z Kynastu	něm.	s. 31-32	
39.	1584 květen 4.	Těšín	Sidonie Kateřina	?	něm.	s. 32-33	
40.	1584 květen 5.	Těšín	Sidonie Kateřina	Kancléř Niského knížectví	něm.	s. 33-34	
41.	1584 květen 7.	Těšín	Sidonie Kateřina	Kněz ze Zebfidovic	něm.	s. 34-35	
42.	1584 květen 7.	Těšín	Sidonie Kateřina	Sasko-Lüneburská kněžna ¹	něm.	s. 35-36	
43.	1584 květen 8.	Těšín	Sidonie Kateřina	Nikodém Sartorius, farář ve Zvolenu	něm.	s. 36	
44.	1584 květen 11.	Těšín	Sidonie Kateřina	Martin Gertsman	něm.	s. 36-37	
45.	1584 květen 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Stanislav Pavlovský z Pavlovic	něm.	s. 37-39	
46.	1584 květen 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Bernard Barský z Baště	něm.	s. 39-40	
47.	1584 květen 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Doktor Heugel	něm.	s. 40-41	
48.	1584 květen 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Martin Gertsman	něm.	s. 41-42	
49.	1584 květen 12.	Těšín	Sidonie Kateřina	Žofie Lehnico-Braniborská	něm.	s. 42-43	
50.	1584 květen 14.	Těšín	Sidonie Kateřina	Gotthard z Lohova	něm.	s. 43-44	
51.	1584 květen 18.	Těšín	Sidonie Kateřina	Gotthard z Lohova	něm.	s. 44	

*Studia z dějin
kultury písemnictví
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

1 V záhlaví listu není přesně specifikováno, o kterou z dvou sester Sidonie Kateřiny jde. Dopis mohl být adresován Dorotě (*1543, †1586) či Uršule (*1545, †1620).

KC Cieszyn, Czytelnia zbiorów specjalnych,
fond RĘKOPISY L. J. SZERSZNIKA, sign. DD IX 48/6

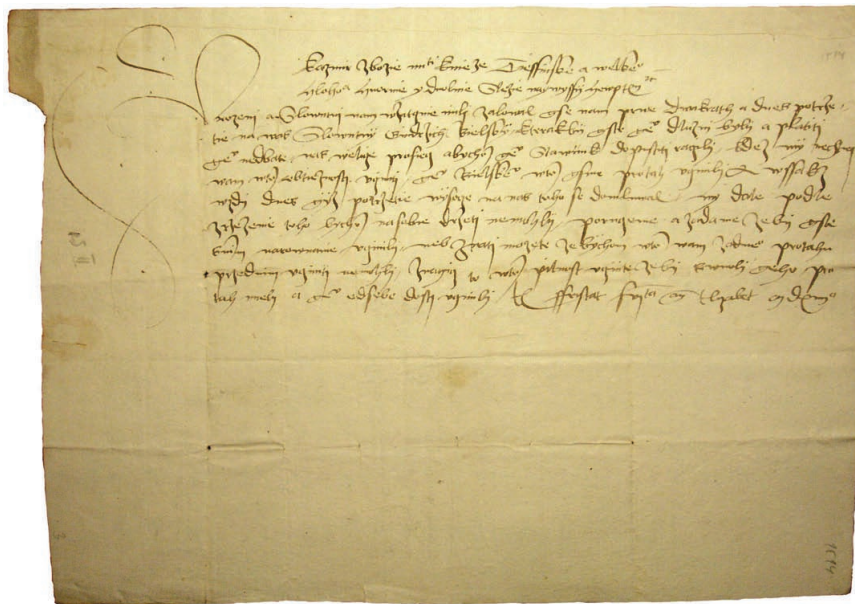
*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

č.	datum	místo	odesílatel	adresát	jazyk	uložení	poznámka
1.	1557 duben 4.	Fryštát	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	
2.	1562 březen 28.	Fryštát	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	
3.	1563 květen 8.	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	
4.	1564 květen 17.	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	edice ¹
5.	1568 červenec 21.	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	autograf
6.	1571 březen 15.	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	autograf
7.	1574 leden 30. ²	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	
8.	1574 březen 22.	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	
9.	1575 listopad 7.	Těšín	Václav III. Adam	Těšínská městská rada	čes.	nefol.	autograf

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

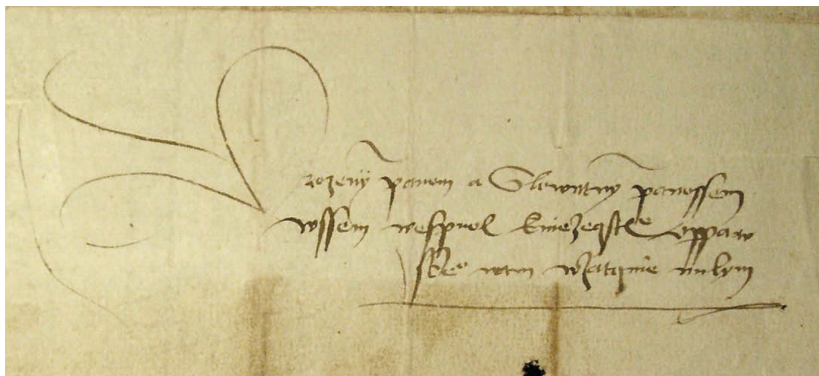
- 1 BUCHHOLZ-JOHANEK, I. – SPYRA, J. (edd.): *Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III...*, s. 60, č. I. 89.
- 2 V inventáři a na rubu listu chybně datováno jako r. 1544.

RADIM JEŽ

Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn

Obr. 18. Český list knížete Kazimíra II. opavským stavům ze 13. března 1518
psaný podél širší strany papíru.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 19. Adresa pro doručení na listu knížete Kazimíra II. ze 13. března 1518.

RADIM JEŽ

Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524-1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń

Obr. 20. Koncept
česky psaného
dopisu z register
z let 1554-1555
knížete Vác-
lava III. Adama
adresovaný Jaro-
slavovi, Vratisla-
vovi a Vojtěchovi
z Pernštejna
(viz transkripcie
v příloze)

[illegible]

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 21. Koncept německy psaného listu z register knížete Václava III. Adama adresovaný Jiřímu II. Lehnicko-Břežskému (viz transliterace v příloze) ze 3. října 1554.

RADIM JEŽ

Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn

Obr. 23. Adresa pro doručení (Urozenému vladyce, panu Jiříkovi Laryšovi
z Lhoty a na Karviné, sudímu Knížectví těšínského, kmotru věrnému našemu
milému) na listu z r. 1574.

RADIM JEŽ

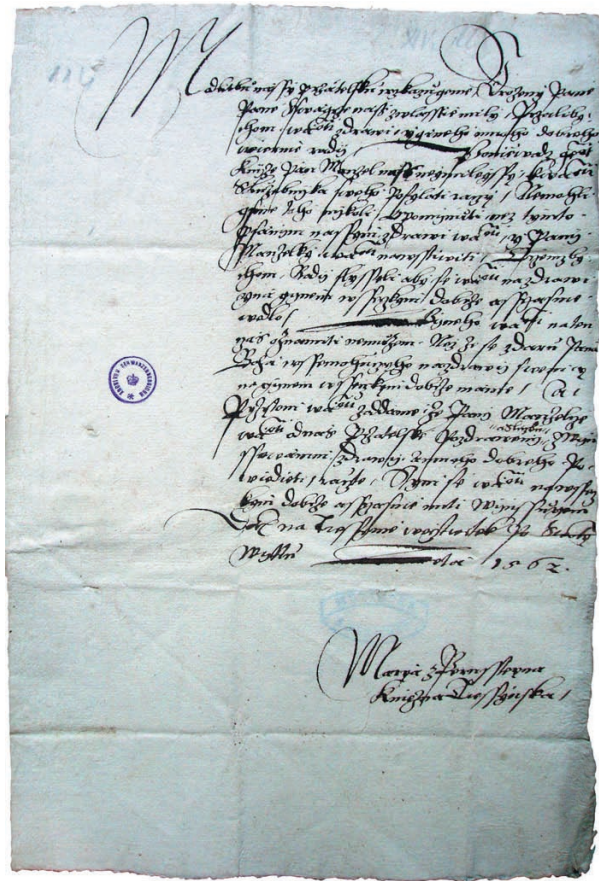
*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 24. Adresa pro doručení listu knížete Adama Václava Františkovi z Dietrichštejna z roku 1611 (pod adresou poznámka z kanceláře příjemce o datu a místě doručení listu *26 Febr. [1]611 Olomúci*).

RADIM JEŽ

Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn

Obr. 26. List kněžny
Marie z Pernštejna
Jindřichovi st. ze
Švamberka z r. 1562
(viz transkripcie
v příloze).

[illegible]

allmost in. Liger under
the righter Dinter
Youngs pure D. To
Sandmann. 1774
The

RADIM JEŽ

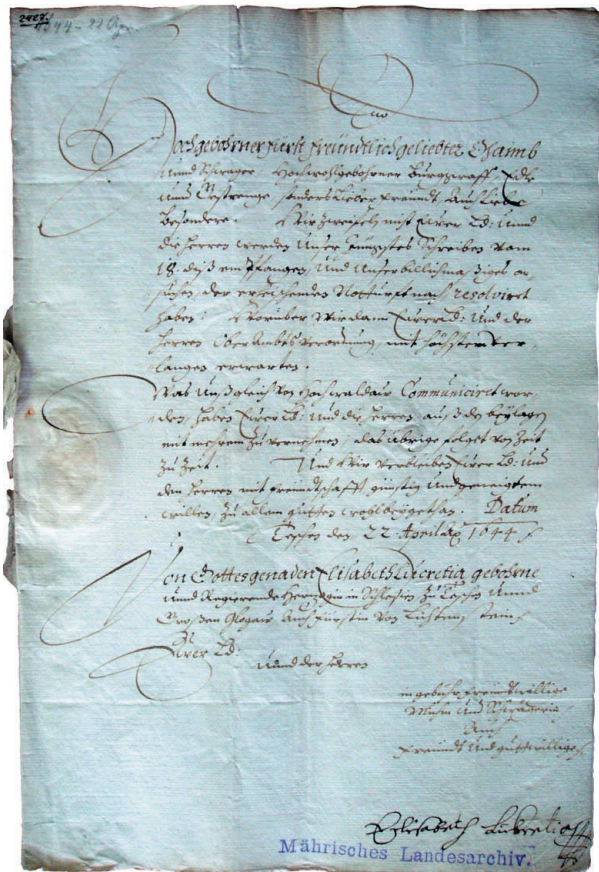
*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 27. Vlastnoručně psaný německý dopis knížete Václava III. Adama císaři Maxmiliánovi II. z roku 1574.

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Obr. 28. Dopis
kněžny Alžběty
Lukrécie Jiřímu
Rudolfovi Lehnicko-
-Břežskému
z r. 1644. Pod titu-
laturou v dolní části
listu vlastnoruční
kněžnin podpis.

1554 květen 15. úterý, b. m.

Václav III. Adam Jaroslavovi, Vratislavovi a Vojtěchovi z Pernštejna

*List pánom z Pe[rn]št[ejn]a třem, p[anu] Jaroslavo[v]i, pa[n]u Vratisla-
[vov]i a p[anu] Vojtěchovi. V auterý po S[vaté] Duše 1554 [15. 5. 1554]*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń*

Urození p[ánové], p[áni] švagrové naši zvláště milí. Věrně bycho[m] Vám
přáli zdraví a v něm j[iného] v[šeckého] d[obrého]. Když sme posílali uro-
zené věrné naše milé, Václa[v]a Pelhři[m]a etc. z Stranko[vi]c, hejt[man]a
dvoru naše[h]o, a Ondřeje Kecherle z Pestrce,^a ku pánu Havlovi Šitnperge-
rovi, kerýž podle mocnosti od Vás dané záplaty a odvedení sumy zástavní
^bna panstvím Frydeckém měli,^b kerúž ste od nebožč[í]ku panu otci Vaším
etc., dobré paměti, měli, od osob dotčených přijímal. Jest těmž osobá[m]
od nás vyslaným^c povědíno, že také smlúva a zápis, kerý^d mezi námi
a nebošč[í]ke[m] pane[m] otcem Vaším, ze strany tejš zástavy^e panství
Frydecké[h]o byla, ^{bi}všecko jiné což by k to[m]u náleželo^b, vráceno bejti
má, ^ftak jakž se pak vyslaní dále o to z porůčení naše[h]o domlúvali^f. ^gPak
teď včera přinešena j[es]t před nás dobrá vůle, kerú ste na pozůstalých
6 000 zlatých^h a koliksi zlatýchⁱ etc. panu Petro[v]i Sadovský[m]u dali.^j
Jež to sme za jiné neměli, než že podle našeho dosti od sebe učinění a dot-
čených 12 000 zlatých^k ^lVám^l zaplacení,^m tenž ⁿto smluvníⁿ list zastavený

nám v to[m] času navráćena a odeslána bude, ^bčehož posavad očekáváme.^b I též naši z[vláště] m[ilí] p[áni] švagro[v]é, za to Vás přátelsky žádá[m]e, že nám tu smlúvu,^o v kerěz zástava panství Frýdeckého^p osazena j[es]t, poněvadž sme my Vám na p[rosb]u Vaší,^q podle tejž smlúvy^r tu sumu zaplatili,^s vynímajíc pozůstalé[h]o reštu, ^bodešlete.^b A my také ostetek při času po položení ná[m] tejž smlúvy rádi, komužkoli ⁿpozůstaláⁿ suma náležitá bude, ji vyplá[ti]ti chceme. I sme tejž naděje, že tuto slušnú žádost naši vyplníte, pro zachování dobrého přátelství. S tí[m].

^a jich #; ^{b-b} margin. poznámka na okraji listu s odkazovým znaménkem; ^c při #; ^d se #; ^e fry #; ^{f-f} margin. poznámka na spodním okraji listu s odkazovým znaménkem; ^g i jest #; ^h vi^m ffl; ⁱ ffl; ^j i list, keryž sme Vám na túž sumu byli udělati dali, ten sme viděli #; ^k ii^m ffl následuje čer[vený]ch #; ^{l-l} interlin. vsuvka s odkazovým znaménkem; ^m tenže“#; ⁿ⁻ⁿ interlin. vsuvka; ^o jak nebožč #; ^p následuje škrtnuté nečitelné slovo; ^q téhož #; ^r s túž osazenú #; ^s tak #.

Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim

RADIM JEŽ

Korespondence
posledních těšínských
Píastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyń

Translitterace obr. 21.

1554 říjen 3. středa, b. m.

Václav III. Adam Jiřímu II. Lehnicko-Břežskému

An Hertzog Georgen zu Lignitz den 3. Octobris [3. 10. 1554]

Unsere freuntliche dienst etc. Demnach E[uer] l[iebe] unns „auf unser freuntlich bitt^a keutzuerschnier tage derselben Ratte gen d[er] Neüß zu einen beystandt^b des Georgen Zello halben abgefertigt, derowegen wir uns freuntlich gegen E[uer] l[iebe] bedankhen thuen, unnd zweiffeln nit, gedachte E[uer] l[iebe] abgesannte Ratte werden E[uer] l[iebe] den gantzen

handell, auch sein des Georgen Zello wider unser furstlich brieff und sigyl
^aeinettwillig^a furnemen, klerlich entdekhett haben. Nun wollen wir vor
 E[uer] l[iebe] freuntlichen nit bergen, d[as] uns^c unser besonder lieben
 herr freundt unnd gefatter ^dherr B[ischof] zu Breßlau Ire l[iebe]^d dise tag
 ein schreyben gethan, dar inen Ire l[iebe] freuntlich begern, wir wollten,
 den Hanndl zu einen vertrag khuenen lassen. Wie dan E[uer] l[iebe] fer-
 ner aus ^ad[er] abschrift^a Iren l[iebe] schreyben, freuntlichen vernemen
 werden. Dieweill wir aber zuvor in gedachter hanndlung E[uer] l[iebe]
 freuntlichen Ratt gepflegt, haben wir wie zuvor nit unbgehen wollen.
 Sonndern ist an E[uer] l[iebe] unser freuntlich bitt, dieselben wollen uns,
 (was wietter in d[er] sachen zu thuen^e ^dund^d fur zunemen wäre, od[er]
 aber obgemelten Georg[en] Zello solch sein wider furstliche brief und
 siggl furnemen leichtlich gemog[en] sollte werd[en]) freuntliche Ratt^f und^g
 guett bedenkten mittheilen unnd unns dar inen schriftlich verstendigen.
 Dan wir nit gerne den anfang (zu leichten unnd gernigen wegen,^h ver-
 schmelerung ^dund verletzung^d furstlich[er] brief und Siggl) an unns be-
 funden und ertzaigen wollten. Wie wir dan zweiffels frey sindt, E[uer]
 l[iebe] alß der hochverstendig Furst werd[en] solches sambt derselben
 Rattenⁱ genuegsam beratschlagen und unns denselben bey diesem Bott
 zueschikten, das wollen wir umb E[uer] l[iebe] mit unsern freuntlich[en]
 und angenommen dienst[en], mit dero wir uns E[uer] l[iebe]^j freuntlich[en]
 thuen, verschulden. Dat[um] ut s[upra].

Studia z dziejów
 kultury piśmienniczej
 na Śląsku
 Cieszyńskim

RADIM JEŽ

Korespondence
 posledních těšínských
 Piastovců (1524–1653)
 z archivních fondů
 České republiky
 a města Cieszyn

^{a-a} margin. poznámka na okraji listu s odkaz. znaménkem; ^b jeder [...]“ #; ^c der herz #; ^{d-d} interlin. vsuvka s odkaz. znaménkem; ^e od #; ⁱ mittheilen #; ^g Ro #; ^h furst #; ⁱ werden soll #; ^j ent #.

1574, říjen 28. čtvrtek, Těšín

Václav III. Adam Jiřímu Laryšovi ze Lhoty a na Karviné

*Urozenému vladyce, panu Jiříkovi Laryšovi z Lhoty a na Karviné, su-
dímu Knížectví těšínského, kmotru věrnému našemu milé[m]u*

RADIM JEŽ

*Václav z Boží milosti v Slézi kníže těšínské a Velkého Hlohova etc.**Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

*Urozený vladyko, pane sudí, kmotře nám vzácně věrny milý. Přáli by-
cho[m] Vám zdraví a všeho dobrého rádi. Věděti Vám dáváme, že saud
zemský Knížectví opolského a ratiboř[skéh]o právě na ten čas, kdy se
také zde drží, držán bude, ku kterémuž to saudu našemu některých osob
z Knížectví opolského a ratiboř[skéh]o potřebujem a pro nahoře psanú
příčinu dosáhnúti bycho[m] jich nemohli. Také pan maršálek knížectví
toho, jsauc od Jeho m[il]o[s]ti cí[sařské] podle jiných za jednoho komisaře
z strany urozeného věrného našeho milého Jiříka Grodeckého v tej rozepři
oč s Jeho lá[skou], voleným panem biskupem a kapitulú olomúckú činiti
má, nařízený, na ten čas do Kroměříže odjeti mosí. Protož, z těchž sluš-
ných uvážených příčin, snesli sme se dnešního dne na tom se panem mar-
šálkem, kanclířem a s některými jinými saudci, aby tenž saud knížect[ví]
našeho o dvě neděle dále od týhož času z dávna obyčejného, "totiž na den
s[vatéh]o Mikuoláše^a [6. 12.], poodložen byl. O čemž rytířstvu knížectví
toho mandáty a listy našimi otevřenými se oznámí a Vás sme toho hned*

pro zprávu milostivě tejna učiniti nechtěli. Dat[um] na Těšíně ve čtvrtek den s[vatéh]o Šimona a Judy 1574 [28. 10. 1574].

Václav kníže těšínské manu ppa

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

^{a-a} *marginální poznámka na okraji listu s odkaz. znaménkem.*

Transkripce obr. 26.

RADIM JEŽ

1562, červenec 18. čtvrtek, Těšín

Marie Těšínská z Pernštejna Jindřichovi st. ze Švamberka

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Urozenému pánu, panu Hendrychovi staršímu z Švamberka na Zvíkově.

Panu švagru našemu zvláště milému

Modlitbu naší přátelskú vzkazujeme. Urozený pane, pane švagře náš zvláště milý, přáli bychom Va[ší] [mil]o[s]ti zdraví i jiného mnoho dobrého věrně rádi. Poněvadž je[ho] [mil]o[s]t, kníže pán, manžel náš nejmiřejší, k Va[ší] [mil]o[s]ti služebníka svého posílati ráčí, nemohli jsme toho nikoli opominúti, než tímto psaním našim zdraví Va[ší] [mil]o[s]ti i paní manželky, Va[ší] [mil]o[s]ti, navštívit. O čemž bychom rádi slyšeli, abyste Va[še] [mil]o[s]ti na zdraví i na jiném všeckým dobře s šťastně vedlo. Jiného Va[ší] [mil]o[s]ti na ten čas oznámiti nemůžem, než že se z darů Pána Boha všemohúcího na zdraví svém i na jiném všeckým dobře máme. A při tom Va[ší] [mil]o[s]ti žádáme, že paní manželce, Va[ší] [mil]o[s]ti, od nás přátelské pozdravení ^a službu^a s vinšováním zdraví a jiného dobrého

*pověděti račte. S tím se Va[ší] [mil]o[s]ti na všeckym dobře a šťastně míti
vinšujem. Dat[um] na Těšíně ve čtvrtek po svatý[m] Vítu léta 1562.*

Maria z Pernštejna kněžna těšínská

^{a-a} interlin. vsuvka.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Resumé

RADIM JEŽ

**KORESPONDENCJA OSTATNICH PIASTÓW CIESZYŃSKICH (1524–1653)
Z ZASOBÓW ARCHIWALNYCH REPUBLIKI CZESKIEJ I MIASTA CIESZYNA
(WSTĘP DO ZAGADNIENIA, STAN BADAŃ I MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA)**

*Korespondence
posledních těšínských
Přítavců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Korespondencja Piastów cieszyńskich jest wciąż pomijanym źródłem informacji. Uwagę historyków, badaczy i laików przyciągały przede wszystkim źródła o charakterze prawnym, gospodarczym i socjalnym. W ten sposób powstało wiele cennych dokumentów, urbarzy, ksiąg miejskich i metrykalnych opisujących starsze dzieje księstwa cieszyńskiego. Z drugiej strony do dnia dzisiejszego nie przeprowadzono kompleksowych badań oryginalnych pism, opisów, widymacji i listów książąt cieszyńskich, które podsumowałyby stan zachowany, aspekty metodyczne, znaczenie dla opisanie dziejów tej części Śląska i pozycję społeczno-polityczną tutaj panującej dynastii. Na podstawie analizy znanych egzemplarzy wysłanej i otrzymanej korespondencji, przechowywanych w archiwach Republiki Czeskiej (Národní archiv Praha, Moravský zemský archiv Brno, Zemský archiv Opava, Státní oblastní archiv

Litoměřice – pobočka Žitenice, Státní oblastní archiv Třeboň, Státní okresní archiv Karviná) i miasta Cieszyna (Archiwum Państwowe Katowice, Oddział w Cieszynie oraz Książnica Cieszyńska), przedstawiana praca stara się zwrócić uwagę na wyżej wymienione zagadnienia i wskazać w ten sposób na nowe niedocenione do tej pory źródła historyczne, opisujące dzieje ostatnich Piastów (1524–1653). Częścią pracy jest dodatek, opisujący w sposób przejrzysty miejsce, stan, datę, adresata, nadawcę poszczególnych listów, uporządkowany chronologicznie według poszczególnych zasobów archiwalnych.

THE CORRESPONDENCE OF THE LAST PIASTS OF TESCHEN (1524–1653)
FROM ARCHIVE COLLECTIONS IN THE CZECH REPUBLIC AND THE TESCHEN CITY
(INTRODUCTION TO THE ISSUES, THE STATE OF RESEARCH
AND WAY OF UTILIZATION)

The correspondence of the Piasts of Teschen is a neglected information source. Historiographers, regional scholars and outsiders drew attention to the sources of legal, economic and social character, prepared valuable editions of documents, duties registers and registers for old history of Teschen principality, whereas the originals, transcripts and certified copies of letters by the Princes of Teschen were not devoted to any complex studies, which would describe the state of research, the way of utilization and the contribution to history of this piece of Silesia, as well as the status and political roles of the dynasty of Teschen in early modern age. This article is presenting the shipped and delivered

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

correspondence of the Princes of Teschen deposited in archive collections in the Czech Republic (Národní archiv Praha/National Archives in Prague, Moravský zemský archiv Brno/Moravian Provincial Archives in Brno, Zemský archiv Opava/Provincial Archives in Opava, Státní oblastní archiv Litoměřice – pobočka Žitenice/State Regional Archives in Litoměřice – branch in Žitenice, Státní oblastní archiv Třeboň/State Regional Archives in Třeboň, Státní oblastní archiv Karviná/State County Archives in Karviná) and the Teschen city (Archiwum Państwowe Katowice, Oddział Cieszyn/State archives in Katowice – branch in Teschen and Książnica Cieszyńska/Teschen Historical Library). The components of this article are the tables, that list the correspondence and its size, dating, addressees and senders in chronological sequence, ordered by archives collections.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RADIM JEŽ

*Korespondence
posledních těšínských
Piastovců (1524–1653)
z archivních fondů
České republiky
a města Cieszyn*

Knihy kostela frýdeckého Geneze knižních sbírek a knižní kultury při dnešní římskokatolické farnosti ve Frýdku

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

Qui non amat libros, aliud amet, necesse est.

*Quo ter felices sacerdotes, quorum sola gaudia et deliciae sunt libri.*¹

Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku

Knižní sbírka vznikající snad téměř od počátku při zpravidla katolickém chrámu a církevní správě ve Frýdku je fond institucionálního typu, byť úzce provázaný s osobními knihami duchovních. Dnes ji lze nazývat jako farní,² nicméně v chronologicky nejvýznamnějším popisovaném období, tedy po roce 1654, kdy ve Frýdku spolu s farou fungovalo arcikněžství, dnešní děkanát, je žádoucí rozlišit, zda šlo o bibliotéku arcikněžskou. Na této úrovni by byla srovnatelná s bibliotékami děkanátů/arcikněžství ve Fryštátu a v Těšíně, s nimiž byla provázána, jakkoli

¹ BRANDL, M.: *Parochus medians*. 1. vyd., Salzburg : J. J. Prambsteidl, 1714. Zde citováno podle vydání Trnava : jezuitská akademická tiskárna, 1747, s. 20, 22. Volný překlad citátu: *Kdo nemiluje knihy, nevyhnutelně miluje něco jiného. Hle, třikrát jsou šťastní kněží, jejichž naprostou radostí a potěšením jsou knihy.*

² SROV. VOBR, J.: *Tschechische Drücke*, Brno 2005, s. 11, 26. Vobrův soupis českých tisků z Brna je zároveň dosud jedinou prací, která ve svém úvodu stručně popisuje církevní katolickou knihovnu ve Frýdku.

zejména oproti Těšínu z pochopitelného důvodu nabízel Frýdek jen skromnější fond.³ Postavení knižní sbírky jako „děkanátní“ by znamenalo jen čestný titul, ale i prakticky rozšiřovalo její působnost mezi duchovními i laiky, jak je popsáno dále. Jako jediný přímý pramen nám k tomu nejlépe poslouží samotné, byť skromné vlastnické přípisy v knihách. V tiscích ze 17. století se setkáváme pouze s uvedením vlastnictví „frýdeckým kostelem“ bez bližšího určení. Dvě provenience z 18. století (1742 a post 1719) hovoří o příslušnosti k farnímu kostelu nebo faře sv. Jana Křtitele. Jako arcikněžská začala být bibliotéka vnímána zřejmě až v 19. století. Výslovně je takto poprvé zaznamenána na dedikačním přípisu Skalického faráře Skuliny v roce 1818 v dvanáctisvazkovém starozákonním komentáři⁴ a jednoznačně pak v níže popsaném katalogu

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

³ Knihovně děkanátu v Těšíně se podrobně věnovala Weronika Pawłowicz v pracích: *Biblioteka Dekanatu w Cieszyńsku*, Kalendarz Cieszyński 1993, Cieszyn 1992, s. 77–78; *Biblioteka Dekanatu w Cieszyńsku*, (in:) Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Materiały z sesji naukowej Cieszyn, 18–20 listopada 1991 r., Warszawa 1993, s. 42–52; *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszyńsku – kolekcja księgi Antoniego Alojzego Löhma*, „Pamiętnik Cieszyński“, 10: 1995, s. 18–24. O rozvoj děkanátní sbírky ve Frýštátu se zasloužil zejm. na poč. 19. stol. místní farář a pozdější generální vikář Mateusz Opolski. Viz SPYRA, J.: *Wikariusz generalny ks. dr. Mateusz Opolski*, Dziedzictwo – dodatek, 1997, nr. 9, s. V. O dalších farních knihovnách ve Slezsku obecně viz MAŁEJCZYŃSKA, K.: *Księgozbiory parafialne diecezji wrocławskiej w II połowie XVII w. w świetle protokołów wizytacji kościelnych*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka“, 41: 1986, č. 4, s. 583–598. nebo v obecné stručnější rovině s odkazy na literaturu o konkrétních knihovnách viz ŚWIERK, A.: *Śląskie biblioteki do początku XVI wieku*, (in:) *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane Ewie Małczyńskiej*, Wrocław 1958, s. 79–89. V moravském prostředí se farním bibliotékám nejvíce zatím věnoval Rudolf Zuber v obsáhlé práci *Osudy moravské církve v 18. století*, II. díl, Olomouc 2003.

⁴ *oblatu pro Bibl. Archipresbyteratus Friedecensis a p.t. Bernardo Barth. Skulina par. Skalicensi, patria Friedecensi, in visit. canonica 26 aug. 1818* – přípis na knize Palmet, Augustin. Commentarius litteralis in omnes libros Veteris Testamenti... Wirceburgi 1789–93. 4°.

knihovny z roku 1844. Zásahu na tom měl téměř jistě farář a arcikněz Josef Karel Schipp, velký milovník i autor knih.

Farnost byla založena bezpochyby spolu s městem Frýdkem snad ve 20. nebo 30. letech 14. století, což dokládá i gotické jádro chrámu sv. Jana Křtitele ze 2. poloviny téhož věku. S knižními sbírkami při farních chrámech se ve Slezsku setkáváme nicméně až v 15. století a vznikaly spíše ve větších farnostech ve významnějších městech a tam, kde existovaly farní školy.⁵ Tyto podmínky zpočátku, tedy během 14. a části 15. století, Frýdek stěží splňoval, nicméně existenci jisté, byť zřejmě menší knižní sbírky na sklonku středověku to nevylučuje. Zejména když od přibližně roku 1490 ve Frýdku prokazatelně působil i kaplan a učitel (školní mistr),⁶ začalo jistě knih přibývat.

Zcela unikátní pohled na knižní sbírku frýdecké církve nám umožňuje inventář jejích svazků z 22. července 1563. Pod názvem „Zapis knih kostelních“ byl pořízen do jedné z nejstarších frýdeckých městských knih zvané sirotčí.⁷ Soupis vznikl se souběžně tamtéž zaznamenaným

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁵ ŚWIERK, A.: *Śląskie biblioteki...*, s. 84.

⁶ Placeni byli díky fundaci zástavního držitele panství Jana Trnky z Ratibořan. Viz SCHIPP, J. K.: *Liber Ecclesiae Fridencensis*, 1826 (rkp.), s. 135 – Státní okresní archiv Frýdek-Místek (dále SOKA FM), Farní úřad Frýdek (dále FÚF), inv. č. 112, nebo Muzeum Beskyd ve Frýdku, sign. REG 262. Srov. též PINDUR, D.: *Historický a správní vývoj katolické církve na Frýdecku v raném novověku*, *Studia comeniana et historica*, 35: 2005, č. 73–74, s. 50; FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního kostela u sv. Jana Křtitele ve Frýdku*, Frýdek 1876, s. 53.

⁷ SOKA FM, Archiv města Frýdek, inv. č. 150, s. 466. Další známé inventáře farních knihoven Horního Slezska z 16. století vzniklé již v průběhu vizitací pocházejí z Będzina a Czeladzi, viz *Akta wizytacji dek. bytomskiego i pszyńskiego 1598*, Katowice, 1938, s. 62–63, resp. 66–67.

„Zápisem klenotův kostela frýdeckého“ podchycujícím velké množství liturgických předmětů a náčiní.⁸ Oba inventáře nejcennějších movitostí frýdecké církve, kromě skutečnosti, že jsou zaznamenány v městské knize, vznikly přímo z iniciativy města Frýdku. Přímý dohled a odpovědnost za liturgické nádoby i knihy měl purkmistr, starší rada a městský písař a inventáře byly vyhotoveny za svědectví dalších osob, zřejmě místních měšťanů. Dohled města nad církevním majetkem naznačuje, že buď byl farář dosti nepořádný, post faráře zůstal prázdný anebo proti vůli aspoň části měšťanů obsazený protestantským duchovním, což je vzhledem k obecné soudobé konfesní situaci v těšínském knížectví nejpravděpodobnější. Sep­sání kostelních cenností mohlo souviset s uvolněním místa faráře před ordinováním luterských duchovních skrze reformačně naladěné těšínské knížecí úředníky v květnu 1564.⁹ Z níže rozepsaného obsahu soupisu je ovšem zřejmé, že luteránství již v době jeho vzniku zapustilo ve Frýdku kořeny.

Z cenného pramene se dovídáme, že knih-svazků napočítali měšťané roku 1563 celkem 18, zajímavější než toto číslo je však obsahové složení titulů. Podle nich je dále zřejmé, že „Zápis“ zahrnoval veškeré knihy bez ohledu na jejich umístění na faře, v sakristii, na kůru apod. Spíše v chrámu bychom tak našli misál, graduál (bez uvedení jazyka, zřejmě latinský), český graduál, pergamenový antifonář.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁸ Více o prameni viz PINDUR, D.: *Historický a správní...*, nebo AL SAHEB, J. – PINDUR, D.: *Nejstarší dějiny...*

⁹ Více viz PINDUR, D.: *Historický a správní...*

Zápis knih kostelních doslovně uvádí následující tituly:

- Liber de vite Iesu Christi¹⁰
- Missale
- Paraphrases Erasmi Ro: super Ep[is]t[ol]as pauli
- Eiusdem paraphrases super Iohannem¹¹
- Maior postilla Guilhelmi¹²
- Graduale
- Graduale bohemicum
- Calepinus¹³
- Secunda pars Rosarij Bernhardini de Busti¹⁴

- ¹⁰ Zřejmě tzv. *Vita Christi* dominikánského a posléze kartuziánského magistra teologie Ludvíka ze Saska (Ludolphus de Saxonia), napsané někdy mezi lety 1348 a 1368, spíše komentář k evangeliu než biografie. Zřejmě tisk, který se později ztratil. Totéž dílo uvádí sice pozdější vizitační zápis farnosti a dochovalo se dodnes s datovaným frýdeckým vročením „1629“, šlo však až o pařížské vydání z roku 1580. Z absence údaje o autorovi lze usuzovat na rukopis nebo prvotisk.
- ¹¹ Novozákonní komentáře představují jedno ze základních děl Erasma Desideria z Rotterdamu (cca 1466–1536), zčásti díky pozdějším revizím díla do něj zakomponovat i své sympatie s Martinem Lutherem.
- ¹² V církevním prostředí počátku přelomu středověku a novověku zcela běžná sbírka kázání mistra Guilielma zvaného z Paříže (Guilielmus Parisiensis, zemř. 1485), rovněž velmi záhy vyšla i tiskem.
- ¹³ Velmi objemné dílo augustiniána Ambrosia Calepina (cca 1435–40 až 1510/11) představuje i v novověku vydávaný výkladový slovník reálií i latinských termínů a frází obvykle zvaný *Promptuarium linguae latinae* nebo *Dictionarium novem linguarum*. Naznačuje, že v době reformace Frýdek alespoň z části zasáhl i humanismus přesahující hranice křesťanství a teologické vědy.
- ¹⁴ Dílo františkána Bernardina de Busti (zemř. cca 1500) bylo obvykle tištěné s titulem začínajícím: *Rosarium sermonum predicabilium ad faciliorem predicantium...*, takže šlo o sbírku kázání.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

- 2pars Venerabilis Santij de Porta¹⁵
- Legenda Sanctorum alias lombardica historica¹⁶
- Sermones pomerij de s[an]ctis hiemales et aestivales
- Sermones Pomerij de tempore¹⁷
- Mariale¹⁸
- Antiphonale ex pergamena
- postilla bohemica Sspangebergi¹⁹
- Cathechysmus Vrbani Regij²⁰

Závěrečná poznámka shrnuje celkový počet svazků: „Summa vsch knih kostelnjch xvij“, i když z explicitního soupisu se zdá být svazků 17.

¹⁵ Autor – dominikán Sancho Porta (cca 1360–1429) napsal několik titulů kázání, často vydaných tiskem. Zde může jít o blíže neurčené souborné vydání Portových promluv, nelze však vyloučit ani rukopisnou formu.

¹⁶ Dílo Jacoba de Voragine zmiňují také vizitační zápisy z let 1697 a 1717, mohlo jít ale o zcela jiný exemplář. Do dnešní doby se zřejmě nedochovalo.

¹⁷ Oblíbená kázání františkánského kněze Pelbarta z uherského Temešváru (1435–1504), působilého mj. na univerzitě v Krakově i jinde ve střední Evropě, byla hojně vydávána ve verzích pro svátky, neděle i postní období. Jen mezi lety 1501 a 1520 vyšlo okolo 11 edic jeho kázání o svatých a 12 nedělních – de tempore.

¹⁸ Mohlo jít o sbírku mariánských kázání, jaké například napsal již výše zmíněný B. Busti. Jelikož v zápise není uveden autor, lze předpokládat, že nebyl ani na prvním listě zaznamenán a mohlo jít o rukopis. Nicméně nemuselo jít jen o promluvy, ale třeba modlitby či písně k Panně Marii, případně teologické traktáty na téma mariologie.

¹⁹ Dílo luterána Johanna Spangenberg (1484–1550) vyšlo poprvé česky jako *Postylla česká. k vžitku mládeži křesťanské v způsob otázek...* roku 1546 v Prostějově (Knihopis 15575) a záhy následovaly edice další (srov. Knihopis, v online verzi dostupný na www.knihopis.org [cit. 15.9.2009]).

²⁰ Německý reformátor Urbanus Rhegius (zemř. 1541) sepsal katechismus v malé a velké podobě, poprvé vyšly v letech 1535 a 1540, reformátor vévodství Lüneburg.

Z nich osm má jasně katolický charakter a lze je považovat za pozůstatky bibliotéky před obsazením fary přívrženci luterství. Farnosti na tom zřejmě byly, co se týče zachování knih skrze období reformace, lépe než kláštery, například při farním chrámu ve Skoczowie ještě v 19. století uchovávali misál vytištěný v Basileji roku 1519.²¹ Na druhou stranu luteránský katechismus, stejně laděná sbírka promluv J. Spangenbergova se zvláštním určením pro mládež, stejně jako novozákonní výklady Erasma Desideria z Rotterdamu, dokládají, že protestanští duchovní již pro svou pastýřskou činnost ve Frýdku měli z čeho čerpat a dokázali si tuto potřebnou literaturu zajistit. Z inventárního zápisu jasně vyplývá jednoznačné pastorační zaměření soudobých frýdeckých knih. Třetina z uvedených představují kázání a rovněž ostatní díla, jako novozákonní exegeze, legendy svatých nebo katechismus, mohly úspěšně sloužit pastorům pro přípravu pravidelných i příležitostných promluv. Již zmíněný učitel doložený ve Frýdku od roku 1490 si obvykle přivydělával hudební produkci v chrámu a měl k tomu k dispozici i odpovídající knihy. Především „český graduál“ musel být při mších pro lid hojně využíván, nevyjasněnou otázkou ovšem zůstává, zda šlo o blíže neznámý rukopis nebo jeden z tištěných českých utrakvistických kancionálů.²² Žádný z titulů uvedených v inventáři nelze jasně označit za rukopis, u všech již v té

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

²¹ Jeho existenci zmiňuje SCHIPP, J. K.: *Liber Ecclesiae Fridecensi...*, s. 66. Nedokládá sice, že by misál byl při skočovské farnosti od počátku, ale je nepravděpodobné, že by si již liturgicky zastaralou knihu pořídili později.

²² Knihopis zná následující kancionály, které by vzhledem k vrocení přicházely v úvahu – č. 3719, 3725, 5618, 6134, 12860.

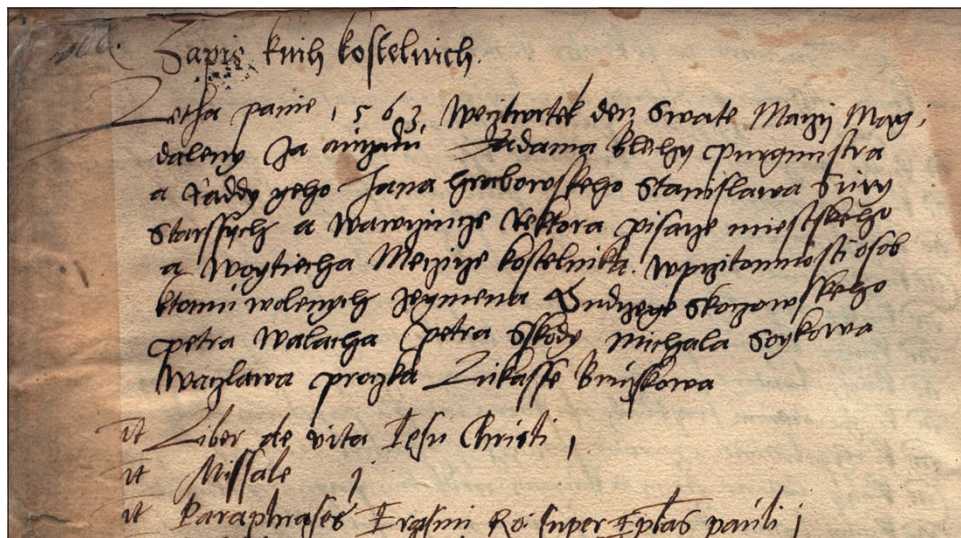
době existovaly tištěné verze, ale zároveň se mohly šířit i jejich rukopisné kopie. Pouze u hudebních knih je rukopisná forma mírně pravděpodobnější.

Popsaný „Zápis“ kostelních knih i ostatní známé prameny zatím mlčí o možném umístění frýdeckých farních knih v pozdním středověku i renesančním období. Případnou existenci knihovny pultového

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Úvodní text soupisu knih při frýdeckém chrámu z roku 1563 v městské knize (Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Archiv města Frýdek, inv. č. 150, s. 466).

typu s knihami připoutanými řetězy na čtecích stolech (pulpitech) lze ve Frýdku považovat za spíše nepravděpodobnou, především vzhledem k soudobému postavení města bez dalších „vyšších“ církevních institucí (děkanství, kapituly, semináře apod.). Pouze ze srovnání s jinými podobnými případy můžeme odhadnout uložení knih někde v blízkosti kostela, nejčastěji nad sakristií.²³

Kromě knih náležejících farnosti však zřejmě již v této renesanční době měli své vlastní knihy i zdejší kněží. Často se z kněžského breviáře – viatika a přinejmenším z rukopisných poznámek a opisů ze studií postupně rodily první knihovničky kněží, jejichž části pak mohly obohatit i společný farní knižní fond.²⁴ Zde záleželo také na majetkovém postavení duchovních, odvíjejícím se zpravidla z jimi držných beneficií. V pozdně středověkém a ještě nevýznamném Frýdku tak kněží měli spíše jen viatikum, nějakou sbírku kázání či postilu (Mikuláš z Lyry OFM, Guillelmus Parisiensis), méně pravděpodobněji pak výklad *Bible*, samotné *Písmo* či díla církevních otců.²⁵ Luteránští duchovní, často současně predikanti i učitelé, nezůstávali nijak pozadu ve své kvalifikaci a znalostech, a tedy ani ve vlastnictví knih, za katolickými

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

²³ Několik zjištěných umístění farních knihoven ze Slezska a vratislavské diecéze uvádí HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien*, „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte“, 4: 1939, s. 91–124, zde s. 99: Góra v Dolním Slezsku, Jelenia Góra, Lwówek Śląski a Złotoryje – nad sakristií, v případě Góry a Złotoryje s knihami na řetězech; Świdnica – boční strana chrámu mezi dvěma kaplemi.

²⁴ HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien*..., s. 94.

²⁵ Přehled několika nalezených slezských kněžských sbírek v 14. až 16. století podává HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien*..., s. 96 a násl.

kněžími.²⁶ Knihovny běžných protestantských duchovních zjištěné J. Peškem v Praze čítaly několik desítek svazků a kromě nezbytných děl Luthera, Melanchtona, Kalvína, augsburgské konfese, *Bible* a její koncordance v nich našel i díla církevních Otců a dokonce i postily katolických autorů. Frýdek 16. století stěží mohl poskytnout obvykle jen pár let zde pobývajícím duchovním srovnatelné intelektuální a knihkupecké zázemí jako Praha. Bezpochyby skromnější knihovničky si predikanti jako své osobní vlastnictví zřejmě stačili při svém odchodu odnést.

Zatímco v okolí (Hnojník, Třanovice, Domaslavice aj.) pobývali ještě v roce 1654 protestantští duchovní,²⁷ ve Frýdku se usadilo katolické kněžstvo před rokem 1629, nejen formálně, ale i fakticky, a to do té míry, že začala být opětovně budována samotná farní bibliotéka. Právě z roku 1629, kdy byla fara obsazena P. Šimonem Kanabiem, pochází nejstarší známý vlastnický přípis frýdecké církve v samotné knize. Zápis *Knihy Kostela Frydeczkiho 1629* se dochoval v základním díle německého kartuziána 14. století Ludolpha de Saxonia *Vita Christi Domini*, vlastně sérii komentářů, patristických textů, dogmatických disertací, morálních a duchovních instrukcí, rozjímání a modliteb, vydaném v Paříži roku 1580.²⁸

²⁶ Srov. PEŠEK, J.: *Knihovny pražských předbělohorských farářů*, „Documenta Pragensia“, 9: 1991, s. 417–438. Vzhledem k absenci pramenů církevní povahy z tohoto období se J. Peškovi podařilo vytvořit cenný pohled alespoň do části duchovenských knihoven skrze pozůstalostní inventáře pražských obyvatel z 2. pol. 16. století.

²⁷ PINDUR, D.: *Historické a správní...*, s. 60 et passim.

²⁸ Parisiis : Michael Sonnius, 1580. 2°.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Jaké další knihy se zřejmě začaly na frýdecké faře objevovat během počátků katolické restaurace na přelomu 16. a 17. století, nám umožňují poznat konstituce schválené na synodě vratislavské diecéze v roce 1592. Ve své 8. kapitole „Jaké knihy mají faráři mít“ uvádějí: *Pro hlásání slova Božího na základě moudrosti zdravých spisů, je potřeba, aby [kněží] byli vybaveni skutečně katolickými knihami. Proto ustanovujeme a nařizujeme, aby všichni faráři si pořídili: zejm. sv. Bibli, jednu nebo dvě postily katolického autora, jako je Thomas Stapleton, Ludvík z Granady, Jacob Feuchtius atd. Dále katechismus dle Tridentského koncilu, díla Summa Silvestrina,²⁹ [knihy] od Francisca de Victoria, dále Doctoris Navarrae,³⁰ Rationale divinatorum officiorum,³¹ Breve directorium ad confessorii od Johanna Polanco³² a spis od již zmíněných autorů zabývající se kontroverzitou víry. Zvláště na ty farnosti se obracíme, kde žádnou ze zmíněných prospěšných knih nemají. Je naší snahou, aby se u nyských knihkupců tyto knihy k prodeji nacházely.³³*

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

²⁹ Autorem Summy je míněn dominikán Silvestr de Prierio, † 1523.

³⁰ Tj. Manuale seu enchiridion confessoriorum et poenitentium od Martina Azpilcuety OP, původem z Navarry († 1586). Viz *Lexikon für Theologie und Kirche*, I, sl. 879.

³¹ Jednalo se o jednu z nejrozšířenějších knih ve středověku, v níž její autor William Durand de Merge shrnul základní pojmy z liturgie ve formě učebnice i příručky zároveň.

³² Stěžejní dílo španělského jezuitu Juana Alfonse de Polanco (1517–76) díky své oblíbenosti a pomoci kněžím přeložené do řady jazyků. Více viz KAŠPAROVÁ, J.: *Dílo španělského jezuitu Juana Alfonse de Polanco v českém překladu z roku 1639*. (in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*, 13, 2004.

³³ Vydal M. DE MONTBACH, *Statuta synodalia dioecisana sanctae Ecclesiae Wratislaviensis*, 2.ed., Wrocław 1855, s. 204–205. V Nyse se na Bílou sobotu konaly každoročně setkání kněží.

Podle analýzy provedené P. Wyczawskim³⁴ v krakovské diecézi měla *Bibli* na počátku 17. století pouze o něco větší polovina farností, ve většině ostatních však kněz měl úplné *Písmo* jako svůj osobní majetek. Tamtéž františkánský badatel zjistil, že autoři jako Stapleton, Ludvík z Granady či dále Bellarmini nebyli přes doporučení nijak zvlášť rozšíření, což měl být důsledek malého zájmu kněží o novější teologické dění. Zato klasickou biblickou postilu Mikuláše z Lyry našel téměř všude, snad i proto vratislavský synod nijak toto dílo nezmiňoval. Dále měli duchovní zpravidla k dispozici jednotlivá patristická díla, jež byla spolu se spisy sv. Bonaventury nebo sv. Bernarda z Clairvaux mezi kněžími oblíbena pro svůj duchovní rozměr, a dále různé pastorační, zejm. kazatelské a zpovědní příručky či teologické přehledy. Vzhledem k měšťanskému a ústřednímu charakteru frýdecké farnosti zde můžeme předpokládat velkou část výše zmíněných titulů, s jistotou pak *Bibli*, katechismus, Misál a graduál či žaltář, jež se nacházely snad při každém farním kostele a zmiňují je i známé soupisy místních knih.

Za zmínku stojí, že citovaná diecézní statuta z roku 1592 nebránila kněžím v držení a četbě komediantské lehčí četby. Naopak ji nepřímou spolu s jistými módními světskostmi schvalují a považují za vhodné k udržení kontaktu s lidem.³⁵ Záhy však předpis varuje před knihami

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

³⁴ WYCZAWSKI, H. E. (OFM): *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI wieku*, „Polonia Sacra“, 7: 1955, seš. 1, s. 27–68.

³⁵ Kapitola konstitucí „De Libris“. Viz MONTBACH, M.: *Statuta synodalia...*, s. 206–207.

heretickými, včetně jejich uchovávání, dovážení či prodávání. Nazývajíce nekatolické knihy „morem duší“ konstituce kněze nabádají pod trestem k okamžitému zabavení a odevzdání všech jim známých kacířských děl. Jako pomůcka jim má sloužit Tridentský Index, dostupný opět na každoročním setkání duchovních v Nyse.³⁶ Soupis ustanovení Tridentského koncilu koupil pro Frýdek, se zvláštním určením pro místní kaplany a jistě též další pomocné administrátory, P. Joseph Karl Schipp (1751–1836), místní farář a arcikněz v letech 1788–1836.³⁷ Jistě ale nešlo o první exemplář ve Frýdku, jeho pořízení spíše svědčí o aktuálnosti katolické restaurace a rozšíření libri prohibiti v kraji i na přelomu 18. a 19. století. Navíc kromě obvyklého kaplana u chrámu sv. Jana Křtitele v té době farnosti přibyl i administrátor a altarisť v mariánském chrámu, jimž dosavadní dodnes nedochovaný výtisk Indexu nepostačoval. Navíc sám Schipp působil po svém kněžském svěcení v letech 1774–79 jako místní kaplan a byl si dobře vědom potřeby knižního a informačního zabezpečení ve městě vypomáhajících duchovních, jejichž cirkulace byla větší než u farářů. O samotném uchovávání výslovně zakázaných knih či děl bez patřičného schválení ve frýdecké arcikněžské či osobních

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Exemplář vydaný v Augsburgu 1746 ve fondu farní knihovny s přípisem: *Pro Bibl. Parochiali Fridencesi – in specie in usum Capellanorum... destinatum a J. C. Schipp.*

kněžských knihovnách nemáme žádné zmínky, i když např. ve sbírce děkana Jana P. Brzuský bychom takováto díla našli.³⁸

Jelikož až na výjimky zřejmě nebyly nepřilíš velké bibliotéky při farách či městských kostelech nikdy v barokní době inventarizovány a sepisovány, představují vizitační zápisy při kontrole jednotlivých kostelů v 17. a 18. století obvykle hlavní a často jediný pramen, z něhož lze něco o soudobé knižní sbírce vyčíst.³⁹ Někdy měl vizitátor za úkol zmapovat v rámci života faráře a dalších kněží i knihy, které užívají, ve vizitační zprávě je pak část *Libri Parochiales* nebo *Libri Ecclesiae*. Hlavním předmětem, který byl při vizitacích zkoumán a popisován, ovšem bylo pastorační a hmotné zajištění církve, menší pozornost byla věnována stavebnímu a hmotnému vybavení, byť dnes tyto pasáže představují asi nejhodnotnější část uvedených pramenů. Údaje o knihách ve farnosti mají daleko k úplnosti, a to zejména v 17. století. Často se vizitátor spokojil s formulací, že farnost má potřebné knihy, kněz nečte díla zakázaná a úplné sepisování všech knih bylo mimo jeho zájem, přinejmenším pokud při kostele neexistovala knihovna významnější

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

³⁸ Výklad učením Martina Luthera v Brzuskově knihovně uvádí PAŦŁOWICZOWA, M.: *Ksiądz Jan Brzuska (1757–1840) jego prace i księgozbiór*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej”, 14: 1969, č. 1/4, s. 88–101, zde s. 95. Analýza frýdeckého farního a arcikněžského knižního fondu byla provedena dle obsahové a autorské prohlídky lístkového katalogu zpracovaného ve Státní vědecké knihovně (dnes Moravské zemské knihovně) v Brně, v online verzi dostupné na <http://katalog.mzk.cz/katalog/STT/> [cit. 15.7.2009]. Pro definitivní soud by bylo nicméně potřeba ještě detailní srovnání dochovaných titulů s jednotlivými vydáními Indexu či Koniášovým Klíčem.

³⁹ Podrobnému rozboru vizitačních zápisů týkajících se knih ve wratislavské diecézi se věnovala MAŁECZYŃSKA, K.: *Księgozbiory parafialne diecezji wrocławskiej...*

svým rozsahem nebo zvláštními právy a povinnostmi.⁴⁰ Spolehnout se na vizitační zápisy 17. či 18. století co do rozsahu, úplnosti či vůbec dokladu existence knižní sbírky v obecné míře bez ohledu na diecézi nelze a rovněž jejich hodnota pro obsahovou sondu do knih užívaných v duchovních centrech je omezená vzhledem k zmíněnému spíše marginálnímu významu, jenž vizitátoři knihám, zejména těm výslovně nepředepsaným různými závěry místních či obecných synod, věnovali.

V 18. století sice již byla kontrola knih při vizitacích přinejmenším v olomoucké diecézi nařízena,⁴¹ nicméně stále se vizitátor často ve zprávě omezil na formulaci, že farář má, příp. nemá všechny potřebné knihy, tj. obvykle misál, diecézní agendu a usnesení synodu,⁴² usnesení tridentského koncilu, knihy pro zápis křtů, svateb (ne tak striktně již birmování a pohřbů), někdy breviář.⁴³ Dokonce ani protestantská a heretická díla nalezená na farátech nevedla někdy vizitátory k žádnému zvláštnímu zápisu či nařízení k jejich likvidaci.⁴⁴ Z absence zmínky o knihách ve

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁴⁰ Ke stejnému závěru dospěl františkán P. Hieronym E. Wyczawski zkoumajíc záznamy o knihách ve vizitacích krakowské diecéze. Viz *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej...*, nebo v Dolním Slezsku HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien...*, s. 99.

⁴¹ Dle vizitačního schématu olomoucké diecéze z roku 1713. Viz ZUBER, R.: *Osudy moravské církve II...*, s. 120. Za nezbytné potřebné knihy bylo považováno *Písmo svaté*, biblická koncordance, breviář, usnesení tridentského koncilu a biskupské moritorium.

⁴² Jejich vlastnění na farátech bylo ve vratislavské diecézi nařízeno v r. 1509, nicméně dle kontrol při vizitacích rozhodně ne všichni duchovní měli tuto právnícko-liturgickou příručku k dispozici. Viz HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien...*, s. 94.

⁴³ Breviář byl nařízen přinejmenším v Uhrách – ostruhomské arcidiecézi, srov. KOHÚTOVÁ, M.: *Knihy potřebné pre Farada*, „Kniha“, 2006, s. 102–107.

⁴⁴ WYCZAWSKI, H.E.: *Biblioteki parafialne...*, s. 593.

vizitačním zápise ovšem rozhodně nelze vyvozovat neexistenci farní knihovny⁴⁵, ale i případně uvedené počty velikosti sbírek lze vnímat jen s velkou rezervou, na čemž se kromě zmíněného okrajového zájmu vizitátorů o knihy podílela zejména obtížná definice samotné farní sbírky knih, která se běžně prolínala s osobními svazky kněží a liturgickými či chorálními díly uloženými zvlášť v sakristii nebo na kůru. V případě Frýdku ovšem neexistuje jiný pramen umožňující aspoň odhadnout rozsah fondu po celou barokní dobu.⁴⁶

Nejstarší vizitace ze 17. století si nejprve všímaly, až na skutečné výjimky, pouze liturgických knih v chrámu, přičemž podstatnější byla jejich existence a dostupnost, než bližší počty a jiné údaje. Nezdá se příliš pravděpodobné, že by v roce 1652 měli v Těšíně jen jediný misál, zatímco v Bruzovicích dva a ve Frýdku tři.⁴⁷ Podobně i další známý vizitační zápis z roku 1679⁴⁸ si všímá nejprve knih ve frýdeckém kostele a zaznamenává v něm již tři misály, tři texty pro zádušní mše a rituál. Bohatou

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁴⁵ Podle analýzy vizitací vratislavské diecéze provedené K. MAŁEJCZYŃSKOU (*Księgozbiory parafialne...*, s. 587) by se např. knižní sbírky nacházely v roce 1679 pouze v šesti z celkem 198 vizitovaných farností vratislavské diecéze.

⁴⁶ Vlastnické příписы nebyly u far zpravidla pořizovány systematicky jako alespoň v určitých obdobích v klášterech a nelze je k úplnějším výčtům použít. Stejně nepoužitelný je rovněž rok vydání/tisku zahrnutých knih, neboť až do 20. století šlo o živé fondy a kněží si s oblibou pořizovali i starší knihy, resp. aspoň dle srovnání frýdeckých vizitací rovněž řada svazků z farních biblioték mizela či přecházela jinam.

⁴⁷ JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonats Oppeln*, Breslau 1904, s. 19–24. Originál vizitačního protokolu: Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále AAW), Administracja diecezji (AD), sign. II. b. 73, fol. 41–42.

⁴⁸ JUNGNTZ, J.: *Visitationsberichte...*, s. 227–228. Orig. AAW, AD, sign. II. b. 74a, pag. 52–55.

nástrojovou výbavu kůru (varhany, housle, violy, flétny, přenosný pozitiv) pak doplňovaly graduál, antifonář a žaltář vytištěné Andrzejem Petricoviem v Krakově okolo roku 1600 spolu s doplněnými texty místní liturgie v polském království.⁴⁹ Snad díky tomu, že krakovský žaltář vycházel již z potridentské liturgie, užíval se ve Frýdku ještě dalších nejméně dvěstě let. A to zřejmě intenzivně, neboť v roce 1651 musel být dílem jistého Matyáše Cholevy ve Frýdku upraven a obnoven. Ještě v roce 1742 stvrdil v knize vlastnictví farnosti arcikněz Kryštof Paška⁵⁰ a dodnes nese žaltář stopy častého užívání. Jeden z uvedených misálů benátského vydání koupil v roce 1636 za 5 rýnských v Nyse frýdecký farář Stanislav Nikolaides Agricola. Šlo o jeden z jeho počínů k obnovení zbožnosti a katolické restauraci ještě v obtížné době války, z níž dále stojí za zmínku obnova zvonu na věži nebo podpora místního Růžencového bratrstva.⁵¹

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁴⁹ [Antiphonarium iuxta Ritus Breviarii Romani... ad uniformam ecclesiarum per universa Regni Polonia Provincias usum congestum. Autoritate ... Archiepiscopi Gnesnensis], bez titulní strany, 474 s. s notami, 2°. Bez titulního listu je také graduál, datovaný do roku 1600 podle tiskařovy dedikace Stanisławu Karkowskému, arcibisk. hnězdenskému. *Psalterium secundum ritum Officii Romani ... iuxta consuetudinem Prouinciae Polonae. Jussu ... Cardinalis Radiuili Episcopi Cracouien. ... editum.* 1599. 277 str. s dřevorezy a notami, 2°.

⁵⁰ *Reparatum et restauratum A. 1651 infra Hebdomadam quartam et quintam Quadragesimae A D. Matthia Cholewa Fridecensi; Far[...] Kržtitele [...] Za času Pana Pa[...] a Diekana Pastyrze [...] Passky.* 1742.

⁵¹ S. N. Agricola, frýdecký farář v letech 1634–1634 byl podle jeho následovníka J. S. Wolfa „nejzbožnější pastýř“ a „pro kostel, farnost, faru velmi mnoho dobrého učinil“ – podle farní knihy (SOkA FM, FÚF, 112). Viz též SCHIPP, J. K.: *Liber Ecclesiae Fridencensis...*, s. 37; FINDSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 36; KALUS, K.: *Frýdek – město pěti kostelů*, (in:) 60 let Frýdecké spojitelný, Příbor 1929, s. 62–76. Zmíněný misál vytištěný v benátské tiskárně luntů zřejmě v roce 1630 má vlastnický přípis: *Sumpt Ecclesia Frid. opera S. an. A. Niess: 5 R. comparatum 1636.* P. Nikolaides údajně věnoval frýdeckému růžencovému bratrstvu 100 dukátů z prodeje svého majetku při odchodu do morem zasaženého Skoczowa.

Frýdecké bratrstvo nejsvětějšího růžence fungující od roku 1613 až do josefínských reforem a zahrnující v 17. století více než padesát finančních podílníků užívalo také několik vlastních knih. Zřejmě ve své vlastní kapli na frýdeckém náměstí tak roku 1641 fraternita kromě bohoslužebných rouch a náčiní uchovávala „Album“, soupis členů bratrstva, ve vazbě se stříbrným kováním. Dále společenství užívalo dodnes dochovanou pamětní knihu růžencového bratrstva věnovanou také Stanislavem Nikoladiem Agricolou. Kněz Nikolaides byl rovněž členem mariánského bratrstva dokonce až v Příboře, jemuž věnoval třetí díl díla *De christiane perfectione* od španělského jezuita a mystika, ctihodného Luise de Puente (Ponte) tištěný v Kolíně n. R. roku 1617. Tento svazek se v Příboře „neusídlil“ natrvalo a po přechodném uložení u augustiniánů kanovníků v Olomouci nakonec stejně skončil ve Frýdku.⁵² Další knihy odpovídaly zaměření kongregace a jednalo se o blíže neurčená mariánská díla *Ogrod P. Ma.* v červeně zbarvené vazbě a *Knizka polska o Spusobu Ržikani Ružence*. Tuto sbírku ještě roku 1643 rozšířil tehdejší hejtman panství, rektor konfraternity a dobrodinec farnosti Tomáš Mikuláš Petrici (Petřík, Petricius) z Lindenberka (1602–1650) o misál

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁵² Údaje o knihách růžencového bratrstva čerpány z jeho zmíněné pamětní knihy sepsané dle titulní strany jeho presesem J. S. Wolfem roku 1641 – SOKA FM, FÚF, inv. č. 97. Na s. 107 a násl. pramen obsahuje *Inwentarz a Poznawani wszech wiecez Rosarij Sacratissimi w Miście Fridku* zahrnující i knihy. Zmíněný Ponteho tisk *De christiane perfectione* má příписy: *Pro Congreg. B.V.M. Prziborium [?] donatus a me Stanislao Nicolaide Eiusdem S. Congreg. mo[...]* ro 1620 Aug. 7. a dále *Exlibris Ex Bibl. Canonic. Reg. S. Augustini Congr. Later. Olomucij ad Omnes Sanctos*.

koupený ve Vídni za 8 zlatých, neboť doposud zřejmě bylo nutno přinášet mešní knihu do kaple na náměstí ze svatojánského chrámu.⁵³

Dále zpráva z vizitace z roku 1679 zmiňuje také samotné knihy mimo chrám, což bylo v případě jiných farností opolského arcijáhenství zcela výjimečné. Zaznamenává při frýdecké církvi mimo zmíněná liturgická a hudební díla celkem 19 titulů, pro srovnání v Bielsku to bylo jen šest knih. V dalších farnostech zejména v Dolním Slezsku, kde byly knihy zachyceny, se jejich počet pohyboval až na výjimky od deseti do třiceti svazků. Kazatelskou oblast ve Frýdku zastupovaly homilie Dionysia Kartuziána, letní část nedělních promluv a postní řeči *Pomerii*, obojí od dominikána sv. Bertranda Louise, *Homiliae doctorum* Paula Diacona a blíže neznámé souborné vydání promluv církevních otců zvláště Jeronýma a Ambrože. K přípravě promluv jistě také duchovním pomáhala *Legenda aurea*, již zmíněná *Vita Christi* Ludolpha de Saxonia. *Bibli* měli ve Frýdku ve velkém foliovém rejstříkovaném vydání, které doplňoval svazek konkordancí a „dílo“ Erasma z Rotterdamu, což by mohl být onen již v 16. století zachycený výklad (paphrases) Pavlových epištol. Pro pastorači také sloužila blíže nespecifikovaná příručka obsahující „strom příbuznosti“, užitečný zejména při ověření možnosti uzavření sňatku. Původně anonymní dílo *Malleus maleficarum* (Kladivo na čarodějnice)

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁵³ Missale Romanum. Venetiis, 1641. Farní knihovna Frýdek, provenience: *Missale Fratemitatis ss. Rosarii fridecij Viennae per Thomam Nicolaum Petriczij de Lindenbergk pro tunc rectorem sodalitatís 8 R ... emptum ... A 1643*. O fundaci T. M. Petříka pro farnost viz AL SAHEB, J. – PINDUR, D. (eds.): *Vizitační protokoly vratislavské diecéze z roku 1697 : Frýdecké arcikněžství*, Opava 2006, s. 15.

bylo pořízeno spíše z osobního zájmu některého z duchovních, církevní předpisy jej nikdy kněžím nepřikazovaly ani nedoporučovaly. Jakkoli to výskyt knihy naznačuje, nelze jen z ní samé jasně odvodit, že by její téma, tedy i na soudobou úroveň poznání dosti nevhodné instrukce k potírání čarodějnictví, bylo na Frýdecku aktuální. Farnost splňovala svou povinnost vlastnit církevní agendu, jakkoli šlo již o její starší podobu (antiqua). Spolu s dvěma svazky označenými jako „roztrhané“ to naznačuje, že skromná sbírka vznikala již přinejmenším v první polovině 17. století a byla využívána.

Další publikovaná vizitační zpráva Frýdku pochází z roku 1697 a eviduje již 35 svazků.⁵⁴ Pouze osm nebo devět z nich bylo zaznamenáno i o 18 let dříve, deset jich chybí. Tato velká změna naznačuje, že hranice mezi knihami farnosti a tituly vlastněnými kněžími byla skutečně velmi tenká a s těžší rozlišitelná. Frýdeckým farářem tehdy byl Jindřich Samuel Wolf z Března, o němž víme, že své vlastní knihy měl. Na druhou stranu Wolf farní bibliotéku zřejmě utřídil, přinejmenším část knih tehdy pro lepší orientaci popsal na hřbetě perem jménem autora a zkráceným názvem.⁵⁵ Z pohledu stavu soudobé knižní kultury ve Frýdku nicméně není až tolik podstatné, kdo se považoval za vlastníka svazků, ale jaké z nich mohli kněží, případně další zájemci využívat. Z výše

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁵⁴ *Consignatio librorum eccl[esi]ae, qui sunt in usu d[omi]norum parochorum loci*, Pramen vydali AL SAHEB, J. – PINDUR, D.: *Vizitační protokoly...*

⁵⁵ Za identifikaci Wolfova písma a upozornění na tuto skutečnost srdečně děkuji Davidu Pindurovi.

zmíněných církví předepsaných knih byl ve Frýdku k dispozici pouze breviář, církevní předpisy na úrovni obecné i diecézní tentokrát chybí. Zato se ale kněží soustředili na praktickou literaturu. Největší část z celkem 35 titulů zachycených při vizitaci představovaly kázání či výklady evangelia. Pro přípravu duchovních promluv je pak doplňovaly česká a latinská kompletní *Bible*, dvojce konkordance v týchž jazycích nebo již dávno se ve Frýdku nacházející *Legenda aurea*. Pro podporu vlastního duchovního života mohla sloužit *Philothea* sv. Františka Saleského nebo týdenní duchovní cvičení sv. Ignáce, kterých se v živé podobě někteří již v pastorační činnosti duchovní účastnili pro vlastní duchovní růst v jezuitských domech.⁵⁶ Z blíže neznámé kněžské pozůstalosti zřejmě pocházely nespecifikované filozofické teze, kniha o Panně Marii Křtinské⁵⁷ nebo dva díly polyhistorické příručky *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* od profesora trnavské univerzity Martina Sentiváni (Svättojánskeho).

Další známý vizitační zápis z roku 1717⁵⁸ kromě chrámových titulů téměř doslovně kopíruje seznam knih zaznamenaný již v roce 1679, pouze dva tituly chybí. Nelze jej tedy vnímat jako dostatečně spolehlivý

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁵⁶ SROV. ZUBER, R.: *Osudy moravské církve II...*, s. 134.

⁵⁷ Zřejmě šlo o tisk: *Audolf Křtinské Neyswětégssý Rodičky Božj Panny Marie...* W Litomyssli : Jan Arnlot, 1665. Knihopis 844.

⁵⁸ PANIC, I. (ed.). *Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717) : Dekanaty: cieszyński, frysztański, frydecki, wodzisławski i bielski*, Cieszyn 1994, s. 116–119. Zápis knih zjištěných ve Frýdku r. 1717 dle Panice cituje také Pawłowicz, W.: *Księgozbiory kapłanów śląskich XIX i XX w.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne“, 38: 2005, seš. 2, s. 421–438.

a nejspíš vznikl „od stolu“ bez fyzické kontroly fondu. Frýdecká církev je nicméně jedinou, u níž tehdy vizitující, zřejmě těšínský děkan a biskupský komisař Jan Gallus Tvarůžka, zmínil existenci nějakých knih, nepočítaje misály a diecézní agendy nacházející se v chrámech nebo sakristiích. Pouze u Frýdku zapsal samostatnou kapitolu *Knihy* (Libri). Celkem jasně to ukazuje na jedinečnost frýdecké farní bibliotéky v celém těšínském knížectví, a to i přesto, že vizitátor nevěnoval knihám větší pozornost.

Farní knihovny ve městech nebo sídlech děkanátů ve Slezsku v 16. a 17. století byly stávajícími badateli považovány za veřejné či předchůdce moderních městských biblioték, tedy jako přístupné širokému lidu ve smyslu měšťanů a výjimečně vzdělaných či výše postavených vesničanů.⁵⁹ I když nám k tomu chybí jakékoli konkrétnější doklady, mohl takovouto charakteristiku na počátku novověku splňovat na Těšínsku leda samotný Těšín, eventuálně Bielsko. Využívání knižní sbírky rovněž mimo zdi fary a čtenářský okruh duchovních by sice mohl naznačovat i zmíněný nejstarší známý vlastnický přípis v knize: *Knihy Kostela Frydeczkiho 1629*, a to tím, že je sepsán česky. Šlo však spíše o doznívání reformačního a renesančního období více nakloněného národnímu

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁵⁹ ŚWIERK, A.: *Śląskie biblioteki...*, s. 85 popisuje děkanátní knihovny v 16. století jako *w pewnym sensie publiczne ... można w nich dopatrywać się poprzodników dzisiejszych bibliotek miejskich. Oczywiście odnosi się to jedynie do największych spośród nich*. Nebo HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien...*, s. 99 i v pozdějším období hovoří o „Stadtpfarrbibliotheken“ jako o „Stadtbibliotheken“

jazyku a dále do Frýdku ještě nestačila dorazit misijní a podobná církevní vrchností řízená prokatolická činnost propagující oficiální komunikaci v latině. Na druhou stranu je nutno připustit možnost, že zejména panstvo vlastníci kostelní patronát, jeho úředníci, přívrženci a snad též vyšší městští úředníci měli v případě potřeby k farním knihám přístup.⁶⁰ Primárně ovšem knihy vždy sloužily především kněžím a u ostatních šlo spíše o příležitostné či prakticky úzkým okruhem osob využívané výpůjčky. Jakékoli alespoň trochu masovější užití z hlediska počtu čtenářů i počtu výpůjček zároveň dokládá absence vlastnických přípisů světských osob v dochovaných knihách sbírky. Pokud by knihovna byla více užívána měšťany a měla pro ně praktický užitek, jistě by alespoň někteří z nich neváhali věnovat jí část nebo všechny vlastní knihy.

Hlavním zdrojem nových přírůstků frýdecké knihovny byly přinejmenším do poloviny 19. století pozůstalosti místních kněží. Ve fondu ovšem nalézáme i pozůstalosti duchovních z okolí. Například Ondřej Antonín J. Bienek (†1709) byl frýdeckým rodákem a kaplanem v letech 1675–1681. Za svého kaplanství ve Frýdku si pořídil již tehdy postarší komentované vydání Nového zákona, ale knihu vlastnil ještě roku 1705 jakožto bruzovický farář, kdy ji nechal převázat. Teprve později, zřejmě až po Bienkově smrti se zase svazek ocitl zpět při frýdeckém chrámu, klidně ale mohl dříve projít ještě rukama jiného kněze, jenž se do knihy

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁶⁰ Využívání farní knihovny také místní inteligencí, zejm. městskými úředníky předpokládá rovněž MAŁECKZYŃSKA, K.: *Księgozbiory parafialne diecezji wrocławskiej*..., s. 583.

nepodepsal.⁶¹ I zběžná prohlídka soupisu sbírky naznačuje, že ve farní či děkanské sbírce stěží kdy probíhalo cílenější pořizování knih, zejm. nákupem. Velká část vícedílných děl má dochovány jen některé svazky, solidní zastoupení i světského dějepisu naznačuje zájmy vybraných duchovních, ale přímo farnosti tyto knihy až tolik sloužit nemohly. Nelze nicméně čekat, že by knihy vlastněné frýdeckými duchovními směřovaly přímo a už vůbec ne automaticky do zdejší institucionální kostelní sbírky. Cenný a obsáhlý (12 sv.) komentář k Starému zákonu od francouzského benediktina A. Calmeta vlastnili faráři v Dobré Josef Kulhanek (1802) a Pavel Prutek (1808), který ovšem zároveň do roku 1803 působil také jako frýdecký kaplan a od roku 1808 jako místní arcikněz. Po nich toto souborné dílo získal Bernard Bartoloměj Skulina a teprve on, jakožto skalický farář, věnoval soubor frýdecké „arcikněžské“ knihovně.⁶² Moralistická kniha pilíře italského kazatelství, jezuity Paola Segneriho *Christianus in sua lege institutus*, zase dříve než frýdecké

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁶¹ *Novum Testamentum haud poenitendis Sacrorum Doctorum scholiis ... cura concinnatis, non inutiliter illustratum...* [3.ed.]. Coloniae : Maternus Cholinus et Matthias Iacobi, 1564. 8°, Ex lib. Andreae Anton Joseph Bienek Cappel. Frid. A. 1676.... compingi denuo curavi 1705 ... *Parochus Bruzovicensis*. Biografické údaje o P. Bienkovi viz příspěvek D. Pindura v *Biografickém slovníku Slezska a severní Moravy*. Nová řada 7, Ostrava, 2005, s. 18.

⁶² Palmet, Augustin. *Commentarius literalis in omnes libros Veteris Testamenti...* Wirceburgi 1789–93, 12 sv., připsy Paulus Prutek archipresb., Jos. Kulhanek Par. Dobrensis., oblatu pro Bibl. Archipresbyteratus Friedecensis a p.t. Bernardo Barth. Skulina par. Skalicensi, patria Friedecensi, in visit. canonica 26 aug. 1818. Ve fondu se nacházejí rovněž výklady Nového zákona od Calmeta a jejich již Calmetem nedokončené pokračování. O J. Kulhankovi a P. Prutkovi viz SCHIPP, J. K.: *Liber Ecclesiae Friedecensis...* a FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 45.

farnosti patřila roku 1769 kooperátorovi v Dobré Karlu Hoschkovi, jehož část knižní pozůstalosti se ocitla i v těšínské děkanátní sbírce.⁶³ Dva tituly zabývající se problémovými vztahy jezuitů se Svatým stolicem a jejich učením dostávajícím se do rozporu s nastupujícím osvícenstvím věnoval Josef Rudel, farář v Těrlicku v letech 1826–1855.⁶⁴ Evangelium opatřené výklady a komentáři s titulem *Evangelium Jesu Christi Syntattomenon* vlastnil dříve dlouholetý zasloužilý skoczowský farář a arcikněž Józef (Lepold) Ružanski (1768–1838), jenž svazek získal jako administrátor těšínské farnosti roku 1806.⁶⁵ Ještě dříve však P. Ružanski jakožto těšínský kaplan vlastnil tisk „neapolského“ kancionálu, který rovněž věnoval Frýdku.⁶⁶

Výklady adventních nedělních evangelií věnoval v roce 1653 bruzevický farář Jan Sculetus „svému příteli“ Matěji Františkovi Tlameciovi (Tlamečkovi, †1682), tehdy faráři v Dobré. Oba duchovní vážal skutečně blízký vztah, neboť Tlamecius působil po smrti Sculeta jako administrátor osiřelé bruzevické církve. Zmíněnou knihu převezl do Frýdku, když

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁶³ Tištěno v Augsburgu a Dillingenu, 1712. ca 800s. 4°. Provenience: *Ex lib. Caroli Hoschek Cooperat. Dobre. 1769.*

⁶⁴ Palafox, Juan. *Briefe an Past Innocenz X. seine Steitigkeiten[!] mit den Jesuiten betreffend.* S.l. : s. n. 1792. 8°; Pascal, Blaise. *Provinzialbriefe über die Sittenlehre und Politik der Jesuiten.* S.l. : s.n. 1782. V obou je dedikační přepis: *Jos. Rudel Par. Tierlicensis. Pro Bibl. Friedecensi.*

⁶⁵ Vindobonae : Aloysius Doll, 1792. 8°. *P Jos. Leop. Ružansky ... Parochie Teschinensis Administratoris 1806.*

⁶⁶ *Katechismus von Neapel.* Wien, 1788. 8°. *Josephi Leop. Ružansky Consist. Secret. et Capell. Teschinensis 1800.* O P. Ružanskim viz GOLEC, J. – BOJDA, S.: *Stownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, T. 2, Cieszyn 1995, s. 199.

tu pro své schopnosti získal působiště a po jeho skonu, údajně v pověsti svatosti, již homiletická pomůcka zůstala zde.⁶⁷ Přímo bruzovické farní knihovně patřil dříve trnavský tisk Flaviovy *De bello Judaico*.⁶⁸ Jeden osamocený svazek německého *Starého zákona* se do farní sbírky ve 20. století zatoulal i od frýdeckých redemptoristů. Původně jej měli spolubratři u sv. Kajetána v Praze, ale snad pro nepotřebnost jej otcové převedli do Frýdku.⁶⁹ Ovšem nejen kněží, ale výjimečně i prostí věřící věnovali své knihy arcikněžské bibliotéce. Skutečně lidový český kancionál s několika polskými písněmi vlastnil dříve služebník v Dobré Karel Brumovský (Brumofsky) a jistá Anna Vítková ve Starých Hamrech.⁷⁰ Dalšími dřívějšími vlastníky nakonec frýdeckých farních knih bez zjištění jejich

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁶⁷ Bartsch, Fryderyk. *In evangelia Aduentus et quae sequentur, Dominicarum commentationes. Ad eos potissimum qui inter Haereticos degunt, iuuandos ordinatae*. Cracoviae, N. Loebius, 1607. 8°, *In Natalis diei recursum ... P. Matthiae Fran. Tlamecij parcho in Dobra... dedicat Ioannes Sculemper parochie Bruzoviensis* 24. Febr. A. 1653, *Ecclesiae Fridecensis S. Ioan. Bapt. O Tlameciowi viz Schirr, J. K.: Liber ecclesiae Fridecensis...*, s. 156; týž: *Historisch-topographische Beschreibung des Breslauer k. k. Diöcesantheils...*, Teschen 1828, s. 37; FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 8, 10.

⁶⁸ Tyrnaviae : Typis Academicis [i.e. jezuitská tiskárna], 1855, 4°, vlastnické příписy: *Joseph Edmund Tempes Parochie Altendorffensis, E bibliotheca parochie Brusovicensis*.

⁶⁹ Frýdeckou knihovnu redemptoristů posléze z největší části (6810 sv.) převzala Slezská studijní knihovna, viz protokol z 6.10.1950 – SOKA FM, Okresní národní výbor Frýdek-Místek (ONV FM), inv.č. 494. Své osobní knihovničky měli i kněží Rudolf Schikora (98 knih) a Ondřej Korvas (35). Většina knih nacházející se v redemptoristickém Exercičním domě nicméně pocházela z jeho vlastní nakladatelské produkce a byla již v létě 1949 předána nakladatelství České katolické charity, dle oficiálních údajů k rozprodeji.

⁷⁰ *Písně aneb Kancyonál, usseobecné swatě Cýrkwe Křestanské Katolické na celý Rok...* W Holomaucy : Aloyzyus Škarnycl, [cca 1830]. 678 s. 8°. Na s. 634–662 polské písně, příписy *Karl Brumofsky Gehilf in Dobra, Anna Vitkova Stare Hamry*.

blíže cest byli olomoucký řeholník Augustin Bernard, olomoucké kláštery jezuitů, minoritů a augustiniánů kanovníků, blíže neznámý ve Frýdku roku 1788 pobývající Jan Mikuláš Grandmougin, goleszowský farář Franciszek Mateusz Knöbel (1714–1772), těrlický farář Bartoloměj Josef Krzewsky?, opolský kanovník Alois Christophorus Miklis, kněží Josef Krupa, Franciszek Ignacz Heim, Jerzy Kubin, Ignác Josef Mazurek a další.

Blíže zmínky o osobních či soukromých knihách či knižních sbírkách přímo frýdeckých kněží máme až z období katolické restaurace od poloviny 17. století. Ideálním pramenem jsou v tomto ohledu pozůstalostní inventáře nebo testamenty kněží, nám však v případě Frýdku budou muset stačit vlastnické vpisy v samotných knihách.⁷¹ U jednotlivých kněží působících ve Frýdku tak známe jen několik konkrétních knih, přestože podle meritorně široce pojatých (po celé Moravě) bádání Rudolfa Zubra měly osobní knihovny kněží v 16. století průměrně 10 až 20 knih, v následujícím věku pak dokonce až 50 nebo 100 knih.⁷²

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁷¹ Odvozovat složení soukromých biblioték kněží dle vlastnických záznamů dochovaných ve farních, děkanských apod. sbírkách může být zavádějící, neboť zejména profánní obory odpovídající osobnímu zájmu kněze nemusely v knihovně církevní instituce vůbec skončit. Srov. již středověký případ vratislavského křížovníka Mikuláše Wendelera († 1423), který ve svém testamentu nařídil své lékařské a „filozofické“ (tedy i např. fyzikální či matematické) knihy prodat a za získanou částku nakoupit výbavu pro uložení pozůstalých teologických děl. Viz HOFFMANN, H.: *Schlesische Kirchenbüchereien...*, s. 95. Pozůstalostní inventáře kněží v Praze z hlediska jimi vlastněných knih popsala detailně Svobodová, M.: *Knihovny pražských kněží z let 1671 až 1713*, „Documenta Pragensia“, 9: 1991, s. 489–517.

⁷² ZUBER, R.: *Osudy moravské církve II...*, s. 120.

Již první frýdecký arcikněz a místní rodák **Ondřej Germanides** (Němčík, Němeček, farář v letech 1640–57) po sobě na faře zanechal breviář, snad v honosnější chorální úpravě, neboť informace o něm se dostala i do vizitačního zápisu z roku 1679.⁷³ Není nijak překvapivé, že vlastní knihy měl také proslulý kazatel a znalec rozličných vědních oborů **Jan Jerzy Clemens** (Klemens), jehož místní životopisci a historici popisovali jako teologicky vzdělaného proslulého kazatele a „muže nevšedních duchovních vloh, hluboké učenosti, uchvacující výmluvnosti“.⁷⁴ Jako frýdecký farář, arcikněz a později apoštolský protonotář působil po odchodu z Dobré od roku 1752 až do své smrti v prosinci 1762. Jistě již v mládí byl jako syn těšínského starosty a student místního jezuitského gymnázia vybaven řádnými knihami. Vzhledem k těmto chválám zaráží, že v popisovaném fondu je jen jedno jemu kdysi patřící dílo,⁷⁵ ostatní své knihy zřejmě Clemens svěřil do jiných, možná soukromých rukou.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁷³ *Breviario a reverendo patre Andrea Germanide donatum*, viz JUNGNTZ, J.: *Visitationsberichte...*

⁷⁴ FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 40; SCHIPP, J. K.: *Historisch-topographische Beschreibung...*, s. 37; SCHIPP, J. K.: *Liber ecclesiae Fridencensis...*, s. 182; z těchto pramenů pak čerpající SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Teschen 1810, s. 41 a násled.

⁷⁵ Jedná se o jednu ze základních protievangelických polemik z pera vídeňského císařského dvorního rady Georga Edera (1523–1587) *Evangelische Inquisition Wahrer vnd falscher Religion. Wider Das geman vnchristliche Claggeschray*. T. 1. Warhafft Abcontrafactur ... Der erste Thayl Euangelischer Inquisition. Ingolstatt : David Sartorius, 1580. Vlastnický přepis: Jo[ann]is Georgii Clemens Parochi Pstrouzensis [i.e. Pstrážna] A. 1728.

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Tištěné erbovní exlibris vratislavského kanovníka a zemského prezidenta nyského knížectví Adama Josepha von Keller z roku 1740. V letech 1750–1557 pobýval při niském kolegiálním chrámu také kanovník Justus Wilhelm Pražma, jehož prostřednictvím se zřejmě tato „knihovna kázání“ ocitla ve Frýdku. (Lohner, Tobias. *Instructissima bibliotheca manualis concionatoria...* Dillingen, 1681. Farní knihovna Frýdek).

Za pouhé torzo z celé knižní sbírky hraběte **Justa Wilhelma Pražmy**, frýdeckého faráře a arcikněze v letech 1770–1778, lze považovat dva ve Frýdku zachované knižní tituly.⁷⁶ Bezpochyby byla bibliotéka tohoto absolventa římských teologických studií, šlechtice, generálního vikáře rakouské části diecéze a kanovníka bohatší a skončila patrně buď na frýdeckém zámku, kde Pražma po abdikaci na post místního faráře z důvodu věku pobýval, nebo na biskupském Jánském Vrchu, kde 25.4.1792 zemřel. Snad Justus Wilhelm nebo jiný z rodu Pražmů z Bílkova obohatil také chrám o nový misál z roku 1712, když svůj rodový erb s parožími nechal zachytit na stříbrném kování jeho vazby.⁷⁷

Také frýdecký rodák a farář **Jan Petr Gallus Tvarůžka** (Twaruska, cca 1670–1720) si za svého pobytu ve Frýdku budoval vlastní knižní sbírku, k čemuž mu jistě napomohlo postavení biskupského komisaře a s tím související kontakty s duchovními a cestování. Po svém jmenování těšínským farářem a děkanem roku 1712 si sice odvezl knihy

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁷⁶ Le Tourneaux, Nicolas. *Das Christliche Jahr, oder Die Episteln und Evangelien, Auf die Sonn- Gemeine- Ferial- und Fest-Tage des gantzen Jahrs*. Prag : Labaunische Erben durch Adalb. Wilh. Wessely Factorn, 1733. 11 Theile, 2 sv., *Ex lib. Justi Wilhelm Comitis de Prashma Canonici Wratislaviensis ad s. Joannem A. 1747 a Falcii, Donato. Proprioinomio evangelico, overo Evangeliche resolutione...* Venezia, 1717, J.W.C. de Pr. O J. W. Pražmovi viz FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 42.

⁷⁷ *Missale Romanum ... cum Missis Dioecesi Wratislaviensi...* Wratislaviae : sumptibus Joannis Georgii Muffat Bibliop. Brunensis, [chronogram 1712]. Potažen červenou kůží se zlatotiskem, rožnicemi a středovým kováním. To na zadní desce zachycuje erb Pražmů, na přední desce jiný složený znak. Za laskavé zpřístupnění vybraných historických svazků z fondu srdečně děkuji frýdeckému faráři P. Mirosławu Jeselovi a správci farnosti panu Michalu Bučkovi.

s sebou a část jich je dodnes v Těšíně,⁷⁸ později se ale částečně vrátily do Frýdku.⁷⁹ Již jako alumnus v Olomouci složil Tvarůžka podle Scherschnikova zjištění oslavnou řeč na významného frýdečana J. S. Wolfa při příležitosti jeho jmenování biskupským komisařem pro Těšínsko.⁸⁰ Pozadu tehdy nezůstal ani soudobý frýdecký kaplan Matthäus Franz Maisel, který zřejmě současně s Tvarůžkou vydal rovněž v Kylianově olomoucké dílně svůj panegyrik k oslavě nové Wolfovy hodnosti.⁸¹

Své vlastní knihy měli také frýdečtí kaplané, i když zdaleka ne v takovém množství jako faráři a děkané, a rovněž u nich docházelo k vzájemné výměně a posmrtnému předávání tisků.⁸² Nejen kaplani, ale

⁷⁸ Provenienci *Joannis Twaruska 1694 Frydek* v těšínské děkanátní knihovně uvádí PAWŁOWICZOWA, M.: *Książd Jan Bruska...*, s. 99. Další Tvarůžkou vlastněný a ve Frýdku dochovaný tisk Guevara, Antonio de. *Mons Calvariae oder Passions Concept- und Predigen...* Cölln, 1696 má přípis o věnování zřejmě bratislavským kanovníkem knížetem Mikulášem Antonínem Esterházy (1655–1695), který však zemřel o rok dříve, než byla kniha vydána – *Liber iste donatus ab Comite meo Nic. Ant. Esterhazi de Galantha*.

⁷⁹ Pemziger, H. S. *Bonus ordo...* 1704, kde P. Tvarůžka zapsal své vlastnictví nejprve jako frýdecký farář a roku 1712 připsal s chronogramem i svůj titul těšínského děkana.

⁸⁰ *Applaus Panegyrico – Epigrammaticus quem novenus Castalidum chorus tenui modulatur avena honori ...* Henr. Sam. Wolf ... *super novum honoris culmen Commissariatus Episc. feliciter elevaretur...* Olomucii : typis Io. Ios. Kylian, 1692. Viz SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten...*, s. 117.

⁸¹ *Panegyris quam Reverendissimo perillustri ac Eximio Domino Henrico Sam. Wolff de Brzezna ... Commissario Episc. Per. Duc. Teschin. Et adiacentes Districtus dignissimo in felicissima Commissariatus Inauguratione...* Olomucii : typis Io. Ios. Kylian 1692. Viz tamtéž, s. 117.

⁸² Např. *Exempla biblica* od Mikuláše Hanapa (Augsburg, 1734) nese zápisy těchto kaplanů a duchovních: *Patris Gollik liber; Ex lib Joann Witosch p. t. Capellani Friedecensis 1736; Post obitum ejus [L... A...?] p. t. Cap. Frid.; Ex lib. Joannis Swirczek Eccles.; Ex lib. Sebas. Jožischek Eccles.*

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

Knihy kostela frýdeckého Geneze knižních sbírek a knižní kultury při dnešní římskokatolické farnosti ve Frýdku

potřebné pastorační příručky a díla pomáhající vést křesťanský lid si pořizovali i administrátoři poutního chrámu P. Marie, jako například Jiří Pavelec (Paweletz), jenž tuto funkci zastával roku 1773.⁸³

Farní bibliotéky obecně neměly přesnější pravidla pro své fungování, která přinejmenším po formální stránce existovala v kláštorech.⁸⁴ Kromě vlastní vůle správce nicméně mohlo být fungování korigováno nařízeními vyšší instance při vizitacích, vůlí původních vlastníků knih, případně pravidly ustanovitele fundace, pokud nějaká pro knihovnu byla zřízena.⁸⁵ S výjimkou níže popsané učitelské knihovny v polovině 19. století nicméně nejsou při farní či arcikněžské knihovně ve Frýdku známe žádné fundace či fondy pro její udržování, ani pravidla jejího fungování, včetně možnosti půjčování mimo faru.

Až do 19. století zůstává ve Frýdku nejasné umístění popisované knižní sbírky. Zatímco od středověku až po raný barok se častěji setkáváme

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁸³ Vlastnil knihu *Magnum speculum exemplorum, ex plusquam octoginta auctoribus, pietate, doctrina, et antiquitate venerandis ... excerptum...* Coloniae Ag., 1684, s vlastnickými zápisy: Henr. Ant. Pollivius 1705, P. Georg. Paweletz Ecclesiae B.V.M. Administrator Fridecae 1773.

⁸⁴ Výjimku v tomto představovala např. farní knihovna v Nyse, které se ovšem dostalo mimořádného obohacení. Instrukce pro uložení knih a nakládání s nimi vyšly od vratislavského biskupa Františka Ludvíka von Pfalz-Neuburg prostřednictvím administrátora diecéze v roce 1697 při příležitosti převzetí knižní sbírky bývalého místního semináře do správy fary. Viz KASTNER, L.: *Geschichte der Stadt Neisse, 1. Th., 3. Bd.* Neisse 1866, s. 199. Pro klášterní knihovny řády srov. PRAŽÁKOVÁ, B.: *Strahovský knihovní řád z roku 1672*, Strahovská knihovna, 5–6: 1970–1971, s. 405–420 nebo KAŠPAR, J.: *Knihovna františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze (dějiny, knižní fond a současný stav)*, (in:) *Historia Franciscana II*, Kostelní Vydří 2005, s. 225–268.

⁸⁵ Část fundace pro farnost vymezil pro nákup nových knih např. farář Johann Felix Pedewitz v již zmíněné Nyse na sklonku 17. století. KASTNER, L.: *Geschichte...*, s. 202.

u církevních knihoven se snahou o co největší přiblížení knih chrámu (sakristie, kruchta nebo aspoň místnost těsně navazující na kostel), od 18. století se knihy spíše stěhovaly na faru.⁸⁶ Frýdecká fara byla postavena okolo roku 1612 za působení faráře Martina Andreadese. Stavba byla přinejmenším z větší části dřevěná, ale zřejmě kvalitně postavená, a nově ji nechal opravit či vyzdít v 30. letech 17. století farář Stanislav Nikolaides. Nicméně stejně zchátrala, takže roku 1768 zařídil duchovní správce K. Ibram ze Suché na náklady patronky hraběnky Karoliny Františky Terezie Pražmové novou zděnou budovu.⁸⁷ Do té doby nelze jednoznačně určit, zda byla kostelní knižní sbírka uchovávána někde v kamenném chrámu, nebo kněží dali přednost jim bližší, ale přesto velkou část doby chátrající dřevěno-zděné faře. V nové farní budově z 80. let 18. století knihy umístili do prvního (horního) poschodí, jistě lépe zabezpečenému proti vlhkosti i zlodějům než přízemí, konkrétně do místnosti sloužící spíše jako skladiště sousedící s ložnicí.⁸⁸ Pokud

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁸⁶ Srov. příklady v Nyse – KASTNER, L.: *Geschichte...*, s. 205; Sloupnici – MYŠÁK, M.: *Geneze a evidence knižního fondu římskokatolického farního úřadu ve Sloupnici (staré tisky)*, (in:) Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Brno – Olomouc, 2006, s. 137–166, zde s. 142; nebo u Evangelické církve A.V. v Liptovském Mikuláši – ŠMELKOVÁ, A.: *Niektoré knižnice v Liptovskom Mikuláši*, (in:) Kniha 2007, Martin 2007, s. 146–156.

⁸⁷ FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 35, 41; KALUS, K.: *Frýdek – město pěti kostelů...*, s. 66; SCHIPP, J. K.: *Liber Ecclesiae Fridecensis...*, s. 178 (Schipp jako vlastní pamětník té doby uvádí stav fary před rokem 1768 jako „ex toto ligneam et ruinosam“.)

⁸⁸ Inventář fary – SOKA FM, FÚF, inv. č. 190. Inventář není datován, ale dle písma a ze srovnání s jeho následovníkem z roku 1808 popsáním níže je zřejmé, že se již týkal nové zděné fary po roce 1768.

někdy dříve mohly být knihy dostupné i ne-kněžím, z tohoto uložení vyplývá nejen primární, ale také téměř výhradní užívání knihovny místními a částečně dalšími duchovními. Svazky farní knihovny byly uloženy v několika menších na sebe poskládaných policích a v jedné široké skříni uzavíratelné dvěma křídlovými provizorními dveřmi. Jak dokládá inventář farnosti z roku 1808, místnost zvaná prostě jako „sousední“ (Nebenzimmer) zůstala určena pro uložení farní bibliotéky i později. Vyměněn byl jen prostý mobiliář – kromě několika nových uzamykatelných skříní, snad pro archiv či jiné cennosti, byly již svazky naskládány do jiných třech knižních skříní určených výslovně pro „uchovávání farní knihovny“ a opatřených dvířky se zámkem.⁸⁹ Své vlastní knihy si tehdejší kněží spolu s ostatními osobními věcmi zřejmě ukládali jinde. Sloužily jim k tomu snad další tři knihovní skříně, nejprve uložené v klenuté místnosti v horním patře s železnými dveřmi s archivem a pozůstalostmi po dřívějších duchovních, nicméně v právě popisovaném roce 1808 již přesunuté jinam.⁹⁰ Nevelký objem knižní sbírky umožňoval její snadné přestěhování. Prakticky orientovaná bibliotéka ani neplnila nějakou reprezentativní funkci a nemohli bychom v ní očekávat nějaký zdobený mobiliář či výbavu. Pouze jak se fond postupně rozrůstal objemově, potřeboval také nový mobiliář pro své uložení. Podle dále popsaného

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁸⁹ *Danım befinden sich 3 hölzerne Bücherkästen mit beinwandenen[!] Thüre und Schlüsselen zum Aufbewahrung der Pfarrbibliothek – SOKa FM, FÜF, inv. č. 5, s. 192.*

⁹⁰ *...die von nunmerigen Pfarrern angeschalt sind, und aberfals pro Inventario derbleiben – tamtéž, s. 191.*

katalogu již v roce 1844 sloužilo k uložení svazků celkem deset knihovních skříní (Fächer), z nichž většina měla po čtyřech policích, pouze dvě z nich pro folianty jen po dvou. Jelikož výška jedné skříně mohla být podle zmíněného okolo 130 cm, je docela možné, že byly vždy dvě skříně uloženy na sebe. Toto uložení bylo nejspíš vytvořeno nedávno před vznikem samotného soupisu někdy na počátku 40. let 19. století. Nezdá se pravděpodobné, že by milovník historie J. K. Schipp, farář do roku 1836, připustil, aby různé staré knihy nebo i Scherschnikovy *Nachrichten von Schriftstellern* byly zařazeny do nijak neseříděné kategorie a smíchány bez ohledu na obsah s ostatními díly.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Rekonstrukce
možného
vzhledu
frýdecké
arcikněžské
knihovny
podle jejího
katalogu
z roku 1844
(fotomontáž z
knihovních
interiérů
v archivu
autora).

Nejstarší známý katalog v pravém slova smyslu zachycující frýdeckou farní a nyní již jasně také arcikněžskou bibliotéku pochází z roku 1844.⁹¹ Přestože mohl existovat starší soupis a spolu i s jinými staršími archiváliemi farnosti se nedochoval, není o něm jinde zmínka a až na výjimky nebyly obecně farní knihovny evidovány s takovou pečlivostí jako třeba klášterní.⁹² Ani tento katalog z roku 1844 nebyl vytvořen z vlastní iniciativy frýdeckého duchovenstva. Naznačuje to spolu s ním dochovaný koncept dopisu generálnímu vikariátu vratislavské diecéze pro rakouské Slezsko z 30. června 1844 oznamující zhotovení soupisu knih. Autor, pravděpodobně arcikněz Jan Koziar, se v něm odvolává na hlášení o knihovně požadované každé tři roky (Triennial-Bericht) a již předtím vyhotovené roku 1841. Lze předpokládat, že utřídění a sepsání biblioték bylo tehdy pro celý generální vikariát nařízeno, neboť dopis se netýká jen Frýdku, ale zmiňuje i ostatní farnosti frýdeckého arcikněžství.⁹³ Zřizování farních a děkanátních knihoven bylo totiž v monarchii nařízeno

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁹¹ SOKA FM, FÚF, inv. č. 326. Svázané listy foliového formátu bez desek.

⁹² Onou výjimkou byla třeba farní knihovna v Nyse, kde měli dokonce katalog ve dvou verzích – služební v knihovně a archivní. Zde šlo ale o zvláštní případ kvůli převzetí bývalé seminární knižní sbírky vyjádřený vůli zakladatele bibliotéky Johanna Felixe Pedewitze a kontrolovaný i při vizitacích. Nicméně i zde šlo jen o dočasnou situaci a většinu 18. a 19. století byla knihovna neutříděna a bez soupisu. Viz KASTNER, L.: *Geschichte...*

⁹³ O nich se dopis zmiňuje: *Při farnostech Bruzovice, Dobrá, Domaslavice zůstávají farní knihovny ve starém pořádku (in dem alten Kunde). Ve Skalici, Morávce, Borové a Hnojníku nejsou žádné farní knihovny.* Za zmínku stojí, že všechny farnosti či lokále bez knižních sbírek vznikly při reorganizaci farní sítě za josefínských církevních reforem a měly tehdy za sebou cca 60 let existence, zatímco ostatní s bibliotékami byly staršího založení. Koncept hlášení o knihovnách dochován v SOKA FM, FÚF, inv. č. 326.

již dvorním dekretem vídeňské studijní komise z 28. listopadu 1816, ovšem dopad tohoto světského příkazu i jeho pozdějších opakování byl obecně mizivý, jen místy došlo k soupisům stávajících sbírek.⁹⁴

Katalog má obvyklou soudobou, ještě z barokních časů přetrvávající podobu. Je seříděn do 13 oborů zastoupených písmeny,⁹⁵ tím ale shodnost s obdobně tříděnými novodobými klášterními sbírkami končí. Sloupce s bibliografickými údaji o knihách (autor, titul, místo vydání, rok vydání) sice na pohled vypadají pečlivě vyplněny, nicméně při bližším zkoumání ihned zjistíme, že názvy jsou na polovinu 19. století oproti skutečným na titulních listech značně zkresleny. Autor zapisoval knihy spíše podle paměti, pokud právě zpracovávané dílo znal. Nejdůslednější nebyl ani v úplnosti. Při srovnání nejstarších tisků z 16. století v soupisech z 19. a 20. století nalézáme přebývající i chybějící knihy v obou katalozích a není pravděpodobné, že by se tak staré knihy dostaly do fondu až ve 20. století a nemohly být dříve zaznamenány.⁹⁶

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁹⁴ Srov. BAŠTECKÁ, L.: *Farní a kněžské knihovny koncem 18. století na Náchodsku na příkladu Hronova*, (in:) *Východočeská duchovní a slovenská kultura 18. století*, Rychnov n.K. 1999, s. 346–355, zde s. 347 s odkazem na KVĚTENSKÝ, V.: *Knihovny východních Čech 1818–1848*, Hradec Králové 1969; MYŠÁK, M.: *Geneze a evidence knižního...*, s. 154.

⁹⁵ A náboženské a církevní dějiny, B Bible a komentáře, C církevní právo, D náboženství obecně a v konkrétních záležitostech, dogmatická teologie, E morální teologie, F pastorální teologie, G asketická literatura, H básně a próza, J kazatelé, K světské právo, L světové dějiny, geografie, biografie, M různého obsahu (nejen nezařaditelné – miscellanea, ale skutečně směs všeho, co zrovna skončilo v této polici, i když se hodilo do jiných oborů), N folianty různého obsahu.

⁹⁶ Dále např. autor katalogu zařadil spisy sv. Františka Saleského ve francouzštině do roku 1569, přestože autor, církevní učitel se sám narodil až v roce 1567.

Jak dosvědčuje název výše zmíněného katalogu, nesloužila knižní sbírka na frýdecké faře jen místním duchovním, ale v polovině 19. století šlo již jistě o knihovnu výpůjční (Leihbibliothek), což mohla být iniciativa P. Koziara, uvážíme-li jeho níže popsané aktivity okolo místní učitelské bibliotéky. Bohatství frýdecké arcikněžské knihovny bylo bezpochyby dostupné i ostatním kněžím frýdeckého archipresbyterátu a zřejmě i mimo něj. Obdobné sbírky nevelkého rozsahu obohacované zejména z pozůstalostí místních duchovních nebyly ničím výjimečným a existovaly ve většině tehdejších arcikněžství vratislavské diecéze.⁹⁷ Knižní sbírka na faře však byla s největší pravděpodobností přístupná i „veřejnosti“, tedy frýdeckým měšťanům a farníkům. Naznačuje to zejména velký obsah profánní literatury v ní. Próza i poezie ponejvíce napsaná a vydaná v 18. století byla výhradně v němčině. Odpovídalo to více jazykové orientaci místních kněží, než obyvatel Frýdku, kteří sice vesměs němčinu ovládali, ale k německé národnosti se jich hlásilo obvykle okolo 40 procent.⁹⁸ Solidní konkurenci zde záhy vytvořily pročesky orientované bibliotéky Českého čtenářského spolku ve Frýdku a Občanské besedy v Místku (1865)⁹⁹ a postupně i dále zmíněná knihovna školního okrsku.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

⁹⁷ HERBER, C.J.: *Statistik der Bisthums Breslau*, Breslau 1825, s. 93.

⁹⁸ KONEČNÝ, J.: *Přírodní poměry a vývoj města Frýdku Místku*, (in:) 700 let Frýdku-Místku, 1965, s. 9–37, zde s. 9.

⁹⁹ GROBELNÝ, A.: *K národnímu vývoji ve Frýdku Místku ve 2. polovině 19. století*, (in:) 700 let Frýdku-Místku, 1965, s. 77–91, zde s. 80.

Podle zmíněného soupisu obsahovala frýdecká arcikněžská knihovna v polovině 19. století celkem 1 069 svazků. Její obsahově největší část (14%) na pohled překvapivě nepředstavuje duchovní obor, ale „světové dějiny, zeměpis a biografie“, i když do životopisů byli zařazováni i světci a církevní představitelé. K přečtení a vypůjčení tak byla ve Frýdku k dispozici obecná díla o dějinách různých dob, zeměpisné přehledy jako sedmisvazkový přehled celého světa *Erdebeschreibung* od německého teologa a geografa A. F. Buschinga. Dále byly k dispozici biografie papežů, králů i národních světců jako Cyrila, Metoděje nebo Jana Nepomuckého a nechyběla ani regionální literatura.¹⁰⁰ Beletrie se dostávala do sbírky nicméně až v 19. století, kdy byla vydávána, a nepatří do staršího historického jádra fondu. Druhým nejhojnějším oborem sloužícím tentokrát již výhradně pro účely kněží byly nijak nepřekvapivě kázání a homilie. Také do nich ovšem byly od barokní doby zakomponovány mimo duchovno také praktické rady do života a hospodaření či rolnictví.¹⁰¹ Několik obsáhlých osmi až desetisvazkových souborů promluv¹⁰² dokládá zájem frýdeckých duchovních o náboženskou úroveň křesťanského lidu. Naprostá většina kázání ve frýdecké sbírce byla v němčině. Ukazuje to na postupnou germanizaci Frýdku v 19. století a podíl

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁰⁰ Např. Heneliova *Silesiographia renovata* (Wrocław a Lipsko, 1704) nebo *De Silesiorum nominibus antiquitates* od Martina Hankeho (Lipsko, 1702).

¹⁰¹ ZUBER, R.: *Osudy moravské církve II...*, s. 119.

¹⁰² Např. sbírka sestavená biskupským radou v St. Pölten Adamem Forstnerem s názvem *Homiletische Bibliothek für Seelsorger und Prediger*. St. Pölten, 1786–1791.

místních kněží na ní. Šlo o zásadní změnu v posledních sto letech od poloviny 18. století, kdy se ve frýdeckém archipresbyterátu vesměs všude kázalo „moravsky“.¹⁰³ Jen tři svazky kázání byly v polštině, z toho dvě se vztahovaly k mariánské úctě v Čenstochové.

Další bohaté zastoupení měla teologie různého zaměření či církevní historie. Za zmínku zde stojí výchovně laděné monumentální církevní dějiny katolického konvertity Friedricha Leopolda hraběte Stolberga s názvem *Geschichte der Religion Jesu Christi* (2. vyd.), jichž měli ve Frýdku 38 svazků, takže zabraly celou jednu knižní polici. Několik univerzitních tezí naznačuje obvyklá místa studií frýdeckých kněží v Olomouci, Praze a Vídni. Svazky velkého (foliového) formátu byly bez ohledu na svůj obsah ukládány do dvou skříní zvlášť. Spolu s menšími formáty se tak v celkem třech skříních nacházely obsahově neurtříděné tituly („verschiedenen Inhaltes“), což prakticky znamenalo zejména slovníky, gramatiku, latinskou klasiku, domácí příručky, logiku, fyziku, ale i univerzitní teze. V chrámu sv. Jana Křtitele bychom již v barokní době a zřejmě i v popisovaném 19. století kromě misálů či agendy zřejmě našli také několik hudebních rukopisů či tisků. Alespoň to naznačují doklady o bohaté muzikální produkci v kostele

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁰³ Výjimkou byly Bludovice, kde se používala polština. Viz ŠMERDA, M.: *Protireformace a národnostní situace v Horním Slezsku*, (in:) *K otázkám dějin Slezska*, Ostrava 1956, s. 105–107; PITRONOVÁ, B.: *Národnostní poměry na Ostravsku v 17. a 18. století ve světle pramenů církevní provenience*, „Ostrava“ 17: 1995, s. 60–71.

vycházející z četných hudebních nástrojů na kůru.¹⁰⁴ Příležitostně odebírali ve Frýdku i periodika.¹⁰⁵

Nejvíce knih ve fondu ze 17. až 19. století bylo vydáno ve Wrocławu, Praze, Olomouci či Trnavě a pak ve velkých evropských tiskařských centrech jako Antverpy, Kolín, Frankfurt či Paříž. Z hlediska roku vydání jednoznačně mezi knihami převažuje 18. století, což ale nijak neznamená úpadek popisované bibliotéky v první polovině 19. věku. Pohlédneme-li totiž do známých knih pořízených Josefem Karlem Schippem, farářem v dlouhém období 1788–1836, jež již byly v době sepsání katalogu ve farní sbírce, zjistíme, že rovněž preferoval kvalitní, nicméně starší a tím snad i levnější knihy. Celé 19. století rozhodně neznamenalo nějaký úpadek knihovny způsobený snad osvětčenstvím, ba naopak, jak je doloženo dále.

Právě jednu z nejobsáhlejších knižních sbírek vlastněných osobně frýdeckými kněžími shromáždil zmíněný farář a arcikněz **Josef Karel Schipp** (1751–1836), syn frýdeckého zámeckého úředníka u hrabat Pražmů Josefa Bartoloměje. Se sbíráním knih začal již za svých chlapeckých let. Jako třináctiletý student poetiky 1764 vlastnil tenkou

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁰⁴ Řadu hudebních nástrojů na kůru uvádí již vizitační zápis farnosti z roku 1679. Viz JUNG-NITZ, J.: *Visitationsberichte...*, s. 227–228, z něj čerpající AL SAHEB, J. – PINDUR, D.: *Nejstarší dějiny...*, anebo SCHIPP, J. K.: *Liber Ecclesiae Fridecensis...*

¹⁰⁵ V letech 1831–37 to byl „Österreichische Beobachter“, po roce 1848 to pak byly několikrát týdně vycházející noviny „Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz in der Katholischen Kirche“.

moralistickou příručku vídeňského dvorního kazatele a císařského zpo-
vědníka, jezuity Ignaze Pittermanna (Bittermanna).¹⁰⁶ Již následující
rok mu věnoval člen konventu milosrdných bratří v Těšíně Birinus Hoff-
mann Vergiliova díla, jež Schippovi jistě byla pro jeho těšínské studium
poetiky a rétoriky užitečná a naznačují jeho slibné nadání řečníka již
v školních letech.¹⁰⁷ Během studií filozofie u Fr. Těšánska v Olomouci
s roku 1769 si dále pořídil Makovu učebnici fyziky.¹⁰⁸ Německé vydání
Písma svatého obdržel Schipp roku 1770 jako dvacetiletý student třetího
a předposledního ročníku bakalářského stupně teologie v Olomouci
z dědictví třetí manželky Ludvíka Františka Viléma Pražmy (1677–1731)
hraběnky Karoliny Františky Terezie, rozené z Almesloe (1706–1770).
Hraběnka spravující panství a patronáty v době nedospělosti svého syna
Jana Nepomuka Ferdinanda a dáma řádu křížovníků s červenou hvězdou

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁰⁶ Pittermann, Ignaz. *In Christi Jesu Heiligsten Leiden, und Todt: ... Eine Unendliche Genugthung für die Sünden der Welt...* Wien, 1738, 24 s., *Ex lib. Josephi Schipp S. Poeseos auditoris* 1764... Dále zde Schipp rozepsal všechna svá studia až do ukončení práv a svěcení v roce 1774. Biografické údaje o P. Schippovi mj. uvádí SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten...*, s. 141–143; SPYRA, J.: *Wikariusz generalny ks. Józef Karol Schipp*, „Dziadziectwo“, 1997, č. 4, s. 10–11; FICEK, V.: *Biografický slovník širšího Ostravska. Seš. 3*, Opava 1979, s. 106. VOJKOVSKÁ, E.: *Schipp (Šíp)*, Josef Karel, (in:) *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada. Seš. 9*. Ostrava 2006, s. 90–91; MOZOR, K.: *Szkolnictwo katolickie w Cieszyńskim Wikariacie Generalnym 1770–1925*, Kraków 2002, s. 32; FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 43–44.

¹⁰⁷ Vergilius. *Opera*. Leipzig, 1731. 1091 s., *Ex lib. R.P. Birini Hoffman Ord. S. Joannis de Deo successit Praesens Liber Josepho Schipp Rhetori* 1765 Teschinij.

¹⁰⁸ Mako, Paulus. *Compendiaria physice instituto quam in usum auditorum philosophiae elucubratus est...* Vindobonae : Trattner, 1767. 8°, Possessore Jos. Schipp Physico ... Professore ... Franc. Tessanek A. 1769.

údajně žila v pověsti velmi zbožné a šlechetné ženy.¹⁰⁹ K samotné popisované německé *Bibli* se nicméně Karolina Terezie dostala velmi snadno, a to z pozůstalosti po dřívějších frýdeckých farářích. Medi-
 rytý zdobené *Písmo* totiž nejprve vlastnil Kryštof Paška (Paschka, farář
 1740–1752) a poté jeho druhý následovník Karel Ibram ze Suché (farář
 1762–1770), přičemž jistě není náhodou, že oba sloužili před přijetím
 místa faráře jako zámeční kaplani u Pražmů ve Frýdku.¹¹⁰ Popisovanou
Bibli zřejmě Pražmové až do věnování P. Schippovi považovali za svůj
 majetek, přestože ji svěřovali frýdeckým duchovním, kteří se ve svazku
 zapsali jako jeho běžní majitelé. Teprve po skonu J. K. Schippa zůstala
 kniha v církevních rukou, což mohla ovlivnit i skutečnost že oproti
 svým předchůdcům byl Schipp ještě více sblížen s frýdeckým zámekem,
 kde sloužili jeho rodiče a sám zde prožil mládí. Je docela možné, že
 podobným způsobem se prostřednictvím Schippových rukou dostala do
 frýdecké arcikněžské bibliotéky i sbírka kanonického práva, kterou cho-
 val ve své knihovně manžel hraběnky Karolíny František Vilém Pražma.

*Studia z dziejów
 kultury piśmienniczej
 na Śląsku
 Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
 BAJGER

*Knihy
 kostela frýdeckého
 Geneze
 knižních sbírek
 a knižní kultury
 při dnešní římsko-
 katolické farnosti
 ve Frýdku*

¹⁰⁹ *Biblia Sacra ... verteutscht durch D. Johann Dietenberger. Nürnberg, 1728. 2°, Ex haeredit. post ... Carolinam Comitem Praschma natam comitem Almeslce, quae A. 1770 14. Junii expiravit obvenit Josepho Carolo Schipp tum Theol. in an III. Auditori A. 1771. O hraběnce Karolíně Fr. T. viz FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 30, který uvedený fakt jistě mj. odvozuje z významné spoluúčasti hraběnky Karolíny na dostavbě Mariánského chrámu, v jehož hrobce Pražmů byla jako první z rodu rovněž pochována.*

¹¹⁰ P. Ibram se poznal se zeměpánem Johannem Nepomukem Ferd. Pražmou během studií v olomouckém jezuitském konviktu a hrabě si jej údajně „zamiloval“. Viz SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten...*, s. 95.

P. Schipp totiž po bakalaureátu teologie pokračoval v Olomouci ve studiu práva.¹¹¹

Během svého církevního působení se Schipp spřátelil a spolupracoval s další soudobou významnou osobností kraje Leopoldem J. Scherschnikiem. Zřejmě Schipp tak od něj získal knihu se závěry tridentského koncilu, na druhou stranu také Schipp věnoval exjezuitskému písmákovi několik knih, mezi nimi rukopis zemských práv Kladska ze 17. století.¹¹² Ze Schippem vlastněných knih se ve frýdecké arcikněžské sbírce dochovalo nejméně 10 svazků, kromě zmíněných učebnic též výklady *Písma*, objemné církevní dějiny francouzského opata Gabriela M. Ducreuxe nebo moralistické kvestie. Nejceněnější objemná vícesvazková díla z oblasti církevní a regionální historie si P. Schipp označil na přední desce monogramem I. S.¹¹³ Jde pouze o část jeho sbírky, jejíž většinu si odvezl do Těšína, když byl jmenován biskupským komisařem pro těšínskou část diecéze.¹¹⁴ Nejen do institucionálních biblioték, ale i do dalších

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹¹¹ *Corpus Juris Canonici*. Colon. Mukat. [Basel], 1696. 6 tomi in 1 vol. *Ex bibl. Ill. Dni Comitiss Friedecensis*.

¹¹² Sarpi, P. (ed.). *Historia Concilii Tridentini*. Lipsko, 1669. Schipp Scherschnikovi věnoval *Landesordnung und Privilegien von Glatz*. Viz SPYRA, J.: *Wikariusz generalny ks. Józef Karol Schipp...*

¹¹³ Jedná se o devítisvazkové *Die christlichen Jahrhunderte, oder Geschichte des Christenthums, in seine, Ursprung und Fortgange* od Gabriela M. Ducreuxe (Wien : Jos. Ant Adler von Trattnern, 1777–9. 8°) a třísvazkovou *Moraviae historia politica et ecclesiastica...* piaristů Adolfa Pilaře (Pilarz) a S. Floro a Františka Moravce a S. Antonio (Brunae, Typis Joannis Silvestri Siedler 1785–1787. 8°, Knihopis 7177. VOBR, J.: *Tschechische Drücke...*, č. 18861.

¹¹⁴ P. Schipp se rovněž podílel na vzniku těšínské děkanátní knihovny. Srov. jeho dopis v Książnicy Cieszyńskiej, fond Akta Generalnego wikariatu w Cieszyńie, n. 258.

kněžských rukou šly knihy P. Schippa. Například římský katechismus vratislavského vydání (1737) držel Schipp již jako frýdecký kaplan roku 1778. Svazek, který již farnost měla k dispozici a další nepotřebovala, pak zřejmě ještě za svého života Schipp věnoval Josefu Putzkovi, tehdy faráři v Zarzeczu (děkanát Skoczów).¹¹⁵

Výrazně větší rozsah Schippovy knižní sbírky dokládá také množství vydaných i rukopisných děl po něm pozůstalých, jež z Schippa učinily po redemptoristovi Rudolfovi Schikorovi druhého autorsky nejplodnějšího frýdeckého duchovního, jehož církevně historických děl si vysoce cenil a užíval i L. J. Scherschnik.¹¹⁶ Anonymně nechal v těšínské Procházkově tiskárně publikovat své největší dílo – historický a vlastivědný popis rakouské části vratislavské diecéze vydaný současně se schematismem rakouské části vratislavské diecéze v roce 1828.¹¹⁷ Předcházela mu detailní průzkum pramenů tehdy se ještě nacházejících na jednotlivých farách. Autor v něm neusiloval o podrobný a kompletní popis dějin,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹¹⁵ Vlastnické příписy: ...*Jacobi ... Presb. Eccl., Transiit in ... Josephi [Schipp] p. t. ... k ... 1778, Joseph Putzek* – razítko. O P. Putzkovi viz *Allgemeine Uebersicht des Bisthums Breslau*, in seinen Geist- und Weltlichen Behörden : im Jahr 1802. V tomto roce (1802) působil Schipp již jako biskupský komisař.

¹¹⁶ SPYRA, J.: *Wikariusz generalny ks. Józef Karol Schipp...*, s. 10.

¹¹⁷ *Historisch-topographische Beschreibung des Breslauer k.k. Diöcesantheils unter der bischöflichen Regierung des Hochwürdigsten und Durchlauchtigen Fürsten und Herrn Emanuel von Schimonsky / hrsg. von dem General-Vicariate zu Friedeck. Teschen : Prochaska, 1828. VIII, 142, 72 s. schematismus: Personalstand der Geistlichkeit und Schulen im Breslauer k. k. Diöcesantheile. 72 s..* Srov. též přehledy Schippova díla, jež podávají Eva Vojtková v *Biografickém slovníku Slezska a severní Moravy* nebo SPYRA, J.: *Wikariusz generalny ks. Józef Karol Schipp...*, s. 10; LONZIN, J.: *Historja Generalnego wikarjatu w Cieszyńie, Cieszyn 1926*, s. 18; nebo SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten...*, s. 141.

zpravidla u každé jednotky církevní správy uvádí několik základních historických dat a osobností se zvláštním důrazem na období reformace a násilného šíření protestantské konfese. Nešlo nicméně o první Schippovo publikované dílo, již dříve vydal své historické práce rovněž jako doplňky k administrativním přehledům rakouské části diecéze, na nichž se jistě rovněž podílel. V roce 1808 takto z tiskařské dílny vyšly jeho dějiny frýdeckého mariánského chrámu¹¹⁸ a o dvanáct let později již mnohem šířeji pojaté církevní dějiny Těšínska v době nástupu luteránství.¹¹⁹ Vznikly tak příručky bezpochyby užitečné zejména pro často se podle volného místa a benefícia stěhující kněží. Schipp ve svém díle ani nezapomíná vybídnout jiné kněze k detailnímu vedení kostelních a farních knih, čemuž sám šel příkladem.¹²⁰ V dalších svých pracích se věnoval především minulosti far a kostelů ve Frýdku, Dobré a Bruzovicích nebo historii klášterů v Těšíně a Orlové a zmíněnému reformačnímu období na Těšínsku.¹²¹ I když se P. Schipp zaměřoval především na

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹¹⁸ *Geschichte der Kirche in Wapenka bey die [!] Friedek*. Vyšlo v *Catalogus Venerabilis Cleri Dioec. Vratislaviensis ditionis Austriacae*. Teschen 1808.

¹¹⁹ *Anhang einer kurzgefassten Geschichte in der Führestenthume Teschen eingeführten lutherischen Glaubens-Reformation und der Schicksale der katolischen Religion und Geistlichkeit*. Teschen 1820. Vyšlo současně s *Personalstand der Geistlichkeit und Schulen in Breslauer k.k. Diöcesanteil, Stand des k.k. Breslauer Diöcesanteils mit Ende des Jahres 1820*. Teschen 1820. V rukopise dochováno v SOKa FM, FÚF, inv. č. 147.

¹²⁰ *Jeho Liber Ecclesiae Friedecensis* z roku 1826 (SOKa FM, FÚF, inv. č. 112 nebo Muzeum Beskyd Frýdek, signatura REG 262) představuje dodnes jeden z nejdůležitějších pramenů k dějinám farnosti.

¹²¹ Schippovy dějiny kostelů a far ve Frýdku, Dobré a Bruzovicích spolu se soupisem jejich privilegií – SOKa FM, Archiv města Frýdek, inv. č. 13. FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 44 dále uvádí Schippa jako autora farních a kostelních inventářů.

historii, nenechával bokem ani přítomnost a shromáždil mnoho poznámek a výpisků z novin o aktuálním dění v Evropě v oblasti politické a vojenské. Zachovaly se rovněž jeho „poznámky a filozofické texty o katolické církvi, státu, francouzské válce a svobodě vyznání.“ Není tak divu, že i tiskem vyšla jeho promluva při příležitosti osvobození papeže Pia VII. z Napoleonova zajetí, vydaná roku 1814 v Těšíně, zřejmě rovněž v Procházkově tiskárně. Jde o jediné jeho známé dílo v češtině, ostatní psal německy, případně latinsky.¹²²

Ve stejné době jako Schipp působil ve Frýdku také kaplan, administrátor poutního chrámu a později sekretář generálního vikariátu **František Kohut** († před 1876). V popisovaném fondu se po něm zachovaly čtyři tituly, mezi nimi čtyřsvazkové souborné vydání usnesení církevních koncilů nebo třísvazková učebnice morální teologie A. K. Reybergera.¹²³ Fr. Kohut úhledně přepsal frýdeckou pamětní kostelní knihu *Liber ecclesiae* od J. K. Schippa¹²⁴ a byl též autorem jubilejní publikace

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹²² *Kázani na od gegj cýs. kral. a Aposstolské Gasnosti neywyš. milostiwé nařizenau Slawnost na poděkowánj za sstiasné wyswobozeni Gegj Papezské Swattostí Piusa toho gména VII, Složeno a drženo dne 8 Máge 1814 od Josefa Karla Schippa. 28 s. Dochováno např. v Książnicy Cieszyńskiej, sign. KD I 00572-00573 nebo TL 00390 I. O výpiscích a poznámkách J. K. Schippa viz cit. heslo Evy Vojkovské v Biografickém slovníku Slezska a severní Moravy.*

¹²³ Kohutův vlastnický přípis mají: Argonne, Bonaventure. *De optima legendorum ecclesiae Patrum. A. Taourinorum, 1742; Carranza, Barth. Summa conciliorum...* Augsburg, 1778. 4 sv.; Mufaroti, L. A. *Gründliche Auslegung des grossen geboths von der Limbe des Nächsten.* Augsburg, 1768; Reyberger, Anton K. *Institutiones ethicae christianae seu Tehologiae morales, usibus Academicis accomodatae...* Viennae, 1809–13.

¹²⁴ Exemplář v SOKA FM, FÚF, inv. č. 64.

o mariánském chrámu.¹²⁵ Ve svém drobném dvanácterkovém formátu byla zjevně určena primárně pro poutníky přicházející do Frýdku. Kromě historického popisu tvoří většinu díla popis mariánské úcty, obecné duchovní instrukce k poutím, úctě ke svatým a jejich obrazům. P. Kohut sám jistě zažíval mezi poutníky lidovou podobu zbožnosti často se nemálo odklánějící od katolické věrouky. Proto též vysvětluje odpustky či svátosti pokání a oltářní v duchovní rovině. Ukazuje význam modlitby, postavení církve v učení Kristově. Základ díla spočívá více v obecné duchovní rovině – katechetickém ponaučení, menší část textu se vztahuje k samotnému frýdeckému poutnímu chrámu. Z jeho oltářů a obrazů (sv. Petr s klíči, cizoložnice, Zacheus, Máří Magdalena, Marnotratný syn, Kající lotr na kříži aj.) vychází a předkládá jejich duchovní výklad, opět k ponaučení poutníků.

Spolu s katalogem z roku 1844 se ve farním archivním fondu zachoval i další zajímavý pramen – výdaje knihovny v roce 1845. Jejich sepsání jistě rovněž souvisí s tehdejší kontrolou farních biblioték vyššími církevními instancemi a nelze předpokládat, že by podobná účetní agenda byla vedena také v dřívější nebo pozdější době. Celkem bylo pro potřeby knižní sbírky v roce 1845 vydáno 91 zlatých a 44 krejcarů k.m., za což byly pořízeny nejen knihy, ale i další provozní materiál. Nákup knih probíhal průběžně po celý rok a zahrnoval tisky vydané nedávno i před desetiletími z nejrůznějších oborů, mezi nimi dva pořízené exempláře

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹²⁵ *Stoletá Památka Kostela Panny Marye w městě Frydku, kragíně Slezké, Diecezy Wracláwské roku 1852.* W Holomauci : Frantissek Slawjk, 1852. 146 s.

slabikáře (po 25 kr.), Saleského *Philothea* (6 zl. 15 kr.) nebo modlitební sbírka *Nowá každodennj Obět Bohu* (Hr. Králové, 1818 za 1,5 florénu). Ve čtyřech exemplářích byly koupeny knihy evangelií, chrám dále obohatal nový misál za 6 zl. 15 kr.

Farní škola, jak již bylo zmíněno, fungovala ve Frýdku od 15. století. Velkou zásluhu o její rozvoj měl farář, děkan a od roku 1850 hlavní školní dozorce (dohlžitel) frýdeckého školského okrsku a spolutvůrce popsaneého katalogu arcikněžské bibliotéky Jan Koziar.¹²⁶ Kromě založení nových škol v Lískovci a Starém Městě prosadil Koziar povýšení frýdecké triviální školy na hlavní se čtyřmi třídami, jelikož nejbližší hlavní škola se tehdy nacházela v Těšíně.¹²⁷ Za tyto i níže popsané zásluhy byl rovněž jmenován školním inspektorem těšínského vikariátu. Z našeho úhlu pohledu je však podstatné jeho zásadní přičinění pro vznik učitelské knihovny pro celý frýdecký školní okrsek v roce 1853, jež dle zakládací listiny založil „s úmyslem přispět co možná největšímu intelektuálnímu

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹²⁶ J. Koziar se narodil r. 1791 v Świętoszówce, studoval filozofii a poté teologické disciplíny v Olomouci. Ordinován byl roku 1814 a nejprve působil jako kaplan ve Skoczowě. Měl obzvláštní výmluvnost a pověst nejlepšího kazatele v okolí, proto byl povolán do Těšína jako kaplan či administrátor po boku sešlého děkana Brzesky. Po jeho smrti se stal kaplanem v Goleszowě (1840), od roku 1842 působil jako frýdecký farář a arcikněz, od 1864 čestný vratislavský kanovník, císařem byl vyznamenán „zlatým záslužným křížem s korunou“. Zemřel po dlouhé nemoci 27.12.1869. Viz FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 48 a násl. a pozůstalostní dokumenty Koziaara – SOKA FM, FÚF, inv. č. 282.

¹²⁷ Pro ilustraci měla frýdecká triviální škola v roce 1828 dva učitele a 258 žáků obou pohlaví. Zato v hlavní škole se roku 1857 učilo již 520 žáků. Viz FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 47; SCHIPP, J. K.: *Personalstand der Geistlichkeit...* 1828; MOZOR, K.: *Szkolnictwo katolickie...*, s. 156 a násl., kde autor podává podrobný rozbor školství na Těšínsku.

a morálnímu dalšímu vzdělávání učitelského stavu.“¹²⁸ Zdaleka však nezůstal jen u teoretických konstatování a formálních ustanovení. Pro učitelskou knihovnu sám věnoval nemalý počet 291 vlastních „svazků a sešitů“ knih spolu se skříněmi pro jejich uložení. Tyto pak tvořily nejen základ, ale i většinu fondu v dalších desetiletích. Právem tedy byla až do 20. století bibliotéka neformálně zvana jako „Koziarova“.¹²⁹

P. Koziar si byl kromě tohoto vstupního daru rovněž dobře vědom potřeby udržování aktuálnosti fondu prostřednictvím nákupu tehdy již hojně vycházející školní i dětské literatury. Pro tento účel zakoupil už v roce 1847 dvě státní obligace, každou ve výši 100 zlatých konvenční měny. Z nich byl získáván výnos zpravidla 10 zlatých, resp. později 20 korun ročně. Nešlo nicméně o jediný příjem na provoz bibliotéky. Přinejmenším roku 1853 věnoval Jan Koziar dalších 5 zlatých a 20 krejcarů a celkem 14 dalších učitelů a jejich služebníků ze školního okrsku (Frýdku, Lískovce, Dobré, Bruzovic, Sedliště, Domaslavic, Dobratic, Skalice, Bašky a Borové) přispělo po 20 krejcarech. Díky finančnímu zajištění i kvalitní podpoře fundátora se fond rychle rozrostl na 323 knih v roce 1855, 399 knih v roce 1858 a konečně 246 děl v 583 svazcích v roce 1877. Původní skříně od P. Kozia ani nestačily a roku 1854 musely být přikoupeny další za 24 zlatých. Účetní kniha bibliotéky podává místy konkrétní tituly nakoupených knih. Zatímco v prvních letech šlo

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹²⁸ Opis a koncept zakládací listiny – SOKa FM, FÚF, inv. č. 326. Účetní kniha učitelské bibliotéky – tamtéž, inv. č. 168.

¹²⁹ V úplnější podobě např. „Koziaarschen Schuldistrikts Bibliothekenfond der Pfarre zu Friedeck“.

spíše o jazykově německá díla, 30 titulů pořízených v roce 1859 bylo výhradně českých. Mezi nimi bychom našli *Ztracený ráj* Johna Miltona v překladu Josefa Jungmanna (Praha, 1843), *Trojanské letopisy*, *Život sv. Cyrilla a Methodia* od vlasteneckého kněze a spisovatele Václava Svatopluka Štolce (Brno : Dědictví sv. Cyrilla a Methodia, 1857), historický pohled do rané církve 3. století *Fabiola, čili Církev v katakombách westminsterského arcibiskupa Nicholase P. Wisemana* (tamtéž, 1857), Montalembertův *Život svaté Alžběty* (tamtéž, 1855) nebo cestopis A. Dumase staršího *Hora Sinai* (Praha, 1842). Přímo dětskému čtenáři byly určeny povídky *Geskyně, neb Příhody hrabat Sokolowských : pro rodiče a dítky gegjch* (Praha, 1841), *Písně a básně pro školy národní* z pera Sušilova žáka, kněze, sběratele lidových písní a pohádek Beneše Methoda Kuldy, blíže neurčené dílo s lidovými písněmi a poezií od téhož autora z edice *Horlivý a veselý budíček v rodinách křesťanských* nebo *Dětské hry a zábavy* pražského pedagoga Štěpána Bačkory. Dále šlo z větší části přímo o učebnice, z menší pak příručky, pomůcky a další vzdělávací díla pro učitele. Jakkoli tedy ještě v polovině 19. století dominovala ve frýdecké hlavní škole, jakož i v jiných městech, němčina, již v padesátých letech se zde objevují jasné snahy o šíření českého jazyka, na čemž se přímo podílel i J. Koziar.¹³⁰ Nejen monografie, ale i předplacené

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

Knihy kostela frýdeckého Geneze knižních sbírek a knižní kultury při dnešní římsko-katolické farnosti ve Frýdku

¹³⁰ O stavu školství na Těšínsku srov. Mozor, K.: *Szkolnictwo katolickie...* Jelikož se přímo P. Koziar spravující stále učitelskou bibliotéku podílel na nákupu českých knih, je potřeba poněkud poopravit pohled na něj jako na „germanizátora“ škol na Frýdecku, jež podává rukopis Antonína Hrůzka: *Školství na Frýdecku*, SOKA FM, sign. R 50, resp. jeho stručný popis viz DROBÍŠ, D.: *Významný rukopis, „Těšínsko“*, 1975, č. 3, s. 10–13.

časopisy přibývaly do frýdecké učitelské knihovny. Přejmenším v letech 1853–1856 šlo o „Oesterreichische Schulbote“, o nějž byl zřejmě mezi učiteli velký zájem, neboť předplatné muselo být objednáno celkem na tři exempláře každého čísla. Není divu, stěží by se tehdy v monarchii našel lepší časopis pro pedagogiku určený pro učitele obecních a měšťanských škol. K zmíněnému ještě krátkodobě přibýly jiné předplacené tituly jako „Östereichische Volkzeitung“ (1853) vydávaný v severočeském Varnsdorfu až do druhé světové války a příležitostně další.

Jisté komplikace přineslo školní a učitelské „Koziarově“ bibliotéce zestátnění školství v monarchii v roce 1869. V jeho důsledku se změnilo právní postavení původně církevní školy, farnost se ale odmítla vzdát zřízené učitelské knižní sbírky. Větší ranou byla ale zřejmě Koziarova smrt, péči o sbírku po něm převzal jeho následovník Karel Findinský. Soudě podle účetní knihy knihovny, alespoň z počátku P. Findinský udržoval péči o knihovnu v duchu jejího zakladatele. Poslední údaj o objemu sbírky je zmíněných 583 svazků z roku 1877 oceněných na necelých 300 zlatých. V tomto roce se ještě nakupovalo, jak svědčí přiložené účty knihkupectví Otto Schülera, Bergmann & Töpferwein na horním náměstí v Opavě na 5 a 12,90 zlatých. Nicméně později přestaly být knihy řádně evidovány, stručné účetní výpisy v dalších letech sice uvádí větu „knihovna se skládá z ... svazků v hodnotě ...“, ale již bez vyplněných hodnot. Další frýdecký farář Ondřej Kučera si v roce 1898 dokonce sám zaúčtoval 1 korunu za vyhotovení obligátního a řadu let tohoto

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

stále stejného a stručného vyúčtování. Knihovnu dále umístil v blíže neznámých pronajatých prostorách, přičemž nájem za ně spolkl veškeré výnosy (20 korun ročně) z Koziarem založených státních obligací. Učitelská knihovna se při státním školství stala pro farnost zátěží. Na žádost farního úřadu projednala tuto záležitost frýdecká okrsková školní rada 24. července 1907. Její odpověď nicméně bylo, že není zakládající institucí knihovny, ale tímto je farní úřad. Na pozadí celé záležitosti jakoby stálo financování nebo správa knihovny, o něž frýdecká církev již nestála. Poslední známá zmínka o „Koziarově“ učitelské knihovně je z jejich účetních zápisů z roku 1916 za faráře Josefa Müllera.¹³¹ Koziarova fundace stále vynášela 15 až 17 korun ročně, ale jejich přesnější určení nevíme. Účetní zápis se spokojuje s tvrzením, že byly věnovány okrskové učitelské knihovně ve Frýdku bez konkrétních výdajových položek. Neznáme již další osud knih z této nemalé sbírky, která jistě přispěla k zdokonalení pedagogických kvalit učitelů a postupně díky nákupům českých knih i opětovnému návratu češtiny do frýdecké školy. Dopis Ředitelství státního dluhu v Praze z 14. března 1947 připomínající povinnost farnosti převést vinkulované dluhopisy [Tlametiův]-Schippův studijní fond (9 200 Kč) a Koziarovu nadaci k udržování školní okrskové knihovny (400 Kč) na unifikáční půjčku již situaci nemohl zachránit.¹³² Byly tehdy tři týdny po skonu faráře Josefa Müllera a záležitost neměl

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹³¹ SOKA FM, FÚF, inv. č. 168.

¹³² Dopis č.j. 1356/47, dochován v SOKA FM, ONV FM, inv. č. 482.

kdo řešit. Jeho následovník P. Karel Blahut tak převzal faru s kostely i včetně neřešených státních závazků.¹³³ Tyto již státními úřady vydané dokumenty jen potvrzují, že výnosy z obligací nebyly 26 let, tj. od roku 1921 vybírány a učitelské knihovně nebyla nejen po finanční stránce věnována pozornost.

Vzhledem k popsáným zásluhám Jana Koziara o budování arcikněžské i učitelské knihovny není nijak překvapivé, že si tento bibliofil budoval i vlastní knižní sbírku, jejíchž téměř 300 svazků později učitelské bibliotéce věnoval. Ke svým knihám se zřejmě dostal zejména jako administrátor po boku nemocného děkana Brzusky, zakladatele těšínské děkanátní knihovny mezi lety 1818 a 1840. Právě z těšínské děkanátní sbírky v roce 1818 získal kapesní francouzské vydání *Vulgáty*, které jako první vlastník držel orlovský mnich a v letech 1710–1729 opat Lambert Klönn, jehož knihy nalézáme i v děkanátní těšínské sbírce.¹³⁴ Nešlo zdaleka o jediný tisk, jenž dříve vlastnil jiný duchovní z Těšínska, a když po jeho smrti se octil v těšínské děkanátní sbírce, dokázal ho zde P. Koziar najít a získat. Vše jistě díky přízni J. P. Brzusky, kterému Koziar v nemoci jakožto těšínský kooperátor, administrátor a později kaplan v letech 1816–1838 vypomáhal. Poutavé čtení a zároveň kázání *Reden von den Geheimnissen des leideden Heilandes* svázané spolu s *Reden über die*

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

Knihy kostela frýdeckého Geneze knižních sbírek a knižní kultury při dnešní římsko-katolické farnosti ve Frýdku

¹³³ Protokol o odevzdání fary, kostelů a obročí P. Blahutovi ze 27. 3. 1847 – SOKA FM, ONV FM, inv. č. 482.

¹³⁴ *Biblia sacra...* Lugduni [Lyon] : Apud Claudium Carteron, 1691. 947 s. 12°, Farní knihovna Frýdek, podle vlastnického přípisu v knize.

vornehmsten Gegenstände des Leidens J. Christi od J. Haberkorna von Habersfeld (Wrocław, 1777 a 1779) či geografickou encyklopedií J. Hübnera *Reales Staats- Zeitungs- und Conversations-Lexikon* (Leipzig, 1777) vlastnil nejprve člen konventu milosrdných bratří v Těšíně Benno Victorin. Spolu s dalšími nejméně dvěma knihami jej věnoval nejvyššímu představiteli katolické církve na Těšínsku Antonínu A. Löhnovi. Odtud je současně s množstvím ostatních svých knih Löhn odkázal před svou smrtí v roce 1806 těšínské děkanátní knihovně a zde je našel a společně s jinými knihami i přes čerstvě přidanou vlastnickou nálepku bibliotéky převzal v roce 1821 do své osobní sbírky P. Koziar.¹³⁵ Jeho takto získané knihy se spolu s vlastníkem ocitly na dva roky v Goleszowě, kde byl Koziar jmenován kaplanem a od roku 1842 je P. Koziar užíval ve Frýdku, kde kromě přechodného přemístění na jižní Moravu zůstaly dodnes. Zřejmě obdobným způsobem putoval i *Tractatus de sacramentis* od rektora krakovské univerzity Adama Opatovia (Opatowczyka, Kraków, 1642) Vystřídal se v rukou několika duchovních, z nichž první byl zřejmě Christian Jurovius, farář v Krzeszowě. Strumieńskému faráři Janu Nep. Globischovi pak roku 1732 traktát věnoval biskupský komisař

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

Knihy kostela frýdeckého Geneze knižních sbírek a knižní kultury při dnešní římsko-katolické farnosti ve Frýdku

¹³⁵ O knihách věnovaných P. Löhnovi br. Victorinem a uložených dodnes v Těšíně a vůbec o jeho obsáhlé sbírce čítající nejméně 231 děl ve více než 300 svazcích viz PAWŁOWICZ, W.: *U źródeł Biblioteki Dekanatu...*, s. 21 a násl. J. Koziar si knihy zřejmě pečlivě vybíral, na konfesně pestrém Těšínsku jistě nebyl irrelevantní spis A. B. Hilleho *Soll die Scheidewand unter Katholiken und Protestanten noch langer fortbestehen?* (Augsburg, 1819) i další jím takto získaná pastorační díla.

a děkan ve Wodzisławu Pavel Josef Mizia.¹³⁶ Pozdější těšínský farář a děkan P. Globisch poté daroval své knihy těšínskému děkanátu¹³⁷ a patrně díky Koziarovi se svazek, již tehdy zřejmě dosti opotřebovaný, dostal do Frýdku.

Je docela možné, že mezi tehdejším těšínským kaplanem Koziarem a místní církevní knihovnou došlo k vzájemné výměně knih pod ochranou děkana Brzuský. Těšínská děkanátní knihovna totiž dodnes mimo jiné uchovává 11 objemných svazků s biblickými komentáři jezuity Cornelia a Lapide vydanými v Benátkách a Antverpách okolo roku 1700, jež byly původně ve vlastnictví Koziara.¹³⁸ Přímo od děkana Brzuský z jeho osobní sbírky získal Koziar sbírku německých postních kázání brněnského biskupa Václava Urbana von Stuffer.¹³⁹ Nabízí se vysvětlení, že děkan Brzuska se skutečně necítil dostatečně způsobilý ke kázání

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹³⁶ Farní knihovna Frýdek. Poškozeno červotočem, plísni a počínajícím rozpadem papíru. Provenience: [starší] *Ex lib. Christiani Juruij Parochi Krzssouicensis a P. Nierychlo emptus; Ex lib. Pauli Jos. Mizia Comissarij Episcopalis per Ducatum Teschinensem, et Decani Loslensis [Loslau / Wodzisław Śląski] dono devenit inter libros ... Bernardi Joan Nep. Globisch Parochi Strumenensis A. 1732.*

¹³⁷ Dodnes je v těšínské děkanátní knihovně 18 svazků z Globischovou proveniencí. Viz Pawłowicz, W.: *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszylinie...*

¹³⁸ Książnica Cieszyńska, Biblioteka Dekanatu, signatura 1138 až 1149 III. Novější vydání Corneliových výkladů evangelií (Augsburg, 1767, 2 sv.) s proveniencí těšínského děkanátu („Decanatus Teschinensis“) se zas pro změnu dochovaly ve frýdecké sbírce. Vlastnický přípis P. Koziara svědčící již o jeho raném zájmu o školství nese také tamtéž dochovaný *Allgemeine Lesebuch für katholische Bürger und Landleute für Stadt= und Landschulen...* Bamberg, 1804, sign. 1900 I.

¹³⁹ *Passionspredigten, gehalten im Jahre 1820, in der zur brünner Dompfarre gehörigen Filial-Kirche St. Michael.* [Brünn] : Johann Georg Gastl, [1820?]. 128 s. 8°, Farní knihovna Frýdek.

v němčině, a tak cítil, že dílo promluv lidu bude užitečnější v rukou v němčině mnohem zběhlejšího řečníka Koziara. Blíže neznámým způsobem se frýdecký arcikněz a školní inspektor dostal i ke kněžské příručce *Hortus pastorum* Jacoba Marchantia, kterou užívali ve svém konventu opavští františkáni, jejichž knižní sbírka byla rozprodána v akci v Opavě 30. a 31. srpna 1797.¹⁴⁰ Láska ke knihám i duchovní péči P. Koziara byla zřejmě v okolí mezi duchovními známa, když mu v roce 1864 při příležitosti Koziarova padesátiletého výročí kněžství a jmenování čestným vratislavským kanovníkem věnoval tehdy kaplan a později skalický farář Martin Jiříčný bohatě zdobený v Benátkách vydaný mešní kánon určený zejm. svou okázalostí pro biskupy a preláty.¹⁴¹

Několik nabídkových knihkupeckých seznamů zaslaných frýdecké farnosti v 60. letech 19. století¹⁴² bezpochyby souvisí s aktivitou Jana Koziara a jím prováděným nákupem knih, pouze již nelze určit, zda blíže souvisely se knižní sbírkou arcikněžskou, učitelskou nebo osobními knihami tohoto kněze. O pečlivosti a hlubokém vztahu Koziara ke knihovnictví svědčí i razítko s textem „Ioh. Koziar“, jímž si část svých svazků označil. Známých a dochovaných 17 svazků ve frýdecké

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁴⁰ Srov. tištěný aukční katalog Karmášek, Josef. *Alphabetisches Verzeichniss der in der Bibliothek der aufgehobenen Franziskaner in Troppau sich befindenden Bücher, welche veräußert werden sollen.* Brünn, 1797.

¹⁴¹ *Canon missae ad usum Episcoporum, ac Praelatorum.* Venetiis, 1790. velké 2°. Provenience: ... domino Joannis Koziar ... archipresbytero et parcho friedecensi ... occasione Jubilaei sacerdotalis ... 1864 ... offerunt Martinus Jiříčný Cap, Joannes Goril Capel. Srov. FINDINSKÝ, K.: *Dějepis farního...*, s. 47.

¹⁴² SOKA FM, FÚF, inv. č. 324 „Varia“.

a 12 v těšínské děkanátní knihovně představuje spíše jen torzo celé jeho původní sbírky.

Dvě studijní příručky teologie a morálky držené původně olomouckými jezuity pomohl přivést do Frýdku jezuita a později učitel těšínského gymnázia Franz Lohr.¹⁴³

Jiné dvousvazkové morální dílo trnavsko-vídeňského jezuitského profesora kontroverzistiky a právníka Mikuláše Mušky *De actibus humanis* měl v roce 1825 těšínský student Joseph Lorisch.¹⁴⁴ I když jde pouze o domněnku, mohly se i tyto původně se v Těšíně nacházející učebnice dostat do Frýdku díky školním a učitelským aktivitám J. Kozíara. Cesty knih mezi duchovními na Těšínsku skutečně nebyly někdy jednoduché. Sbírkou kázání *Concionum sylva nova* od Matthiase Fabera užíval po prvních dvou vlastních, nám blíže neznámých duchovních, Jindřich Samuel Wolf z Března jako frýdecký farář a arcikněz, tj. mezi lety 1682 a 1700. V tomto roce si ji jako celou sbírku odvezl do Těšína, kde byl jmenován farářem a děkanem. Po něm knihu získal kněz Jerzy Matera a posléze domaslavický farář František Brudna. Po skonu P. Brudny se zřejmě přinejmenším část jeho knih ocitla v těšínské

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁴³ Muszka, Nicolaus. *De actibus humanis ... libri duo, quos in Universitate Vienstensi auditoribus suis exposuit...* Viennae : Trattner, 1760. *Catal. Bibl. Soc. Jesu Olomucii 1764, In usum Theologorum I Anni. A P. Fr. Lohr Esti 4 tomi 2 R.*; Platelius, Jacobus... *Synopsis Vniuersi Cursus Theologici accuratissima...* Pars II. Coloniae Agr., [1687], *Coll. Soc. Jesu Olom. 1692*“, Korlan, P. Fr. Lohr. O P. Lohrovi viz SCHERSCHNIK, L. J.: *Nachrichten...*, s. 114–116.

¹⁴⁴ Na do knihy vloženém potvrzení o zpovědi a přijímání je poznamenáno: *Josephus Lorisch III. fram Studioso, Teschinii 1825.*

děkanátní bibliotéce a teprve odtud se neznámo jak a kdy námi popísané promluvy dostaly do Frýdku.¹⁴⁵ Jeden dnes frýdecký svazek polských kázání pochází původně z Biblioteki Polskiej dla Ludu Kraju Cieszyńskiego, odkud se skrze Scherschnikovu sbírku dostal do těšínské Czytelni Ludowej. Když se tato ke konci 19. století blížila k úpadku, byly její méně potřebné a duplikátní knihy dávány jinam na Těšínsko, zde zřejmě měla sloužit polské menšině ve Frýdku.¹⁴⁶ Na druhou stranu knih v arcikněžské sbírce nejen přibývalo, ale i ubývalo. Jednou z nejceněnějších ztrát zřejmě bylo druhé vydání díla *Geschichte der Religion Jesu Christi* od Friedricha Leopolda hraběte Stolberg, jehož měli ve Frýdku 38 svazků. Obecně však zřejmě zejména zásluhou kněží Koziaři a Findinského knih přibývalo na odhadem 1 500 svazků na přelomu 19. a 20. století.¹⁴⁷

Ještě jednou, někdy v první polovině 20. století byla frýdecká arcikněžská knihovna utříděna a s téměř jistotou lze tuto zásluhu přičíst frýdeckému faráři v letech 1912–1947 ThDr. Josefu Müllerovi (1876–1947). Své schopnosti a v Olomouci a Vidnavě nabyté znalosti si tento frýdecký

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁴⁵ Vydáno v Kolíně n. R., 1654, 2 díly společně svázané. Podle vlastnických přípisů v knize, blíže neidentifikovaní vlastníci zde jsou *Petrus Joannes Radek* a *Lucas Georgius Glanini* [Slanini?]. Dále je na 2. předsádce perem signatura cca 19. stol. A III / I.

¹⁴⁶ DOBROWOLSKI, A. *Kazania na niedziele całego roku*. T. II. Stanisławów, 1834. Viz SZELONG, K.: *Książnica Cieszyńska*, Cieszyn 1995, s. 12–13; DANIEL, M.: *Biblioteka Czytelni Ludowej w Cieszyńie*, „Pamiętnik Cieszyński“, 10: 1995, s. 25–46.

¹⁴⁷ Podle zjištění R. ZUBRA (*Osudy moravské církve II...*, s. 122), měly i chudé „farky“ na Moravě na konci 19. stol. 800 až 1500 svazků knih většinu vytištěných v 17/18.st.

rodák nenechával pro sebe, jak svědčí jeho učitelské působení na vojenském učilišti ve Vídeňském Novém městě, soudobé zapojení do církevně-politických sporů, odvážná ochrana židů za nacismu a zejména misijní

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Vlastnický přípis Jindřicha Samuela Wolfa z Března, frýdeckého faráře a arcikněze v letech 1682–1700 a razítko knihovny frýdecké farnosti v kronice světa od švábského humanistického historika Naclera (Naucner, Johann. *Chronica...* Köln a. R., 1579, Farní knihovna Frýdek).

cesta po Číně, Japonsku, Indii a Blízkém východě, kdy své zážitky zpřístupnil skrze publikovaný cestopis.¹⁴⁸ Frýdecké knihy opatřil novými signaturami z prosté číselné řady a označil je takto štítky na spodní straně hřbetu. Některé z knih také označil kulatým razítkem se jménem farnosti a symbolem jejího patrona – hlavou sv. Jana Křtitele.

Náhled do frýdecké farní knihovny v poválečných letech nám nabízí dotazník z kanonické vizitace farnosti patřící již do olomoucké arcidiecéze ze srpna 1948. Z něj je zřejmé, že oproti dřívějšku zase péče o sbírku upadla, zejména chyběl její aktuální a platný soupis.¹⁴⁹ P. Blahut ve vizitačním dotazníku uvedl, že se žádné knihy neztratily. Není zcela jisté, že jakožto frýdecký farář v letech 1947–1950 měl bez řádného soupisu přehled o všech osudech bibliotéky v předchozích desetiletích. V soupisu archivního materiálů farního úřadu ve Frýdku pořízeném roku 1958 na místě samém z iniciativy okresního archivu je zmíněn nálezný „asi 1500 tištěných knih“.¹⁵⁰

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁴⁸ *Eine Reise nach China und Japan*. Wien : vl. nákladem, 1898. 109 s. 8°. Více o Müllerovi viz Novák, K.: *Z dějin farního kostela ve Frýdku*, Frýdek 1994. Dostupné též na [www: http://www.bazilika.net/](http://www.bazilika.net/) [cit. 15. 8. 2009].

¹⁴⁹ SOKA FM, FÚF, inv. č. 272: ...*Je zde farní knihovna? Ano // Je správně inventarisována? Ne // Neztratily se knihy? Ne... 1 stojan s knihami farní knihovny zmiňuje v roce 1947 vyhotovený inventář fary jakou součást Protokolu o odevzdání fary, obročí a kostelů atd. P. Karlu Blautovi (po smrti Müllera v únoru 1947) ze dne 27. 3. 1947 – SOKA FM, ONV FM, inv. č. 482.*

¹⁵⁰ *Protokol ze dne 30. června 1958 o soupisu archivního materiálu řím. katol. farnosti ve Frýdku ve dnech 6., 20. a 30. června 1958 v úřadovně řím. katol. fary ve Frýdku, přítomní Bohuslav Horák, okr. archivář ve Frýdku, za farní úřad ThDr. František Kalník*. Uložen v archivu Farního úřadu Frýdek. Za upozornění na tento a dále použité materiály a zejména jejich laskavé zpřístupnění srdečně děkuji faráři Miroslawu Jeselowi.

Existenci vzácného knižního fondu zřejmě počátkem 70. let zachytilo Krajské středisko památkové péče v Ostravě.¹⁵¹ I když neznáme konkrétního člověka, který se v rámci střediska památkové péče záležitosti ujal, je jisté, že šlo o osobu dobře obeznámenou s tehdejší situací okolo historických církevních biblioték. V této době, kdy byli duchovní správcové běžně ze státní moci přemísťováni na jiná působiště v rozporu se svými schopnostmi a místními křesťanskými pastoračními potřebami a těm nejspolehlivějším byla pastorační činnost zakázána, se farní knižní sbírky zcela logicky dostaly do pozadí a nemohly stačit odbornému knihovědnému pokroku, jehož těžištěm se staly státní a univerzitní knihovny. Vlastnění starších knih církví se v společenskopolitickém ohledu jevílo jako nežádoucí, a tak ani při případné snaze nebyla velká šance farností zabezpečit dostatečně vhodné a bezpečné deponování fondů. Pracovníci památkové péče v Ostravě byli rovněž obeznámeni s kvalitním přístupem Univerzitní knihovny (UK) v Brně ke konfiskovaným církevním knižním sbírkám. Na rozdíl od většiny jiných států pověřených vědeckých knihoven na úrovni tehdejších krajů zde totiž původní knihovny nebyly smíšeny, ale ponechány jako celek a dokonce odborně zpracovávány. Jistě s vědomím tohoto se krajská památková péče v Ostravě obrátila právě na Univerzitní knihovnu v Brně s uvede-

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁵¹ Z hlediska farních knihoven v České republice nešlo o jediný podobný případ quasi-dobrovolného předání knižní sbírky státní instituci. Farní bibliotéku z Kvasic nedaleko Otrokovic zahrnující více než 700 svazků zase přímo převzal Památkový ústav v Brně. Viz MAŠEK, P.: *Kvasice [Kwassitz] : Pfarrbibliothek*, (in:) *Handbuch der historischen Buchbestände in Europa* [online], Hildesheim 2003. [cit.16.1.2009]. Dostupné na <http://www.b2i.de/fabian>.

ním potřeby sbírku „odborně prohlédnout a případně zpracovat“, zda by se tohoto úkolu nemohli ujmout. UK v Brně a konkrétně její pracovník dr. Vladislav Dokoupil na základě toho oslovil 11. května 1973 farní úřad, za jakých podmínek se může úkolu ujmout a knihovnu „navštívit“ (čas, den) a „prohlédnout“. K tomu je nutno dodat, že Dokoupil měl nebývale hluboké zkušenosti s prohlídkami biblioték ve zrušených klášterech v 50. letech i později. Dobře tak věděl jak základní průzkum frýdecké farní knihovny efektivně provést. Při své prohlídce nicméně zřejmě zjistil vzhledem k popsanému nijak nepřekvapivou skutečnost, že knihy nebyly ideálně uloženy a zabezpečeny. Konkrétní umístění knihovny při frýdecké faře v 50. a 60. letech sice přesně neznáme, ovšem přinejmenším soudobý inventář z doby faráře Františka Kalníka (1950–1967) naznačuje, že knihy bylo nutno stěhovat na různá místa.¹⁵² Vzhledem k soudobé situaci šlo ze strany Universitní knihovny v Brně o zcela kvalifikované rozhodnutí i bez ohledu na konkrétní situaci farnosti ve Frýdku a rozhodně nelze jen vinit církev pro její nedostatečnou péči, že se tehdy historické knihy odjinud nejen z české části Těšínska ztrácely nebo končily ve sběrných surovinách.¹⁵³ V souladu s tehdejšími

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knížních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁵² Nedatovaný „Inventář Frýdek“ zhotovený pro předložení kontrole státním orgánům uvádí kusý záznam *1 trojdielná skříň dřevěná, na*, přičemž účel skříně byl ponechán prázdný. Její popis však zcela odpovídá uzavíratelné knihovně popsané v starších inventářích. SOKA FM, ONV FM, inv. č. 482.

¹⁵³ Srov. např. nález z tisku 16. století původem z neurčené evangelické fary ve vratimovské celulóze v roce 1954. Viz VOCHALA, J.: *Vzácné knižní a listinné památky z lidového vlastnictví na Těšínsku*, „Těšínsko“, 2: 1959, č. 8, s. 9–12, s odkazem na články „Nečekaný nález“ vydané Vladislavem Badurou pod zkratkou -bd- v časopisech „Kostnické jiskry“, č. 27, Praha 1954 a „Přítel lidu“, 8, Český Těšín 1955.

pojetím církve jakožto nepokrokové instituce a trendu převzetí veškerého ekonomického i kulturního potenciálu státem pak buď přímo Vladislav Dokoupil navrhl, nebo někdo jiný z Univerzitní knihovny rozhodl o fyzickém převezení historické části knižní sbírky do skladů UK. Je pravděpodobné, že již přímo při své osobní návštěvě Frýdku Dokoupil vytrídil vzácnější část fondu zahrnující tisky do 18. a částečně 19. století a (před)určil je k převozu. Podle dochovaných protokolů a dopisů fyzicky převzala Univerzitní knihovna staré frýdecké tisky velmi záhy po předchozích aktivitách, a to 28. května a 25. července 1973 a vzhledem k souvislostem i v některém dalším blíže neznámém termínu.¹⁵⁴ Předání historických knih z farnosti státní knihovně tedy nebylo na rozdíl od klášterních či zámeckých sbírek přímo jistou vládnoucí instancí nařízeno. Komunistická strana a jí ovládané úřady nicméně podobně jako v řadě jiných oblastí dokázaly vyvinout na jí nepohodlnou instituci, jakož i občany vč. kněží dostatečný nátlak, aby je přesvědčila k „dobrovolnému“ rozhodnutí, jež by však za předpokladu možnosti skutečné svobodné volby nikdy podobně neučinili. Novější knihy z 19. a 20. století a knižní pozůstalosti kněží z této doby zůstaly stále ve Frýdku. Pět svazků tisků a čtyři literární rukopisy z původně frýdecké

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁵⁴ Podle materiálů v archivu Farního úřadu Frýdek. Na převzetí se ze UK Brno podíleli Vladislav Dokoupil a Jaroslav Vobr. Za stranu církve podepsal jeden předávací protokol tehdejší farář P. Stanislav Valošek. Podle sdělení pozdějšího frýdeckého duchovního správce P. Petra Bauchnera byl tehdejší farář P. Valošek nemocen a navíc se při případném vzdoru obával zbavení státního souhlasu k pastorační službě.

farní knihovny převzal spolu s archiváliemi farnosti a arcikněžství snad v roce 1970 místní okresní archiv.¹⁵⁵

Převedení frýdecké „farní“ knihovny do správy UK v Brně a její fyzické uložení v depozitáři mimo město (snad v Oslavanech) bylo pro ni nicméně docela štěstím. Jako v jedné z mála státních studijních knihoven byly v Brně díky osvícenému přístupu soudobého ředitele dr. Miloše Papírníka původní knižní fondy zachovány jako celky a uchráněny rozsáhlejších ztrát. Obětavou prací Vladislava Dokoupila zde byly ve srovnání s dalšími vědeckými knihovnami zcela ojediněle zpracovávány, a to nejen na úrovni nejvzácnější části, jako rukopisy a prvotisky.¹⁵⁶ Kromě lístkového katalogu zahrnující starší část fondu převezenu na Brněnsko přiřadili ve státní knihovně svazkům nové signatury sestávající z písmene F a číselné řady a takto je označili štítky na přední desce i tužkou na přídeští. Ve Frýdku fyzicky bližších státních studijních knihovnách v Olomouci a Opavě zato došlo k úplnému smíšení původních fondů s bídnou možností jejich rekonstrukce pro účely bádání nebo restitucí. Část konfiskátů, jako rukopisy, prvotisky či silesiaca byla včleněna do základních fondů těchto knihoven, část byla

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁵⁵ Dodnes jsou deponovány jako součást fondu FÚF v SOKa FM. Srov. úvod archivního inventáře k fondu. Za laskavé sdělení podrobností k přebírcce archiválií z frýdecké farnosti děkuji Evě Vojkovské.

¹⁵⁶ Digitalizovaná verze katalogu historického jádra frýdecké farní knihovny převzaté UK v Brně a touto knihovnou zpracovaná je přístupná na [www: http://katalog.mzk.cz/katalog/STT/](http://katalog.mzk.cz/katalog/STT/) [cit. 15. 7. 2009].

předávána jiným institucím, jako Památníku národního písemnictví, část převzal antikvariát.¹⁵⁷

Znovunalezení knih z frýdecké farnosti se v 90. letech podařilo dr. Karlu Novákovi, členovi místní farní rady zabývajícím se mj. místní církevní minulostí. Po jednáních s tehdejší Státní vědeckou knihovnou v Brně bylo i přes několik nedorozumění v záležitosti skutečného vlastníka sbírky docíleno protokolární a fyzické vrácení celkem 384 starších knih farnosti ve Frýdku v roce 1997. Po 25 letech byl historický fond opět fyzicky předán římskokatolické církvi k řádné správě a svobodnému naložení dle vlastnických práv a uložen zpět k ostatním několika stovkám knih původem z Frýdku, okolních farností i knihovniček kněží.¹⁵⁸

Jak je zřejmé, hodnotu frýdecké farní a arcikněžské knihovny netvoří pouze samotné a jako jednotliviny vnímané historické knihy. Hodnota fondu zahrnujícího okolo čtyř set starých tisků včetně deseti vydaných v 16. století a dalších pozoruhodných silesiak není zanedbatelná. Jeli-kož se nejedná o unikáty, jejich badatelských význam může postupně klesat se stále se rozšiřující digitalizací a snadným zpřístupněním historických knih bez ohledu na jejich fyzické umístění. Frýdecká knihovna je však především památkou jako celek spolu se svým osudem. Stopy,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYĄŚ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

¹⁵⁷ Cenný autentický, dobový a současně kritický pohled na postavení konfiskátů ve státních knihovnách obsahující kromě obecných úvah i několik konkrétních dat podal v době politického uvolnění Bohumil Nuska v článku Otázky likvidace rezervních fondů a duplikátů u starých tisků. *Strahovská knihovna*, 1, 1966, s. 187–197.

¹⁵⁸ Za bližší informace k stávajícímu uložení knižního fondu i k jeho vývoji v minulosti v kontextu historie církve a regionu srdečně děkuji Davidu Pindurovi.

ktelé v ní zanechali místní duchovní, jako Wolf, Schipp či Koziar, ale i další osobnosti regionu, z nichž lze připomenout Scherschnika, Löhna, Brzysku nebo rod Pražmů, jistě stojí za řádné udržení, setřídění a odborné zpřístupnění této sbírky do budoucna, když již můžeme být vděční za její šťastné a ne zcela obvyklé přečkání obtížných dekad předešlého století.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Resumé

KSIĘGI KOŚCIOŁA FRYDECKIEGO.

GENEZA KOLEKCJI KSIĄŻEK I KULTURY PIŚMIENNICZEJ

PRZY OBECNEJ RZYMSKO-KATOLICKIEJ PARAFII WE FRYDKU

*Knihy
kostela frydeckého
Geneze
knihovních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Zachowany do dzisiaj księgozbiór parafii i dekanatu we Frydku należy do najcenniejszych zabytków dziedzictwa piśmienniczej oraz kościelnej kultury na terenie Republiki Czeskiej. Najstarszym źródłem wiedzy na temat biblioteki jest spis ksiąg kościelnych, ujęty w jednej z ksiąg miejskich krótko po pojawieniu się we Frydku protestantyzmu. Późniejszych informacji o jej zawartości dostarczają nam protokoły wizytacyjne. Są to jednak dane skąpe i nie zawsze rzetelne. Pomiędzy XVII a XX w. powstawały we Frydku także prywatne biblioteki, stanowiące własność miejscowych księży. Do najważniejszych należały kolekcje J. P. G. Twaruszkí, J. Schippa oraz J. Koziara. Wraz z donacjami oraz spadkami kapłanów z obszaru całego Księstwa Cieszyńskiego stanowiły one główne źródło pochodzenia ksiąg zasilających w tym czasie

zbiory biblioteki parafialnej i dekanalnej. Z 1844 r. pochodzi katalog owej biblioteki. Zestawiony został za czasów proboszcza J. Koziara, który był również założycielem biblioteki nauczycielskiej frydeckiego dystryktu szkolnego. Mimo obiecujących początków oraz ważnej roli, jaką biblioteka ta odegrała w procesie kształcenia nauczycieli i upowszechniania literatury czeskiej, zanikła ona wraz upaństwowieniem szkolnictwa i związaną z tym utratą zainteresowania dla jej dalszych losów ze strony instytucji kościelnych. W latach 1973–1979 zabytkowa część biblioteki została z inicjatywy służby ochrony zabytków odebrana parafii i przekazana do Biblioteki Uniwersyteckiej w Brnie, co być może uchroniło ją przed rozproszeniem i zanikiem.

BOOKS OF CHURCH IN FRÝDEK

Historical book collection, that was founded and cared by the Parish and Deanery in Frýdek, belongs today to valuable and rare relics of librarianship, as well as cultural and church history. Its founding was probably bound with the beginnings of the Parish in the 1st half of the 14th cent. The first and unique source about the library represents the “Note of church books” written in one of town books soon after coming of Protestantism to Frýdek. Church visitation reports offer information about books in the parish in baroque times, although books belonged to marginal topic in these reports and this information should be treated as not very trustful. Several private book collections of priests appeared in Frý-

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

dek from 17th to 20th century. The most important of them were those of J. P. G. Tvarůžka, J. Schipp or J. Koziar. These private libraries together with donations and inheritances of priests from whole Teschen Principality served as main acquisition source for the library of the Parish and the Deanery. Old library catalog was created in 1844 when J. Koziar served as a parish priest. P. Koziar was a founder of Teachers Library of School District of Frýdek too. Despite its lucky foundation and short important role in teachers' education and Czech books dissemination, the library waned as a result of education system nationalization. In the years 1973–1997 the antique part of the parish book collection was deported to be cared by University Library in Brno, that might have protected it against being dispersed.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

MATYÁŠ FRANCISZEK
BAJGER

*Knihy
kostela frýdeckého
Geneze
knižních sbírek
a knižní kultury
při dnešní římsko-
katolické farnosti
ve Frýdku*

Polonica z biblioteki przy ewangelickiej szkole elementarnej w Wiśle (1859–1876)

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

W drugiej połowie XIX wieku na Śląsku Cieszyńskim proces budzenia świadomości narodowej wchodził w decydującą fazę. W monarchii Habsburgów w latach przejściowych (1848–1859) pomiędzy Wiosną Ludów, a wprowadzeniem rządów konstytucyjnych, dokonały się głębokie przemiany społeczne i polityczne. Śląsk Austriacki, do którego należał także Śląsk Cieszyński, objęły doniosłe dla mieszkańców reformy: zniesienie pańszczyzny, uwłaszczenie chłopów i pierwsze kroki w stronę równouprawnienia wyznań religijnych¹.

Zmiany dotyczyły również funkcjonowania szkolnictwa, nad którym pieczę przejęły państwowe urzędy powiatowe i krajowe, a także Ministerstwo Oświaty Publicznej². Jedną z pierwszych grup stymulujących i angażujących się w owe reformy byli nauczyciele ewangelickich szkół

¹ SPYRA, J.: *Wiśla. Dziejże beskidzkiej wsi do 1918 roku*. Monografia Wisły, t. 2, Wiśla 2007, s. 139–141.

² SPYRA, J.: *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX w. w świetle ustawodawstwa i statystyk*, (w:) *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*, pod red. J. Spyry, Cieszyn 2001, s. 185.

ludowych³. W 1848 roku wysłali oni do sejmu austriackiego petycję, w której domagali się m.in. poprawy warunków funkcjonowania szkół, systematycznego zwoływania konferencji nauczycielskich oraz wprowadzenia podręczników w języku polskim⁴. Na czele nauczycieli ewangelickich szkół ludowych stanął Jan Śliwka⁵, który kierował odbywającymi się konferencjami i wydawał polskie podręczniki. W 1859 roku Gottlieb Biermann informował o założeniu przez nauczycieli śląskiego zakładu dla wspierania wdów i sierot nauczycielskich (w 1853 roku) i biblioteczki pedagogicznej dla ich użytku. Ponadto w 1855 roku założono osobną bibliotekę dla nauczycieli i uczniów w cieszyńskiej szkole ludowej⁶ przy Kościele Jezusowym, gdzie nauczycielem był J. Śliwka. W *Słowie o szkołach* dowodził on, iż należałoby utworzyć przy każdej szkole ludowej bibliotekę, aby uczniowie mogli za darmo wypożyczać

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

³ Zgodnie z obowiązującym w monarchii austriackiej ustawodawstwem, szkoły elementarne do 1869 roku określano mianem szkół trywialnych, dopiero Ustawa z 14 maja 1869 roku wprowadzała termin „szkoła ludowa” (i wydziałowa). Ze względu na fakt, że były to cały czas szkoły „dla ludu”, czyli ludowe, poprzestaję na określeniu „szkoły ludowe”, podobnie jak wielu innych autorów.

⁴ BUŁAWA, E.: *Formowanie się intelektualnego, światopoglądowego i zawodowego oblicza polskiego nauczycielstwa szkół ludowych na Śląsku Cieszyńskim do 80. lat XIX w.*, (w:) Książka – biblioteka – szkoła..., s. 225–229; SPYRA, J.: *Wiśla...*, s. 139.

⁵ KOTULA, K.: *Jan Śliwka. Pionier polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa 1933.

⁶ BIERMANN, G.: *Geschichte der Evangelischen Kirche Oester. Schlesiens mit besonderer rucksicht auf die der Gnadenkirche vor Teschen*, Teschen 1859, s. 115. Por. idem: *Historia wiary ewangelickiej w Śląsku austriackim, z osobliwym względem na dzieje ewangelickiego kościoła z łaski danego przed Cieszynem*, przeł. J. Śliwka, Cieszyn 1859, s. 138–139.

książki do domu i informował, w których miejscowościach już utworzono księgozbiory⁷.

Nauczyciele szkół ludowych biorący udział w konferencjach prowadzonych przez J. Śliwkę zdawali sobie sprawę z ogromnego znaczenia książki wydawanej w rodzimym języku uczniów dla ich rozwoju i edukacji. Na Śląsku Cieszyńskim trudno jednak było pozyskać polską literaturę, a szczupłe środki ograniczały możliwości zakupu i zmuszały do poszukiwania źródeł finansowania i darczyńców. Szkoły ewangelickie były utrzymywane przez zbory, które musiały dbać w pierwszej kolejności o budynki sakralne i nie zawsze mogły podołać rosnącym potrzebom. W szczególnie trudnej sytuacji znajdowały się placówki wiejskie, położone w górach, gdzie znaczna część ludności należała do najuboższej warstwy społeczeństwa.

Ewangelicka szkoła ludowa w Wiśle

W połowie XIX wieku, pomimo klęsk żywiołowych, nieurodzajów i epidemii, Wiśła była najludniejszą wsią na całym Śląsku Austriackim⁸. Położoną na uboczu i nieznaną jeszcze miejscowość dopiero zaczęli odkrywać pierwsi badacze i turyści. W 1810 roku książę Ludwik Anhalt, właściciel Pszczyny, wraz z towarzyszami zdobył szczyt Baraniej

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁷ *Rocznik ewangelicki poświęcony rzeczom kościoła i szkoły*, wydał J. Śliwka, Cieszyn 1862, s. 74.

⁸ SPYRA, J.: *Wiśla...*, s. 139–148.

Góry⁹. Wyprawę do źródeł Wisły odbył w 1834 roku krakowski literat Apoloniusz Tomkowicz, który swe wrażenia opisał w „Sławianinie”¹⁰. Uczni z Uniwersytetu Jagiellońskiego i Lwowskiego, poeta-geograf Wincenty Pol i botanik Hiacynt Kanty Łobarzewski, dotarli konno do źródeł Wisły w 1843 roku¹¹. Najbardziej dokładny opis wsi opublikował jednak geolog i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesor Ludwik Zejszner, który przybył do Wisły w roku 1849. W swej relacji podkreślił wykształcenie mieszkańców, zauważając, że we wszystkich dolinach górale potrafili czytać, a wielu z nich pisze wyraźnie, co jak sądził, jest zasługą miejscowego nauczyciela. W samej osadzie dostrzegł obszerny dom proboszcza ewangelickiego i równie znaczną szkołę¹².

Pierwszą, drewnianą szkołę w Wiśle wzniesiono w 1783 roku. Była to szkoła ewangelicka, utrzymywana przez zbór. Do połowy XIX wieku pracowali w niej trzech nauczyciele Paweł Welszar z Puńcowa (1783–1793), Paweł Szarzec z Wisły (1793–1845) i jego syn, Jan Szarzec (1845–1851)¹³. W roku 1824 stanął nowy, murowany budynek szkolny,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁹ WŁODARSKA, T.: *Turystyczne wyprawy księcia Ludwika*, „Materiały Muzeum Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie” 2, Pszczyna 1983, s. 85–87 (cyt. za Sosna, W.: *O początkach turystyki u źródeł Wisły w Beskidzie Śląskim*, (w:) Wisła [1593]–1993. W czterechsetlecie powstania miejscowości, red. W. Gojniczek, I. Panic, Cieszyn 1993, s. 62–70).

¹⁰ TOMKOWICZ, A.: *Źródła Wisły*, „Sławianin”, t. 1, Lwów 1837, s. 155–159.

¹¹ POL, W.: *Obrazy z życia i natury*. Serya I, Kraków 1869, s. 177–179.

¹² ZEJSZNER, L.: *Podróż do źródeł Wisły odbyta w r. 1849*, „Biblioteka Warszawska”, t. 1, 1850, s. 421–441.

¹³ *Tradycje wiślańskiego szkolnictwa (1783–1983)*, Wisła 1986, s. 11–12. W czasie podróży L. Zejsznera nauczycielem w Wiśle był Jan Szarzec.

a nauczanie od 1815 roku prowadzono wyłącznie w języku polskim¹⁴. Liczba dzieci stale rosła osiągając w roku 1852 stan 592 uczniów¹⁵.

W 1851 roku w wiślańskiej szkole pracę rozpoczął Jan Śniegoń (1819–1880)¹⁶. Urodził się w Gródku, ukończył cieszyńskie gimnazjum, a następnie uczył w szkołach ludowych w Lipniku i Puńcowie. Prężnie działał na polu oświatowym, będąc bliskim współpracownikiem J. Śliwki. W Wiśle pełnił różne obowiązki zarówno w szkole i kościele, jak i gminie, wspierając najbiedniejszych uczniów, zakładając drugą klasę oraz doprowadzając do uruchomienia szkoły w Malince. W roku 1859 założył księgozbiór, a w 1862 muzeum szkolne.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Biblioteka ewangelickiej szkoły w Wiśle

Wiślańską bibliotekę ogólnie scharakteryzował Jan Broda¹⁷, który miał dostęp do tego księgozbioru w latach 60. XX wieku i z którego informacji

¹⁴ LONDZIN, J.: *Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskim na początku XIX. stulecia*, Lwów – Warszawa – Cieszyn 1902, s. 19; SPYRA, J.: *Wiśla...*, s. 128–129.

¹⁵ Ibidem, s. 146.

¹⁶ Zob. CIENCIAŁA, T.: *Jan Śniegoń (1819–1880) nauczyciel, działacz społeczny i pierwszy poczmistrz w Wiśle*, „Podbeskidzie” z. 7–8 (9–10), Bielsko-Biała 1983, s. 96–100; GOLEC, J., BOJDA, S.: *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 247–248; *Zacni wiślanie. Słownik biograficzny*, cz. I, red. T. Łączyńska, Wiśla 2000, s. 111–113; SZCZYPKA, D.: *Jan Śniegoń (1819–1880) – działalność pedagogiczna i społeczna*, (w:) *Książka i szkoła w Wiśle w XIX wieku. 150 lat biblioteki Jana Śniegonia*, Wiśla 2009, s. 29–38.

¹⁷ BRODA, J.: *O księgozbiórze wiślańskim sprzed wieku*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 16, Katowice 1971, nr 1/4, s. 130–133.

i źródeł korzystali inni badacze¹⁸. W tym czasie kolekcja uległa częściowemu rozproszeniu i jej skład można odtworzyć tylko w oparciu o zachowane księgi inwentarzowe.

J. Śniegoń sporządził kilka inwentarzy: dwa całościowe i dwa obejmujące wybrane pozycje. Księga obejmująca 1266 druków i rękopisów oraz eksponaty muzeum szkolnego prowadzona była do 1876 roku, kiedy bibliotekę wizytował inspektor szkolny Rudolf Bartelmus. Ten najbardziej obszerny inwentarz przechowywany jest obecnie w Bibliotece Tschammera w Cieszynie¹⁹. Mniejszym spisem, obejmującym 1157 pozycji, dysponuje Parafia Ewangelicko-Augsburska w Wiśle, w której zachował się również zeszyt zawierający wybór współczesnej, XIX-wiecznej literatury niemieckiej (literatury pięknej i popularnonaukowej). W Książnicy Cieszyńskiej znajduje się kopia inwentarza, który obejmuje książki wydane w językach słowiańskich²⁰. Wszystkie inwentarze zostały spisane ręką J. Śniegonia.

Informacji na temat okoliczności założenia biblioteki dostarczają wstępy poprzedzające dwa z wymienionych inwentarzy. W roku 1855 J. Śniegoń założył kasę szkolną. Wspierał z niej najuboższych uczniów,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁸ Zob. PAWŁOWICZOWA, M.: *Dzieła Józefa Ignacego Kraszewskiego w bibliotekach szkolnych Śląska Cieszyńskiego (do roku 1920). Zakończenie*, „Książnica Śląska” 20 (1975–1978), Katowice 1980, s. 83–115, zwłaszcza s. 88–89 i 104–105; Cienciala, T.: *Jan Śniegoń...*, s. 97.

¹⁹ Muzeum szkolne przy ewangelickiej szkole na Wiśle. Założone od Jana Śniegonia 1862, rękopis w Bibliotece Tschammera (dalej: BT), sygn. 20128.

²⁰ Biblioteka Wiślańska, kserokopia rękopisu w Książnicy Cieszyńskiej (dalej: KC), sygn. RS II 37. Kopia została zakupiona od J. Brody, który według informacji PAWŁOWICZOWEJ, M.: *Dzieła...*, s. 105 był w 1980 roku posiadaczem oryginału.

m.in. poprzez zakup podręczników dla ich użytku²¹, ale część środków przeznaczał na zakup książek i eksponatów do muzeum. Założony przez niego księgozbiór miał służyć, jak sam napisał, nauczycielowi, uczniom i członkom gminy do pouczania i zabawy, aby przez to coś dopomóc do oświecenia rozumu, do posilenia woli i do uszlachecenia umysłu²². W innym miejscu zabiegając o kolejne dary J. Śniegoń deklarował swą gotowość do wypożyczania książek zawsze i każdemu²³.

W intencji założyciela biblioteka miała łączyć funkcje biblioteki szkolnej, pedagogicznej i publicznej. Książki pochodziły przede wszystkim od darczyńców, wśród których znaleźli się duchowni, nauczyciele, uczniowie, goście i mieszkańcy Wiśły. W tym celu zapewne J. Śniegoń sporządził inwentarz książek wydanych w językach słowiańskich, opatrując go prośbą do „łaskawych dobrodziejów” o wsparcie dzieła. Ponadto ze szczupłych środków dokonywał przemyślanych zakupów, gromadząc, znaczną liczbę książek polskich. W ten sposób stworzył okazałych rozmiarów bibliotekę i jedną z pierwszych tego typu placówek wiejskich na Śląsku Cieszyńskim.

Księgozbiór wiślański tworzyła przede wszystkim literatura współczesna, ale do inwentarza wpisano także około 100 starszych książek

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²¹ Część książek nie ujętych w inwentarzu biblioteki, ale z wpisem J. Śniegonia „Dla ubogich dzieciaków” zachowała się w Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Wiśle oraz w zbiorach KC i BT.

²² Muzeum szkolne..., s. 3.

²³ Biblioteka Wiślańska..., s. 2.

(wydanych do 1800 roku), dzieła wielotomowe, roczniki i pojedyncze egzemplarze czasopism oraz kilka rękopisów²⁴. Tematycznie księgozbiór obejmował podręczniki szkolne i dzieła pedagogiczne, literaturę piękną, religijną i fachową, dotyczącą poszczególnych dziedzin wiedzy, takich jak medycyna, weterynaria, rolnictwo, hodowla zwierząt, sadownictwo i pszczelarstwo. Nie brakowało pozycji dotyczących Śląska, w tym obowiązujących aktów prawnych.

Struktura językowa księgozbioru była zróżnicowana. Trzon tworzyły druki w języku niemieckim, co było naturalną konsekwencją funkcjonowania Wisły w monarchii Habsburgów. Ponadto do biblioteki trafiały książki w języku łacińskim, francuskim, angielskim i w językach słowiańskich: słowackim, czeskim i polskim. Na 1266 wpisów w księdze inwentarzowej ok. 400 dokonano w języku polskim, co oznacza, że polonica stanowiły ok. 30 % księgozbioru.

Wiślańskie polonica²⁵

Książki wydane w języku polskim były szczególnie pożądanymi w Wiśle, gdzie w roku 1880 na 4260 mieszkańców tylko 64 osoby posługiwały się językiem niemieckim, a ludność była niemal wyłącznie

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁴ Zob. Czyż, R.: *Rękopisy i starodruki z wiślańskiej biblioteki Jana Śniegonia*, (w:) Książka i szkoła..., s. 39–50.

²⁵ Wieloznaczny termin „polonica” w niniejszym artykule odnosi się do druków wydanych w języku polskim lub dotyczących nauczania języka polskiego. Por. Encyklopedia wiedzy o książce, red. A. Birkenmajer, B. Kotowski, J. Trzynadłowski, Wrocław etc. 1971, s. 1918.

etnicznie polska²⁶. Języka polskiego używano w życiu codziennym, w szkole, kościele i urzędzie, choć mieszkańcy trwali przy czeskim kancjonale ks. J. Trzanowskiego, a pisma urzędowe często sporządzano w języku niemieckim. W szkole z obowiązku nauczano języka niemieckiego, ale lekcje odbywały się w rodzimej mowie uczniów. Nauczyciele byli rodowitymi Ślązakami i pochodzili z ludu²⁷.

Uświadamiony narodowo nauczyciel wiślański, jakim był J. Śniegoń, zabiegał o pozyskanie do biblioteki książek polskich, gdyż większość darczyńców przekazywała do szkolnego księgozbioru druki niemieckie. Udało mu się zgromadzić ponad 400 druków zwartych, broszur, rękopisów i czasopism.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

PODRĘCZNIKI SZKOLNE I LITERATURA PEDAGOGICZNA

Niewątpliwie najbardziej niezbędnymi książkami w bibliotece szkolnej były podręczniki i literatura mająca na celu wspieranie procesu dydaktycznego. Do grupy tej zaliczyć trzeba zarówno elementarze, za pomocą których przyswajano dzieciom elementarną umiejętność czytania i pisania, jak i podręczniki przedmiotowe. Ze względu na fakt, iż w szkołach nauczano śpiewu, w grupie tej znajdują się także śpiewniczki z piosenkami dla dzieci. Do literatury pomocniczej wypada zaliczyć

²⁶ SPYRA, J.: *Wiśła...*, s. 227.

²⁷ Jeszcze w 1888 roku Bogumił Hoff stwierdzał, że „Nauczyciele są rodowici szlązacy, lecz rozmawiają dosyć czysto po polsku” (Hoff, B.: *Lud cieszyński. Jego właściwości i siedziby, obraz etnograficzny*. Serya I. Górale Beskidów zachodnich, t. 1: Początki Wisły i Wiślanie, Warszawa 1888, s. 37).

słowniki językowe, gramatyki i literaturę pedagogiczną dla nauczyciela.

Wśród podstawowych podręczników w bibliotece wiślańskiej znalazła się *Nauka czytania polskiego* poprzedzająca *Mały Katechizm* Marcina Lutra wydany w Cieszynie w 1853 roku. Abecadło i reguła zgłoskowania dodawane do katechizmu w 1833 i 1843 roku²⁸ w trzecim wydaniu rozrosły się do formy niewielkiego rozmiaru elementarza. Jego autorem był pastor ustronński, Karol Kotschy, przeciwnik czcionki łacińskiej, który jednak pod naporem czasu wprowadził ją do swojego drukowanego szwabachą dzieła²⁹. Innym podręcznikiem do nauki czytania i pisania był *Elementarz* wydany w Wiedniu w 1851 roku³⁰ i kolejne edycje *Książki do czytania* (w wersji katolickiej i ewangelickiej) publikowane tamże w 1848, 1853 i 1859 roku³¹. Zawierały one historie biblijne, podstawowe informacje z nauki o ziemi i powinności względem monarchii. Dostępny był także *Przyjaciel dzieci* Xawerego Łukaszeńskiego (Berlin 1861), stanowiący pruską wersję książki do czytania dla katolickich szkół elementarnych³².

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁸ Por. *Kateizm Doktora Marcina Luthera*, Brno 1843.

²⁹ Jego tytuł brzmiał: „Nauka czytania polskiego, literą gotycką, wraz z naprowadzeniem do pisania i do litery łacińskiej. Z zadowoleniem urzędów wyższych”. Zob. KOTUŁA, K.: *Jan Śliwka...*, s. 30; ESTREICHER, K.: *Bibliografia polska*, t. 3, Kraków 1876, s. 212.

³⁰ *Elementarz do używania w szkołach miejskich*, Wiedeń 1851. Podręcznik zawierał alfabet, głoski i czytanki o życiu miejskim. Egzemplarz w KC, sygn. TL 4830 I, z odręcznym wpisem J. Śniegonia „Darowana księga dla ubogich dzieci w ewangelickiej szkole na Wiśle, otrzymana w listopadzie 1851”.

³¹ Por. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 2, s. 509.

³² *Ibidem*, t. 6, s. 478.

W Wiśle użytkowane były podręczniki drukowane w Galicji i w Prusach. Książkę wpisana pod tytułem *Nauka czytania* wydano w Krakowie (1849), a *Wypisy polskie* we Lwowie (1853)³³. Naukę języka polskiego wspierała książeczka *Abecadło dla małych grzecznych dzieci...* wydana w Lesznie³⁴ i *Nauki języka polskiego* (Kraków 1852)³⁵ Antoniego Kamieńskiego, nauczyciela Gimnazjum św. Anny w Krakowie. W zbiorze znalazły się *Elementarz polsko-niemiecki* nauczyciela ludowego z powiatu raciborskiego, A. R. Onderki (Wrocław 1855)³⁶ oraz *Elementarz niemiecki* (Wiedeń 1866)³⁷. Zróżnicowany zestaw podstawowych podręczników dowodzi, że nauczyciel mógł w pełni korzystać z możliwości jakie dawało porównanie proponowanego w nich materiału nauczania i stosowanych metod dydaktycznych.

Mógł również skorzystać z wielu książek zawierających wykład poszczególnych przedmiotów. Podręczniki do nauki matematyki stanowiły prace dr. Franza Močnika *Rachunki na pamięć* z 1847 roku i *Początki rachunków* z 1843 roku (oba wydane we Lwowie)³⁸, a także *Ćwiczenia rachunkowe*, które ukazały się w Wiedniu w 1865 roku³⁹. Biologię

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

³³ Ibidem, t. 3, s. 211, 217; t. 5, s. 203.

³⁴ Ibidem, t. 2, s. 2.

³⁵ Ibidem, t. 2, s. 339.

³⁶ OGRODZIŃSKI, W.: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, Katowice – Wrocław 1946, s. 136.

³⁷ Por. *Elementarz niemiecki dla szkół ludowych w cesarstwie austriackim*, Wiedeń 1868.

³⁸ Por. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 149.

³⁹ *Ćwiczenia rachunkowe dla uczniów klasy trzeciej w szkołach miejskich i głównych cesarstwa austriackiego*, Wiedeń 1865. Por. egzemplarz w KC, sygn. TL 07658 I.

nauczyciel wykładał głównie na podstawie podręczników galicyjskich, którymi były *Historia naturalna* Lewartowskiego (Bochnia 1849) i *Historia naturalna* Hippolita Witowskiego (Lwów 1849)⁴⁰, ale wspomagał się także pozycjami wydawanymi w stolicy kraju i w Prusach. Korzystał z książek Franza Zippe do botaniki, zoologii i mineralogii z 1857 roku, które przełożył Zenon Hałatkiewicz⁴¹, prac Aloisa Pokornego wydawanych w Wiedniu w 1859 i 1861 roku⁴², a także *Historyi naturalnej* Juliana Szafarkiewicza opublikowanej w 1853 roku w Poznaniu. Od 1865 roku w obiegu znalazła się rodzima, choć nie pozbawiona wad, *Historia naturalna* Jana Śliwki⁴³ oraz jego autorstwa podręcznik do geografii (Cieszyn 1863, 1872). Obok śląskich podręczników korzystano także z *Geografii* H. Witowskiego (Lwów 1859) i *Rysu geografii powszechniej* (Wilno 1859) Karola Feliksa Ansarta, profesora w kolegium królewskim św. Ludwika w Paryżu⁴⁴.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁴⁰ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 110.

⁴¹ Ibidem, t. 5, s. 306.

⁴² POKORNY, A.: *Historja naturalna królestwa roślin. Dla c. k. niższych szkół gimnazyjalnych i realnych*, Wiedeń 1859. Egzemplarz w KC, sygn. PM 18256-18258 II, gdzie również praca F. Zippe.

⁴³ ŚLIWKA, J.: *Historia naturalna zawierająca ważniejsze wiadomości z królestwa zwierząt, roślin i kopalnin. Dla młodzieży w naukach postępującej*, Cieszyn 1865. Wadą podręcznika było szerokie potraktowanie w nim zoologii, przy zepchnięciu na margines botaniki i mineralogii.

⁴⁴ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 31.

Kilka różnych przedmiotów łączyła książeczka pt. *Zbiór nauk dla młodzieży*, której autorem był dr Karol Ney (Leszno 1852)⁴⁵. W jednym podręczniku pomieszczono tu geografię z astronomią, historię naturalną (kopaliny, rośliny i zwierzęta), fizykę oraz dzieje Polski z historią powszechną doprowadzoną do czasów Napoleona. Odrębną książeczkę stanowiła *Fizyka dla niższych Szkół gimnazjalnych i realnych* Czesława Rodeckiego (Kraków 1866)⁴⁶ i *Szkółka powszednia* H. Witowskiego (Rzeszów 1863), która była podręcznikiem dla młodzieży potrafiącej już czytać i liczyć, a którą wydał Jan Andrzej Pelar⁴⁷.

Ciekawy zestaw tworzyły śpiewniki dla dzieci. Szeroko znane na Śląsku Cieszyńskim były *Piosnki dla dzieci* J. Śliwki (Cieszyn 1857)⁴⁸, które zawierały dwie karty nut i 32 teksty piosenek. Wybór obejmował utwory Jachowicza, Klonowskiego, Szczepańskiego, Nowosielskiego i Kotasa, a także dzieła anonimowe opatrzone jedynie adnotacją, że pochodzą ze Śląska. W Wiśle korzystano ponadto z wydanych w dwóch częściach *Piosnek szkolnych* (Leszno i Gniezno 1845 i 1846)⁴⁹ oraz *Piosenek dla ochronek* Teofila Lenartowicza (Poznań 1862) wraz z dobranymi do nich melodiami autorstwa M. Rudkowskiego (Poznań

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁴⁵ Por. NEY, [K.]: *Zbiór nauk dla młodzieży szkół katolickich obejmujący opis ziemi i trzech działów przyrodzenia, naukę o własnościach ciał, wykład obrotu ziemi, dzieje Polski, rys dziejów powszechnych i główne wypadki historyi brandenburskiej i pruskiej*, Leszno 1844.

⁴⁶ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 4, s. 75.

⁴⁷ Ibidem, t. 5, s. 110.

⁴⁸ ŚLIWKA, J.: *Piosnki dla dzieci z melodjami*, Cieszyn 1857.

⁴⁹ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 404.

1863)⁵⁰. Dostępny był również *Zbiór pieśni dla klas wyższych szkół ludowych* (Kraków 1870) Józefa Chmielewskiego, nauczyciela przy szkole głównej w Podgórzu wraz z muzyką K. Niemczyka⁵¹.

Wśród cennych książek wspierających nauczanie języka polskiego oraz niemieckiego znalazła się *Gramatyka niemiecka* (Wiedeń 1842) i *Praktyczna gramatyka* (Wiedeń 1857)⁵². Pomoc stanowił zapewne *Słowniczek polsko-niemiecki* wydany w Cieszynie w 1854 roku⁵³ i *Słowniczek* J. P. Jordana (Lipsk 1845)⁵⁴, a także *Polsko-niemiecka gramatyka* A. Koczuli (Wrocław 1826) i *Gramatyka* Karola Pohla (Wrocław 1854). W przypadku K. Pohla, wykładowcy języka polskiego na Uniwersytecie Wrocławskim, do Wisły trafiła wielokrotnie wznawiana od 1829 roku praca pt. *Theoretisch-praktische Grammatik der polnischen Sprache*⁵⁵. Jedną z cenniejszych książek była *Gramatyka języka polskiego* Antoniego Małeckiego (Lwów 1863)⁵⁶. Podręcznik profesora Uniwersytetu Lwowskiego obejmował fonetykę, fleksję, etymologię, składnię,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁵⁰ Ibidem, t. 2, s. 574; t. 4, s. 139.

⁵¹ Ibidem, t. 1, s. 193.

⁵² Ibidem, t. 2, s. 77.

⁵³ Ibidem t. 4, s. 287 opis druku wydane go przez drukarnię K. Prochaski: *Słowniczek polsko-niemiecki, zawierający najważniejsze wyrazy, odmiany słów i rozmowy dla szkolnego i podręcznego użytku. Piąte, poprawne i pomnożone wydanie*, Cieszyn 1859. Katalog J. Śniegonia informuje, że jego autorem był B. Gawlas.

⁵⁴ JORDAN, J. P.: *Die slavische Sprach Dialekte in kurzer Grammatik*. I. THEIL: Die polnische Sprache, Leipzig 1845. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 2, s. 303.

⁵⁵ OGRÓDZIŃSKI, W.: *Dzieje...*, s. 106.

⁵⁶ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 57.

ortografię i wierszowanie. Ten sam tytuł nosiła praca Jana Nepomucena Deszkiewicza, wydana w Rzeszowie w 1846 roku, również dostępna w Wiśle⁵⁷.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Nadzwyczaj skromny wydaje się dział literatury pedagogicznej, w którym m.in. znalazł się ciekawy tytuł *Ćwiczenia rozumu i mowy, czyli katechizacye. Przewodnik dla nauczycieli, guwernerów, rodziców, zgoda dla wszystkich, którzy się szczerze zajmują kształceniem młodego pokolenia* (Gniezno 1852). Autor, Maksymilian Ziemkiewicz, był nauczycielem przy katolickiej szkole miejskiej w Gnieźnie⁵⁸. W pracy pedagogicznej zapewne przydatny był także *Nauczyciel czyli sposób nauczania dzieci w 1. klasie szkół ludowych* Pawła Wandasiewicza (Kraków 1869)⁵⁹. Jednak wagę lektur pedagogicznych wskazuje nie ilość, lecz jakość zgromadzonych pozycji. Nauczyciele wiślańscy znali *Naukę obyczajów* (Lwów 1845) Grzegorza Piramowicza oraz *Metody pisania i czytania* (Poznań 1851) Ewarysta Estkowskiego, a te już wskazują na pewne poglądy i postawy w kwestiach pedagogicznych i narodowych.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Znaczące jest samo zestawienie nazwisk obu autorów. Przedstawiciel oświecenia, Grzegorz Piramowicz (1735–1801) był sekretarzem Komisji Edukacji Narodowej i Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, współtwórcą programów szkolnych, współautorem i recenzentem podręczników,

⁵⁷ Zob. DESZKIEWICZ, J. N.: *Gramatyka języka polskiego*, Rzeszów 1846. Egzemplarz w BT, sygn. 8051.

⁵⁸ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 800.

⁵⁹ Ibidem, t. 5, s. 14.

wizytatorem szkół. W Wiśle korzystano z jego *Nauki obyczajowej dla ludu* stanowiącej jedną z trzech części *Elementarza dla szkół parafialnych narodowych* wydanego po raz pierwszy w 1786 roku. W wieku XIX wydawano ją oddzielnie i wznowiano jeszcze w wieku XX, do 1938 roku⁶⁰. Do tradycji KEN i dzieł G. Piramowicza świadomie nawiązywał E. Estkowski (1820–1856), założyciel Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Poznaniu. Krytykując szkołę pruską, kładącą nacisk na pamięciowe opanowanie materiału, swoją metodę nauczania oparł na samodzielnej pracy dziecka i jego wychowaniu. *Metoda pisania i czytania* autorstwa Estkowskiego, w której zalecał stopniowe przygotowywanie dzieci do zdobycia elementarnych umiejętności, była zgodna z najnowszymi zasadami dydaktyki. Autor opracował do niej *Elementarzyk*, stanowiący praktyczne zastosowanie pomysłu⁶¹. Jego dzieło, podobnie jak praca G. Piramowicza, zapewne nie bez powodu trafiło do księgozbioru założonego przez J. Śniegonia, który prawdopodobnie podzielał poglądy obu autorów.

Książką przeznaczoną dla dorosłego czytelnika, mimo mogącego wprowadzić w błąd tytułu, był również *Dobry Franuś i zły Kostuś czyli Życie dwojga różnie wychowanych dzieci*. Pracę ks. kanonika K. Schmidta wydano w Lesznie w 1844 r. zapewne z myślą o rodzicach i nauczycielach

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁶⁰ *Polski słownik biograficzny*, redakcja E. Rostworowski, t. 26, Wrocław etc. 1981, s. 529–536 (dalej: PSB).

⁶¹ PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 303–306.

szkół ludowych⁶². W podobnym kręgu tematycznym należy usytuować pozycję Tomasza Wiśniewskiego *Ludgarda*, gdyż dalsza część jej tytułu brzmi *Skutki wychowania opartego na religii i moralności* (Leszno 1854)⁶³. Oba utwory wywodzące się z kręgu literatury popularno-ludowej miały zapewne na celu uświadomienie ludu w kwestii wychowania młodego pokolenia. Chcąc zapobiec powszechnemu w XIX wieku wykorzystywaniu dzieci jako taniej siły roboczej wydano pracę Ludwika Wołowskiego *Praca dzieci po rękodzielniach* (Lwów 1869)⁶⁴.

LITERATURA DZIECIĘCA I MŁODZIEŻOWA

Szczególne znaczenie dla edukacji dzieci miała książka przeznaczona dla młodego czytelnika, na ziemiach polskich, z braku rodzimych twórców, przeważnie tłumaczona z języka francuskiego lub niemieckiego. Tradycyjnie młodzieży polecano również dzieła starożytne, z czasem przystosowywane do możliwości percepcyjnych młodego odbiorcy.

Do Wisły trafiała bardzo zróżnicowana literatura. Przeznaczony dla dorastających panienek *Magazyn paniński* ukazał się w Warszawie w 1773 roku⁶⁵. Czwarty tom dzieła francuskiej arystokratki publikują-

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁶² Por. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 4, s. 199.

⁶³ Ibidem, t. 5, s. 105.

⁶⁴ *Bibliografia Literatury Polskiej Nowy Korbut*, t. 9: Romantyzm, oprac. zespół pod kier. I. Śliwińskiej i S. Stupkiewiczza, Warszawa 1972, s. 323–324 (dalej: NK). „Praca...” przełożona z języka francuskiego ukazała się w serii Biblioteki Mrówki.

⁶⁵ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, cz. III, t. 9, s. 30.

cej w Anglii, Marii de Beaumont (1711–1780) przełożył ks. Eustachy Dębicki (1738–1772), pedagog związany z kolegium pijarów w Rzeszowie. Zapewne wzorowane na „L’Ami des enfants”, periodyku znanym w całej Europie⁶⁶, były książeczki wydawane pt. *Przyjaciel dzieci*. Dziełka te nie były czasopismami, ale niektóre ukazywały się w kilku tomach. Dwa z nich znalazły się w Wiśle: przełożony z języka niemieckiego *Przyjaciel dzieci* autorstwa Friedricha Philippa Wilmsena (Wrocław 1834) oraz tomik Józefa Chociszewskiego (Chełmno 1868)⁶⁷.

Przekładem niemieckiej *Książeczki moralnej* Joachima Campe (1746–1818) były zapewne *Książka moralna* i *Książeczka moralna* (Wiedeń 1848)⁶⁸. Z kolei utwory ks. kanonika K. Schmidta polskim dzieciom i młodzieży przyswajał m.in. Szymon Baranowski. Do Wisły trafiły *Powiastrki dla dzieci* (Leszno 1848) i dwie części *Powiastrzek dla młodzieży* (Leszno 1849) w jego przekładzie⁶⁹. Nieznany pozostaje tłumacz dziełka *Wianuszek od Tadzia dla braciszków* (Bochnia 1847–1856), którego pięć z czternastu tomików wpisano do inwentarza⁷⁰. Znalazły się w nim także cztery z pięciu tomów (t. 2–5) serii *Biblioteka Podarek dla Dorastającej dla Młodzieży* (Leszno 1861)⁷¹ i dwa przełożone z języka

⁶⁶ WITKOWSKA, A., PRZYBYLSKI, R.: *Romantyzm*, Warszawa 1998, s. 624.

⁶⁷ Por. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 95; t. 1, s. 195.

⁶⁸ Ibidem, t. 2, s. 508, 511.

⁶⁹ Ibidem, t. 4, s. 203.

⁷⁰ Por. ibidem, t. 4, s. 201; t. 5, s. 54; t. 6, s. 326.

⁷¹ DYNAK, W.: *Serie wydawnicze*, (w:) Słownik literatury polskiej XIX wieku, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław etc. 1991, s. 881 (dalej: SLP).

niemieckiego opowiadania dla młodzieży autorstwa Karla Friedricha Beckera. Powiastki oparte na motywach starożytnych pt. *Oblężenie Troi* (Lwów 1867) i *Powrót Ulissesa do Itaki* (Lwów 1868) wydał zasłużony księgarz lwowski Karol Wild⁷².

Polska literatura dla dzieci i młodzieży także była obecna w wiślańskiej bibliotece. Wydane w Lesznie w 1850 *Bajki* stanowiły wybór „z celniejszych bajkopisarzy polskich”⁷³, *Wiązanka* Józefa Chmielewskiego (Kraków 1867) zawierała powiastki, wiersze i opowiadania dla dzieci⁷⁴, a *Krakus i Wanda* (Lwów 1868) Piotra Zbrożka – to kolejna wersja krakowskiej legendy⁷⁵. Zbiór polski uzupełniała pozycja wpisana do inwentarza wiślańskiego jako *Rozmowy i powieści* Eugenii Radolińskiej (Kalisz 1863), a która była zbiorem powiastek dla dzieci oraz *Ojciec Bogumił* Stanisława Kowalskiego (Bochnia 1861), czyli opowiadania moralne dla młodzieży⁷⁶. Autorem powieści dla dzieci od lat pięciu do dzieśnięciu pt. *Lalka od dziadunia* (Kraków 1856) był Walery Wielogłowski, tworzący głównie literaturę popularno-ludową⁷⁷. Nie zmienia to faktu,

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁷² ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 78.

⁷³ *Bajki i powiastki dla dzieci z celniejszych bajkopisarzy polskich wybrane*, Leszno 1850. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 57.

⁷⁴ Ibidem, t. 1, s. 193.

⁷⁵ Ibidem, t. 5, s. 268.

⁷⁶ RADOLIŃSKA, E.: *Pamiętka dla gmin Zborowa i Rychnowa. Rozmowy i powiastki dla dzieci wiejskich*, Kalisz 1863. Estreicher, K.: *Bibliografia...*, t. 7, s. 75; t. 2, s. 453.

⁷⁷ Ibidem, t. 5, s. 63.

że polska literatura dla dzieci w porównaniu z zagraniczną i z ilością przekładów była nader skromna.

Wyrazem wdzięczności wobec twórcy literatury dla dzieci był „Wieniec” t. 1–3 (Warszawa 1857–1858). Pismo zbiorowe ofiarowane Stanisławowi Jachowiczowi zawierało prace wielu autorów współczesnych, w tym ze Śląska Cieszyńskiego (Jana Śliwki i Adama Wałacha)⁷⁸.

LITERATURA RELIGIJNA

Szeroko reprezentowana w zbiorach wiślańskiej biblioteki była literatura religijna, na którą składały się przede wszystkim podręczniki do katechizacji dzieci, druki budujące pobożność ewangelicką oraz publikacje związane z uroczystościami okolicznościowymi. Do biblioteki trafiały dzieła z zakresu teologii praktycznej (głównie kaznodziejskie), przede wszystkim luterzańskie, ale sporadycznie także innych wyznań.

Do nauki religii mogła służyć *Nauka dla dziełek* wydawana w Brzegu od 1742 roku⁷⁹. W książeczce znajdowało się 45 pytań i odpowiedzi dla dzieci i 107 pytań dla młodzieży. Odpowiedzi zawierały całościowy wykład zasad wiary ewangelickiej. W szkole elementarnej zapewne rzadziej korzystano z wydanego w czterech językach dla cieszyńskiej

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁷⁸ Ibidem, t. 5, s. 69–70.

⁷⁹ *Krotka Nauka Krześcijańska dla Dziełek, które chcą przystępować do Wieczerzy Panskiej, z Przidatkim Modlitw porannych i wieczornych*, W Brzegu 1742. Zob. CHOJNACKI, W.: *Bibliografia polskich druków ewangelickich ziem zachodnich i północnych 1530–1939*, Warszawa 1966, s. 98.

Szkoły Jezusowej *Katechizmu* M. Lutra z 1725 roku⁸⁰, którego edycja z 1799 roku znalazła się w szkolnej bibliotece.

Do nauki religii w XIX wieku używano przede wszystkim dwóch pozycji autorstwa miejscowych pastorów. Najbardziej znanym podręcznikiem dla szkół ludowych była praca ks. Andrzeja Pauliniego II, seniora, a od 1827 superintendenta śląsko-morawskiego⁸¹. Jego *Nauka ewangelii Chrystusowej dla dziatek szkół ewangelickich na wsi...* została dopuszczona do użytku w szkołach już w 1817⁸², a wydana rok później w Brnie. W Wiśle, gdzie do inwentarza wpisano jedną edycję bez daty wydania oraz kolejne z 1844 i 1861 roku, nauczano na podstawie tego złożonego z pytań i odpowiedzi podręcznika i protestowano wobec zmian wprowadzonych w kolejnych edycjach⁸³.

Ponadto korzystano z *Kateizmu Doktora Marcina Luthera*, który po raz pierwszy ukazał się w Brnie w 1833 roku⁸⁴. Katechizm do druku

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁸⁰ *Catechismus D. M. Lutheri Quadrilingus, Oder Der Catechismus D. Martin Luthers, Teutsch, Pohnlisch, Boehmisch, Lateinisch, Als ein nuetzlich [!] Lese-Buch, In diesen Sprachen, zum Gebrauch Der Evangelischen Schule vor Teschen Eingerichtet.* Brieg, druckts Gottfried Tramp, 1725. Za: CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 108.

⁸¹ MICHEJDA, K.: *Kronika ewang. zboru augsb. wyznania w Bystrzycy, Cieszyn* 1911, s. 24–29.

⁸² LONDZIN, J.: *Stan szkół ludowych...*, s. 19.

⁸³ Parafie w Wiśle, Międzyrzeczu i Klein-Bressel [obecnie Vraclavék] domagały się wycofania podręcznika z użycia ze względu na poczynione w nim zmiany, zdaniem wiernych, natury dogmatycznej. Zob. WAGNER, O.: *Kościół macierzysty wielu krajów. Historia Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim w latach 1545–1918/20*, przeł. Ł. Barański, [Cieszyn – Bielsko-Biała 2008], s. 320–321.

⁸⁴ PILCH, J.: *Polskie pierwodruki cieszyńskie*, Cieszyn 1990, s. 19.

wraz z różnymi dodatkami przygotował ks. K. Kotschy⁸⁵, w Wiśle zaś znalazły się wszystkie jego wydania z 1833, 1843, 1853 i 1859 roku. W późniejszym czasie korzystano ponadto z *Katechizmu* (Warszawa 1859) w przekładzie ks. Leopolda Otto⁸⁶.

W ewangelickich szkołach ludowych za książkę do czytania służył polski *Nowy Testament*⁸⁷. Zapewne było to wydanie berlińskie z 1810 roku⁸⁸, o którym wspominał w jednym z listów ks. K. Kotschy⁸⁹. Oprócz tej edycji do inwentarza biblioteki wiślańskiej wpisano kilka wydań *Biblii* i *Nowego Testamentu*. Były to: nieokreślony bliżej *Nowy Testament* (bez daty i miejsca wydania – nr 468), zdefektowany już w czasach J. Śniegonia *Nowy Testament z pasją* (nr 550), do którego dołączono *Psalmy* i *Księgę Jezusa, syna Syrachowego*, dzięki czemu egzemplarz zidentyfikować można jako druk Jana Ernesta Trampa (Brzeg 1796)⁹⁰

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁸⁵ MICHEJDA, F.: Ks. Karol Kotschy pastor zboru ustroniańskiego, Cieszyn 1906; OGRODZIŃSKI, W.: *Dzieje...*, s. 116; BROŻEK, L.: *Kotschy (Koczy) Karol (1789–1856)*, hasło (w): PSB, t. 14, Wrocław 1968–1969, s. 495–496; SZTURC, J.: *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI–XX wieku*, Bielsko-Biała 1998, s. 156.

⁸⁶ SZERUDA, J.: *Bibliografia Polsko-Ewangelicka XIX i XX wieku*, Warszawa 1925, s. 45.

⁸⁷ LONDZIN, J.: *Stan szkół ludowych...*, s. 19; MICHEJDA, J. [!]: *Piśmiennictwo i wydawnictwa ludowe na Śląsku austriackim*, (w:) *Pamiętnik Zjazdu Literatów i Dziennikarzy polskich*, Łwów 1894, s. 9. W publikacji jako autor został wymieniony J. Michejda, ale rzeczywistym jest ks. Franciszek Michejda.

⁸⁸ CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 12, 17, 21, 147.

⁸⁹ Korespondencja ks. K. Kotschego miała się zachować w Archiwum i Bibliotece Tschammera. W roku 1975 listy z rękopisów przepisał i częściowo przetłumaczył J. Broda. Zob. KOTSCHY, K.: *Korespondencja*, [oprac. J. Broda], Górk Wielkie 1975 (maszynopis w Muzeum Kuźnictwa i Hutnictwa w Ustroniu, sygn. 26).

⁹⁰ Por. poz. 271 w: CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 22.

oraz całą *Biblię* opublikowaną w Berlinie w 1858 roku. W inwentarzu figuruje również nie notowany w bibliografiach *Nowy Testament* wydany w Wiedniu w 1869 roku.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Wiele czasu poświęcano w szkole na nauczanie historii biblijnych. W tym względzie brakowało dobrego, polskiego podręcznika. Ks. K. Kotschy napisał taką pracę, ale jej publikacja została wstrzymana na skutek interwencji Kościoła katolickiego⁹¹, a jedna z kolejnych, poprawianych i przeredagowywanych wersji doczekała się druku u Jana Mikowskiego dopiero w 1851 roku. Ze Lwowa podręcznik trafił do Wisły, gdzie korzystano także z książki pt. *Dwakroć 52. Biblicznych Historyi dla Szkół i Czeladzi Zborow Ewangelickich z Rysami* wydanej w 1848 roku w Linzu. Jego autorem był Christian Gottlob Barth, a pierwsze wydanie ukazało się w 1847 roku⁹². Podobny podręcznik pt. *Historye Biblijne dla początkowej nauki dziatek* (Cieszyn 1860) napisał również J. Śliwka, którego praca szybko wyparła inne tego typu dzieła. Książka, o druk której tak długo walczył ks. K. Kotschy, w efekcie utrzymała się w szkołach tylko dziewięć lat⁹³.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Pomocne w pracy nauczycieli były także wydawnictwa J. Śliwki na temat historii reformacji. W 1859 roku ukazała się jego pióra *Krótką Historią Reformacyi dla użytku ewangelickiej młodzieży...* przybliżająca

⁹¹ LONDZIN, J.: *Stan szkół ludowych...*, s. 20.

⁹² CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 9–10.

⁹³ ŚLIWKA, J.: *Historye Biblijne dla początkowej nauki dziatek*, wyd. 4, Cieszyn 1873. Opis I. wydania podaje KOTULA, K.: *Jan Śliwka...*, s. 62–63.

uczniom biografie nie tylko M. Lutra, ale także prekursorów reformacji, jej przebieg i skutki dla całej Europy⁹⁴. Ponadto J. Śliwka dokonał przekładu i przeróbki pracy historycznej Gottlieba Biermanna poświęconej dziejom Kościoła ewangelickiego na Śląsku Austriackim. Był to druk okolicznościowy wydany z okazji 150-lecia Kościoła Jezusowego na Wyższej Bramie⁹⁵. Wcześniej jubileusz 100-lecia istnienia kościoła też uczczono publikacją. *Pamiętnik kościoła ewangelickiego z łaski danego przed Cieszynem...* ukazał się za zgodą władz wraz z niemieckimi publikacjami jubileuszowymi⁹⁶. W 1850 roku, wydano inną publikację historyczną. Był to pierwszy rozdział pracy na temat dziejów kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim autorstwa profesora ewangelickiego gimnazjum w Cieszynie, Pawła Kajzara⁹⁷. Niezbyt udana broszurka

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁹⁴ ŚLIWKA, J.: *Krótką Historyą Reformacyi dla użytku ewangelickiej młodzieży*, Cieszyn 1859.

⁹⁵ Zob. przyp. 6. W 2009 roku staraniem W. Sosny z okazji jubileuszu 300-lecia Kościoła Jezusowego ukazało się wznowienie tej pozycji pod oryginalnym tytułem *Historya wiary ewangelickiej w Śląsku austriackim, z osobliwym względem na dzieje ewangelickiego kościoła z łaski danego przed Cieszynem*.

⁹⁶ *Pamiętnik kościoła ewangelickiego z łaski danego przed Cieszynem, przed stemą laty założonego, przy świętobliwym obchodzeniu miłościwego lata 24-go Maja 1809 dla zborów ewangelickich polskich około Cieszyna spisane i wydane w Cieszynie. Za naylaskawszym Jego Rakusko=Cesarsko-Krolewskiej Mości pozwoleniem* [Cieszyn 1809]. Zob. wznowienie i opracowanie tego dzieła pt. KLETTE z KLETTENHOFU, J. F. E.: *Pamiętniki Kościoła ewangelickiego z łaski danego przed Cieszynem przed stemą laty założonego przy świętobliwym obchodzeniu miłościwego lata 24 maja 1809, wprowadzenie i edycja W. Gojniczek, M. Gabryś, Cieszyn 2009*.

⁹⁷ KAJZAR, P.: *Krótką Historyą kościelną Wiary Ewangelickiej w Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn 1850.

wzbudziła wiele emocji i nie doczekała się kontynuacji⁹⁸. Wszystkie te prace trafiły jednak do wiślańskiego księgozbioru.

W bibliotece w Wiśle obecne były także dokumenty regulujące status ewangelików w monarchii Habsburgów. Wśród nich znalazł się przekład *Patentu Cesarskiego*⁹⁹ na język polski, którego dokonali koledzy z jednej klasy gimnazjalnej: notariusz – dr Andrzej Cinciała, pastor – ks. Jerzy Bogusław Heczko oraz pochodzący z Wiśły Jan Bujak, c. k. radca dworu, urzędnik skarbowy we Lwowie, który oba niezależne tłumaczenia poprawił¹⁰⁰. Biblioteka wiślańska dysponowała dwoma egzemplarzami patentu w wersji polskojęzycznej, a także przekładem *Tymczasowego rozporządzenia ministra stanu z dnia 9. kwietnia 1861...*¹⁰¹, gdzie znalazł się zapis, że wszystkie książki ewangelickie przed ich zaprowadzeniem wymagają przyzwolenia: religijne – Naczelnej Rady Kościelnej, inne – ministerstwa.

Obok prac starszego pokolenia duchownych w połowie XIX wieku zaczął publikować pastor J. B. Heczko. Jego dziełka budujące pobożność

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

⁹⁸ SZERUDA, J.: *Bibliografia...*, s. 33.

⁹⁹ *Patent Cesarski z dnia 8 kwietnia 1861 r. tyczący się spraw kościoła ewangelickiego obu wyznań, mianowicie polityczno-prawnych stosunków onegoż*, Wiedeń 1861.

¹⁰⁰ SZERUDA, J.: *Bibliografia...*, s. 59. Zob. także SZCZYPKA, D.: *Udział Jana Bujaka z Wiśły w początkach polskiego ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, „Rocznik Wiślański” t. 1, Wiśła 2009, s. 23–34.

¹⁰¹ *Tymczasowe rozporządzenie ministra stanu z dnia 9. kwietnia 1861, tyczące się wewnętrznego zarządu kościoła ewangelickiego obu wyznań w niemiecko-stawiańskich krajach koronnych*, Wiedeń 1861, s. 25, 37.

naturalnie trafiały do Wisły. Były to *Pierwiastki*¹⁰² – pierwsze polskie kazania ewangelickie powstałe i wygłoszone w zborach cieszyńskich w czasie ferii 1847 i 1848 roku oraz swoiste „porównanie wyznań”. J. B. Heczko wydał je pod znaczącym pseudonimem J. H. Prawdowskiego, a książeczkę noszącą tytuł *Katolictwo i ewanielictwo czyli Droga do poznania prawdy chrześcijańskiej, wskazana ludowi...* dziś można by uznać za pracę z zakresu teologii porównawczej albo religioznawstwa¹⁰³, gdyż miała na celu przedstawienie zasad wiary obu wyznań. W 1860 roku nakładem drukarni Prochaski ukazał się modlitewnik, którego autorem był ks. J. B. Heczko. W przedmowie „ulożyciel” uzasadniał potrzebę wydania dzieła brakiem podobnych książek i informował, że wybrał najpiękniejsze modlitwy niemieckie oraz dodał własne¹⁰⁴.

Najważniejszym drukiem ewangelickim na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku był jednak polski kancjonał. W 1864 roku poprzedził go zwiastun – szesnastostronnicowy druczek zawierający 18 pieśni: o męce i śmierci Chrystusa (8) oraz wielkanocnych (10)¹⁰⁵. Sam kancjonał

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁰² HECZKO, B. J.: *Pierwiastki. Kazania, które w różnych c. k. Śląska ewangelickich zborach podczas feryj roku 1847 i 1848 mówił...*, Wiedeń 1849. Kazania wyszły z drukarni L. Sommera (Strausa).

¹⁰³ *Katolictwo i ewanielictwo czyli Droga do poznania prawdy chrześcijańskiej, wskazana ludowi przez J. H. Prawdowskiego*, Cieszyn 1851.

¹⁰⁴ *Modlitewnik czyli Zbiór Modlitew do nabożeństwa domowego i kościelnego dla użytku chrześcian ewangelickich. Tak z pierwowotów, jak i z przekładów ułożył Józef Heczko, ksiądz ewangelicki w Ligotce*. Cieszyn 1860.

¹⁰⁵ *Kilka pieśni z Kancjonatu dla chrześcian ewangelickich, nowo ułożonego za staraniem ewan. duchowieństwa w c. k. Śląsku*, Cieszyn 1864. Egzemplarz w KC, sygn. C 006031 II.

wyszedł z drukarni K. Prochaski w 1865 roku, a ks. J. B. Heczko, który przetłumaczył i opracował większość pieśni występował w roli na-
kładcy¹⁰⁶. Oczywiście zarówno zapowiedź, jak i nowy śpiewnik trafiły
do wiślańskiej biblioteki.

Znalazły się w niej także starsze kancjonały, wśród których odnoto-
wać należy polski *Śpiewnik z notami* wydany w Gdańsku w 1706 roku
(nr 497). Prawdopodobnie był to *Kancjonal, To iest Księgi Psalmow
y Pięśni Duchownych/Na Chwałę Bogą w Troycy S. Jedynego...* wydane
za zgodą zborów w Koronie i Litwie na podstawie dawniejszych dzieł
przez Szymona Reiniera. Śpiewnik ten zawierał psalmy i pieśni z nu-
tami, a dołączono do niego również *Modlitwy publiczne Każdemu cza-
sowi / y potrzebom pospolitym służące...*¹⁰⁷.

Obok kancjonałów i modlitewników drukowano pojedyncze kazania
pastorów oraz zbiory kazań na cały rok kościelny (postylle). W wiś-
lańskiej bibliotece znalazły się trzy wystąpienia ks. L. Otto (Cieszyn 1864,
1866, 1866)¹⁰⁸ oraz nieznane dziś dwa kazania ks. Wilhelma Raschke

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁰⁶ Kancjonał czyli Śpiewnik dla chrześcian ewangelickich zebrany i ułożony za staraniem
ewangelickiego duchowieństwa w c. k. Śląsku, Cieszyn 1865.

¹⁰⁷ Por. egzemplarz KC, sygn. CL 8635 I.

¹⁰⁸ Zob. Otto, L.: *Dla czego wielu jest powołanych, a mało będzie wybranych. Kazanie powie-
dziane w 20 niedzielę po Trójcy świętej 9 października 1864 roku w Ewangelicko-Augsbur-
skim Zborze Cieszyńskim*, Cieszyn 1864; idem, *Chrystus idzie, by sądzić żywe i umarłe, jak
się więc gotować należy na to przyjęcie. Kazanie powiedziane w 2 niedzielę Adwentu 10 grud-
nia 1865 roku w ewangelickim Kościele Chrystusowym w Cieszynie*, Cieszyn 1866; idem,
*Ostatnie słowo. Kazanie miane w kościele ewang. augsb. warsz. przez dotychczasowego pa-
stora zboru e. a. warsz. w 18 niedzielę po Trójcy św. t.j. d. 30 września 1866*, Cieszyn 1866;
idem, *Słowo pasterskie. Kazanie wstępne w Cieszyńskie, Cieszyn 1866*.

z Bystrzycy (Cieszyn 1867). Nową edycję staropolskiej postylli reformowanej Grzegorza z Żarnowca doprowadził do skutku ks. dr Teodor K. Haase (Cieszyn 1864). Nad przygotowaniem kazań do druku pracowali jednak cieszyńscy: autor merytorycznej części przedmowy – wspomniany J. Bujak oraz pastor z Ligotki Kameralnej – ks. J. B. Heczko¹⁰⁹. Dzieło przeznaczone głównie dla odbiorców ze Śląska Cieszyńskiego przez subskrypcję trafiało do czytelników w Królestwie Polskim, Galicji i Prusach.

Do tzw. literatury budującej dla dzieci i dorosłych należały książeczki drukowane przez Towarzystwo Wupertalskie dla rozszerzania pism nabożnych. Z serii wydanej w Barmen w latach 1861–1866 do Wisły trafiły *Krótkie modlitwy dla dzieci*, *Powrót z cmentarza*, *Podatek głupich*, *Jeleń, albo co traktaty sprawują*, *Pójdź do Jezusa*, powiastka dla dzieci ewangelickich pt. *Mały Józio i Dwadzieścia obrazów biblicznych z przypowieściami Biblii*¹¹⁰. Zapewne publikacją tego typu była też *Ruth, mała diakonisa* wydana w Rydze w 1867 roku¹¹¹. Z kolei w Berlinie ukazał się *Nieomyślny sposób... odkupywania czasu i zażywania dnia świętego*¹¹², a biografię Marcina Lutra przybliżył współwydawcom

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁰⁹ Szczegółowy opis zmian dokonanych w cieszyńskim wydaniu tej postylli zob. Czyż, R.: *Obrona wiary w edycjach postylli Grzegorza z Żarnowca*, Warszawa 2008, s. 185–209.

¹¹⁰ Spis części tych wydawnictw zamieszczono na ostatniej stronie podręcznika do historii biblijnych. Zob. BARTH, C. G.: *Historie Biblijne Testamentu Starego i Nowego*, Barmen 1868; CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 98, 155, 151–152, 76, 156, 44.

¹¹¹ CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 169.

¹¹² Ibidem, s. 137.

ks. L. Otto. Wydana w Warszawie w 1865 roku¹¹³ użytkowana była w wiślańskiej szkole wraz z pracą J. Śliwki na temat historii reformacji, która również zawierała życiorys reformatora.

Życie religijne ewangelików na Śląsku Cieszyńskim wyznaczały m.in. uroczystości związane z budową kościołów i szkół czy poświęcenia dzwonów. Broszury okolicznościowe przeważnie drukowano w niskich nakładach, dlatego nawet wiadomości bibliograficzne na ich temat są bardzo rzadkie. Wśród takich druczków znalazły się m.in. *Pieśni przy założeniu kościoła w Orłowej* (Cieszyn 1861), *Pieśni przy poświęceniu szkoły w Suchej* (Cieszyn 1860), *Pieśni przy założeniu kościoła w Skoczowie* (Cieszyn 1863) i *Pieśni ku poświęceniu kościoła w Skoczowie* (Cieszyn 1865)¹¹⁴.

Na skutek uzyskanych wolności ewangelicy zaczęli zakładać najróżniejsze organizacje. Jedną z pierwszych było Towarzystwo Gustawa Adolfa, w związku z działalnością którego ukazywały się broszurki wzywające do wspierania biedniejszych zborów ewangelickich (Cieszyn 1862) i inne, na przykład wpisane do inwentarza jako *Pismo ulotne Gustawa Adolfa* (Wiedeń 1865) czy *Zakład Gustawa Adolfa*

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹¹³ OTTO, L.: *Marcin Luter. Doktor świętej teologii*, Warszawa 1865. Zob. STEGNER, T.: *Bóg, protestantyzm, Polska. Biografia pastora Leopolda Marcina Otto (1819–1882)*, Gdańsk 2000, s. 227.

¹¹⁴ Por. MICHEJDA, O.: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*, (w:) *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*, red. T. J. Zieliński, Katowice 1992, s. 168–169.

(Cieszyn 1868)¹¹⁵. Spraw kościelnych dotyczyły druki okolicznościowe, jak *List pasterski* ks. superintendenta Karola Samuela Schneidera wydany w Bielsku w 1864 roku¹¹⁶ czy sprawozdanie i analiza działań starszeństwa zboru cieszyńskiego¹¹⁷.

Wydawnictwa katolickie sporadycznie wpisywane były w inwentarz szkolnej biblioteki. Te, które trafiły do Wisły reprezentowały popularną literaturę ludową (dewocyjną) lub literaturę piękną. Wśród ewangelickich dzieł teologicznych znalazło się również *Kazanie* (Kraków 1869) Szymona Dankowicza, kaznodziei izraelickiego Synagogi Postępowej zw. Tempel w Krakowie. Wydaną drukiem mowę wygłosił on w czasie nabożeństwa żałobnego w dniu powtórnego pochówku Kazimierza Wielkiego na Wawelu dnia 21 marca 1868 roku.

LITERATURA FACHOWA

Część pozycji wydawniczych w języku polskim stanowiły w wiślańskiej bibliotece poradniki fachowe. Książki te dotyczyły głównie rolnictwa, ale także innych dziedzin wiedzy, a niektóre przeznaczone były dla młodzieży.

Katechizm rolniczy dla młodzieży wiejskiej (Kraków 1860) napisał prezes Towarzystwa Rolniczego i sekretarz Senatu Krakowskiego,

¹¹⁵ *Towarzystwo ewangelickie Zakładu Gustawa Adolfa. Historia towarzystwa z szczególnym względem na niemiecko-słowiańskie kraje Austrii*, Cieszyn 1868.

¹¹⁶ SZERUDA, J.: *Bibliografia...*, s. 44.

¹¹⁷ *Pogląd na stan i sprawy ewangelickiego zboru Cieszyńskiego w ostatnich latach*, Cieszyn 1869.

Wincenty Darowski¹¹⁸. Autorem pracy pt. *Gnojownia* (Leszno 1851) był nie Franciszek Nowak, jak zapisano w inwentarzu, ale ukrywający się pod takim pseudonimem August Rothe¹¹⁹. Rzeczą miała służyć „podźwignięciu wiejskiego dobrobytu”, a tytułowa gnojownia – okazać się „źródłem złota” dla rolnika. Ponadto w Wiśle znalazły się *Zasady rolnictwa* (Warszawa 1861) w dwóch tomach¹²⁰ Adama Mieczynskiego, reprezentującego Towarzystwo Rolnicze Królestwa Polskiego oraz *Nauka rolnictwa* wydana w Krakowie w 1850 roku.

Niektóre pozycje dotyczące upraw, ze względu na klimat, wydają się mało przydatne dla miejscowych rolników. W Wiśle znalazła się bowiem *Uprawa wina* J. Bornemanna (Leszno 1842)¹²¹, *Morwa* Franciszka Geyera i praca *O szarańczy* Gustawa Belke (Żytomierz 1860), podająca sposoby zniszczenia szkodnika¹²². Mimo niesprzyjających warunków klimatycznych starano się natomiast w Wiśle rozwijać ogrodnictwo i pszczelarstwo. W bibliotece można było w tym celu wypożyczyć pracę Franciszka Hoffmanna *Sadownictwo* (Lwów 1857)¹²³, *Pszczelnictwo polskie* A. Mieczynskiego (Warszawa 1858) i *Przyjaciela pszczół* Antona

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹¹⁸ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 290.

¹¹⁹ Ibidem, t. 4, s. 97.

¹²⁰ Por. ibidem, t. 3, s. 122.

¹²¹ Ibidem, t. 1, s. 137.

¹²² Ibidem, t. 1, s. 80.

¹²³ Ibidem, t. 2, s. 134.

Misiewicza¹²⁴, którego wydał w Rzeszowie w 1863 roku, pochodzący ze Śląska Cieszyńskiego, J. A. Pelar. W tym czasie w Wiśle nie sadzono przy domach kwiatów, dlatego zapewne bibliotekarz pozyskał *Kwiaty* (Leszno 1851), których autorem był dr K. Ney oraz *Pielęgnowanie kwiatów* (Cieszyn 1856) autorstwa Antoniego Bieleckiego, które jako „osobny odcisk” z „Gwiazdki Cieszyńskiej” wydali w Przemyślu bracia Jeleniowie¹²⁵.

Książki dotyczyły nie tylko różnego rodzaju upraw, ale także sposobu prowadzenia gospodarstwa i hodowli zwierząt. Do Wisły trafiły *Rzeczy gospodarskie* A. Mieczyskiego (Warszawa 1859), *Drobnostki gospodarskie* (Warszawa 1860) Józefa Gluzińskiego, dzielącego się własnym, 40-letnim doświadczeniem oraz przekład pracy *Zaprowadzenie ulepszanego gospodarstwa* Augusta Nobisa (Brodnica 1846)¹²⁶. Dostępna była też *Ekonomia domowa* Tomasza Bartmańskiego (Warszawa 1856)¹²⁷. Wiedzę czerpano z przykładów swojskich i obcych, porównując własne osiągnięcia z zagranicznymi. W bibliotece szkoły ewangelickiej znalazły się bowiem *Włościanin polski czyli Gospodarstwo* Zygmunta Gawareckiego (Warszawa 1862) i *Gospodarstwa zagraniczne* Leona Kąkolewskiego (Warszawa 1862), będące opisem podróży „agronomicznej”

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹²⁴ Ibidem, t. 3, s. 122, 144.

¹²⁵ Ibidem, t. 3, s. 224–225; t. 1, s. 95.

¹²⁶ Ibidem, t. 3, s. 122; t. 2, s. 42; t. 3, s. 241.

¹²⁷ Ibidem, t. 1, s. 71.

po Holsztynie i Meklemburgii¹²⁸. Porad udzielał także Ignacy Łyskowski w pracy pt. *Trzy nauki gospodarskie dla włościańskich gospodarzy* (Chełmno 1865). Autor, jako dziedzic majątku, dzielił się z chłopami wiedzą na temat płodozmianu, nawozów i uprawy roli¹²⁹.

Z kolei Jan Hirth, był członkiem c. k. morawsko-śląskiego Towarzystwa wspierania rolnictwa, przyrodo- i krajoznawstwa w Brnie. Jego *Wojciech gospodarz wiejski. Książka do czytania dla szkół ludowych* (Cieszyn 1872) została przełożona z języka niemieckiego zapewne dlatego, iż w 1868 roku otrzymała nagrodę Sejmu Śląskiego. Autor wzorował się na oświeceniowych powieściach i opowiadał o młodości, nauce zagranicznej oraz powrocie do kraju głównego bohatera, który w rodzinnej wsi zaprowadzał nowe obyczaje gospodarskie. Uczył nie tylko rolnictwa (płodozmianu), ale i ogrodnictwa, uprawy łąk, hodowli bydła, a na koniec zainicjował nawet edukację dziewcząt oraz założenie biblioteki, gromadzącej książki na temat gospodarstwa wiejskiego i przyrodoznawstwa¹³⁰.

W razie potrzeby można było w Wiśle skorzystać z wiedzy z zakresu weterynarii. Była ona zawarta w *Naukach o chorobach zwierząt* (Wiedeń 1850), *Nauce względem choroby końskiej* (1865), a także w pracy pt. *Zaraza bydłęca* (Wiedeń 1868).

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹²⁸ Ibidem, t. 2, s. 18, 322.

¹²⁹ Ibidem, t. 3, s. 24.

¹³⁰ Zob. HIRTH, J.: *Wojciech gospodarz wiejski. Książka do czytania dla szkół ludowych*, Cieszyn 1872.

Leśnictwa dotyczyła pozycja Klemensa Wydrzyńskiego *Urządzanie lasów* (Warszawa 1862)¹³¹, a *Naukę o torfie* (Warszawa 1862) propagował A. Mieczynski. Wiedzę o owocach runa leśnego można było nabyć na podstawie książeczki *Grzyby jadalne* (Wiedeń 1860) M. A. Bekera, zaś naturalne zjawiska przyrodnicze wyjaśniał dr E. C. Brever, autor *Tajników przyrodzenia* (Warszawa 1856). Książkę profesora Uniwersytetu w Cambridge w formie pytań i odpowiedzi z wydania francuskiego przełożył Szymon Pisulewski, nauczyciel nauk przyrodniczych w Warszawie¹³².

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

LITERATURA POPULARNO-LUDOWA

Do biblioteki szkoły wiślańskiej trafiały lektury niezbyt wielkiej wartości artystycznej, przeznaczone dla ludności wiejskiej nieprzygotowanej do obcowania z tzw. literaturą wysoką. Odbiorcami twórczości tego typu mieli być chłopci, rzemieślnicy, administracja i służba dworska lub domowa, sklepikarze oraz robotnicy. Jej charakter modyfikowały zapotrzebowania kulturalne, poziom oświaty i orientacje ideowo-polityczne, a zasięg społeczny kształtował analfabetyzm¹³³, a na Śląsku Cieszyńskim w pewnym stopniu także wyznanie religijne.

Do Wisły docierała też literatura straganowa, mająca zaspokoić potrzeby rozrywkowe i dewocyjne, najczęściej przekładana z języka

¹³¹ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 193.

¹³² Ibidem, t. 1, s. 149.

¹³³ MARKIEWICZ, H.: *Pozytywizm*, Warszawa 2004, s. 321.

niemieckiego. Zbiór ten tworzyły starsze pozycje oraz nowsze opowiadania umoralniające, powieści awanturnicze oraz żarty. Spośród tych mających średniowieczną genezę do biblioteki trafiła opowieść *O siedmiu mędrcach* (Poznań 1847) oraz *Żywot św. Kunigundy* i *Żywot św. Jacka* (oba wydane we Lwowie w 1867 roku). Dziełkiem prześmiewczym przełożonym z niemieckiego był zaś *Sowizdrzał* wydany w Brodnicy w 1857 roku¹³⁴.

Nowszą literaturę popularno-ludową tworzyli m.in. Walery Wielogłowski (1805–1865) i Józef Chociszewski (1837–1914). Ich dziełka przeznaczone dla dorosłych, ale czasem również dla młodzieży, były obecne na półkach biblioteki wiślańskiej, gdzie stała *Róża z Tanenbugru* ks. K. Schmidta przełożona przez ks. Mateusza Osmańskiego (Brodnica 1858) oraz tegoż autora *Najlepsze dziedzictwo* (Chełmno 1867) w przekładzie J. Chociszewskiego¹³⁵.

Poczytnością musiała cieszyć się proza powstańca, krakowskiego radnego i organizatora katolickiej księgarni nakładowej, W. Wielogłowskiego. Kilka książek jego pióra trafiło do biblioteki, m.in. *Medycyna wiejska* (Kraków 1859), *Obrazki z obyczajów ludu wiejskiego* (Kraków 1856), *Pożary* (Kraków 1859), *Wiejskie rozkosze* (Kraków 1857) oraz *Komornica czyli Tajemnice życia wiejskiego* (Kraków 1862)¹³⁶. Podobnie działo się z nieco ambitniejszymi pracami J. Chociszewskiego, w latach

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹³⁴ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 2, s. 2; t. 5, s. 333–334; t. 3, s. 64.

¹³⁵ CHOCISZEWSKI, J.: *Skarb ukryty czyli najlepsze dziedzictwo, podług ks. Schmidta*, Poznań 1874. Por. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 6, s. 106–109.

¹³⁶ Zob. ibidem, t. 5, s. 62–65.

1861–1862 współredaktora „Gwiazdki Cieszyńskiej”, który ze względu na cenzurę swoje książeczki o treści patriotycznej i historycznej publikował pod pseudonimem Tworzymir¹³⁷. W wiślańskim inwentarzu figuruje *Bojomir* (Leszno 1862) autorstwa J. Chociszewskiego (poz. 241), gdzie w rubryce „autor” wpisano „Tw.”¹³⁸.

Z innych powieści literatury popularno-ludowej w Wiśle znalazły się *Złotniki* (Leszno 1845), podające (jak informowano w podtytule) „sposób robienia złota”¹³⁹ i dziełko *Trzej wędrowcy* T. Wiśniewskiego (Leszno 1862), wskazujące młodzieży rzemieślniczej na Boga¹⁴⁰. Do zbiorów włączono także *Powieści dla ludu* Jana Kontrymowicza (Warszawa 1862)¹⁴¹.

Obok książeczek dla ludu z Wielkopolski i Małopolski do inwentarza wiślańskiego J. Śniegoń wpisał pracę wydaną w Bochni, ale autorstwa Ślązaka. Była to przeróbka *Życia Jana Fausta*¹⁴² Marbacha dokonana przez

RENATA CZYŻ

Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)

¹³⁷ Zob. *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 116 (dalej: SPKP).

¹³⁸ Por. CHOCISZEWSKI, J.: *Bojomir, czyli Zaprowadzenie Chrześcianaństwa w Łużycach. Powieść dla ludu polskiego i dorosłej młodzieży*, Poznań 1888. Por. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 194–195.

¹³⁹ Zob. *Złotniki czyli Złota dolina. Powieść prawdziwa podająca sposób robienia złota*, Leszno i Gniezno 1845. Egzemplarz w KC, sygn. CL 7915.

¹⁴⁰ WIŚNIEWSKI, T.: *Trzej wędrowcy, Chrześcianin, Żyd i Turek czyli kto w Bogu pokłada zaufanie o tym ma tenże staranie. Powieść nader powabna i pouczająca młodzież szkolną i rzemieślniczą. Z niem. na polski język przetłumaczona i dodatkami pomnożona*, Leszno 1863. Zob. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 105.

¹⁴¹ Ibidem, t. 2, s. 423.

¹⁴² LOMPA, J.: *Życie, sprawy i wędrówka do piekła doktora Jana Fausta, osławionego czarno-księżnika*, Bochnia 1858. Zob. NK, t. 8: Romantyzm, Warszawa 1969, s. 289.

Józefa Lompe (1797–1863), nauczyciela, folklorystę, pisarza i publicystę. Współpracownik „Przyjaciela Ludu” z Leszna oraz „Gwiazdki Cieszyńskiej”, organizował biblioteki i zakładał czytelnie¹⁴³. Nestor pisarzy śląskich, jako jeden z nielicznych (obok m.in. K. Miarki) reprezentował Górny Śląsk w wiślańskiej bibliotece¹⁴⁴.

Dla dorosłego odbiorcy z ludu przeznaczone były *Powieści bajeczne Śląska* Franciszka Zagórowskiego (Brodnica 1845) i *Przepowiednie najślawniejszych Proroków i wieszczów o przyszłych losach Europy* Antoniego Tessarczyka (Cieszyn 1850)¹⁴⁵. Pozycja wpisana jako „Dziwy świata” Grzesia z Mogiły to nic innego jak *Opowiadania Pana Walentego, rymarza z Podgórza o różnych dziwach świata przez Grzesia z Mogiły, młodym i starym do czytania i nauki podane* (Lwów 1869), których autorem był Juliusz Starkel¹⁴⁶.

Do Wisły trafiały także dziełka piszących kobiet. Nauczycielką oraz redaktorką czasopism o tematyce dziecięcej była Paulina z Radziejowskich Krakowowa. W bibliotece szkolnej znalazły się jej *Wspomnienia wygnanki* i *Obrazy i obrazki Warszawy* (Warszawa 1848)¹⁴⁷. Ponadto dostępna była *Magdalena* Julii Kavanagh w przekładzie Eleonory

¹⁴³ SPKP, s. 523.

¹⁴⁴ Na temat śląskiej literatury popularno-ludowej zob. MALINOWSKA, E.: *O specyfice śląskiej literatury popularno-ludowej w drugiej połowie XIX wieku*, „Wszechnica Górnos Śląska” 6. Oblicza literackie Śląska, pod red. J. Malickiego, Katowice etc. 1992, s. 53–65.

¹⁴⁵ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 4, s. 501.

¹⁴⁶ Ibidem, t. 4, s. 362.

¹⁴⁷ NK, t. 8, s. 125–126.

Ziemięckiej (Warszawa 1855)¹⁴⁸ i *Niedzielne wieczory starego stolarza* (Leszno i Gniezno 1858) – powieść dla rzemieślników Anny z Krajewskich Nakwaskiej¹⁴⁹. Z kolei Julia Goczałkowska była autorką dziełka *Źródło szczęścia w nas samych* (Bochnia 1847)¹⁵⁰.

Ze względu na sytuację polityczną trudnym zadaniem stawiało się upowszechnianie wiedzy historycznej i społecznej, przedstawionej w sposób przystępny dla ludu. Zapewne z tego względu w wiślańskiej bibliotece znalazł się *Krótki rys historii polskiej dla młodzieży pracującej* Władysława Łżyckiego (Kraków 1861), *Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane* Lucjana Tatomira (Lwów 1866) oraz J. Chociszewskiego *Historia polska wierszem* (Chełmno 1868)¹⁵¹. Korzystano z *Dziejów Polski w dwudziestu czterech obrazach* (Warszawa 1865), skreślonych „dla braci włościan” przez Kazimierza Góralczyka, czyli ukrywającego się pod tym pseudonimem Władysława Ludwika Anczyca (1823–1883) oraz z jego *Abecadlnika historii polskiej* ozdobionego rysunkami Adama Lerue’a (Lwów 1869)¹⁵². Dostępna była *Historja narodu polskiego* Jana Szweykowskiego (Lwów 1867) i dwie prace Emanuela Jana Radwańskiego: *Część mądrości ksiąg polskich* (Kraków 1857) i *Nieco o historii*

Studia z dziejów kultury piśmienniczej na Śląsku Cieszyńskim

RENATA CZYŻ

Polonica z biblioteki przy ewangelickiej szkole elementarnej w Wiśle (1859–1876)

¹⁴⁸ KAVANAGH, J.: *Magdalena, czyli poświęcenie młodej wieśniaczki. Powieść ludowa z prawdziwego zdarzenia*. Przekł. wolny, Warszawa 1855. Zob. NK, t. 9, s. 289.

¹⁴⁹ *Niedzielne wieczory starego stolarza. Powieść dla rzemieślników*, Leszno 1858. ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 201.

¹⁵⁰ *Ibidem*, t. 2, s. 48.

¹⁵¹ *Ibidem*, t. 2, s. 176; t. 4, s. 487; t. 1, s. 194.

¹⁵² Por. *ibidem*, t. 1, s. 25; t. 2, s. 579.

polskiej i słowiańskiej..., w której autor rozważał mitologię słowiańską i pochodzenie zabawy ludowej z Turoniem (Kraków 1862)¹⁵³.

Obecne w wiślańskiej bibliotece były pozycje omawiające w prosty sposób jak radzić sobie z problemami życia codziennego lub kształtujące konkretne postawy polityczne i społeczne. Ks. W. Wąsikiewicz napisał dziełko *Nauka dla ludu o sposobie, jakby można dzisiejszemu zaradzić biedzie* (Nowy Sącz 1861)¹⁵⁴, a Wojciech z Medyki wykladał *Pogląd na wschodnią Europę i Azję*. Autorem wydanej anonimowo *Pamiętki odkrycia zwłok Kazimierza W. z oddaniem wiadomości o życiu tego króla spisanych dla ludu...* (Kraków 1869) był W. L. Anczyc¹⁵⁵, który zapobiegając wynarodowieniu społeczeństwa przypominał wydarzenia z historii Polski. Kilka pozycji różnych autorów uświetniało na przykład rocznicę zawarcia Unii lubelskiej.

LITERATURA PIĘKNA

Z literaturą popularno-ludową sąsiadowała w wiślańskiej bibliotece literatura piękna, reprezentowana przede wszystkim przez romantyków. W pierwszym rzędzie byli to autorzy krajowi, ale także emigracyjni. Zbiór zawierał przykłady literatury polskiej okresu odrodzenia, baroku i oświecenia, a nawet pierwsze próby pozytywistyczne. Rzadkość

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁵³ Ibidem, t. 4, s. 13–14.

¹⁵⁴ Por. ibidem, t. 5, s. 23.

¹⁵⁵ Ibidem, t. 1, s. 26.

stanowiły przekłady utworów obcych, choć przeszukując biblioteczne półki i te można było odnaleźć.

Arcydzieła literatury polskiej reprezentowały utwory Jana Kochanowskiego *Psalterz Dawidowy* (1868) w dwóch częściach oraz *Treny, Satyr i Wróżki* (1867) wydane w Paryżu w serii Biblioteczki Ludowej Polskiej wychodzącej za sprawą Władysława Mickiewicza¹⁵⁶; z kolei *Pieśni* ukazały się we Lwowie jako tom 14 Biblioteki Mrówki¹⁵⁷. Z edycji paryskiej pochodziła *Wojna moskiewska*, a właściwie *Początek i progres wojny moskiewskiej*, hetmana Stanisława Żółkiewskiego (1868) oraz *Wzywanie do pokuty* (1866) ks. Piotra Skargi¹⁵⁸. Polską literaturę oświeceniową poznawano przez *Bajki i przypowieści* Ignacego Krasickiego (Lwów 1849) i *Świątynię Sybilli* wraz z *Hymnem do Boga* (Lwów 1869) Jana Pawła Wronicza¹⁵⁹. Utwory J. P. Wronicza wraz z rysem biograficznym autora stanowiły pierwszy tom lwowskiej Biblioteki Mrówki¹⁶⁰.

Ciekawym wyborem z najlepszych utworów poetyckich literatury polskiej była *Nauka poezji* (Poznań 1860) Hipolita Cegielskiego. Założyciel fabryki maszyn, poseł na sejm w Berlinie i członek wielu towarzystw gospodarczych i naukowych zajmował się filozofią i filologią. W dziełku, którego był wydawcą, zamieścił rozważania o teorii poezji

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁵⁶ Ibidem, t. 2, s. 395.

¹⁵⁷ KOCHANOWSKI, J.: *Pieśni. Ksiąg czworo*, Lwów 1869. Egzemplarz w KC sygn. PM 4654 I.

¹⁵⁸ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 325; t. 4, s. 254.

¹⁵⁹ Ibidem, t. 2, s. 467; t. 5, s. 161.

¹⁶⁰ WRONICZ, J. P.: *Sybilli. Hymn Polski*, Lwów 1869. Egzemplarz w KC sygn. PM 4652 II.

RENATA CZYŻ

Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)

Pieśni Jana Kochanowskiego oraz *Sybilla* i *Hymn Polski* Jana Pawła Wronicza
z Biblioteki Wiślańskiej, obecnie w Książnicy Cieszyńskiej

oraz utwory J. Kochanowskiego, I. Krasickiego, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i wielu innych¹⁶¹.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Najpopularniejszym dziełem w kraju znajdującym się pod zaborami były jednak *Śpiewy historyczne* Juliana Ursyna Niemcewicza. Jego pieśni kształtowały świadomość narodową i historyczną społeczeństwa polskiego, jako najbardziej znana lektura XIX wieku. Śpiewano i uczono się ich na pamięć, obrazowały bowiem wielkie dzieje kraju przodków i wzbudzały uczucia patriotyczne w pokoleniach Polaków urodzonych w niewoli. Znane były także na Śląsku Cieszyńskim, o czym świadczy Jan Kubisz w swoim pamiętniku. Nauczyciel w Końskiej, Adam Pinakas (pochodzący z Wisły), miał śpiewać mu utwory Niemcewicza przy akompaniamencie fortepianu i w ten sposób obudzić w przyszłym poecie poczucie narodowe¹⁶². Nie wiadomo czy podobnie wykorzystywano wiślańskie egzemplarze, które trafiły do szkolnej biblioteki z Przemyśla (1851), gdzie wydali je bracia Jeleniowie oraz z Paryża (1868), gdzie edycję dzieła przygotowano do druku wraz z nutami¹⁶³.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Najszerzej reprezentowana w księgozbiorze J. Śniegonia była jednak literatura romantyczna. W Wiśle znalazł się zapowiadający nowe tendencje *Wiesław* Kazimierza Brodzińskiego. Sielanka opisująca obyczajowość podkrakowskiej wsi cieszyła się w XIX wieku sporą popularnością. Przy znajomości realiów wiejskiego życia autor idealizował

¹⁶¹ NK, t. 7, 1968, s. 193–194.

¹⁶² KUBISZ, J.: *Pamiętnik starego nauczyciela*, wyd. 2, Warszawa 1994, s. 125.

¹⁶³ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 231.

w niej chłopa i jego pracę. Stąd *Wiesława* wznawiano w wydaniach specjalnie przygotowanych „dla ludu”¹⁶⁴. Być może dlatego aż dwa egzemplarze poematu (Bochnia 1858, Leszno 1859)¹⁶⁵ trafiły do wiślańskiej szkoły. Warto przy tym pamiętać, że w 1849 roku *Wiesława* w domku gajowego na Przysłupiu zauważył profesor L. Zejszner¹⁶⁶. Obecność tego utworu w Beskidach nie ma jednak związku z przejazdem w 1813 roku przez Śląsk Cieszyński wojska polskiego księcia Józefa Poniatowskiego jak sugerują niektórzy autorzy. Walczący u boku Napoleona artylerzysta K. Brodziński opisał wprawdzie w swym pamiętniku Pogórze i Cieszyn, ale „Wiesław” ukazał się siedem lat później, w 1820 roku¹⁶⁷.

Lepiej znał Śląsk Cieszyński i beskidzką wieś, poprzez swoją wyprawę do źródeł Wisły, Wincenty Pol. Romantyczne wyobrażenie poety o góralach wiślańskich nakazało mu uczynić z nich stróżów i piastunów Wisielki¹⁶⁸. Echa wyprawy na Baranią Górę wyraźnie widać w wierszach *Do zielonego Beskidu* oraz *Do Wisły*¹⁶⁹. W szkolnej bibliotece u źródeł

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁶⁴ DUNIN, J.: *Literatura popularna*, (w:) SLP, s. 499.

¹⁶⁵ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 153.

¹⁶⁶ ZEJSZNER, L.: *Podróż do źródeł Wisły...*, s. 421–441.

¹⁶⁷ ROSNER, E.: *Cieszyńskie okruchy literackie*, Cieszyn 1983, s. 13. Drugi pobyt K. Brodzińskiego na Śląsku Cieszyńskim sugeruje Zofia Kossak-Szczucka w opowiadaniu *Nieporozumienie*. Poeta miał przebywać na leczeniu w Ustroniu i spotkać się z miejscowym zbieraczem książek i piśmiornikiem chłopskim – Jurą Gajdzicą. Jak zauważa E. Rosner obrazek pisarki to raczej fikcja literacka, która nie ma oparcia w źródłach historycznych. Zob. KOSSAK-SZCZUCKA, Z.: *Bursztyny*, Warszawa 1967, s. 200–207.

¹⁶⁸ POL, W.: *Obrazy z życia i natury*. Serya II, Kraków 1870, s. 104.

¹⁶⁹ Zob. POL, W.: *Wybór poezji*, wybór i wstęp M. Janion, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 93–98.

romantyczno-patriotycznej rzeki znalazła się jednak proza noweli-
styczna poety i geografa. Wydane w 1845 roku we Lwowie *Obrazy* po-
przedzała przedmowa J. Milikowskiego¹⁷⁰, a ludowo-demokratyczny
poemat *Pieśń o ziemi* wydany został w Wilnie 1855 roku (edycji tej nie
notują bibliografie). Napisana wierszem szlachecka gawęda *Przygody*
Winnickiego ukazała się we Lwowie w 1845 roku¹⁷¹.

Romantyczną poezję krajową w wiślańskim księgozbiornie reprezen-
towali obok W. Pola także Władysław Syrokomla i Teofil Lenartowicz.
Twórczość T. Lenartowicza, zwanego „lirnikiem mazowieckim”, można
było poznać na podstawie poematu *Bitwa Racławicka* (Paryż 1867)¹⁷²,
a W. Syrokomli – licznych, wierszowanych gawęd i obrazków o cha-
akterze historycznym lub obyczajowym. Najpopularniejszą z nich był
Janko Cmentarnik (Lwów 1869), opowieść o uczestniku wojen napole-
ońskich, który po latach wraca do rodzinnej miejscowości i rozczaro-
wany jej zmienionym obrazem kończy żywot pod płotem cmentarnym.
Szczególne znaczenie w Wiśle miały zapewne gawędy ludowe, takie jak
Garść pszenna (wyd. 2, Wilno 1857), traktująca o wyborze wójta wsi¹⁷³.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁷⁰ Zob. *Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863*, t. 1, red. M. Janion, B. Zakrzewski, M. Dernałowicz, Kraków 1975, s. 487; NK, t. 9, s. 43.

¹⁷¹ *Przygody JP. Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowca do Nieswieża 1766 i powrót w dom rodzicielski*, Lwów 1845. NK, t. 9, s. 43; ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 443.

¹⁷² *Pieśni ludowe o czasach kościuszkowskiej wojny*, fragment poematu „Bitwa Racławicka” z dedykacją autorską dla gen. Józefa Wybickiego z 4 kwietnia 1794 roku powstał w Cieszy-
nie. Zob. NK, t. 8, s. 259.

¹⁷³ SYROKOMLA W. (KONDRATOWICZ, L. W.): *Wybór poezyj*, oprac. F. Bielak, Kraków 1922, s. 98–104, 283–317.

RENATA CZYŻ

Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859-1876)

Wiesław Kazimierza Brodzińskiego oraz *Bitwa Racławicka* Teofila Lenartowicza
z Biblioteki Wiślańskiej, obecnie w Książnicy Cieszyńskiej

Ponadto dostępne były utwory historyczne: dwa egzemplarze „sielanki bojowej” pt. *Ułas* (Wilno 1958, Lwów 1869), „powieść wierszem z dziejów litewskich” pt. *Córa Piastów* (Wilno 1855), „chwila z XVII wieku” pt. *Zgon acerna* (Wilno 1856), „obrazek z przeszłości” pt. *Królewscy lutniści* (Wilno 1857) czy „karta z kroniki Wilna” pt. *Marcin Studzieński* (Wilno 1859)¹⁷⁴. Poemat W. Syrokomli *Wrażenia pielgrzyma po swojej ziemi* (Wilno 1860)¹⁷⁵ również figurował w inwentarzu, podobnie jak zanotowany jako „Córka piekarza” utwór pt. *Stella Fornarina* (Mińsk 1859) o życiu Rafaela¹⁷⁶.

Utwory różnych autorów pisane wierszem i prozą zawierał pierwszy tom *Prac literackich* wydany w Wiedniu w 1838 roku¹⁷⁷. Publikowali w nim m.in.: Aleksander Fredro, Seweryn Goszczyński, Lucjan Siemieński, Józef Dzierzkowski, Augustyn Bielowski, Aleksander Dunin Borkowski oraz jego brat, wydawca dzieła, Józef Dunin Borkowski. Zbiór prezentował poezje, pieśni, powieści poetyckie oraz powieści pisane prozą, rozprawy, a nawet przekład z George’a Byrona. Hrabia J. Dunin Borkowski przełożył ponadto dzieło Friedricha Schillera *Bogowie Grecji* które J. Milikowski wydał we Lwowie w 1839 roku¹⁷⁸. Spośród

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁷⁴ Zob. NK, t. 8, s. 50–55.

¹⁷⁵ *Wrażenia pielgrzyma po swojej ziemi. Poemat*. I. Z Litwy do Wielkopolski, Wilno 1860. NK, t. 8, s. 55.

¹⁷⁶ NK, t. 8, s. 54.

¹⁷⁷ *Prace literackie*. Tom I, Wiedeń 1838. Zob. egzemplarz w KC, sygn. PM 3166 I.

¹⁷⁸ OPAŁEK, M.: *Bibliopole lwowscy*, Lwów 1928, s. 55; NK, t. 7, s. 170.

dzieł literatury powszechnej obok niemieckiej odnotować należy poezję angielską. Przekładu sonetów Szekspira, Milтона i Byrona dokonał Konstanty Pietrowski (Wilno 1850)¹⁷⁹. Dostępne w Wiśle było również jedno z dzieł twórcy francuskiego romantyzmu, Alfonsa Lamartine'a *Poufne wyznania* przełożył O. Stanisławski, a wydane zostały w Warszawie w 1849 roku¹⁸⁰. Do inwentarza wpisano także dzieło starożytnego, greckiego filozofa, Ksenofonta, zatytułowane *Wspomnienia o Sokratesie* (Ostrów 1868). Przełożył je Antoni Bronikowski, poeta i tłumacz dzieł Platona i Plutarcha oraz *Odysei* Homera i *Dziejów* Herodota¹⁸¹.

Błędnie do inwentarza wprowadzono *Marię* Antoniego Malczewskiego (Lwów 1843). Bibliotekarz jedno z cenniejszych wydań tego utworu wpisał jako „Żywot i pisma” autorstwa A. Malczewskiego (nr inw. 412), podczas gdy do Wisły trafiła edycja *Marii* z przedmową A. Bielowskiego zatytułowaną *Antoni Malczewski, jego żywot i pisma*¹⁸². Biografia poety pióra A. Bielowskiego stała się na długo podstawowym źródłem informacji dla badaczy literatury, a o materiały do niej i najwyższą jakością edycji zadbał wydawca J. Milikowski, księgarz i nakładca we Lwowie, rodem

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁷⁹ Wybór sonetów Szekspira, Milтона i Lorda Bajrona z dodatkiem Hymnu Milтона, przekład z angielskiego Konstantego Pietrowskiego, Wilno 1850. Zob. egzemplarz w KC, sygn. PM 4608 I.

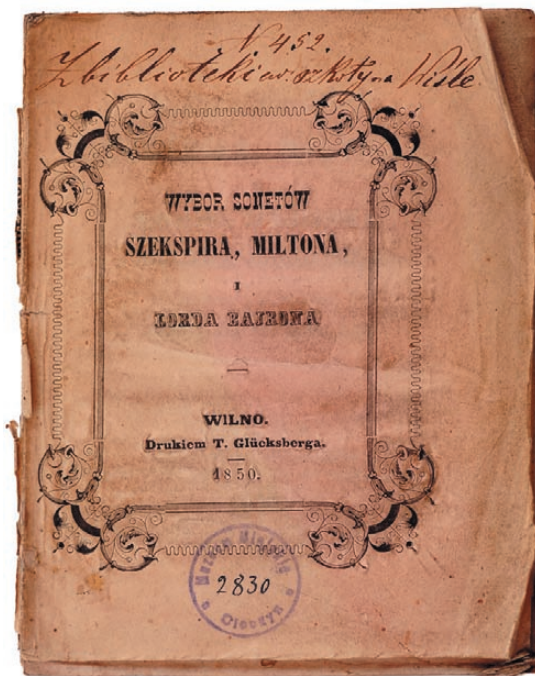
¹⁸⁰ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 2, s. 546.

¹⁸¹ NK, t. 7, s. 172.

¹⁸² Por. NK, t. 8, s. 334–337; t. 7, s. 146.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859-1876)*

Wybór sonetów... z Biblioteki Wiślańskiej,
obecnie w Książnicy Cieszyńskiej

z Oldrzychowic na Śląsku Cieszyńskim¹⁸³. Drugi wiślański egzemplarz *Marii* wydany w 1867 roku ukazał się w Lipsku u Brockhause¹⁸⁴.

Do biblioteki szkolnej trafiły dzieła poetów tzw. szkoły ukraińskiej. Były to poematy przesycone klimatem ukraińskiego stepu, ludowością i krytyką stosunków społecznych panujących na Kresach, wydawane, po upadku powstania listopadowego, na emigracji. *Duch od stepu* (1867) Bohdana Zaleskiego¹⁸⁵ i *Zamek kaniowski* Seweryna Goszczyńskiego (1868)¹⁸⁶ ukazały się w Paryżu, w serii Biblioteczki Ludowej W. Mickiewicza. Także utwory poetyckie i wspomnienia, poruszające temat powstania listopadowego, o którym nie sposób było pisać pozostając w kraju, wydawano na emigracji. Adam Mickiewicz, chcąc ocalić dorobek poetycki swego przyjaciela, Stefana Garczyńskiego, zadbał o publikację dzieł młodego powstańca. Nawet po śmierci wieszczka ukazywały się w Paryżu wznowienia utworów S. Garczyńskiego, m.in. *Wojny narodowej czyli Wspomnień z czasów wojny narodowej polskiej 1831* (1866)¹⁸⁷. Wychodziły również prace innych uczestników walk wyzwoleniczych, takie jak *Powstanie na Wołyniu czyli Pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej 1831 r.* Karola Rożyckiego (1866)¹⁸⁸.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁸³ OPAŁEK, M.: *Biblijopole...*, s. 56; SPKP, s. 594–595.

¹⁸⁴ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 50.

¹⁸⁵ NK, t. 9, s. 360; ZALESKI, B.: *Duch od stepu. Przygrywka do nowej poezji*, Paryż 1867. Zob. egzemplarz w KC, sygn. PM 4663 I.

¹⁸⁶ NK, t. 7, s. 409.

¹⁸⁷ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 2, s. 12; NK, t. 7, s. 376.

¹⁸⁸ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 4, s. 134.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Duch od stepu Bohdana Zaleskiego z Biblioteki Wiślańskiej,
obecnie w Książnicy Cieszyńskiej

Spośród utworów poetów krajowych dostępne były w Wiśle *Mozaika kontraktowa* (Wilno 1857), nosząca podtytuł *Pamiętnik z roku 1851 i Trzy powieści* (Żytomierz 1860) Aleksandra Grozy. Trzy powieści stanowiły drugie wydanie *Obrazków ukraińskich* (Wilno 1855) tegoż autora¹⁸⁹. Ponadto znalazły się w księgozbiorze *Fraszki* Franciszka Kowalskiego (Lwów 1839)¹⁹⁰ i *Władysław Warneńczyk* Jana Kantego Podoleckiego („w trzech obrazach”) wydany w Bochni w 1845 roku z okazji 400. rocznicy śmierci króla 11 listopada 1444 roku¹⁹¹.

Nie zabrakło również arcydzieł trzech wielkich wieszczów narodowych. *Sonety* A. Mickiewicza (Lwów 1827) wydał w kraju J. Milikowski w kilka miesięcy po ich pierwszej edycji w Moskwie, z czego potem musiał się tłumaczyć niezadowolonemu poecie¹⁹². Ponadto dostępny był romantyczny manifest *Oda do młodości*, wydana w Przemyślu wraz z przekładem niemieckim i sławna powieść poetycka *Konrad Wallenrod* (Lipsk 1858)¹⁹³.

Z utworów Juliusza Słowackiego w zbiorach szkolnej biblioteki znalazły się dwa dramaty: młodzieńczy *Mindowe*¹⁹⁴ oraz arcydzieło

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁸⁹ NK, t. 7, s. 435.

¹⁹⁰ KOWALSKI, F.: *Fraszki. Pisane od 1824 do 1828 r.*, Lwów 1839; NK, t. 8, s. 112.

¹⁹¹ NK, t. 9, s. 38.

¹⁹² BROŻEK, L.: *Jan z Oldrzychowic Milikowski i jego stosunki z emigracją, Mickiewiczem oraz rodzinnym Śląskiem*, „Śląsk Literacki” [5], Katowice 1956, nr 16, s. 30–44, zwł. 34.

¹⁹³ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 114.

¹⁹⁴ SŁOWACKI, J.: *Mindowe. Król litewski. Obraz historyczny w pięciu aktach*, Lwów 1869. Egzemplarz KC, sygn. PM 4630 I.

polskiego dramatu romantycznego – *Kordian*¹⁹⁵. Poglądy mesjanistyczne w wersji szlacheckiej reprezentował Zygmunt Krasiński w poemacie *Przedświt*¹⁹⁶. Wszystkie trzy dzieła ukazały się w Bibliotece Mrówki we Lwowie.

Obok poezji i dramatu dostępna była w szkolnej bibliotece w Wiśle romantyczna proza. Popularnym gatunkiem literackim pozostawała bowiem w okresie zaborów gawęda – luźne w formie opowiadanie nawiązujące językiem i stylem do wypowiedzi szlacheckich pamiętnikarzy. Wiślański księgozbiór zawierał dzieła mistrzów tego gatunku, takich jak Henryk Rzewuski, Ignacy Chodźko czy Michał Czajkowski. Zabrało wprawdzie ich najbardziej znanych utworów, ale dostępne były pierwodruki dzieł, takich jak *Teofrast polski* H. Rzewuskiego (t. 1–2, Petersburg 1951), *Dwie konwersacje z przeszłości* I. Chodźki (Wilno 1857) oraz *Powiastrki i gawędy* (*Nowe powiastrki i gawędy*) M. Czajkowskiego (Petersburg 1852)¹⁹⁷.

Sąsiadowały z nimi *Powieści* (Petersburg 1852) L. Siemieńskiego – utwory nowelistyczne powstańca, poety i profesora literatury na Uniwersytecie Jagiellońskim¹⁹⁸, a także *Król zamczyska* (Lwów 1869)

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

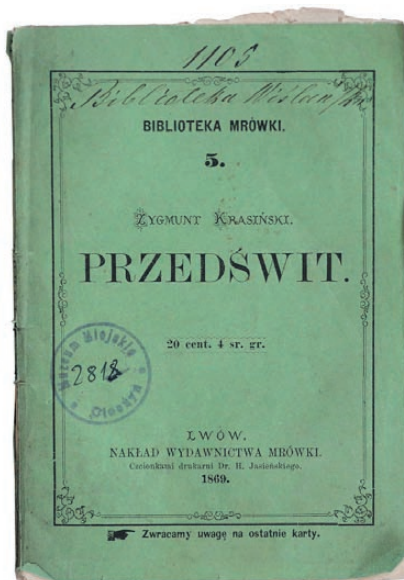
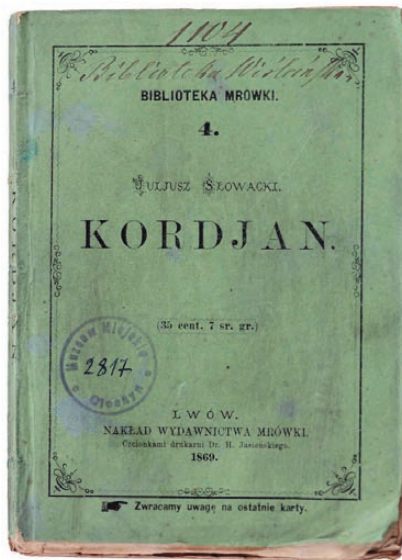
*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

¹⁹⁵ SŁOWACKI, J.: *Kordjan. Część pierwsza Trilogii. Spisek koronacyjny*, Lwów 1869. Egzemplarz KC, sygn. PM 4655 I.

¹⁹⁶ KRASIŃSKI, Z.: *Przedświt*, Lwów 1869. Egzemplarz KC, sygn. PM 4646 I.

¹⁹⁷ Zob. NK, t. 7, s. 209, 240; t. 9, s. 111.

¹⁹⁸ *Powieści* L. H. Siemieńskiego były następnym, skróconym wydaniem dzieła *Muzamerit, czyli powieści przy świetle księżyca* jakie ukazało się w dwóch tomach w Poznaniu w 1843 i 1844 roku. Zob. NK, t. 9, s. 134–135; *Literatura krajowa w okresie romantyzmu...*, s. 702.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

*Kordian Juliusza Słowackiego oraz Przedświt Zygmunta Krasińskiego
z Biblioteki Wiślańskiej, obecnie w Książnicy Cieszyńskiej*

S. Goszczyńskiego¹⁹⁹ oraz *Opowiadania kurennego* Michała Grabowskiego (Żytomierz 1860). Te ostatnie były drugim wydaniem *Koliszczyzny i stepów* (Wilno 1838), pierwotnie opublikowanych pod pseudonimem Edwarda Tarszy²⁰⁰. W Wiśle znajdowały się też wszystkie cztery tomy dzieła Adama Almikara Kosińskiego *Miasta, wsie i zamki polskie. Powieści i obrazki* (Wilno 1851)²⁰¹.

Romantyczną prozę reprezentował jednak przede wszystkim Józef Ignacy Kraszewski – przedstawiciel powieści historycznej i osnutej wokół życia ludu. W wiślańskim księgozbiornie znalazły się także jego dzieła, jak *Jaryna, Ostap Bondarczuk* (Lwów 1869) i *Tomko Prawdzic* (Lwów 1850)²⁰². W katalogu figurują ponadto *Metamorfozy* (tom 1–3), *Podróż króla Stanisława Augusta* i *Kółko w płocie* (wszystkie wydania z Wilna z 1860 roku), a także edycje paryskie prac *Świat i ziemia* i *O pracy*²⁰³.

W *Historii kółka w płocie* pisarz ukazywał losy uzdolnionego, wiejskiego chłopca, upominając się o ludzką godność chłopca i krytykując ucisk społeczny oraz szlachecką mentalność²⁰⁴. Był to więc utwór społecznie zaangażowany, choć daleki jeszcze od pozytywistycznej powieści tendencyjnej. Praca *Świat i ziemia* odpowiadała na zapotrzebowanie

Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim

RENATA CZYŻ

Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)

¹⁹⁹ NK, t. 7, s. 410.

²⁰⁰ NK, t. 7, s. 426.

²⁰¹ NK, t. 8, s. 105.

²⁰² Zob. *Literatura krajowa w okresie romantyzmu...*, s. 176–177.

²⁰³ Zob. NK, t. 12, s. 49–56; Pawłowiczowa, M.: *Dzieła...*, s. 112–114.

²⁰⁴ *Literatura krajowa w okresie romantyzmu...*, s. 198.

szkół wiejskich, a poprzedzała ją przedmowa skierowana do nauczycieli. Autor zalecał czytać książeczkę, omawiającą budowę ziemi i układu słonecznego podczas lekcji i w ten sposób przyswajać dziatwie podstawowe pojęcia z zakresu astronomii²⁰⁵.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Podróż króla Stanisława Augusta do Kaniowa w r. 1787 podług listów Kazimierza Konstantego hrabiego de Bröl Platera, starosty inflanckiego to przykład metody konstrukcji powieści historycznej przez J. I. Kraszewskiego. Zawiera ona włączone w tok narracji cytaty z autentycznych listów, które stanowiły źródło dla autora. Innego rodzaju powieść historyczną uprawiał Teodor Tomasz Jeż (Zygmunt Miłkowski). Jego *Asan*, powstały w 1860 roku, był drugą z cyklu powieści o dziejach krajów środkowoeuropejskich i bałkańskich, w których można było poruszyć tematykę narodowowyzwoleńczą. Początkowo *Asan* wychodził w odcinkach w „Dzienniku Literackim”, a jego pierwsze wydanie książkowe (Lwów 1869)²⁰⁶ trafiło między innymi do Wisły.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

W miejscowej bibliotece szkolnej znalazły się także trzy tomy powieści *Życie na żart* Aleksandra Niewiarowskiego (Warszawa 1856) i dwutomowa powieść Józefy Śmigielskiej (Dobieszewskiej) *Sukcesje i praca* (Petersburg 1854)²⁰⁷. A. Niewiarowski, pochodzący z Podlasia, był członkiem Cyganerii warszawskiej i redaktorem warszawskich gazet, zaprzyjaźnionym z Romanem Zmorskim i Karolem Brzozowskim.

²⁰⁵ POR. KRASZEWSKI, J. I.: *Świat i ziemia*, Warszawa 1862.

²⁰⁶ *Literatura krajowa w okresie romantyzmu...*, s. 196; NK, t. 8, s. 389.

²⁰⁷ NK, t. 8, s. 446–447; t. 7, s. 268.

J. Śmigielska, rzeczniczka emancypacji kobiet, przeniosła się z Warszawy do Galicji. Głosiła kult pracy, co zbliżało jej poglądy do młodych pozytywistów.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Zwiastunami okresu pozytywizmu w wiślańskiej bibliotece mogą się wydawać nazwiska Michała Bałuckiego, Zygmunta Kaczkowskiego i Adama Pługa (Antoniego Pietkiewicza). Jednak pierwsze utwory M. Bałuckiego były naśladowaniem dzieł wielkich romantyków. Poemat *Ziemowit książę Mazowiecki* (Kraków 1861), który trafił do Wisły, oparty został na podaniach ludowych; autor znany zaś później z prozy powieściowej i komediopisarstwa pierwotnie wydrukował go w czasopiśmie „Niewiasta”²⁰⁸. Inne utwory, powstałe w tym okresie na kanwie wydarzeń historycznych to na przykład poemat historyczny *W Jassyrze* (Kraków 1862). Jego autor, Jan Kanty Turski, krakowski literat inwigilowany przez austriacką policję, był współpracownikiem „Gwiazdki Cieszyńskiej” i korespondował z P. Stalmachem²⁰⁹. Jednakże *Stach z Kępy* Z. Kaczkowskiego – powieść z życia wiejskiego ludu wydana w 1856 roku w Warszawie, a także *Srocza* A. Pługa, (Lwów 1869), która ukazała się z podtytułem *Obrazek zaściankowy*, dotyczą stosunków społecznych na wsi²¹⁰. Zwiastują one nowe, pozytywistyczne podejście do ludu.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁰⁸ MACIEJEWSKI, J.: *Michał Bałucki 1837–1901*, (w:) *Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu*, t. 3, red. J. Kulczycka-Saloni, H. Markiewicz, Z. Zabicki, Warszawa 1969, s. 175–193; ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 62.

²⁰⁹ Zob. *Korespondencja Pawła Stalmacha*, oprac. I. Homola, L. Brożek, Wrocław 1969, s. 85.

²¹⁰ NK, t. 8, s. 8; t. 9, s. 23.

Po klęsce powstania styczniowego za pracę organiczną opowiedział się m.in. Władysław Sabowski, ukrywający się pod pseudonimem Wołodego Skiby. Do Wisły trafiły jego *Kanarki* (Lwów 1869), będące obrazkami z życia mieszczaństwa oraz powieść *Na szerokim świecie* (Kraków 1870), w której dochodził do konfrontacji ideologii patriotyczno-powstańczej z hasłem pracy organicznej²¹¹. Współczesną powieścią był także *Renegat* (Lwów 1869) Adolfa Nałęcza (Grochowskiego)²¹².

W dobie rozwoju badań geograficznych i przyrodniczych oraz etnografii zainteresowaniem musiała cieszyć się literatura podróżnicza. W Wiśle można było wypożyczyć dzieła opisujące różne kraje i kontynenty. Józef Kopeć, generał i etnograf, był autorem *Dziennika podróży przez Azję; lotem od portu Ochotska, oceanem przez Wyspy Kurylskie do niższej Kamczatki, a stamtąd na powrót do tegoż portu na psach i jeleniach*. Do druku dziennik przygotował Edward Raczyński, a drugie wydanie, dostępne w Wiśle, ukazało się w Paryżu w 1867 roku²¹³. Inna intrygująca pozycja również dotyczyła Azji. *Listy z podróży odbytej do stepów Kirjiz-Kajsackich* (Grodno 1859) w dwóch tomach napisał Edward Ostrowski. Relacjonował w nich nie tylko przebieg wyprawy, ale opisywał przemierzane kraje, ich ludność i obyczaje, a nawet dwór

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

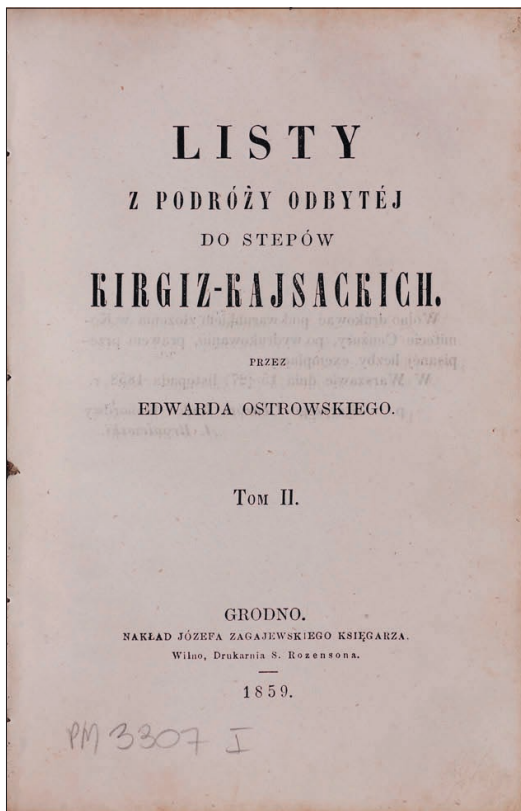
²¹¹ BURKOT, S.: *Władysław Sabowski 1837–1888*, (w:) *Literatura polska w okresie realizmu...*, s. 275–277, 281.

²¹² ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 202.

²¹³ NK, t. 9, s. 81.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859-1876)*

*Listy... Edwarda Ostrowskiego z Biblioteki Wiślańskiej,
obecnie w Książnicy Cieszyńskiej*

chana²¹⁴. Po Europie, Azji i Afryce podróżował pochodzący z Kalisza lekarz, Teodor Tripplin. Jego *Najnowsza podróż po Danii, Norwegii i Szwecji odbyta w 1855 roku przez skrzypka polskiego w dwóch tomach* (Wilno 1857) przybliżała czytelnikom kraje skandynawskie²¹⁵. Wiedzę o świecie poszerzała także proza Karola Dickensa, taka jak *Zarysy Ameryki* (Warszawa 1844)²¹⁶.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

SILESIAČA

W zbiorze wiślańskim obecne były również druki ukazujące się w Cieszynie i innych miastach Śląska Austriackiego, jako że ówczesne nowości wydawnicze siłą rzeczy najczęściej pochodziły z najbliższych ośrodków życia kulturalnego. Wśród nich znajdowały się zarówno druki religijne, jak i świeckie. Obok okolicznościowych kazań czy podręczników i książek fachowych (zob. wyżej) ukazywały się na Śląsku książki obejmujące szeroki zakres tematyczny.

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Do swojej edycji *Kateizmu* M. Lutra pastor K. Kotschy dołączał różne dodatki związane z wydarzeniami na Śląsku Cieszyńskim, jak przemowy czy pieśni okolicznościowe. Kazanie *Gorskie kapki, ale zdrowe. Kazanie domowe dla tych, którzyby się chcieli opamiętać z pijaństwa między ludem naszym, lub się go wystrzegać miało na celu walkę z alkoholizmem*

²¹⁴ OSTROWSKI, E.: *Listy z podróży odbytej do stepów Kirgiz-Kajsackich*, t. 1–2, Grodno 1859. Egzemplarz KC, sygn. PM 3306 I – PM 3307 I.

²¹⁵ NK, t. 9, s. 236–237.

²¹⁶ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 1, s. 308.

i zapoczątkowało na Śląsku Cieszyńskim ruch wstrzemięźliwości. Jako druk samodzielny zostało ono wznowione w Pszczynie w 1844 roku²¹⁷. Walce z pijaństwem służyła też umoralniająca opowieść, łącząca wątek miłosny z sensacyjnym, *Zaraza gorzałki*, wydana nakładem Antona Wäschera i spółki, a drukowana przez „Karła Prochaskiego”, jak zapisano na stronie tytułowej²¹⁸. Przekład niemieckiego dzieła Heinricha Zschokkesa *Branntweinpest*, którego dokonał pastor z Nawsia Jan Winkler²¹⁹, pozostaje w ścisłym związku z powstającymi na Śląsku Cieszyńskim Bractwami Trzeźwości. Gatunkowo utwór nawiązywał do popularnej w epoce oświecenia powiastki filozoficznej, gdzie w miejsce rozważań nad rolą rozumu i naturą ludzką pojawiły się dyskusje nad wpływem alkoholu na los człowieka. Akcja powieści toczyła się w podróży, przedstawione wypadki miały zaś skłonić czytelnika do podjęcia postanowienia o abstynencji.

Druczkiem związanym z przebudzeniem narodowym były *Pieśni sławiańskie* (Cieszyn 1849)²²⁰ zawierające pieśni polskie, czeskie, słowackie, chorwackie i ruskie, a wydane z inicjatywy P. Stalmacha przez

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²¹⁷ CHOJNACKI, W.: *Bibliografia...*, s. 97; PILCH, J.: *Polskie pierwodruki...*, s. 19.

²¹⁸ *Zaraza gorzałki. Smentna przygoda, dla przestrogi Szlązaka i pobratymczych Sławian s pod=Łater a od nich szerzących się błoni, podług Zszokiego*, Cieszyn 1844.

²¹⁹ WANTUŁA, J.: *Karty z dziejów ludu Śląska Cieszyńskiego. Wybór pism*, oprac. R. Rybackiej, Warszawa 1954, s. 92–93; OGRODZIŃSKI, W.: *Dzieje...*, s. 138; WAGNER, O.: *Kościół macierzysty...*, s. 214; PILCH, J.: *Polskie pierwodruki...*, s. 23.

²²⁰ *Zbiór Pieśni Sławiańskich*, wydany przez Towarzystwo Czytelni Polskiej w Cieszynie, [Cieszyn] 1849.

„Czytelnię Polską”²²¹. Rozwój ekonomiczny regionu miały inspirować różne organizacje m.in. narodowe, ale także władze miejskie. Z nimi należy wiązać druczek *Statuta Kasy oszczędności* (Cieszyn 1859) oraz inne wydawnictwa użytkowe.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Rodzajem przewodnika była publikacja *Żywiecczyzna* (Cieszyn 1859) ks. Eugeniusza Janoty, nauczyciela w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, wydana nakładem redakcji „Gwiazdki Cieszyńskiej”. Książeczka składała się z części historycznej i geograficznej, w której analizowano przebieg grzbietów górskich, sieć dolin, rzek i dróg, a także stopień zaludnienia i szatę roślinną²²². W związku z obchodami 1050-lecia założenia Cieszyna wydano publikację okolicznościową upamiętniającą ważną dla miasta rocznicę. Specjalny „wydział” przygotował uroczystości i polsko-niemiecką książeczkę, z której dochód przeznaczono na odbudowanie studni brackiej²²³.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

W wiślańskiej bibliotece znalazły się też broszurki, którymi starano się uzyskać zezwolenie na założenie seminarium nauczycielskiego w Cieszynie. Sprawa dotyczyła miejscowego zboru ewangelickiego, który utrzymując gimnazjum, chciał otworzyć szkołę dla nauczycieli w oparciu o bazę tej szkoły średniej i jej kadre profesorską. Starania

²²¹ STALMACH, P.: *Pamiętniki*, (w:) Grim, E.: *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn 1910, s. 253.

²²² JANOTA, E.: *Wiadomość historyczna i geograficzna o Żywiecczyźnie*, Cieszyn 1859.

²²³ *Pamiętnik z powodu 1050letniej uroczystości założenia miasta Cieszyna = Album aus Anlaß der 1050 jährigen Feier der Gründung der Stadt Teschen*, Cieszyn/Teschen 1860. W 2009 ukazał się staraniem Macierzy Ziemi Cieszyńskiej reprint tego druku.

Cieszyna zniweczyło Bielsko, które zapewniło sobie pomoc finansową Towarzystwa im. Gustawa Adolfa. Spór zapoczątkowało wydanie drukiem *Podania do zboru cieszyńskiego* (Lwów 1862)²²⁴, będące przedrukiem z „Gazety Narodowej”, a temat drażyło prezbiterstwo w kolejnych protestach²²⁵.

O zabezpieczenie materialne wdów i sierot po nauczycielach ludowych szkół ewangelickich zadbali sami nauczyciele zakładając w 1853 roku Śląski instytut dla wspierania wdów i sierot nauczycielskich. Jego opiekunem został ks. senior K. Schneider, przewodniczącym J. Śliwka, a skarbnikiem J. Śniegoń²²⁶. Organizacja wydała swój statut w Cieszynie jako druk dwujęzyczny, polsko-niemiecki, ale wyłoczony w całości czcionką łacińską²²⁷.

CZASOPISMA

W wiślańskim księgozborze znajdowały się także czasopisma i kalendarze. Pochodziły przede wszystkim ze Śląska Cieszyńskiego i Galicji, ale wśród tytułów pojawiały się periodyki wielkopolskie i wydawane

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²²⁴ *Podanie do zboru cieszyńskiego*, Lwów 1862.

²²⁵ *Protest Starszeństwa zboru ewangelickiego w Cieszynie przeciwko założeniu ewangelickiej seminarji w Bielsku, oraz powody, dla których taż seminarja w Cieszynie założona być powinna*, Cieszyn 1863; *Odezwa zboru Cieszyńskiego do wyznawców wiary ewangelickiej na Szląsku i Morawie, w Czechach i Galicyi względem założenia ewangelickiej szkoły nauczycielskiej w Cieszynie*, Cieszyn 1863.

²²⁶ Biermann, G.: *Historia wiary ewangelickiej...*, s. 87–88.

²²⁷ *Statuten des Witwen- und Waisen – Pensions – Institutes der evangelischen Volksschullehrer in österreichisch Schlesien. Ustawa Zakładu pensyjnego dla wdów i sierot ewangelickich nauczycieli szkół ludowych na Śląsku austriackim, Teschen 1871.*

w Królestwie Polskim. Borykające się z kłopotami finansowymi i cenzurą redakcje, pomimo represji i aresztowań, potrafiły nierzadko zdobywać odbiorców z innych ziem polskich. Takim świadomym odbiorcą był wiślański bibliotekarz i nauczyciel, który dla swoich czytelników wybierał, jego zdaniem, tytuły najbardziej wartościowe oraz przydatne w życiu codziennym. Siłą rzeczy do biblioteki trafiała „Gwiazdka Cieszyńska” redagowana przez P. Stalmacha. Na jej łamach publikowano informacje o wydarzeniach krajowych i zagranicznych, porady dotyczące prowadzenia gospodarstw rolnych oraz utwory literackie. W Wiśle znajdowały się numery z lat 1857, 1858, 1862, 1863 i 1867.

Niezwykle przydatnym periodykiem były zbiory przepisów wpisywane do inwentarza jako „Dziennik praw państwa”. Wydawano je w Wiedniu, a następnie w Opawie w wersji dwujęzycznej – polsko-niemieckiej lub w języku polskim najczęściej jako „Przekłady ustaw, rozporządzeń i obwieszczeń z dziennika praw państwa dla księstwa górnego i dolnego Szląska”²²⁸. Do Wisły trafiały zapewne w celu ich praktycznego stosowania w życiu gminy. W inwentarzu zapisano egzemplarze obejmujące niekompletne roczniki z lat 1849–1868.

Ponadto w bibliotece znajdowały się przede wszystkim periodyki wydawane dla ludu, ale również czasopisma popularnonaukowe, rolnicze, pedagogiczne, a nawet literackie. Zbiór ten powstawał w dość przypadkowy sposób, głównie za sprawą darczyńców.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²²⁸ Zob. egzemplarze BT, sygn. 9797a-b, 9798a-b, 9799a-j, 9800-9806.

Spośród czasopism ludowych w bibliotece wiślańskiej dostępne były „Rozmaitości dla Ludu Wiejskiego” z lat 1843–1845. Ukazywały się one we Lwowie, a wydawała je J. Goczałkowska, prowadząca zakłady edukacyjne dla dziewcząt w Tarnowie i Lwowie oraz będąca redaktorką magazynu dla kobiet pt. „Wianki. Tygodnik dla Płci Pięknej”²²⁹. Z ludowych czasopism lwowskich do inwentarza wpisano ponadto „Przyjaciela Domowego” z lat 1852–1853, redagowanego przez Hipolita Stupnickiego oraz „Dzwonek. Pismo dla ludu” z 1870 roku, które w tym czasie redagował Stanisław Justian. Czasopisma te miały na celu szerzenie oświaty, propagowanie solidaryzmu społecznego, umoralnianie i rozbudzanie czytelnictwa ludu. O ile „Dzwonek”, reprezentujący środowisko mieszczańsko-demokratyczne, publikował artykuły historyczno-patriotyczne, opowieści religijne i powiastki umoralniające, to „Przyjaciel Domowy” przeznaczony był dla bardziej przygotowanego czytelnika (inteligencji wiejskiej) i jego łamy zajmowała „rozrywka i nauka” ludu, porady polityczno-gospodarcze, a także ekonomia, historia i literatura²³⁰.

Magazynem popularnonaukowym redagowanym przez konserwatywne środowisko wielkopolskich organiczników pod kierunkiem E. Raczyńskiego był „Przyjaciel Ludu, czyli Tygodnik Potrzebnych

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²²⁹ GAJKOWSKA, C.: *Czasopiśmiennictwo literackie XIX wieku*, (w:) SLP, s. 150. Zob. List J. Goczałkowskiej do P. Stalmacha informujący o przesłaniu „Wianków” dla „Czytelnicy Polskiej” (*Korespondencja Pawła Stalmacha...*, s. 33).

²³⁰ JAROWIECKI, J.: *Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia*, Kraków 2002, s. 44–47, 168, 341.

i Pożytecznych Wiadomości”²³¹. Z redakcją współpracowali m.in. K. Li-belt, W. Pol i L. Siemieński, a na łamach ukazującego się w Lesznie tygodnika najwięcej miejsca zajmowała historia Polski, literatura dawna, etnografia, folklor, krajoznawstwo i archeologia²³². Magazynem encyklopedycznym popularyzującym wiedzę z dziedziny nauk przyrodniczych, ale także historii krajów i ludów była z kolei „Księga Świata” wydawana przez Samuela Henryka Merzbacha w Warszawie²³³, której dwa tomy z 1860 roku trafiły do Wisły.

Periodykiem literackim był „Pielgrzym” (2 tomy z 1843 roku). Założycielką oraz redaktorką tego „Pisma Poświęconego Filozofii, Historii i Literaturze” była E. Ziemięcka, a na jego łamach zajmowano się m.in. krytyką literacką podporządkowaną religijnemu punktowi widzenia²³⁴. Po części literaturą, ale bardziej polityką krajową i zagraniczną oraz wiadomościami rolniczymi i przemysłowymi zajmowano się na łamach krakowskiego „Czasu”²³⁵. Z pisma krakowskich konserwatystów, redagowanego przez L. Siemieńskiego, do Wisły trafiły numery z I kwartału 1869 roku. Z lwowskich czasopism o ściśle sprecyzowanej grupie odbiorców dostępny był miesięcznik „Strzecha. Pismo Ilustrowane dla

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²³¹ GAJKOWSKA, C.: *Czasopiśmiennictwo literackie...*, s. 151.

²³² Zob. egzemplarz BT, sygn. 9711–9717.

²³³ GAJKOWSKA, C.: *Czasopiśmiennictwo literackie...*, s. 148; ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 2, s. 219.

²³⁴ NK, t. 9, s. 399; GAJKOWSKA, C.: *Czasopiśmiennictwo literackie...*, s. 147; ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 383; t. 5, s. 298.

²³⁵ GAJKOWSKA, C.: *Czasopiśmiennictwo literackie...*, s. 149–150.

Rodzin Polskich” z 1868 roku. Periodyk wydawany przez zasłużonego księgarza F. H. Richtera w latach 1868–1878 miał bardzo dobry dział literacki, gdzie obok tekstów J. I. Kraszewskiego, T. T. Jeża, Jana Zachariasiewicza i W. Pola publikowano biografie oraz artykuły poświęcone historii i architekturze²³⁶.

Prasę fachową o profilu gospodarskim reprezentowała warszawska „Gazeta Rolnicza” A. Mieczynskiego z 1862 roku, tygodnik rolniczy, przemysłowy i prawniczy „Rolnik” T. Jackowskiego wychodzący w 1869 roku w Pelplinie oraz dwa egzemplarze „Poradnika gospodarczego” K. Miarki, wydane w Królewskiej Hucie w 1871 i 1872 roku²³⁷. Znaczna była oferta fachowych czasopism pedagogicznych. J. Śniegoń dysponował „Pismem dla Nauczycieli Ludu i Ludu Polskiego” (Poznań 1845), stanowiącym pierwszą próbę czasopisma pedagogicznego w zaborze pruskim i wydawanym przez Antoniego Wojkowskiego. Założony przez E. Estkowskiego i X. Łukaszewskiego periodyk, z powodu problemów finansowych i z braku akceptacji ze strony cenzury przestał się ukazywać już po roku, miał bowiem na celu poznanie i wychowanie ludu w miłości do polskiej mowy i obyczajów²³⁸. Natomiast pierwszym czasopismem pedagogicznym ukazującym się w Galicji, również o polskim kierunku narodowym, była „Szkoła”, której trzy zeszyty z 1868 roku

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²³⁶ JAROWIECKI, J.: *Prasa lwowska...*, s. 73–73, 390–391.

²³⁷ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 122; t. 2, s. 183; t. 3, s. 105.

²³⁸ JAROWIECKI, J.: *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, Kraków 1997, s. 8–9.

wpisane zostały do wiślańskiego inwentarza²³⁹. „Pismo poświęcone sprawom szkół ludowych i średnich tudzież seminariów nauczycielskich” wydawał lwowski księgarz K. Wild, a publikowali w nim nauczyciele szkół ludowych zajmujący się problemami unowocześnienia procesu dydaktycznego, doskonaleniem metod wychowawczych i pracą samokształceniową²⁴⁰.

Jednym z periodyków ukazujących się pod tytułem „Przyjacieli Dzieci” był lwowski tygodnik redagowany przez H. Witowskiego. Rocznik drugi z 1850 roku znalazł się w Wiśle, a w nim nauki z religii, fizyki, historii naturalnej oraz biografie sławnych Polaków i powiastki, wiersze i zagadki²⁴¹.

Czasopismem wyznaniowym cieszącym się bardzo dobrą opinią był „Zwiastun Ewangeliczny” pastora L. Otto. Ewangelicy stanowili zdecydowaną większość mieszkańców Wisły i tym (obok kontaktów z J. Śliwką z Cieszyna) należy tłumaczyć w miarę regularny napływ wydawanego w Warszawie i w Cieszynie pisma, którego numery z lat 1863, 1864, 1865, 1866 wpisano do inwentarza. Sprawom Kościoła ewangelickiego i szkoły poświęcony był „Rocznik ewangelicki” J. Śliwki, którego tylko trzy lata w dwóch tomach ukazały się drukiem. Rocznik pierwszy

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²³⁹ Por. Egzemplarz BT, sygn. 9683, 9684, 9685a-b.

²⁴⁰ JAROWIECKI, J.: *Prasa lwowska...*, s. 86, 339–402; J. JAROWIECKI, *Studia nad prasą...*, s. 10–11.

²⁴¹ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 5, s. 110.

z 1862 roku zawierał m.in. *Słowo o szkołach*²⁴², a drugi i trzeci z 1864 roku przynosił m.in. materiały na temat Jana Husa, okolicznościowe kazanie i analizę rozwoju Kościoła ewangelickiego na Śląsku Austriackim²⁴³.

Niezwykłe popularnymi i trafiającymi do szerokiego grona odbiorców były kalendarze i noworoczniki kierowane do ogółu lub poszczególnych grup czytelników. Do Wisły napływały wydawnictwa cieszyńskie, krakowskie, warszawskie i bydgoskie. Spośród tzw. kalendarzy ogólnych i regionalnych były to „Kalendarz Krakowski” Józefa Czecha z 1870 roku i „Kalendarz Cieszyński” na lata 1859 i 1860²⁴⁴. Wydawnictwa cieszyńskie wychodziły pod różnymi tytułami z drukarni K. Prochaski i bez względu czy był to „Kalendarz Cieszyński” czy „Kalendarz Polski”, zawierały oznaczenia astronomiczne, rodowód rodziny cesarskiej, nauki gospodarskie, opowiadki, wyjątki z historii miasta lub regionu, wiersze lub anegdoty oraz spis jarmarków. W Wiśle znalazł się obok wyżej wymienionych „Kalendarz Polski” na 1868 rok i „Kalendarz” na 1871 rok. Ponadto J. Śniegoń wpisał do inwentarza „Kalendarz” wydany w Krakowie w 1858 roku oraz „Kalendarz” z Warszawy z 1863 roku. W zbiorze znajdowało się również wydawnictwo kalendarzowe dla

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁴² „Rocznik ewangelicki poświęcony rzeczom kościoła i szkoły”, wydał J. Śliwka, Cieszyn 1862, s. 74.

²⁴³ „Rocznik ewangelicki poświęcony rzeczom kościoła i szkoły. Rocznik 2 i 3”, wydał J. Śliwka, Cieszyn 1863.

²⁴⁴ GAJKOWSKA, C.: *Kalendarze*, (w:) SLP, s. 402. Zob. „Kalendarz Cieszyński na rok pański 1860 dla katolików i ewangelików”, Cieszyn [1859]. Egzemplarz KC, sygn. CZ I 65/1860.

pedagogów: „Noworocznik dla nauczycieli i przyjaciół wychowania”, który ukazał się w 1868 roku w Bydgoszczy²⁴⁵.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

Pochodzenie poloniców

Na polski księgozbiór wiślański składały się druki wydawane w całej Europie, od Petersburga po Paryż, choć dominowały pozycje publikowane na terenie monarchii habsburskiej. Było to zasługą przede wszystkim niewielkich ośrodków wydawniczych na Śląsku Austriackim, położonych w stosunkowo niewielkiej odległości do Wisły, jak Cieszyn (50 pozycji), Opawa (12), Brno (5) i Bielsko (2). Wiele wydawnictw pochodziło z Galicji; zarówno z głównych centrów polityki i kultury, jak Lwów (58) i Kraków (30), jak i z prowincjonalnych ośrodków, gdzie pracowały często pojedyncze zakłady drukarskie. Stąd do inwentarza wiślańskiej biblioteki wpisano książki z Bochni (12), Rzeszowa (3), Żytomierza (3) i Przemyśla (3). Sporą grupę stanowiły również wydawnictwa ukazujące się w stolicy monarchii, Wiedniu, skąd do Wisły trafiło 30 publikacji.

Z innych ziem polskich znajdujących się pod zaborami pochodziły książki wydawane na terenie Prus, zwłaszcza w Lesznie (46), Poznaniu (8) i Wrocławiu (5) oraz ukazujące się w zaborze rosyjskim, przede wszystkim w Warszawie (39) i Wilnie (26). Część księgozbioru stanowiły druki emigracyjne, głównie paryskie (13), oraz ukazujące się

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁴⁵ ESTREICHER, K.: *Bibliografia...*, t. 3, s. 255.

w europejskich stolicach i ośrodkach kultury, jak Lipsk (3), Berlin (6) czy Petersburg (8).

Tak duże różnicowanie wiślańskiego księgozbioru pod względem miejsca druku wynikało ze sposobu, w jaki powstawała szkolna biblioteka. Fundusze na poszerzanie zasobów były bardzo skromne, toteż książki pochodziły przede wszystkim od różnych darczyńców²⁴⁶, wśród których wymienić należy grupę nauczycieli na czele z J. Śniegoniem i J. Śliwką oraz „świątłych” obywateli. Nauczyciele, rozumiejąc potrzeby szkoły, najczęściej przekazywali do biblioteki pomoce naukowe. J. Śniegoń podarował trzy podręczniki do religii (w tym dwa katechizmy) i jeden do biologii, a ponadto słownik, dwa kalendarze oraz inne wydawnictwa. Jerzy Pellar, nauczyciel w Białej, przekazał podręcznik do matematyki, czasopismo „Przyjaciół Domowy” i literaturę dla dzieci. Swoje publikacje przeznaczone dla szkół ludowych systematycznie nadysłał J. Śliwka, który nabywał dla biblioteki także inne pozycje. Kazania swojego brata i cenny śpiewnik ewangelicki z 1706 roku przekazał Paweł Heczko, nauczyciel w Goleszowie. Dobroczyńcą biblioteki był profesor gimnazjum w Cieszynie oraz inspektor szkolny, Armand Karell. Do Wisły podarował on dzieło Ksenofonta o Sokratesie, *Marię A. Malczewskiego*, *Konrada Wallenroda* A. Mickiewicza, gramatykę języka polskiego i czasopismo „Strzecha”.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁴⁶ Zob. Lista darczyńców sporządzona przez J. Śniegonia (w:) Muzeum szkolne..., s. 5–8.

Wśród osób, które J. Śniegoń wpisał na listę darczyńców, znaleźli się księgarze i drukarze mający najlepsze rozeznanie na rynku wydawniczym. Karol Prochaska z Cieszyna przekazał do biblioteki pionierską pracę E. Estkowskiego i *Modlitewnik* ks. J. B. Heczki, a księgarz cieszyński, Paweł Cieślar²⁴⁷, prawdopodobnie pochodzący z Wisły, katechizm M. Lutra w czterech językach oraz „Pismo dla Nauczycieli Ludu...”. Jeden z braci Jeleniów, księgarzy wyuczonych u J. Milikowskiego we Lwowie²⁴⁸, a pracujących w Przemyślu, nadesłał *Śpiewy historyczne* J. Niemcewicza. Wśród darczyńców znajdowali się także uczniowie gimnazjum cieszyńskiego i szkół bielskich, a nawet takie osobistości jak ks. dr T. K. Haase, który przekazał m.in. wydaną przez siebie *Postyllę* Grzegorza z Żarnowca.

Bibliotekę obdarowywali dziełami polskimi przede wszystkim ludzie uświadomieni narodowo i działający na rzecz polskości i oświaty ludowej. Redaktor „Gwiazdki Cieszyńskiej”, P. Stalmach, przekazał do wiślańskiego zbioru 15 pozycji wydanych w Cieszynie i w Galicji, wśród nich publikacje regionalne, literaturę piękną i fachowe poradniki z zakresu rolnictwa. Adam Wałach, nauczyciel i redaktor „Zwiastuna Ewangelicznego”, podarował *Katechizm rolniczy* W. Darowskiego

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁴⁷ Zapewne chodzi o osobę zatrudnioną w jednej z cieszyńskich księgarni, jako, że nie jest znana księgarnia P. Cieślara.

²⁴⁸ J. Milikowski był jednym z księgarzy, którzy sprowadzali do kraju literaturę nielegalną. Wydawnictwa emigracyjne trafiały z Paryża, przez Lipsk, Wiedeń i Pragę do Lwowa, najczęściej z przesyłkami towarów korzennych. Zob. SZELAŃ, Z.: *Podziemny obieg literatury*, (w:) SLP, s. 703–707.

i *Katechizm* M. Lutra w przekładzie ks. L. Otto. Hojnym darczyńcą z zaboru pruskiego okazał się J. Chociszewski, który przesłał 15 książeczek, głównie z literatury popularno-ludowej. Wśród nich znalazły się prace W. Wielogłowskiego, autorski *Bojomir*, *Piosenki szkolne* wydane w Lesznie i literatura pomocna w pracy pedagogicznej. Poradniki gospodarskie wraz z wydawaną przez siebie „Gazetą Rolniczą” i powiastki dla ludu przesłał również A. Mieczysławski, będący członkiem Towarzystwa Rolniczego w Warszawie.

Największy i najbardziej wartościowy dar przekazał jednak Jan Bujak ze Lwowa. Urodzony w Wiśle wysokiej rangi urzędnik administracji skarbowej za pośrednictwem J. Milikowskiego, który sam wspierał księgozbiory powstające na Śląsku Cieszyńskim, przesłał do Wisły 72 książki²⁴⁹. Wśród nich znalazły się podręczniki, poradniki, czasopisma, opisy podróży, a przede wszystkim literatura piękna. Dzięki temu do szkolnej biblioteki trafiły dzieła I. Krasickiego, G. Piramowicza, A. Mickiewicza, W. Pola, W. Syrokomli, H. Rzewuskiego, I. Chodźki, M. Czajkowskiego, A. Grozy, J. I. Kraszewskiego, Z. Kaczkowskiego i wielu innych. Większość z nich ukazywała się w Warszawie, Wilnie, Lwowie oraz Petersburgu w latach 40., 50. i 60. XIX wieku.

Oprócz darczyńców księgozbiór tworzył sam bibliotekarz, J. Śniegoń. Ze skromnych środków założonej przez siebie kasy kupował czasopisma i książki, choć swoich wyborów nie odnotowywał w inwentarzu.

²⁴⁹ Zachował się spis przekazanych w darze pozycji sporządzony na druku firmowym J. Milikowskiego z datą 23 sierpnia 1862 roku (Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Wiśle).

Stronnica		W darze		Ludow dnia 22 Sierpnia, 1864.	
		RACHUNEK			
		Z KSIĘGARNI NARODOWEJ I ZAGRANICZNEJ			
		JANA MILIKOWSKIEGO.			
dla		Skoły ewangelickiej we Wiśle,			
1	Ausant, Pyc Geografii,				
1	Becker, Gryzły jadalne i jadowne,	2	3		
1	Belke, O szaraniu,	2	3		
1	Borkowski, Album,	2	3		
1	Brewer, Tajniki przyrodoznania,	-	-		
1	Brachlinski, Ciężar,	-	-		
1	Chetelko, Dwie konwersacje,	-	-		
1	Czajkowski, Nowe powiatki i gawędy,	-	-		
1	Dickens, Karęcy Ameryki,	-	-		
1	Glabowski, Opowiadania Harennego,	-	-		
1	Grosz, 3 Powieści,	-	-		
1	— „Mozajka,	-	-		
1	Hofmann, Sadownictwo,	-	-		
1	Kaczkowski, Trach z kępy,	4	3		
1	Karanagh, Magdalena,	3			
1	Krasiński, Miasta, wieś i zamek polskie, 4 tomy,	2			
1	Kotulski, Eliterna biblijna,	-	-		
1	Kowalski, Frakki,	2			
1	Kraków, Otrzy i szaraki szarany,	-	-		
1	Krasicki, Najki,	-	-		
1	Kraszewski, Eliterna historia w polsce,	-	-		
1	— „Metamorfozy, 3 tomy,	-	-		

Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim

Spis książek
podaro-
wanych
Bibliotece
Wiślańskiej
przez
Jana Bujaka
za pośred-
nictwem
księgarza
lwowskiego,
Jana Mili-
kowskiego
(Archiwum
Parafii
Ewangelicko-
Augsburskiej
w Wiśle).

RENATA CZYŻ

Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859-1876)

W 1862 roku „Gwiazdka Cieszyńska” donosiła jednak, że założony staraniem J. Śniegonia księgozbiór szkolny zawiera ponad 100 dzieł polskich i że niedawno wiślański nauczyciel zakupił 22 tomy „Przyjaciela Ludu”, pisma obrazkowego wychodzącego przez 16 lat w Lesznie²⁵⁰. Ponadto rozliczenia Funduszu na bibliotekę znajdujące się na końcu inwentarza dowodzą, że bibliotekarz zakupił m.in. wybrane dzieła wydawane w serii Biblioteki Ludowej w Paryżu²⁵¹. Zapewne jego staraniem do Wisły nadchodziły także książeczki publikowane w serii Biblioteki Mrówki, za pośrednictwem której rozpowszechniano w kraju wydania paryskie²⁵². W pracy J. Śniegoń posługiwał się katalogami wydawniczymi, gdyż jeden z nich wpisał nawet do inwentarza. Był to *Katalog książek* znanej firmy wydawniczej F. A. Brockhausa z Lipska. Zakupy i pozyskiwanie darczyńców musiały ułatwiać J. Śniegoniowi kontakty nawiązywane osobiście i listownie albo za pośrednictwem osób trzecich. W inwentarzu uderzająca jest liczba książek wydanych przez księgarzy we Lwowie, Rzeszowie i Przemyślu, a więc przez J. Milikowskiego, J. A. Pelara i braci Jeleniów. Wszyscy pochodzili ze Śląska Cieszyńskiego i utrzymywali żywe kontakty z ziemią rodzinną²⁵³.

²⁵⁰ „Gwiazdka Cieszyńska” nr 28 z dnia 12 lipca 1862.

²⁵¹ Muzeum szkolne..., s. 161.

²⁵² Zob. spisy tytułów wydanych w obu seriach (Słowacki, J.: *Kordjan*, Lwów 1869, s. I-IV).

²⁵³ WANTUŁA, J.: *Zasługi księgarzy polskich w dziejach odrodzenia narodowego*, „Silva Rerum. Miesięcznik Towarzystwa Miłośników Książki”, Kraków 1939, z. 7, s. 167-172; BROŻEK, L.: *Jan z Oldrzychowic Milikowski...*, s. 41; Jagusztyn, A.: *Dzieje drukarstwa i księgarstwa w Rzeszowie w latach 1840-1939*, Rzeszów 1974, s. 23-47.

Losy wiślańskich poloniców

Po reformie oświaty z 1869 roku szkoła w Wiśle i jej księgozbiór pozostały własnością zboru ewangelickiego. Według oceny J. Brody książki służyły mieszkańcom do końca I wojny światowej, a z chwilą, gdy powstała zasobna biblioteka koła „Macierzy Szkolnej”, przeszedł w ręce wiślan „na pamiątkę”. Pozostała część podręczników i niektóre roczniki czasopism parafia miała przekazać w latach 60. XX wieku do biblioteki im. Tschammera w Cieszynie²⁵⁴.

W świetle nowych badań twierdzenie o przejściu książek w ręce miejscowej ludności nie wytrzymuje próby czasu, nawet jeśli wziąć pod uwagę możliwość zniszczenia przez „zaczytanie” pewnej liczby zgromadzonych materiałów. Wiadomo, że niektóre książki trafiły na swoisty „indeks ksiąg zakazanych” dla bibliotek szkolnych²⁵⁵. Spis sporządzony przez J. Śliwkę (syna) dowodzi, że „Komisya dla aprobaty książek” przed 1899 rokiem przeglądała m.in. zbiory wiślańskie. Szczytym jej celem było wykluczenie z bibliotek lektur nieodpowiednich lub niedostosowanych do wieku młodych odbiorców. Oprócz książek polecanych dla młodzieży i dorosłych obu wyznań, spis zawierał listę książek zakazanych, na którą trafił m.in. J. I. Kraszewski za „nagabywania

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁵⁴ BRODA, J.: *O księgozbiorze wiślańskim...*, s. 133.

²⁵⁵ ŚLIWKA, J.: *Spis książek poleconych i zakazanych przez Wysoką c. k. Radę Szkolną krajową, Cieszyn 1899.*

narodowościowe”, J. Lompa za „obchód ze złymi duchami” w przeróbce *Fausta*, K. Miarka za „urągania wyznaniowe” czy P. Skarga za „wykroczenia polityczne”²⁵⁶. Książek „nieodpowiednich” (głównie ze względu na język) zapewne nie usuwano z bibliotek, które działały przy szkołach.

Część wiślańskiego księgozbioru zachowała się do dnia dzisiejszego i jest przechowywana przez Parafię Ewangelicko-Augsburską. Najbardziej zdekompletowanym fragmentem dawnej biblioteki pozostają polonica, spośród których na miejscu zachowało się zaledwie sześć pozycji. Niektóre książki uznane za zaginione, co ciekawe, figurują w zbiorach bibliotek cieszyńskich. Trafiły nie tylko do Biblioteki im. Tschammera, ale także do Książnicy Cieszyńskiej.

Wiślańskie polonica oznaczone były odręcznym opisem J. Śniegonia, który obok numeru inwentarzowego sygnował je jako pochodzące „Z biblioteki ewangelickiej szkoły na Wiśle” (lub podobnym wpisem), a ponadto sam oprawił część książek. Stąd, mimo zniszczenia niektórych zapisów proveniencyjnych, druki te pozostają do dziś rozpoznawalne. I tak w Książnicy Cieszyńskiej znalazły się wybrane podręczniki i dzieła literatury pięknej w liczbie 19 tytułów w 20 tomach oraz kilka druków, których oprawy świadczą o wiślańskim pochodzeniu.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁵⁶ Ibidem, s. 95, 96, 98, 104.

Wszystkie noszą sygnatury wskazujące na księgozbiór Muzeum Miejskiego w Cieszynie jako miejsca wcześniejszego przechowywania²⁵⁷.

Ponadto książki i czasopisma ze szkolnego księgozbioru z Wisły trafiły do Biblioteki im. Tschammera. Dziś znajdują się tam podręczniki (na przykład *Gramatyka języka polskiego* J. N. Deszkiewicza z 1846 roku) i czasopisma, takie jak „Szkoła”, „Przyjaciół Ludu” oraz „Przekłady ustaw, rozporządzeń i obwieszczeń z dziennika praw państwa...”. W sporządzonym przez siebie katalogu Biblioteki im. Tschammera, J. Broda informował we wstępie, iż rozbudowa działu poloniców, była możliwa dzięki ofiarności, m.in. zboru wiślańskiego. Na liście ofiodawców z lat 1960–1973 pod pozycją 25 figuruje Parafia ewangelicka w Wiśle z liczbą 35 podarowanych pozycji²⁵⁸.

Przypuszczać należy, że skoro wiślańskie polonica trafiły do Biblioteki im. Tschammera za sprawą J. Brody, podobny był los tej części zbiorów, które znalazły się w Muzeum Miejskim, a ostatecznie w Książnicy Cieszyńskiej. Księgozbiorami historycznymi Cieszyna zgromadzonymi

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁵⁷ Trwają prace nad opracowaniem księgozbioru Muzeum Śląska Cieszyńskiego, którego część, wraz z dawnymi księgami inwentarzowymi, pozostaje niedostępna. Stąd nie sposób ustalić, czy wiślańskie książki wpisane były do zbioru muzealnego, a jeśli tak jakie nosiły sygnatury. Kwestią otwartą pozostaje problem, czy wszystkie książki pochodzące z Wisły zostały przekazane do Książnicy Cieszyńskiej, czy ich część nadal jest przechowywana w muzeum.

²⁵⁸ Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie II. Polonika, 1973 [BT, maszynopis bez sygnatury].

w Muzeum opiekował się Ludwik Brożek, kustosz Muzeum i pierwszy kierownik powołanego do życia w 1960 roku Oddziału Zabytkowego Biblioteki Śląskiej²⁵⁹. Doprowadził on do podziału zbiorów muzealnych i przekazania ich końcem lat 60. XX wieku nowopowstałej placówce, gdzie depozyt muzealny przeleżał ponad 20 lat zanim doczekał opracowania już w Książnicy Cieszyńskiej²⁶⁰. Zapewne w latach 60. XX wieku wiślańskie książki za pośrednictwem J. Brody i L. Brożka trafiły do zbiorów muzealnych, a następnie zostały przekazane obecnej Książnicy Cieszyńskiej.

Żmudnych badań i poszukiwań wymaga ustalenie, do których bibliotek mogły jeszcze trafić wiślańskie polonica. Poszlaki wskazują na ośrodki takie jak Bielsko-Biała i Wrocław, ale przypuszczenie to mogą potwierdzić jedynie szczegółowe kwerendy i badania zapisów proveniencyjnych. Prace takie znacznie utrudniają braki w opracowaniu księgozbiorów, a szczególnie ich proveniencji. Księgozbiór, tak cenny dla badań nad przeszłością lokalnych społeczności jak wiślańskie polonica, na skutek rozproszenia został praktycznie utracony nie tylko dla badaczy, ale i dla miejscowości, w której powstał.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

²⁵⁹ SPYRA, J.: *Biblioteka Muzeum w Cieszynie*, „Pamiętnik Cieszyński” 1995, t. 10, s. 72.

²⁶⁰ Ibidem, s. 73.

POLONICA Z KNIHOVNY PŘI EVANGELICKÉ OBECNÉ ŠKOLE VE VISLE (1859–1876)

Knihovna při evangelické obecné škole ve Visle byla zřejmě první vesnickou školní knihovnou utvořenou na Těšínsku. Založená v roce 1859 učitelem Janem Śniegoněm, kloubila v sobě funkce školní, pedagogické a veřejné knihovny.

RENATA CZYŻ

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Kolem 30 % vislanského knižního fondu tvořily polské tisky, rukopisy a periodika. Významný počet polonik byl výsledkem cílevědomě prováděné politiky shromažďování fondů. Knihovník sám nakupoval knihy a také získával četné dárce. Polský fond sestával ze školních učebnic, odborné literatury, hlavně ze zemědělských oborů, a také periodika a sbírky platných právních předpisů. V knihovně se nacházely evangelické náboženské tisky a rukopisy a – zasluhující si zvláštní pozornost – krásná literatura z období romantismu, jak domácí tak emigrační. Domácí tvůrce zastupovali mj. Wincenty Pol, Władysław Syrokomla, Teofil Lenartowicz, Józef Ignacy Kraszewski a celá paleta méně známých autorů. Populární lidová literatura sousedila s nečetnými díly Adama Mickiewicze, Juliusze Słowackého a Zygmunta Krasińskiego.

Knihy pocházely ze známých i provinčních tiskařských podniků od Bochně, Brodnici a Żitomíru až po Vídeň, Lipsko a Paříž. Pozoruhodný je osud vislanské sbírky, která se zachovala do dnešní doby jen zčásti. Nejméně kompletní součástí jsou polonica, ze kterých se mnohé ztratily nebo byly roztroušeny.

POLISH MATERIALS IN THE LIBRARY AT ELEMENTARY EVANGELICAL SCHOOL
IN WISŁA IN THE YEARS 1859–1876

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

The library at the evangelical elementary school in Wisła was probably the very first country school library in the Teschen Silesia county. It was established in 1859 by a local teacher Jan Śniegoń and combined the functions of school, public and teaching library.

RENATA CZYŻ

About 30% of the library were prints, manuscripts and magazines in the Polish language. A great number of Polish materials in the library was the result of a very ingenious policy of purchasing books as it was up to the librarian what to buy and how to find sponsors. The Polish material comprised mainly school books, specialist literature – mainly concerning agriculture and collections of legal articles. There were also evangelical prints and religious manuscripts and Polish Romanticism literature written both in the country and abroad – there were books by Wincenty Pol, Władysław Syrokomla, Teofil Lenartowicz, Józef Ignacy Kraszewski and numbers of less popular writers as well as few books written by Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki and Zygmunt Krasiński.

*Polonica z biblioteki
przy ewangelickiej
szkole elementarnej
w Wiśle (1859–1876)*

Most books were printed in famous book houses in Vienna, Leipzig and Paris as well as in less known book houses in Bochnia, Brodnica and Żytomierz. The history of the book collection is a fascinating story. Unfortunately the Polish material of the library is the most incomplete.

Autorzy

PHDR. MATYÁŠ FRANCISZEK BAJGER (* 1977, Ostrawa-Witkowice), w 2004 r. ukończył studia bibliotekoznawcze na Uniwersytecie Śląskim w Opa-wie, tytuł doktorski zyskując w 2008 r. na Uniwersytecie Ostrawskim. Pracuje jako bibliotekarz systemowy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Ostrawie. Zajmuje się historią kultury, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów bibliotek klasztornych i kościelnych. Opublikował m.in.: *Knihovny kapucínských klášterů (Knihy a dějiny, 2009)*, *Soupis prvotisků Staré knihovny kláštera kapucínů v Brně (2002)*.

DR RENATA CZYŻ (Wisła), ukończyła studia na Uniwersytecie Jagiellońskim (filologia polska i religioznawstwo), podyplomowe na Akademii Pedagogicznej w Krakowie (bibliotekoznawstwo). Autorka artykułów na temat stosunków wyznaniowych oraz dziejów literatury i książki religijnej na Śląsku Cieszyńskim. Opublikowała m.in.: *Strzegąc ojców wiary. Przewodnik po wiślańskich wspólnotach religijnych (2002, 2004)*, *Obrona wiary w edycjach postylli Grzegorza z Żarnowca (2008)*, współ-

nie ze Z. Paskiem *Kościół i wspólnoty religijne Wisły* (Monografia Wisły, t. 3) (2008). Współredaguje wielotomową *Monografię Wisły* oraz *Rocznik Wiślański*.

*Studia z dziejów
kultury piśmienniczej
na Śląsku
Cieszyńskim*

PHDR. RADIM JEŽ (*1982, Trzyniec), w 2007 r. ukończył studia historyczne na Uniwersytecie T. Masaryka w Brnie, w 2010 r. zyskując także tytuł doktorski. Od 2008 r. pracuje jako historyk w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Czeskim Cieszynie. Zajmuje się problematyką politycznej i społecznej pozycji Piastów cieszyńskich wśród arystokracji Korony Czeskiej oraz edycją źródeł nowożytnych. Jest autorem monografii *Odhady majetků měšťanů v Opolsko-Ratibořském knížectví z roku 1544* (2008) oraz dwudziestu specjalistycznych i popularnonaukowych artykułów. Uczestniczył w redagowaniu kilku publikacji.

Autorzy